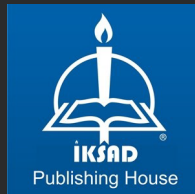

KÜRESELEŞEN DÜNYADA KADIN PERSPEKTİFİNDEN DEZAVANTAJLI OLMAK

EDİTÖR

DR. ÖĞR. ÜYESİ MÜZEYYEN ÖZHAVZALI

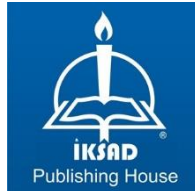
KÜRESELLEŞEN DÜNYADA KADIN PERSPEKTİFİNDEN DEZAVANTAJLI OLMAK

EDITÖR

Dr. Öğr. Üyesi Müzeyyen ÖZHAVZALI

YAZARLAR

Prof. Dr. Hande ŞAHİN
Doç. Dr. Aygen ÇAKMAK
Doç. Dr. Ayten EROL
Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ
Doç. Dr. Hüsamettin ÇETİN
Doç. Dr. İbrahim BOZACI
Doç. Dr. İsmail GÖKDENİZ
Doç. Dr. Kübra ARSLAN
Doç. Dr. Kürşat ÖGÜLMÜŞ
Doç. Dr. Seda SAKARYA
Doç. Dr. Uğur ERSOY
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Fatma HIZIR ASRAV
Dr. Öğr. Üyesi Nuray ÖZTÜRK
Öğr. Gör. Naime YAPRAK
Arş. Gör. Mehmet GÜNEY
Arş. Gör. Yavuz Selim KARASU

Copyright © 2023 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or
transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical
methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2023©

ISBN: 978-625-367-473-1

Cover Design: İlayda ÖZHAVZALI

December / 2023

Ankara / Türkiye

Size = 16 x 24 cm

ÖNSÖZ

Günümüzde avantaj ve dezavantajlılık kişiye, topluma, yere ve zamana göre değişebilen kavramlar. Bir bireyi dezavantajlı yapan en önemli neden ise bu kişilerin sorunlarıyla kendi kendine baş etmek zorunda kalması ile ifade edilebilir. Tüm dünyada dezavantajlı grupların dezavantajlılıklarını üreten unsurların başında ise etiketleme/ damgalama, bir diğer ifade ile o gruplara yönelik ön yargılar gelmektedir. Bu ön yargılar çoğunlukla dezavantajlı grupların temel haklara erişiminde ve yaşam standartlarına erişimde sınırlılıklara yol açmaktadır. Tüm dünyada ise toplumsal cinsiyet rolleri kültürlere göre farklı düzeylerde kadınların sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel alandan dışlanmalarına yol açmaktadır. Bu çalışmada toplumsal cinsiyete dayalı etiketlerin kadınların dezavantajlı olma durumları farklı disiplinlere göre tartışılmıştır. Küreselleşen ve dijitalleşme ile birlikte bilgiye erişimin çok koy ve hızlı olduğu dünyamızda kadınlarla ilgili gelişmeler, haberler dünyanın her köşesinde görülebilmekte ve takip edilmektedir. Küresel salgınlar, iklim krizleri, ekonomik zorluklar gibi birçok olumsuzluğun yaşandığı dünyamızda hem kadınlar hem erkekler, çocuklar ve yaşlılar için daha yaşanabilir bir dünya için kadınlar açısından dezavantajlı olma durumları bu kitapta ortaya konmuş ve kadınların her alanda yaşadıkları dezavantajlılığı ortadan kaldırmaya destek vermek amacıyla oluşturulmuştur. Bu kitapta “Dezavantajlı Kadınlar”, “Hukuksal Süreçlerde Dezavantajlı Kadınlar” ve “Güncel Çalışmalarda Dezavantajlı Kadınlar” olmak üzere 3 kısım ve toplamda 12 bölüm bulunmaktadır. Bu kitap çalışması İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Kadın Dayanışma ve Destekleme Derneğinin yürüttüğü “Dezavantajlı Kadınlara Yönelik Multidisipliner Uygulamalar Bilimsel Araştırma”, protokol No: 2023/M-310 projede yapılan araştırmalar sonucunda projede görevli Kırıkkale Üniversitesi ile Ankara Sosyal Bilimleri Üniversitesinde çalışan öğretim üyeleri tarafından

gerçekleştirilmiştir. Bu Projenin öncülüğünde bilimsel araştırma kitabının literatüre katkı vermesinde başta İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Kırıkkale Valiliği, Kadın Dayanışma Ve Destekleme Derneğine ve yönetimine, değerli proje ekibine ve tüm proje ortaklarına, özveri ile araştırma yapıp kitabın bölüm yazarlarına, Kırıkkaledeki dezavantajlı kadınlara muldisipliner uygulamalar ve eğitimler vererek “Üretimin iyileştirici gücünün” onların sosyal entegrasyonun sağlayan akademik personele ve ustaöğreticilere, gönüllü staj yapan Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Kırıkkale Üniversitesi Fatma Şenses Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, İşletme Bölümü, 2023-2024 yılı öğrencilerine çok teşekkür ederim. Çok yönlü bu kitabın editörü ve projenin yürütücüsü olmaktan onur duymaktayım.

1 Aralık 2023

Dr. Öğr. Üyesi Müzeyyen Özhavzalı

Cumhuriyetimizin kuruluşu 100.yılı kutlaması anısına...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
BÖLÜM 1	3
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN BİR ANNE OLMAK	3
Doç. Dr. Kürşat ÖĞÜLMÜŞ	
BÖLÜM 2	21
DEZAVANTAJLI ANNELERİN DOĞAL ÖĞRETİM YAKLAŞIMLARI İLE ÇOCUKLARINI DESTEKLEMESİ	21
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ	
Arş. Gör. Mehmet GÜNEY	
BÖLÜM 3	43
DEZAVANTAJLI KADINLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERİN GELİŞİMİ	43
Doç. Dr. Hüsamettin ÇETİN	
BÖLÜM 4	73
KIRSAL ALANDA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ VE PAZARLAMA	73
Doç. Dr. İbrahim BOZACI	
Doç. Dr. İsmail GÖKDENİZ	
BÖLÜM 5	101
AFETLERİN DEZAVANTAJLI KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	101
Doç. Dr. Kübra ARSLAN	
Prof. Dr. Hande ŞAHİN	

BÖLÜM 6	129
TÜRK HUKUKUNDA KADININ SOYADINA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER VE YARGI KARARLARI	129
Dr. Öğr. Üyesi Fatma HIZIR ASRAV	
BÖLÜM 7	163
SON YASAL DÜZENLEMELER VE YARGI KARARLARI İŞİĞİNDA CEZA HUKUKU AÇISINDAN FLÖRT ŞİDDETİ	163
Doç. Dr. Uğur ERSOY	
BÖLÜM 8	193
AFETZEDELERİN SORUNLARINI AŞMADA İSLÂM HUKUKUNUN ROLÜ: KADINLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME...	193
Doç. Dr. Ayten EROL	
BÖLÜM 9	233
TÜRKİYE’DE ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP ANNELERLE İLGİLİ YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	233
Doç. Dr. Aygen ÇAKMAK	
Doç. Dr. Seda SAKARYA	
BÖLÜM 10	259
TÜRKİYE’DE GÖÇMEN VE MÜLTECİ ANNELERİ DESTEKLEMeye YÖNELİK YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	259
Dr. Öğr. Üyesi Nuray ÖZTÜRK	
Arş. Gör. Yavuz Selim KARASU	
BÖLÜM 11	287
ŞEHİTLİK VE ŞAHİTLİK ARAKESİTİNDE İSLÂM’IN SAVAŞ ANLAYIŞI	287
Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ	

BÖLÜM 12 309

**ALT BOYUTLARI İLE FİNANSAL OKURYAZARLIK
KAVRAMININ BİREYLER, TOPLUM VE AİLE AÇISINDAN
ÖNEMİ** 309

Öğr. Gör. Naime YAPRAK

KISIM 1

DEZAVANTAJLI KADINLAR

BÖLÜM 1

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN BİR ANNE OLMAK¹

Doç. Dr. Kürşat ÖĞÜLMÜŞ²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10427709>

---

¹Bu çalışma İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Kadın Dayanışma ve Destekleme Derneğinin yürüttüğü “Dezavantajlı Kadınlara Yönelik Multidisipliner Uygulamalar Bilimsel Araştırma”, protokol No: 2023/M-310 projede yapılan araştırma sonucunda üretilmiştir.

² Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Yahşihan/Kırıkkale, TÜRKİYE k.ogulmus@kku.edu.tr ORCID id: 000-003-4221-6766

1. GİRİŞ

Yaşam içerisinde bir çocuk sahibi olmak bireyler için benzersiz bir duygu olarak görülmektedir. Buna karşın bir çocuk sahibi olmak oldukça zor ve sorumluluk gerektiren bir durumdur. Tipik gelişim gösteren bir çocuğun doğması ve yetişkinliğe ulaşması için çok fazla çaba, enerji ve finansal kaynak gerekmektedir. Özel gereksinimli çocukların gelişim özellikleri ve farklılaşan ihtiyaçları düşünüldüğünde ise ortaya çıkan zorlukların üstesinden gelmek mümkün görünmemektedir. Bu noktada bu zorlukların üstesinden gelmek ancak aile ile mümkündür. Ancak özel gereksinimli bir çocuğun dünyaya geldiği durumda oluşan yeni sorumluluklar her zaman aile üyeleri ile ortak paylaşılammaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde özel gereksinimli bir çocuğun bakımını çoğunlukla annelerin üstlendiği görülmektedir. Bu süreçte annelerin yaşadığı zorlukları anlamak sunulacak olan desteklerin ve planlanacak olan müdahalelerin niteliği açısından son derece önemlidir. Bu bölümde özel gereksinimli çocuğu olan anneleri daha iyi anlayabilmek amacıyla öncelikle ailenin öneminden ve özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmanın getirilerinden bahsedilecek daha sonra özel gereksinimli çocuğa karşı aile tepkilerine, bu süreçte ailelerin üstlendiği rollere ve annelerin yaşadığı zorluklara değinilecek ve son olarak bu zorluklara ilişkin bazı öneriler sunulacaktır

2. AİLENİN ÖNEMİ

Aile, toplumun temel yapı taşlarından biridir ve bireylerin yaşamlarının merkezinde yer almaktadır. Aile, sadece biyolojik bağlarla değil, aynı zamanda sevgi, saygı, paylaşım ve destek gibi duygusal ve sosyal bağlarla da birbirine bağlı bireylerden oluşmaktadır. Aile, genellikle anne, baba ve çocuklardan oluşan birim olarak tanımlansa da günümüz toplumlarında ailenin çeşitliliği artmıştır. Evli çiftler, bekar anne ya da baba, evlat edinme

yoluyla ailelere dahil olabilmektedir. Ayrıca, aileler sıklıkla büyükbaba, büyükanne, amca, teyze, kuzen gibi geniş aile üyelerini de içerebilmektedirler. Ailelerin çeşitliliği, toplumların sosyal dokusunun bir yansımasıdır ve ailenin her türü, kendi dinamikleri ve değerleri ile bir araya gelmektedir.

Ailenin önemi, birçok açıdan vurgulanabilir. Öncelikle, aile, bireylerin duygusal gereksinimlerinin karşılanmasında kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile üyeleri birbirleriyle sevgi, saygı ve anlayışı paylaşmakta, bu da kişilerin duygusal olarak desteklenmelerine ve güvende hissetmelerine yardımcı olmaktadır. Aile üyeleri arasındaki bu destek aynı zamanda bireylerin psikolojik sağlığını da artırabilmektedir. Aile, değerleri ve kültürel inançları nesiller arasında aktarmanın bir yolu olarak da işlev görmektedir. Aileler, çocuklarına değerlerini, geleneklerini ve inançlarını öğretmekte, bu da toplumsal bağların güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, aileler, bireylerin kimliklerini geliştirmelerine yardımcı olan birincil kaynaktır. Aile, bireylerin kişisel ve toplumsal kimliklerini inşa etmelerine yardımcı olmakta ve aidiyet duygusunu artırmaktadır.

Aile, yaşamın zorluklarına karşı bir güvenlik ağıdır. Aile üyeleri, birbirlerine maddi ve manevi destek sağlayarak kriz durumlarında birlikte hareket etmektedir. Sağlık sorunları, özel gereksinim durumları, işsizlik ya da diğer zorluklarla karşı karşıya kalındığında, aile üyeleri birbirlerine destek olmakta ve bu, aile üyelerinin bu tür zorlukları daha kolay atlatalmalarına yardımcı olmaktadır.

2.1. Özel Gereksinimli Bir Çocuğa Sahip Olmak

Yaşam içerisinde ailelerin karşılaştığı zorluklardan biriside aile içerisinde özel gereksinimli bir çocuğun dünyaya gelmesidir. Özel gereksinimli çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte aileler yaşam ve aileye ilişkin daha önceki öğrenmelerinden farklı bir durumla karşı karşıya kaldıklarını fark etmektedir.

Bu süreç aileler için genellikle karmaşık ve duygusal bir süreçtir. Ailenin beklentileri, umutları ve yaşam tarzlarını yeniden değerlendirmesini gerektirir. Özel gereksinimli bir çocuğun doğumu, ailelerin birçok duygusal tepki yaşamasına neden olabilmektedir. Özel gereksinimli bireyin aileye katılması tüm aile üyelerine yeni ve zor sorumluluklar yüklemektedir. Fakat bu sorumluluklar en fazla anneleri etkilemektedir. Çünkü toplumlarda genelde çocukların birincil bakıcısı anneler olmaktadır.

Araştırmalar özel gereksinimi olan çocukların ailelerinin anne depresyonu, aile içi geçimsizlik, ve boşanma gibi sorunlara yol açan yüksek düzeyde stres yaşadıklarını ifade etmektedir. Alanyazında özellikle ağır yetersizliği olan çocuklara ebeveynlik yapmanın olağandışı düzeylerde aile stresi ile ilişkili olduğu konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır. Özel gereksinim durumuna ilişkin stres bazı ailelerde dönemsel, bazılarında ise süreğen olabilmektedir. Stres kavramı, özel gereksinimli çocukların aileleriyle ilgili alanyazında çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Yetersizlik grupları ve bunların tanımlandığı bağlam, tanının etkileri kadar çeşitlidir. Engelliliğin nedenleri ve çocukların engelli olarak etiketlendiği sosyal kurumlar çeşitlilik göstermektedir. Bir özel gereksinim durumunun en erken fark edilmesi, hastanede ultrason ile yapılabilmektedir. Bazı çocukların özel gereksinimli olduğu doğumdan kısa bir süre sonra tespit edilebilirken bu haber bir doktor ya da hemşire tarafından verilebilmekte ve genellikle tıbbi bir bozukluk olarak değerlendirilebilmektedir. Bir çocuğun ciddi bir yetersizliğe sahip olduğunun anlaşılması, bazı ebeveynler için psikolojik bir travma olmaktadır. Ayrıca genel olarak yetersizlik düzeyi ne kadar ağırsa ve ne kadar çok bakım gerektiriyorsa, ebeveynlerin, özellikle de birincil bakım verenler olarak annelerin stres düzeyleri o kadar yüksek olmaktadır (Singer, Biegel ve Ethridge, 2010). Aileye yani katılan çocuğun yetersizlik durumunun tanılanmasıyla beraber aileler çeşitli süreçlerden geçmektedir.

2.2. Özel Gereksinimli Çocuğa Karşı Aile Tepkileri

Bir bebeğin doğumu ebeveynler için sevinç dolu bir olaydır ve aynı zamanda yeni zorluklar ve sorumluluklar getirmektedir. Fakat bir çocuğun özel gereksinimli olarak dünyaya gelmesi ya da bir özel gereksinim durumunun tanınması, aile için daha fazla sorumluluk ve stresler getiren travmatik bir durumdur. Bu durum çoğunlukla ailenin yaşamlarına ilişkin yaptıkları planları büyük oranda değiştirmelerine neden olmaktadır. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlere yönelik yapılan araştırmalar, ebeveynlerin özel gereksinim durumuna karşı uyum sürecini üç aşamalı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Heward, Alber-Morgan ve Konrad, 2016).

Bu aşamalar yüzleşme, uyum sağlama ve kabul aşamalarıdır. Ebeveynler ilk olarak, şok, acı ve inkar ile gibi duyguları içeren bir duygusal kriz dönemi yaşamaktadır. Bu ilk tepki, ardından öfke, suçluluk, depresyon, utanç, düşük öz-saygı, çocuğun reddi ve aşırı korumacılık gibi duygusal dalgalanmaların olduğu bir dönemi takip etmektedir. Son olarak ise ebeveynler çocuklarının özel gereksinimini kabul etmekte ve uyum sağlamaktadırlar (Ferguson, 2003).

Şekil 1. Aileler İçin Özel Gereksinim Durumuna Karşı Dayanıklılık Modeli

Duygusal dalgalanmaların olduğu döneminden sonra, özel gereksinimli çocukları olan ailelerin çoğu aile işlevselliğini yeniden kurmaktadır. Ebeveynler, çocuklarının gereksinimlerini karşılamak için ellerinden geleni yapmaya karar vermektedir. Şekil 1’de ebeveynlerin çocuklarının özel gereksinimini öğrenmelerinden kabullenmelerine kadar geçen süreçte yaşadıkları deneyimleri ve görevlerini tanımlayan Dayanıklılık Modeli gösterilmektedir. Bu modelde ebeveynler ve aile üyeleri, çocukları hakkındaki en yetkin bilgi kaynağı olarak görülmektedir. Ayrıca modele göre ebeveynlerin özel gereksinim durumuna uyum sağlamaları hemen gerçekleşmeyebilir. Bu nedenle ebeveynler ilgili uzmanlar tarafından desteklenen sürekli bir uyum sürecinde olmaktadır (Heward vd., 2016).

3. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞUN OLAN AİLELERİN ROLLERİ

Herhangi bir çocuğun ebeveyni olmak hem fiziksel hem duygusal olarak büyük bir enerji gerektirmektedir. Özel gereksinimli bir çocuğun ebeveyni olmak ise daha fazla fiziksel ve duygusal enerji gerektirmektedir. Ayrıca bu çocukların aileleri bakım vermek ve maddi gereksinimlerini karşılama konusunda tipik gelişim gösteren ailelerden daha fazla stres yaşamaktadır. Ebeveynler çocuklarıyla devamlı bir arada olmaları nedeniyle çocuklarına karşı birçok farklı rol ve sorumluluk üstlenmektedir. İzleyen kısımda bu rol ve sorumluluklardan bahsedilmiştir.

3.1. Bakım Veren

Herhangi bir küçük çocuğa bakmak oldukça zor bir sorumluluktur. Buna karşın özel gereksinimli çocukların bakım gereksinimleri daha fazla olabilmekte ve daha fazla strese yol açabilmektedir. Ayrıca, ağır düzeyde özel gereksimi olan ya da süreğen sağlık sorunları yaşayan çocukların ihtiyaç duyduğu bakım sürekli olabilmektedir. Birçok ebeveyn, özel gereksinimli bir

çocuğa bakım konusunda geniş aile üyeleri ve arkadaşlarından destek olsa da destek düzeyi genellikle yetersiz kalmaktadır. Bakım konusunda sağlanan destekler, ebeveynler ve aileler üzerindeki stresi azaltmada son derece etkili olabilmektedir.

Tipik gelişim gösteren bireylerin aileleri çocuklarının bakımı için ücretli olarak bir bakım verenle çalışabilmektedir. Ancak özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler için bu tür seçenekler oldukça sınırlıdır. Ağır düzeyde yetersizliği olan çocukların ebeveynleri güvenilir ve nitelikli çocuk bakımının en önemli ihtiyaçlarından birisi olduğunu ifade etmektedir. Bu ihtiyaca yanıt olarak bazı gelişmiş ülkeler süreli bakım (respite care) programları geliştirmiştir. Henüz Türkiye’de olmayan süreli bakım programı, özel gereksinimli çocuğa kısa süreli bakım sağlayarak ebeveynlere bakım görevlerine bir süre ara verme fırsatı sunmaktadır. Şekil 2’de süreli bakıma ilişkin örnek bir deneyim sunulmuştur (Heward vd., 2016).

Nörolojik bir bozukluk nedeniyle sık nöbet geçiren ve yüksek düzeyde hiperaktivitesi olan çocuğa sahip bir anne, çocuğunun bakımında kendine sunulan desteğe ilişkin deneyimlerini şu şekilde anlatmaktadır: “Oğlumun doğumundan ilk dört yıla kadar geceleri yalnızca dört saat uyuyabiliyorduk. Oldukça tükenmiş ve çaresiz durumdaydık. Eşim tatillerini uyuyarak geçiriyordu. Süreli bakım programı tam zamanında bize destek oldu. İlk başta zorlandık. Çocuğumuzu bakım veren kişiye bırakmamız konusunda büyük bir suçluluk duygusu hissediyorduk. Oğlumun sorunlarını bizim kadar iyi kimse anlayamaz gibi hissediyorduk. Ama bakıma ara vermemiz ve biraz uzaklaşmamız gerektiğini biliyorduk. Süreli bakım programı ile oğlumuz doğduğundan beri eşim, ben ve 12 yaşındaki kızımız ilk kez bir arada vakit geçirebilmiştik.”

Şekil 2. Örnek Deneyim

3.2. Finansal Kaynak

Bir çocuğu yetiştirmek için önemli miktarda finansal kaynak gerekmektedir. Yiyecek, giyim, barınma, ulaşım, sağlık giderleri, bakıcı giderleri, müzik, spor vb. kurs giderleri ve kişisel hobiler oldukça yüksek maliyetler içermektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 2013 yılında doğan bir çocuğun doğumdan 17 yaşına kadarki bakım giderlerinin 218.680 ile 506.610 dolar arasında değişen bir rakam olduğu tahmin edilmektedir. Özel gereksinimli bir çocuğun bakımı ise daha fazla maliyet gerektirmektedir. Örneğin fiziksel yetersizliği ya da süreğen hastalığı olan özel gereksinimli bir bireyin aspirasyon makinesi, hastane yatağı, hava basınçlı yatak, tekerlekli sandalye, oda kamerası, nemlendirici, banyo sandalyesi, hava temizleyici ve solunum tedavi cihazı gibi oldukça maliyetli araçlara ihtiyacı olabilmektedir. Ek maliyetlerin yanı sıra, özel gereksinimli çocukların aileleri genellikle gelirlerini kaybetmektedir. Çünkü bir ebeveyn tam zamanlı çalışmak yerine yarı zamanlı çalışmakta ya da çocuğuna bakmak için tamamen işten ayrılmak zorunda kalabilmektedir. Öte yandan ek maliyetlerle karşı kaşıya olan aileler sadece fiziksel yetersizliği ya da süreğen hastalığı olan çocukların aileleri olmamaktadır. Öğrenme ve davranış problemleri olan çocukların ebeveynlerinin de özel ders, davranış müdahale programları ve ev terapisi gibi hizmetler için her yıl yüksek miktarlarda ücret ödemeleri gerekmektedir. Bazı aileler bu konuda dernek, yerel yönetim ya da devlet tarafından maddi destek alsada, bu destekler genellikle maliyetleri karşılayamamaktadır (Heward vd., 2016).

3.3. Öğretmen

Çocukların çoğu birçok beceriyi hiçbir öğretim yapılmadan kişisel gözlemleriyle öğrenebilmektedir. Ancak özel gereksinimli çocuklar, genellikle akranları kadar doğal ve bağımsız bir şekilde yeni beceriler

kazanmamaktadır. Bu görev eğitim saatleri dışında çoğunlukla ebevenlere düşmektedir. Özbakım becerilerinin öğretiminden tuvalet eğitime, günlük yaşam becerilerinden işlevsel akademik becerilere kadar ebeveynler özel gereksinimli çocuklarına birçok beceriyi öğretmektedir. Öte yandan bazı ebeveynlerin ise çocuklarının gereksinim grubu nedeniyle işitme cihazları, tekerlekli sandalyeler ve yemek yeme araçları gibi özel ekipmanları ve destekleyici cihazların kullanımını çocuklarına öğretmeleri gerekmektedir. Tüm bunlar düşünüldüğünde öğretmen rolünün aileler için son derece önemli rollerden birisi olduğu söylenebilir (Heward vd., 2016).

3.4. Danışman

Ebeveynler, çocuklarının değişen duyguları, hisleri ve tutumlarıyla başa çıkmak zorundadır. Buna karşın özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının belirli yetersizliklerinden kaynaklanan hislerle de başa çıkmak zorundadır. Bu ebeveynler “Büyüdüğümde de hala işitme problemleri yaşayacak mıyım?, Artık dışarıda oynamak istemiyorum çünkü arkadaşlarım benimle alay eder, Diğer çocuklar gibi neden yüzmeye gidemem?” gibi sorularına cevap vermekte ve özel gereksinimli çocuklarının bu tür durumlarla başa çıkmalarına destek olmaktadır. Ayrıca ebeveynler, özel gereksinimli bir çocuğun kendisini nasıl gördüğü konusunda kritik bir rol oynamaktadır. Ebeveynlerin etkileşimi, aktif olmaları ve kendilerine güvenerek yeni deneyimler elde etmeleri çocuklarının gelişimine katkı sunmaktadır. Ebeveynlerin etkileşimi ve rehberliği olmadığı durumda özel gereksinimli çocukların başkalarına karşı olumsuz tutumlar geliştiren ve çekingen bireyler olma olasılığı yüksektir (Heward vd., 2016).

3.5. Davranışsal Destek Uzmanı

Ebeveynlerin çocuklarının uyumsuz ve olumsuz davranışları nedeniyle zaman zaman zorlandığını ve çeşitli problemler yaşadığını söylemek mümkündür.

Ancak bazı özel gereksinimli çocuklar tarafından sergilenen zorlayıcı davranışların sıklığı ve şiddeti, ailelerin günlük yaşamın normal rutinlerini bozmakta ve yaşamdan doyum sağlamalarını neredeyse imkansız hale getirmektedir (Fox, Vaughn, Wyatte & Dunlap, 2002). Çünkü özellikle bazı gereksinim gruplarında (örn. otizm spektrum bozukluğu) saldırgan ve yıkıcı davranışlar gözlenebilmekte ve bu çocuğun kendisine ya da çevresine zarar vermesine yol açabilmektedir.

Bu tür davranışlar bireyselleştirilmiş ve sistematik bir müdahale gerektirmekte ve bazı ebeveynler, normal bir aile yaşamına erişebilmek için problem davranışlarda kullanılan yöntemlerde uzmanlaşmak zorunda kalmaktadır. Ebeveynler, bu zorlu davranışlarla başa çıkmak ve çocuklarının gelişimine yardımcı olmak için kendilerini geliştirmek durumunda kalabilmektedir. Türkiye’de ise bu konuda ailelerin bilgi ve farkındalık düzeyi oldukça düşüktür.

3.6. Özel Gereksinimi Olmayan Kardeşlerin Ebeveynleri

Özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmak tipik gelişim gösteren çocukları farklı yönlerden etkilemektedir. Yapılan çalışmalarda bu etkinin doğasının oldukça çeşitli olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalar, özel gereksinimli çocukların tipik gelişim gösteren kardeşlerinde duygu/davranış sorunların daha fazla görüldüğünü ve kıskançlık ya da öfke gibi olumsuz davranışların bu çocuklar tarafından daha fazla sergilendiğini bulmuştur. Buna karşın kardeşlerinin özel gereksinimli kardeşlerine karşı daha fazla şefkat ve sevgi gösterdiğini ifade eden çalışma bulgularına da rastlamak mümkündür. Öte yandan kardeş aracılı uygulamaları içeren araştırmalar, kardeşlerin evde özel gereksinimli kardeşlerine yeni beceriler öğretilmesinde etkili sonuçlara ulaşıldığını göstermektedir (örn. Tekin ve Kırcaali-İftar, 2002).

Özel gereksinimli çocukların kardeşleri, genelde kardeşlerinin özel gereksinimi hakkında endişeler taşımaktadır. Bu endişeler özel gereksinim durumunun nedeni ve onların üzerindeki etkisi konusundaki belirsizlikleri içerebilmektedir. Bu çocuklar arkadaşlarının tepkileri hakkında rahatsızlık duyabilmekte, kendilerini dışlanmış hissedebilmekte ve özel gereksinimli kardeşleri için daha fazla sorumluluk almak zorunda olduklarını düşünebilmektedirler. Ebeveynler, çocukları arasındaki ilişkinin yönü ve özel gereksinimli kardeşlerine karşı uyum sağlayıp sağlamadıkları konusunda çok önemli bir rol oynamaktadır.

3.7. Evlilik Partneri

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak evli çiftler için bir stres kaynağı olabilmektedir. Bu stres kaynakları çocuğun özel gereksiniminden kimin sorumlu olduğu konusundaki tartışmalar, çocuğun davranışlarına yönelik beklentiler konusundaki anlaşmazlıklar ve çocuk için çok fazla zaman, finansal kaynak ve enerji harcanması gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Başka bir ifadeyle bir çocuğun özel gereksinimli olmasının tek başına evlilik ilişkilerine olumsuz bir etkisinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Özel gereksinimli çocukların ailelerinin çoğu, evlilik uyumu konusunda ortalama ve üstü düzeyde yer almaktadır (örn., Wieland & Baker, 2010). Nitekim bazı çalışmalar, çocuğun özel gereksinimli olmasının, çiftlerin çocuğa olan ortak bağlılıkları nedeniyle evliliği güçlendirebileceğini göstermektedir.

3.8. Hak Savunucusu

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi gelişmiş ülkelerde özel gereksinimli bireylere yönelik yasalar, bu çocukların ebeveynlerinin haklarını korumanın yanında ebeveynlere belirli sorumluluklar yüklemektedir. Örneğin IDEA'da (Individuals with disabilities Education Act-Engelli Bireylerin Eğitimi

Yasası) ebeveynlerin özel gereksinimli çocuklarının eğitimine katılmaları yasal bir zorunluluk olarak yer almaktadır. Çocukları için çeşitli bilgi (çeşitli hizmet türleri hakkında bilgi almak vb.) ve becerileri (BEP toplantılarına etkili bir şekilde nasıl katılabilecekleri vb.) edinmeleri gerekmektedir. Ayrıca öğrenme hedefleri, yerleştirme seçenekleri ve çocuklarının kariyer gelişimi fırsatlarına ilişkin endişelerini ve isteklerini sürekli ve kararlı bir şekilde ifade etmek zorundadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde ise yasalar henüz yalnızca hakları koruma düzeyinde yer almaktadır. Bununla birlikte ABD gibi gelişmiş ülkelerde özel gereksinimli bireylerin geniş haklara sahip olmalarının arka planında ailelerin üstlendiği aktif savunuculuk rolü yer almaktadır (Heward vd., 2016).

Bu rollerin tümü aile bireyleri ya da ebeveynler tarafından ortak bir şekilde paylaşılmaktadır. Fakat bu ortaklık çoğu zaman eşit bir şekilde kurulamamaktadır. Araştırmalar özel gereksinimli çocukların bakım ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasında üstlenilen rollerde annelerin çoğunlukla daha aktif bir rol üstlendiğini göstermektedir. Nitekim aile aracılı uygulamaları içeren araştırmalarda da katılımcıların çoğunlukla anneler olduğu dikkat çekmektedir. Tüm bunlar düşünüldüğünde özel gereksinimli çocuğu olan annelerin diğer aile üyelerine göre daha fazla zorluk yaşadıkları söylenebilir.

4. ANNELERİN YAŞADIĞI ZORLUKLAR

Yapılan çalışmalar özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin çocuklarının bakım sorumluluklarının daha fazla olması nedeniyle stres düzeylerinin oldukça yoğun olduğunu göstermektedir (Meadan, Halle ve Ebata, 2010; Redquest, Reinders, Bryden, Schneider ve Fletcher, 2015; Turnbull, Summers, Lee ve Kyzar, 2007). Bu konuda en çok stres yaşayan aile üyesi ise annelerdir. Anne depresyonuyla ilgili birçok araştırmanın özel gereksinimli çocukların annelerinin yaklaşık üçte birinin depresyon yaşadığı sonucuna varmıştır. Buna

karşın tipik gelişim gösteren çocuklara sahip annelerin yaklaşık %18'i depresyon yaşamaktadır. Özel gereksinimli çocuğu olan anneler, çocuklarının özel gereksinimleri nedeniyle benzersiz bir deneyim yaşamakta ve bu deneyimler genellikle tipik gelişim gösteren çocukların annelerinin karşılaştığı zorluklardan farklılık göstermektedir. Bu anneler, genellikle devamlı bir endişe ve stres altında yaşarlar. Çocuklarının sağlık durumu, gelişimi ve geleceğiyle ilgili belirsizliklerle başa çıkma onları duygusal olarak önemli derecede yıpratmaktadır. Ailelerine ilişkin rutin sorumluluklarına ek olarak özel gereksinimli çocuklarının bakımı, eğitimi ve tıbbi ihtiyaçları için daha fazla çaba ve zaman harcamaları gerekebilmektedir. Bu durum, annelerin günlük yaşamlarını zorlaştırmakta ve diğer aile üyeleriyle vakit geçirme, iş hayatına aktif bir şekilde katılma gibi durumlarda güçlükler yaşamalarına neden olabilmektedir. Özel gereksinimli çocuğu olan anneler, toplumun ve çevrelerinin anlayış göstermemesi ve destek olmaması gibi olumsuz durumlarla da karşılaşabilmektedir. Bu durum, annelerin kendilerini yalnız hissetmelerine ve duygusal destek arayışına yönelmelerine neden olabilmektedir. Ayrıca, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin kendilerine zaman ayırmaları ve kendi ihtiyaçlarını ihmal etmemeleri de son derece önemlidir. Anne olmanın getirdiği sorumluluklar ve çocuğunun ihtiyaçları, anneleri kendi fiziksel, duygusal ve zihinsel sağlıklarını korumak için gerekli zamanı ayırmaktan alıkoyabilmektedir. Tüm bunlar düşünüldüğünde annelerin özel gereksinimli çocuklarına ilişkin alabilecekleri her tür destek ve işbirliği son derece önemli görülmektedir (Singer ve Wang, 2016).

4.1. Annelerin Yaşadığı Zorluklara İlişkin Öneriler

Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin öğretmenlerle, idarecilerle, ilgili tüm uzman ve kişilerle iş birliği yapmaları, sadece özel gereksinimi olan çocuklarının gelişimine değil, aynı zamanda kendi yaşam kalitelerine de

büyük katkılar sağlamaktadır. Özel gereksinimli çocukların ihtiyaçları büyük oranda geleneksel olarak yetiştirilen çocuklardan farklılaşmakta, bu ihtiyaçları anlamak ve karşılamak ise oldukça zor olabilmektedir. Çocuklara ilişkin en güvenilir kaynağın ebeveynler olduğu düşünüldüğünde öğretmenlerin ve uzmanların, annelerle kuracakları iletişim çocukların sahip oldukları bu ihtiyaçların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmakta ve özel gereksinimli çocuğun daha nitelikli bir eğitim almasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Aileler özel gereksinimli çocuklarına ilişkin yoğun olarak davranış ve öğrenme problemleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu noktada uzmanlarla kurulan iş birliği, annelere çocuklarına ilişkin karşılaştıkları problemleri daha etkili bir şekilde çözme fırsatı sunmaktadır. Bu konularda uzmanlar ile iş birliği kurmak ve destek almak çocuğunun gelişimi ve yaşam kalitesi üzerinde büyük bir etkiye sahip olmaktadır. Annelerin kurdukları iş birliği sadece öğretmenler, idareciler ya da diğer uzmanlar ile sınırlı kalmamaktadır. Anneler, özel gereksinimli çocuğu olan diğer ailelerle de işbirliği yapmaktadır. Bu, annelere örnek deneyimler ve farklı bakış açıları sunmakta, problemlerin daha etkili bir şekilde ele alınmasına katkılar sağlamaktadır. Anneler tarafından çocuklarının özel gereksinim durumuna ilişkin kurulan tüm işbirliği türleri annelere duygusal destek sağlamaktadır. Özellikle benzer ailelerle iletişim kurarak benzer deneyimlere sahip olduklarını fark etmeleri, deneyimlerini paylaşmaları ve birbirlerine destek olmaları annelerin duygusal olarak daha güçlü olmalarını ve sorunların üstesinden kolaylıkla gelebilmelerinde son derece önemlidir.

Özel gereksinimli çocuğun bakımına ilişkin sorumlulukların aile içerisinde dengeli bir şekilde dağıtılması, sorumlulukların sadece annelere yüklenmemesi ve özellikle annelerin kendi aileleri tarafından desteklenmesi son derece önemlidir. Ayrıca, aile içi sosyal destek ve akrabalık ilişkilerinin

güçlendirilmesi de gereklidir. Annelerin çocuklarına ilişkin stresin azaltılmasında aile üyelerinin yanında yakın çevredeki kişilerinde bu konuda bilinçli olması önemlidir. Bu anlamda toplumun özel gereksinimli çocuklara bakış açısını değiştirecek ve olumlu tutumlar geliştirmelerine katkılar sağlayacak eğitim programlarının düzenlenmesi son derece önemlidir. Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Avrupa Birliği ve yerel yönetimler gibi ilgili kuruluşlarla işbirliği yapılarak özel gereksinimli çocuklar ve aileleri için projelerin geliştirilmesi önerilebilir. Bu projeler, eğitim programlarına katkıda bulunarak, bu ailelere ulaşma ve destek sağlama amacıyla geniş kitlelere yayılmaktadır. Ayrıca, özel gereksinimli çocuğa sahip olan anne ve babalar için aile danışma merkezleri açılmalı, aile eğitim programları hazırlanmalı ve katılımın daha fazla desteklenmesi için çeşitli kaynaklar sunulmalıdır. Ayrıca, ailelerin belirsizlik ve yalnızlık duygularını azaltmak için, psikososyal destek sağlamak amacıyla psikolojik durumlarının yakından izlenmesi ve ihtiyaç duyulduğunda profesyoneller tarafından yardım sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, aileler özel gereksinim durumuna ilişkin hakları, kanunları ve bu haklardan nasıl yararlanacakları konusunda da çeşitli eğitimler ilgili kuruluşlar tarafından planlanmalıdır. Son olarak, devletin ailelerin üzerindeki maddi yükün azaltılması amacıyla özel gereksinimli çocuklara yönelik maddi destek sağlanması ve iş imkanları sunarak ekonomik bağımsızlıklarını desteklemesi son derece önemlidir (Karadağ, 2014).

5. KAYNAKÇA

- Ferguson, P. M. (2003). A place in the family: An historical interpretation of research on parental reactions to having a child with a disability. *Journal of Special Education, 36*, 124–130.
- Fox, L., Vaughn, B. J., Wyatte, M. L., & Dunlap, G. (2002). We can't expect other people to understand: Family perspectives on problem behavior. *Exceptional Children, 68*, 437–450.
- Heward, W. L., Alber-Morgan, S. R., & Konrad, M. (2016). *Exceptional children: An introduction to special education* (11th ed.). Columbus: Pearson.
- Karadağ, G. (2014). Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadığı zorluklar ve çözüm önerileri. *TAF Preventive Medicine Bulletin, 13*(6), 491-494.
- Meadan, H., Halle, J. W., & Ebata, A. T. (2010). Families with children who have autism spectrum disorders: Stress and support. *Exceptional children, 77*(1), 7-36.
- Redquest, B., Reinders, N., Bryden, P., Schneider, M., & Fletcher, P. (2015). Raising a child with special needs: The perspective of caregivers. *Clinical Nurse Specialist, 29*, 8-15.
- Singer, G. H. S., Biegel, D. E., & Ethridge, B. L. (2010). Trends impacting public policy support for caregiving families. *Journal of Family Social Work, 13*(3), 191– 207.
- Singer, G. H. Ve Wang, M. (2016). Introduction. M. Wang ve G. H. Singer (Ed.), *Supporting families of children with developmental disabilities* içinde (s. 1-24). New York: Oxford.
- Tekin, E., & Kircaali-Iftar, G. (2002). Comparison of the effectiveness and efficiency of two response prompting procedures delivered by sibling tutors. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities, 37*(3), 283-299.
- Turnbull, A. P., Summers, J. A., Lee, S. H., & Kyzar, K. (2007). Conceptualization and measurement of family outcomes associated with families of individuals with intellectual disabilities. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews, 13*(4), 346-356.

Wieland, N., & Baker, B. L. (2010). The role of marital quality and spousal support in behaviour problems of children with and without intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 54, 620-633.

BÖLÜM 2

DEZAVANTAJLI ANNELERİN DOĞAL ÖĞRETİM YAKLAŞIMLARI İLE ÇOCUKLARINI DESTEKLEMESİ³

Dr. Öğr. Üyesi Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ⁴
Arş. Gör. Mehmet GÜNEY⁵

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10427720>

---

³ Bu çalışma İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Kadın Dayanışma ve Destekleme Derneğinin yürüttüğü “Dezavantajlı Kadınlara Yönelik Multidisipliner Uygulamalar Bilimsel Araştırma”, protokol No: 2023/M-310 projede yapılan araştırma sonucunda üretilmiştir.

⁴ Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Kırıkkale, Türkiye. akinciezgi87@gmail.com, orcid id: 0000-0002-4376-7354

⁵ Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Kırıkkale, Türkiye. guney.akademik@gmail.com, orcid id: 0000-0002-0962-5643

1. GİRİŞ

Günümüz Türkiye şartlarında gelenekselleşmiş değer yargılarının ve modern kurumsallaşma anlayışının bir arada yaşandığı toplumsal yapı hakimdir. Geleneksel yargı ve düşünce kalıplarından dolayı, ekonomik ve sosyal bağlamda daha az gelişmiş toplumlarda göz ardı edilen sosyal dezavantajlı gruplar arasında birçok kişi ve grup yer almaktadır. Bu kişi ve gruplar yaşamı sürdürmek için birçok şeye ihtiyaç duyarlar. Bireylerin ihtiyaçlarının karşılanamaması veya bir şekilde engellenmesi dezavantajlılığa yol açmaktadır. Alanyazında dezavantajlılık kavramına yönelik genel kabul görmüş bir tanım bulunmamakla birlikte kavrama ilişkin olarak; dezavantajlı gruplar, dışlanmış gruplar, korunmasız gruplar, savunmasız ve aykırı gruplar ve risk grupları olarak isimlendirildikleri görülmektedir (Yılmaz ve Öcal, 2015). Kavram olarak dezavantajlılık, kişinin kendisini benimseyip, gerçekleştirebilmesi için gerekli olan imkânlarla erişip ulaşamamasına dikkat çekmektedir. Bu imkanlar, özerklik, öz saygı, sorumluluk, teşvik, sağlık, topluluk desteği, eğitim, bilgi, istihdam ve sermayedir (Mayer, 2003). UNESCO (1998) ise dezavantajlı grupları, cinsiyetleri, etnik veya dinsel kökenleri, ekonomik durumlarından dolayı ekonomik, sosyal ve toplumsal imkanları diğer gruplara göre daha düşük kimseler olarak tanımlamaktadır. Bu kimseler eğitim, sağlık, destek gibi alanlarda diğer bireylerin toplumda sahip olduğu imkanlara sahip değildirler. Sadece istihdam açısından değil, toplumsal uyum çerçevesinde değerlendirildiğinde de karşılaştıkları sorunların fazla olduğu bireylerdir (Alp, 2014).

Kadınlar dezavantajlı gruplar arasında değerlendirilen en büyük gruplardan birisidir. Kadınlar dezavantajlı gruplar arasında değerlendirilen en büyük gruplardan birisidir ve neredeyse dünyanın birçok ülkesinde farklı açılardan dezavantajlı sayılabilmektedir. Dil, din ve ırksal konumları yaşadığı

toplumdan farklı olan, yaşadığı toplumda sosyal ve ekonomik yönden imkânları daha düşük olan, kendi kendine yetemeyen kadınlar çocukları ile de sağlıklı bir iletişim sağlama konusunda sorunlar yaşamaktadırlar.

6. Dezavantajlı Annelerin Çocukları İle Yaşadığı Sorunlar

Sosyal ve ekonomik kaynaklara ulaşımındaki zorluklar ve farklılıklar hem kadınları hem de dolaylı olarak çocukları önemli ölçüde etkilemektedir. Bu kaynaklar çocuk doğmadan önce dahi sağlık, fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişim üzerinde oldukça etkilidir (Bradlay ve Corwyn, 2002).

Dezavantajlı grup içinde yer alan kadınların hayatla başa çıkma ve kendi kendilerine yetememeleri noktasında ve yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyaç kaynakları sağlık, eğitim, otonomi, teşvik, bilgiye ulaşabilme gibi kaynaklardır. Bu bağlamda dezavantajlı kadınlar sosyal ve ekonomik yönden toplumun aşağı kesimlerinde yer almaktadır. (Özer ve Çolak, 2015; Kentel vd., 2012; Bozok, 2011)

Son yıllarda giderek artan ve aile yapısındaki değişim, eşlerin dinamiklerinde çeşitli gerekçelerle birbirlerinin beklentilerini yerine getirememekte ve bu durum aile dinamiğine zarar verip zayıflatarak boşanmaya neden olmaktadır (Kardaş, 2014). Ailenin parçalanması ile oluşan tek ebeveynli aile yapısı dezavantajlı tanım içerisinde ele alınmaktadır. Ebeveynlerden birinin vefatı veya cezaevine girmesi ya da ebeveynlerin boşanması sonucu çocuk açısından aile, tek ebeveynli aile haline gelir. Bu durum çocuğun yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir. Yeterince ilgilenilmeyen ve olumsuz yaşam koşulları nedeni ile dezavantajlı konumda olan bu tarz tek ebeveynli ailelere sahip çocuklar; akademik başarısızlık, okul terk etme durumu, sosyal uyum sorunları yaşama, marjinalite gruplara katılma ve suça sürüklenme gibi durumlara daha çok maruz kalmaktadırlar

Dezavantajlı kadınların tek ebeveyn olarak yaşamlarını devam ettirmeleri çocuklarıyla ilgili ihtiyaçlarında çoğu zaman tüm sorumluluğu yalnız başlarına üstlenmekte ve bu nedenle ekonomik sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu noktada ek kaynak sağlamaları gereken tek ebeveyn anneler, çalışma yaşamına atılmak zorunda kalabilmektedirler (Aydiner Boylu ve Öztop, 2013). Çalışma yaşamına sonradan dahil olma süreçleri de kadınlar için çeşitli zorlukları beraberinde getirebilmektedir. Artan okul giderlerini karşılayamama, çocukları ihtiyaç duydukları kurslara gönderememe, birlikte tatile gidememe ve çocukların diğer istek ve ihtiyaçlarını yerine getirememe yaşanan maddi sorunların en fazla hissedildiği konular olarak ifade edilmektedir (Topçu, 2020). Annelerin tam zamanlı çalışması, bazı durumlarda kendi işleri yanında ek işlerinin olması, annenin ev dışında fazladan zaman harcamasına neden olduğundan çocuğun okul başarısını sorgulayabilmek ve takip edebilmek için sınırlanmış zamana sahip olmasına sebep olmaktadır. Bu durum çocuklarda sosyal ve duygusal ilişkilerinde kötüleşmeye, akademik başarıda düşüklüğe sebep olmaktadır (Amato, 2005; East, Jackson ve O'Brien, 2006; Brown, 2010).

Yeterli ekonomik koşullara sahip olmayan tek ebeveynli kadınlar, beslenme, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçlar noktasında erişim problemi ile karşı karşıya kalabilmektedirler (Kararşlan ve Opçin, 2020). Aynı zamanda evin geçimini sağlama rolünü üstlenen kadınlar çocuk bakımı ve evin diğer ihtiyaçlarıyla ilgili sorumlulukları gerçekleştirmekte zorlanabilmektedir (Aydiner Boylu ve Öztop, 2013). Tek ebeveyn olan kadınların, evli kadınlara oranla daha fazla ebeveynlik stresi yaşadıkları belirtilirken (Copeland ve Harbaugh, 2005), aynı zamanda yoksulluk sınırı içinde yaşamaları, kadınların hane halkı gelirlerinin ve eğitim seviyelerinin düşük olması ve depresyona girmeleri daha muhtemel sonuçlanmaktadır (Teachman, Tedrow ve Crowder, 2000; Brown, 2010; Brand ve Thomas, 2014). Bu bağlamda yapılmış olan

araştırmalar annelerin çocukları ile oyun oynamak ve etkileşime girmek için daha kısıtlı zaman oluşturabildiklerini göstermektedir (Kendig ve Bianchi, 2008; Carlson ve Berger, 2013).

Tek ebeveyn olmanın diğer birçok zorlukları da vardır. Çocuklara yönelik disiplin uygulamaları, maddi yükümlülükleri paylaşmada desteğin olmaması, aile için alınacak karar konularında karar mekanizmasının sadece kendisi olması, ebeveynliğin getirmiş olduğu sorumluluklarını yerine getirmek için bütün gereksinimlerin sadece bir kişi tarafından karşılanmasıdır (Kotwal ve Prabhakar, 2009). Tüm bu zorluklar anneyi dolaylı ya da doğrudan etkilediği gibi çocuğun gelişimi üzerinde de olumsuz sonuçlara sebep olabilmektedir. Bu bağlamda bir araştırmada annenin yaşadığı stresin, çocukların kendilerini geri çekmelerine, kendilerini yalnız hissetmelerine ve ebeveynlerini kaybedileceklerine dair korku ve endişe yaşamalarına neden olduğunu göstermektedir (Rani, 2006).

7. Doğal Öğretim Yöntemleri

Ebeveynler ve çocuklar günlük meydana gelen doğal rutin, iletişim ve etkinlik sırasında pek çok öğretme-öğrenme fırsatı yaratmaktadırlar. Ancak çocukların gün içinde meydana gelen etkileşimlerinde öğrenmesi güç olan becerileri tek başına öğrenmeleri ve geliştirmeleri pek mümkün olmayabilir. Bu nedenle ebeveynler olarak gün içerisinde öğretim fırsatları yaratmak ve bunu yaparken de belli doğal öğretim yöntemleri kullanmamız gerekmektedir.

Doğal öğretim yaklaşımı hem gelişimsel yaklaşım hem de davranışçı yaklaşımı barındıran bir yaklaşımdır. Gelişimsel yaklaşım bağlamında, çocukların gelişimlerine uygun olan uygulamaları kullanmayı amaçlayan, çocuğun tüm gelişim alanlarını bir bütün olarak ele alıp aktif keşif fırsatları sunan bir yaklaşım iken, davranışçı yaklaşım bağlamında ise gözle görülebilen davranışların deneyim ile davranış arasındaki ilişkiye odaklanan

bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Pretti-Frontczak ve Bricker, 2004; Erdiller, 2010). Doğal öğretim yaklaşımında üç temel özellik ele alınabilir:

- Çocuk, öğrenen bir bireydir. Kendisi sosyal çevreden etkilendiği gibi, sosyal çevreyi de etkilemektedir (öğretmen, ebeveyn, akran, kardeş vb.)
- Etkili öğrenme sürecinde çocuğun aktif olması gerekmektedir.
- Öğretimin gerçekleştirilebilmesi için anlamlı ve işlevsel ortamlar kullanılmalıdır.

Doğal öğretim yaklaşımlarında çocuğun liderliğinde ilgileri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulur. Bu yöntemde çocukların gereksinimlerine, ilgilerine ve tercih ettikleri etkinliklere öğretimde yer verildiği için, geleneksel öğretim yöntemlerine göre daha fazla çocuk merkezli olduğu ifade edilmektedir (NRC, 2001; NAC 2009; Schreibman vd., 2015).

Ebeveynler çocuklarının davranışlarını işlevsel hale getirebilmek için; çocuğun gün içerisinde ihtiyaç duyan bağımsızlığını destekleyen, rutin, etkileşim ve etkinliklere katılımını arttıran ve gerekli olan akran etkileşimine olanak sağlayan değişik koşullar (ortamlar, kişiler, araç-gereçler) altında öğretimin planlanmasının yapılması gerekmektedir. (Pretti-Frontczak ve Bricker, 2004; Özen ve Ergenekon, 2011; Noonan ve McCormick, 2014). Doğal öğretim yöntemleri, çocukların sosyal becerilerinin ilgi ve gereksinimleri doğrultusunda günlük yaşam içinde gösterildiği şekilde ve bu ortamlarda bulunan doğal rutinler ile etkileşimler içinde öğrenme fırsatlarının öğretilmesidir (Kurt, 2006; McDonnell, Johnson ve McQuivey, 2008; Özen ve Ergenekon, 2011; Wong vd., 2014; Schreibman vd., 2015; Snyder vd., 2015).

Doğal öğretim yaklaşımındaki uygulamalar; (a) Öğretimin günlük rutinler ve etkileşim içerisinde doğal ortamlarda olması, (b) tüm gelişimsel becerileri kapsamaması, (c) çocuğu etkileyen kişiler tarafından gerçekleşmesi (ebeveyn, kardeş, öğretmen, akran, vb.), (d) çocuğun ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda etkileşimin çocuk ya da yetişkin tarafından başlaması, (e) etkili uyaranların değişik koşullarda gösterilebilmesidir (Tekin-İftar ve Değirmenci, 2013).

Doğal öğretim yaklaşımları; doğal ve iletişim temelli olup, çocuğun ilgilerinin dikkate alınarak çevrenin düzenlendiği bir süreçtir. Bu süreç çocuğu iletişim kurmaya teşvik eden fırsat öğretimi ve gömülü öğretim bileşeninden oluşmaktadır.

3.1.Fırsat Öğretimi

Fırsat öğretimi, iki kişi arasındaki etkileşimler sonucunda meydana gelen öğretimsel bir süreçtir (Ryan vd., 2008). Çocuk ile yetişkin arasında doğal olarak oluşan yapılandırılmamış etkinlikler ve etkileşimler sırasında (oyun etkinliği vb.), yetişkinin çocuğun ilgi, ihtiyaç ve gereksinimlerine ve iletişim düzeyine uygun uyaranlar ve deneyimler sunarak, bütün gelişim alanlarının desteklemesi süreci olarak ifade edilmektedir (Cavallaro ve Poulson, 1985; Warren ve Kaiser, 1986).

Bu öğretim uygulamasında; etkileşimin ve iletişimin ilk olarak çocuk tarafından başlatılması, bunun doğal sonucu olarak ortaya çıkan uyaranlar ve çocuğun davranışlarının pekiştirilmesi süreci vardır (Kurt, 2006).

Fırsat öğretimi; rutin içinde yapılan etkinliklerin becerilerin çeşitliliğini arttırmakta, sosyal etkileşimi başlatmakta, çocuk merkezli bir yaklaşım olduğundan öğrenmeyi doğal, anlamlı ve eğlenceli hale getirmekte ve sosyal çevre çocuğun rutinine ve etkinliklerine katılımı sağlayabilmektedir (McGee vd., 1999). Çocuk ve yetişkin arasında doğal olarak meydana gelen yapılandırılmamış ortamlarda ve çocuğa yeni bir gelişimsel beceri

kazandırmak amacıyla kullanılan bir öğretim sürecidir (Hart ve Risley, 1975). Fırsat öğretimi; çocuğun iletişim başlatma isteğini arttırmasına olanak sağlayan çevresel uyaranların düzenlenmesi, çocuğun tüm gelişim düzeyine ve ihtiyaçlarına yönelik bulunduğu ortamın sağlayabileceği fırsatlara uygun iletişim amacının belirlenmesi, belirlenen amaç doğrultusunda yetişkinin uygun cevaplar vermesi, çocuğun ilgisini uyarana çekebilmeyi sağlayarak doğal pekiştirme yoluyla gerçekleştirilmektedir (Warren ve Kaiser, 1986). Bu sürece başlamadan önce ortamda gerekli düzenlenmelerin yapılması önemlidir. Çocuğun ilgisini çekecek uyaranlar, nesnelere ve etkinlikler kullanılarak yapılabilecek düzenlemelerle öğretim fırsatı oluşturulmalıdır (Fenske, Krantz ve McClannahan, 2001; Genç ve Kurt, 2017).

3.2.Gömülü Öğretim

Gömülü öğretim, çocuğun günlük yaşamı içerisinde ve olağan doğal ortamına gömüldüğü bir uygulamadır. Doğal ortamda etkili ve anlamlı, çocuğun ilgisini ve dikkatini verebildiği etkinlikleri kapsayan, çocuğun tüm gelişim alanlarına yönelik uygulamaya olanak sunan ve bu çerçevede çocuğa öğretim imkânı sunan bir öğretim yaklaşımıdır. Gömülü öğretim duruma ve şartlara göre kapsamlılığı artırılabilir, etkinliklere uyarlamalar yapılarak farklılaştırılabilir (Lundblom ve Messier, 2015).

Diğer tüm doğal öğretim yaklaşımlarında olduğu gibi gömülü öğretimde, çocuğun dikkatini çeken ve ilginç olan, çocuğun keyif aldığı etkinliklerin, etkinliklerin içine düzenli bir şekilde yerleştirilmesidir. Bu bağlamda temel işlevsellik çocuğun göstermiş olduğu liderliğinin takip edilmesidir. Bu şekilde çocuğun ilgisi, ihtiyaçları ve liderliği doğrultusunda tüm gelişim alanlarını destekleyen süreç, doğal olarak meydana gelen rutin ve etkileşim içerisine yedirilerek oluşturulmaktadır (Horn vd., 2000). Bu öğretim süreci, dezavantajlı ortamlarda çocuğun rutininden ya da etkinliklerinden ayrı

kalmasına gerek kalmadan, günlük rutin ya da etkinliğin içerisinde gerekli olan tüm kazanılması gereken beceriye imkân tanınması açısından önemlidir (Schepis vd., 2001).

8. Anneler Tarafından Doğal Öğretim Yöntemlerinin Kullanılması

Son yıllarda artan bireysel eğitim eğilimi ile evde doğal öğretim yöntemlerinin kullanımına da ilgi artmaktadır. Ebeveynler, çocuklarına daha kişiselleştirilmiş ve bütünsel bir öğrenme deneyimi sağlamak için evde eğitim gibi alternatif eğitim yaklaşımlarını giderek daha fazla araştırmaktadır. Ebeveynlerin okul öncesi çocuklarına dil eğitimi gibi konuları evde doğal aktivitelerle başarılı bir şekilde öğretebildiklerini ve onları örgün eğitim için motive edebildikleri bilinmektedir (Ezzi, 2022). Bu yaklaşım, evde eğitim alan ebeveynlerin, geleneksel okullarda sunulanlara kıyasla evde daha zengin ve daha uygun bir eğitim sunabileceklerine dair inançlarıyla örtüşmektedir (Purcell vd., 2023). Ayrıca, ebeveynler tarafından evde eğitim için kullanılan yöntem ve etkinliklerin çeşitlenmesi, ev okulu ortamında öğretme ve öğrenme stratejilerini genişletmektedir (Gann ve Carpenter, 2017). Ev ve öğrenme kavramlarının birbirini güçlendirdiği görülmüş ve ev içinde elverişli bir öğrenme ortamı yaratmanın önemi vurgulanmıştır (Kraftl, 2012). Bu durum, ailelerin öğrencileri evde destekleyen bir öğrenme ortamını kolaylaştırmaları ve öğrenme sürecinde kendilerini evlerinde hissetmelerini sağlamaları gerektiği fikriyle de desteklenmektedir (Razi, 2016). Bununla birlikte, evde eğitimin uygulanmasında zorluklar mevcuttur. Sınırlı internet olanakları, ebeveynlerin konu hakkındaki bilgisi ve elverişli bir öğrenme ortamının yokluğu, evde öğrenimin uygulanmasında karşılaşılan engellerden bazılarıdır (Martiana ve Wening, 2022). Ayrıca, COVID-19 salgını sırasında öğretim yöntemlerine ve konulara aşına olunmaması ebeveynler arasında endişelere

yol açmıştır (Priyashantha vd., 2022). Evde doğal öğretim yöntemlerinin etkinliğini sağlamak için bu zorlukların ele alınması önemlidir.

Evde doğal öğretim yöntemlerinin kullanılması, özellikle de evde eğitim bağlamında, çocuklara özel ve anlamlı bir eğitim sağlamak için umut verici bir yol sunmaktadır. Ebeveynler, doğal aktivitelerden yararlanarak, elverişli bir öğrenme ortamı yaratarak ve uygun olduğunda teknolojiyi entegre ederek, çocuklarının ihtiyaçları ve öğrenme tarzlarıyla uyumlu bütünsel bir eğitim deneyimi sunabilirler. Anneler tarafından verilen gömülü talimatlar çeşitli araştırmalarda ilgi çeken bir konu olmuştur. Macleod ve Grafton (2016), yüksek kaygı yaşayan annelerin, beyaz gürültüye gömülü işitsel kelimeleri tanımlamaları istendiğinde tehditle ilgili kelimeleri doğru bir şekilde tanımlayabildiklerini bulmuştur. Bu durum, annenin duygusal durumunun gömülü eğitimin etkinliği üzerindeki potansiyel etkisini vurgulamaktadır. Buna ek olarak, Ezeh ve arkadaşları (2015) anne eğitiminin çocuk sağlığını etkilemedeki önemini vurgulayarak, eğitilmiş annelerin çocuk sağlığı ve modern sağlık hizmetleri hakkında daha iyi bilgiye sahip olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu da anne eğitiminin, anneler tarafından sağlanan gömülü eğitimin etkinliğini şekillendirmedeki rolünün altını çizmektedir. Ayrıca, Meadan ve arkadaşları (2016) otizmliler için ebeveynler tarafından uygulanan müdahalelere odaklanan çalışmalar yürütmüş ve doğal öğretim teknikleri gibi gömülü öğretim stratejilerinin kullanımını vurgulamıştır. Bu çalışmalar, anneler de dahil olmak üzere ebeveynlerin, çocuklarının gelişimini desteklemek için gömülü öğretim stratejilerini etkili bir şekilde uygulamak üzere eğitilmelerinin ve rehberlik yapmalarının önemini altını çizmektedir. Choi ve arkadaşları (2019), annelerin küçük çocukların dil öğrenmeye olan ilgisini teşvik etmedeki rolünü incelemiş ve erken çocukluk eğitiminde anne katılımının etkisini

vurgulamıştır. Bu durum, annelerin çocuklarının dil gelişimini desteklemek için gömülü eğitim sağlamada çok önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Alan yazın göz önünde bulundurulduğunda annelerin duygusal durumu, eğitimi ve özel ihtiyaçları olan çocuklara yönelik müdahalelere katılımı gibi faktörleri vurgulayarak anneler tarafından gömülü öğretimin kullanımına ilişkin değerli bilgiler sunmaktadır. Bu bulgular, annelerin gömülü eğitim üzerindeki çeşitli etkilerini ve bunun çocuk gelişimi üzerindeki etkisini anlamının önemini altını çizmektedir. Annelerin fırsat öğretimi ve eğitim programlarına katılımının faydaları, çocuklarının gelişimini önemli ölçüde etkileyebilir. Araştırmalar, eğitim geçmişleri ne olursa olsun annelerin çocuklarının gelişiminde çok önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Lise mezunu veya öğretmen olan anneler ile yapılan çalışmalarda annelerin eğitime katılımı çocuk gelişimini olumlu yönde etkilemektedir (Hsin ve Felfe, 2014; Siddiqui vd., 2019). Ayrıca, annelerin çocukları hakkında sahip oldukları bilgi ve anlayış, çocuklarının bilişsel yetenekleri ve genel gelişimleri için faydalı olan en uygun destekleyici ortamı yaratmalarını sağlar (Miller, 1986). Dezavantajlı annelere yönelik destek sağlamak ve özellikle çocukların gelişim düzeyi yaşlıları ile uyumlu olmayan ebeveynleri desteklemek, daha uyumlu ebeveynlik stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Toscano vd., 2022). Ayrıca, dezavantajlı durumda olan annelerin, çocuklarına günlük aktiviteleri öğretirken benzersiz ve etkili öğretim stratejileri kullanmaları çocuklarının gelişimine katkıda bulunmaktadır (Moreno, 2002; Pellegrini vd., 1990).

Sonuç olarak, özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı olan annelerin fırsat öğretimi ve eğitim programlarına katılımı, çocuklarının gelişimi ve refahı üzerinde önemli olumlu etkilere sahip olabilir. Bu katılım, çocukların akademik performanslarının yanı sıra genel refahının iyileştirilmesine de katkıda bulunabilir.

9. Dezavantajlı Ailelerde Doğal Öğretim Yöntemlerinin Etkileri

Doğal öğretim yaklaşımının, kaynaştırma sınıflarında özel ihtiyaçları olan çocukların gelişimi ve öğrenmesi üzerinde olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir (Rakap, 2017). Aynı zamanda doğal öğretim stratejileri ile herhangi bir dezavantaja sahip olan ya da olmayan çocukların iletişim becerilerinin desteklendiği ve geliştirildiği bulunmuştur (Maedan vd., 2014). Bu durum, doğal öğretim yöntemlerinin çocukların farklı öğrenme ihtiyaçlarını karşılayabileceğini ve dezavantajlı geçmişe sahip olanlar için potansiyel olarak özel destek sağlayabileceğini gösterdiğinden, özellikle dezavantajlı anneler için önemlidir. Erken çocukluk eğitimi bağlamında, özel gereksinimli öğrencilerle doğal öğretim yönteminin kullanıldığı bir çalışma, yöntemin kelime kullanımı, renk kavramları ve şekilleri tanımlama gibi becerileri geliştirmede etkili olduğunu göstermiştir (Hacıbrahimoglu, 2022). Kane ve arkadaşlarının (2010) çalışmasında ise doğal müdahaleler ile öğrenilen dil becerilerinin daha kalıcı olduğu görülmüştür. Bu durum, doğal öğretim yöntemlerinin, dezavantajlı geçmişe sahip çocukların eğitim ihtiyaçlarına uygun olarak, zorluklarla karşılaşan çocukların öğrenme çıktılarını geliştirme potansiyelini vurgulamaktadır. Ayrıca, doğal öğretim yaklaşımı, çocukların ilgilerine dayalı öğretim fırsatlarının yaratılmasını vurgulamakta ve eğitimcilerin her çocuğun ilgisine göre uyarlanmış materyaller ve etkinlikler seçmesini gerektirmektedir (Ergenekon ve Fırat, 2018). Bu bireyselleştirilmiş yaklaşım, özel gereksinimlerini karşılayan kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sağlayabileceğinden, dezavantajlı geçmişe sahip çocukların ihtiyaçlarıyla uyumludur.

Bilişsel Gelişim

Doğal öğretim yöntemleri çocukların dil, okuma-yazma ve aritmetik becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir

Sosyal ve Duygusal Gelişim

Doğal öğretim yöntemleri çocukların özgüvenlerini, özdenetimlerini ve sosyal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir.

Etkileşim

Doğal öğretim yöntemleri annelerin çocuklarıyla bağ kurmasına ve güçlü ilişkiler kurmasına yardımcı olabilir.

Şekil 1. Doğal Öğretim Yöntemlerinin Etkileri

Günlük yaşamın eğitime entegrasyonu özellikle dezavantajlı anneler için önemlidir çünkü çocukların öğrenmelerini yaşadıkları deneyimlerle ilişkilendirmelerine yardımcı olarak potansiyel olarak katılımlarını ve anlayışlarını artırabilir. Ayrıca, birden fazla engeli olan öğrenciler için beceri ve oyun öğretiminde doğrudan öğretim ve hatasız öğretim gibi farklı öğretim yöntemlerinin kullanılması, doğal öğretim yöntemlerinin farklı öğrenme ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde uyarlanabilirliğini vurgulamaktadır (Çetin ve Çay, 2020). Ailelerin doğal öğretim stratejilerini uygulaması çocukların iletişim becerileri üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır. Ailenin günlük rutinleri ile birleştirilen stratejiler çocukların sosyal iletişim becerilerinde de artışa neden olmaktadır (Ingersoll ve Dvortcsak, 2006; Meadan vd., 2016). Sonuç olarak, dezavantajlı annelerin çocuklarını eğitmelerinde doğal öğretim yöntemlerinin avantajları belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu yöntemlerin farklı öğrenme ihtiyaçlarını karşıladığı, kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sağladığı ve günlük yaşam ile ilişkilendirildiği, bu sayede de dezavantajlı geçmişe sahip çocuklar için bütüncül bir destek sunduğu görülmektedir.

İpucu	Açıklama
Çocuğun Liderliğini Takip Etme	Çocuğunuzun ilgi alanlarına ve motivasyonlarına dikkat edin. Yapmak istedikleri aktiviteleri seçmelerine ve etkileşimin hızını belirlemelerine izin verin.
Eğlenceli ve İlgi Çekici Hale Getirme	Öğrenmeyi çocuğunuz için eğlenceli ve keyifli bir deneyim haline getirin. Onlarla etkileşim kurmak için oyunlar, şarkılar ve diğer aktiviteleri kullanın.
Sabırlı ve Tutarlı Olma	Çocukların yeni beceriler öğrenmesi zaman alır. Çocuğunuza karşı sabırlı olun ve tutarlı destek sağlayın.
Başarıları Kutlama	Ne kadar küçük görünürse görünsün, çocuğunuzun başarılarını kutlamak için zaman ayırın. Bu onların kendilerine güvenmelerine ve öğrenmeye devam etmek için motive olmalarına yardımcı olacaktır.

Şekil 2. Doğal Öğretim Yöntemlerinin Ev Rutinleriyle Birleştirilmesi

10. Kaynakça

- Alp, L. (2014). Dezavantajlı Grupların İstihdama Katılmaları: G20 Ülkelerindeki Başarılı Uygulamalar, Uzmanlık Tezi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara
- Aydiner Boylu, A. ve Öztop, H. (2013). Tek Ebeveynli Aileler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sosyoekonomi Dergisi*, 19 (19), 207-220.
- Bozok, N. (2011), Ben Değerliyim Nar Taneleri: Güçlü Genç Kadınlar Mutlu Yarınlar Projesi Güçlenme Hikayeleri Biriktiriyor, İstanbul: Boyner Yayınları
- Bradley RH, Corwyn RF. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annu Rev Psychol*. 53:371-399.
- Brand, J. E., Thomas, J. S. (2014). Job displacement among single mothers: Effects on children's outcomes in young adulthood. *American Journal of Sociology*, 119, 955–1001. doi:10.1086/675409.
- Brown, S. L. (2010). Marriage and child well-being: Research and policy perspectives. *Journal of Marriage and Family*, 72, 1059–1077. doi:10.1111/j.1741-3737.2010.00750.x
- Carlson, M. J., Berger, L. M. (2013). What kids get from parents: Packages of parental involvement across complex family forms. *Social Service Review*, 87, 213. doi:10.1086/671015
- Cavallaro, C. C. and Poulson, C. L. (1985). Teaching language to handicapped children in natural settings. *Education and Treatment of Children*, 8(1), 1-24.
- Choi, N., Kang, S., Cho, H., & Sheo, J. (2019). Promoting young children's interest in learning english in efl context: the role of mothers. *Education Sciences*, 9(1), 46. <https://doi.org/10.3390/educsci9010046>
- Copeland, D., Harbaugh, B. L. (2005). Differences in parenting stress between married and single first time mothers at six to eight weeks after birth. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 28, 139–152. doi:10.1080/01460860500227556
- Çetin, M. & Çay, E. (2020). Teaching puzzle-solving skills to students with multiple disabilities via a tablet computer. *Ted Eğitim Ve Bilim*. <https://doi.org/10.15390/eb.2020.8457>

- East, L., Jackson, D., & O'Brien, L. (2007). "I don't want to hate him forever": Understanding daughter's experiences of father absence. *Australian Journal of Advanced Nursing*, 24(4), 14–18.
- Erdiller, Z. B. (2010). Erken çocukluk eğitiminde temel kuram ve yaklaşımlar. İ. H. Diken (Ed.), *Erken çocukluk eğitimi içinde* (s. 56-86). Ankara: Pegem Akademi
- Ergenekon, Y. & Fırat, Ö. (2018). Uygulamacılar için öğretimde farklı bir bakış açısı: gömülü öğretim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.328444>
- Ezeh, O., Agho, K., Dibley, M., Hall, J., & Page, A. (2015). Risk factors for postneonatal, infant, child and under-5 mortality in nigeria: a pooled cross-sectional analysis. *BMJ Open*, 5(3), e006779-e006779. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2014-006779>
- Ezzi, N. (2022). Innovation in isolation preschool children learn english during quarantine: activity-based crash course for parents in efl contexts. *Journal of Scientific Research and Reports*, 27-48. <https://doi.org/10.9734/jsrr/2022/v28i121716>
- Fenske, E. C., Krantz, P. J., and McClannahan, L. E. (2001). Incidental teaching: A not discretetrial teaching procedur
- Gann, C. & Carpenter, D. (2017). Stem teaching and learning strategies of high school parents with homeschool students. *Education and Urban Society*, 50(5), 461-482. <https://doi.org/10.1177/0013124517713250>
- Genç, T., Kurt, O. (2017). Effects of Video Modeling on the Instructional Efficiency of Simultaneous Prompting Among Preschoolers with Autism Spectrum Disorder *Education And Training In Autism And Developmental Disabilities*, cilt.52, sa.3, ss.291-304
- Hacıbrahimoğlu, B. (2022). Mathematical skills in early childhood: various variables and early mathematics intervention programs. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(2), 665-690. <https://doi.org/10.18039/ajesi.929169>
- Hart, B. and Risley, T. R. (1975). Incidental teaching of language in the preschool. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 8, 411–420.
- Horn, E., Lieber, J., Li, S., Sandall, S., and Schwartz, I. (2000). Supporting young children's IEP goals in inclusive settings through embedded

- learning opportunities. *Topics in Early Childhood Special Education*, 20(4), 208-223
- Hsin, A. & Felfe, C. (2014). When does time matter? maternal employment, children's time with parents, and child development. *Demography*, 51(5), 1867-1894. <https://doi.org/10.1007/s13524-014-0334-5>
- Ingersoll, B. & Dvortcsak, A. (2006). Including parent training in the early childhood special education curriculum for children with autism spectrum disorders. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 8(2), 79-87. <https://doi.org/10.1177/10983007060080020601>
- Kane, M., Connell, J., & Pellecchia, M. (2010). A quantitative analysis of language interventions for children with autism. *The Behavior Analyst Today*, 11(2), 128-144. <https://doi.org/10.1037/h0100696>
- Kardaş, D. (2014). *Dezavantajlı Olarak Kabul Edilen Öğrencilerin Okuma Anlama Gelişimlerini Etkileyen Unsurlar ve Çözüm Önerileri*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Kendig, S. M., Bianchi, S. M. (2008). Single, cohabitating, and married mothers' time with children. *Journal of Marriage and Family*, 70, 1228-1240. doi:10.1111/j.1741-3737.2008.00562.x
- Kentel, F., Köker, L., Uçum, M., Genç, Ö. (2012). *Yeni Anayasa Sürecini İzleme Raporu*. İstanbul: TESEV.
- Kotwal, N., Prabhakar, B. (2009). Problems faced by single mothers, *J.Soc Sci.Vol*, 21(3), 197-204.
- Kraftl, P. (2012). Towards geographies of 'alternative' education: a case study of uk home schooling families. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 38(3), 436-450. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2012.00536.x>
- Kurt, O. (2006). Otistik özellikler gösteren çocuklara zincirleme serbest zaman becerilerinin öğretiminde sabit bekleme süreli öğretimin ve eşzamanlı ipucuyla öğretimin gömülü öğretimle sunulmasının etkililik ve verimlilikleri. Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Lundblom, E. G. And Messier, J. (2015). Targeting objectives within a high interest activity: embedding intervention. Annual convention of the Pennsylvania SpeechLanguage-Hearing Association'de sunulan poster, Pensilvanya-Harrisburg: Pennsylvania Speech Language Hearing Association

- MacLeod, C. & Grafton, B. (2016). Anxiety-linked attentional bias and its modification: illustrating the importance of distinguishing processes and procedures in experimental psychopathology research. *Behaviour Research and Therapy*, 86, 68-86. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2016.07.005>
- Martiana, A. & Wening, S. (2022). Becoming a teacher.. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.220129.048>
- Mayer, E. Steven. (2003). What is a Disadvantaged Group, http://www.effectivecommunities.com/pdfs/ECP_DisadvantagedGroup.pdf
- McGee, G. G., Morrier, M. J., and Daly, T. (1999). An incidental teaching approach to early intervention for toddlers with autism. *Journal of the association for persons with severe handicaps*, 24(3), 133-146
- Meadan, H., Angell, M., Stoner, J., & Daczewitz, M. (2014). Parent-implemented social-pragmatic communication intervention. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 29(2), 95-110. <https://doi.org/10.1177/1088357613517504>
- Meadan, H., Snodgrass, M., Meyer, L., Fisher, K., Chung, M., & Halle, J. (2016). Internet-based parent-implemented intervention for young children with autism. *Journal of Early Intervention*, 38(1), 3-23. <https://doi.org/10.1177/1053815116630327>
- Miller, S. (1986). Parents' beliefs about their children's cognitive abilities.. *Developmental Psychology*, 22(2), 276-284. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.22.2.276>
- Moreno, R. (2002). Teaching the alphabet: an exploratory look at maternal instruction in mexican american families. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 24(2), 191-205. <https://doi.org/10.1177/0739986302024002005>
- National Autism Center (2009). National Autism Center's National Standards Report. Randolph, Massachusetts. <http://www.nationalautismcenter.org/national-standards-project/>
- National Research Council (2001). *Educating Children with Autism*. Committee on Educational Interventions for Children with Autism. Catherine Lord and James P. McGee, eds. Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, DC: National Academy Press s. <http://b-ok.org/book/592932/e5c068>.

- Noonan, M. J. and McCormick, L. (2014). Young children with disabilities in natural environments: Methods and procedures. Baltimore MD: Paul H. Brookes Publishing.
- Opçin, E. (2018). Tek Ebeveynli Ailelerde Çocuk Yoksulluğu: Tekirdağ İli Alan Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi.
- Özen, A. ve Ergenekon, Y. (2011). Özel eğitimde etkinlik temelli öğretim uygulamaları. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 11 (1), 351-362.
- Özer, Y. E., Çolak, M. (2015), Yoksulluk, Dezavantajlı Grup ve Suç İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması: İzmir Kadın Sığınma Evleri Örneği, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 29(3), ss.479-491.
- Pellegrini, A., Perlmutter, J., Galda, L., & Brody, G. (1990). Joint reading between black head start children and their mothers. Child Development, 61(2), 443-453. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1990.tb02791.x>
- Pretti-Frontczak, K., and Bricker, D. (2004). An activity-based approach to early intervention. London: Paul Brooks Pub
- Priyashantha, A., Pratheesh, N., & Pretheeba, P. (2022). Parental perception of distance learning and homeschooling during covid-19 pandemic: an empirical analysis in sri lanka. Asian Association of Open Universities Journal, 17(3), 261-276. <https://doi.org/10.1108/aaouj-05-2022-0073>
- Purcell, C., Baginsky, M., Manthorpe, J., & Driscoll, J. (2023). Home education in england: a loose thread in the child safeguarding net?. Social Policy and Society, 1-12. <https://doi.org/10.1017/s1474746423000052>
- Rakap, S. (2017). Okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitimi uygulamalarının desteklenmesinde doğal öğretim yaklaşımları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 1-1. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.319665>
- Rani, N. I. (2006). Child care by poor single mothers: Study of mother-headed families in India. Journal of Comparative Family Studies, 37(1), 75-95.
- Razi, A. (2016). Homeschooling: an alternative education in indonesia. International Journal of Nusantara Islam, 4(2), 75-84. <https://doi.org/10.15575/ijni.v4i2.973>

- Ryan, C. S., Hemmes, N. S., Sturmey, P., Jacobs, J. D. and Grommet, E. K. (2008). Effects of a brief staff training procedure on instructors' use of incidental teaching and students' frequency of initiation toward instructors. *Research in Autism spectrum disorders*, 2(1), 28-45
- Schepis, M. M., Reid, D. H., Ownbey, J., and Parsons, M. B. (2001). Training support staff to embed teaching within natural routines of young children with disabilities in an inclusive preschool. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 34, 313-327
- Schreibman, L., Dawson, G., Stahmer, A. C., Landa, R., Rogers, S. J. ... and Halladay, A. (2015). Naturalistic developmental behavioral interventions: Empirically validated treatments for autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(8), 2411-2428.
- Siddiqui, S., Nazar, N., Hussain, S., & Ali, W. (2019). Impact of mother's teaching profession on children's growth: a study on teaching mothers in metropolis city of pakistan. *Journal of Independent Studies and Research Management Social Science and Economics*, 17(2), 139-154. <https://doi.org/10.31384/jismssse/2019.17.2.10>
- Snyder, P. A., Rakap, S., Hemmeter, M. L., McLaughlin, T. W., Sandall, S. and McLean, M. E. (2015). Naturalistic instructional approaches in early learning: A systematic review. *Journal of Early Intervention*, 37(1), 69-97
- Teachman, J. D., Tedrow, L. M., Crowder, K. D. (2000). The changing demography of America's families. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1234–1246. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.01234.x
- Tekin-İftar, E. ve Değirmenci, H. D. (2013). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların öğretimi. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri içinde* (s. 265-319). Ankara: Vize Yayıncılık
- Topçu, Z. (2020). Tek Ebeveynli Ailelerin Karşılaştığı Sosyo-Ekonomik Sorunlarının ve Gereksinimlerinin İncelenmesi: Üsküdar Örneği, *Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi*.
- Toscano, C., Soares, I., Baptista, J., Moutinho, V., Rippe, R., & Mesman, J. (2022). Maternal and paternal overprotection of children born preterm: relations to child and parental factors.. *Journal of Family Psychology*, 36(2), 312-317. <https://doi.org/10.1037/fam0000848>

UNESCO (1998), Education Strategies for Disadvantaged Groups, UNESCO Working Documents in the Series IIEP Contributions, <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001142/114204E.pdf>

Warren, S. F. and Kaiser, A. P. (1986). Incidental language teaching: A critical review. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 51, 291–299

Yılmaz, E. ve Öcal, A. (2015). *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Bilgiler*. Ankara, Pegem Akademi Yayınlar.

BÖLÜM 3

DEZAVANTAJLI KADINLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERİN GELİŞİMİ⁶

Doç. Dr. Hüsamettin ÇETİN⁷

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10427758>

---

⁶ Bu çalışma İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Kadın Dayanışma ve Destekleme Derneğinin yürüttüğü “Dezavantajlı Kadınlara Yönelik Multidisipliner Uygulamalar Bilimsel Araştırma”, protokol No: 2023/M-310 projede yapılan araştırma sonucunda üretilmiştir.

⁷ Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Kırıkkale, Türkiye. cetinhusamettin2@gmail.com, orcid id: 0000-0002-3450-8596

1. GİRİŞ

Ülkemizin 2022 yılındaki 85.279.559 toplam nüfusunun, 42.704.112'si (%50.1) erkek, 42.575.441'i (%49.9) ise kadınlardan oluşmaktadır (TÜİK, 2023). Ülke nüfusumuzun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların haklarının korunması ile ilgili gerek başta anayasa olmak üzere ulusal gerekse uluslararası düzeyde çeşitli bildirgeler / sözleşmeler bulunmaktadır. Anayasamızda, kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu ve Devletin, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü olduğu hükme bağlanmış, 2010 yılındaki düzenleme ile de bu maksatla alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağı belirtilerek, kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık getirilmiştir.

On Birinci Kalkınma Planına göre, kadınlara yönelik politikaların temel amacı; her türlü ayrımcılığın önlenmesi, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını ve güçlenmelerini sağlamaktır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (t.y): 139-141). Kadınlara yönelik politikalar, üst politika belgesi olarak orta vadeli programlar, Cumhurbaşkanlığı yıllık programları, eylem planları ve strateji belgeleri ile kurumsal düzeyde uygulanan stratejik planlar vb. dokümanlar aracılığıyla hayata geçirilmektedir.

Kadınlara tanınan haklar ve sunulan hizmetlerin hayata geçirilmesinde görev ve sorumluluk alan kurumlar arasında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, belediyeler, sivil toplum kuruluşları vd. yer alır (Tuncay & Tekin, 2021: 297). Kadınlara yönelik politikaların oluşturulması ve hizmetlerin sunumunda başta gelen kurumlardan biri ASHB'dir. Söz konusu bakanlık bünyesindeki Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) bir taraftan kadının sosyal ve ekonomik statüsünün geliştirilmesi, diğer taraftan kadın konuklevleri ile şiddet önleme

ve izleme merkezleri (ŞÖNİM) aracılığıyla şiddete maruz kalan dezavantajlı kadınlara yönelik hizmetler sunmaktadır. “Şiddet, kadının yalnızca bedensel ve ruh sağlığını etkilemekle kalmayıp, kendine saygısını, güvenini, yaşam kalitesini ve kendi yaşamını kontrol etme yetisini de yitirmesine neden olmaktadır. Kadınların hukuki, sosyal, siyasal ve ekonomik statülerinin yükselmesini engellemektedir” (T.C. ASHB-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (t.y.): 5).

Bu çerçevede çalışmanın amacı, ülkemizde dezavantajlı kadınlara yönelik sosyal hizmetlerin gelişiminin mevzuat ve kurumsal temelde incelenmesidir. Söz konusu gelişmeler birincisi, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğü dönemi (1983-2011); ikincisi ise sosyal hizmetlerin bakanlık düzeyinde örgütlendiği, 2011 yılında başlayıp devam eden dönem olarak ele alınmıştır. Sonra, dezavantajlı kadınlara hizmet sunan *kadın konukevleri* ile ŞÖNİM'lerin hizmetleri mercek altına alınmıştır. Çalışma, genel bir değerlendirmenin yapıldığı “sonuç” kısmı ile bitirilmiştir.

2. SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU DÖNEMİ

Ülkemizde sosyal hizmetlerin gelişiminde yerel yönetim birimi olarak belediyeler, sivil toplum kuruluşları olarak vakıflar önemli bir yer tutmuştur. Bu kurumlar tarafından çocuklar, engelliler, kadınlar, yoksullar başta olmak üzere çeşitli dezavantajlı gruplara yönelik sosyal hizmet ve yardımlar sunulmuştur.

Kırdan kente göç sonucu sosyal sorunlarda yaşanan artışla birlikte, sosyal hizmetler alanında merkezi yönetimin görev ve sorumluluklarını artıran çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bunların başında çocuklara yönelik 1949 yılındaki 5387 sayılı ve 1957 yılındaki 6972 sayılı aynı adlı yayımlanan

“Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun” gelmektedir. 1963 yılında çıkarılan 225 sayılı kanun ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı merkez teşkilatında kurulan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğünün görevleri arasında, sosyal yardım ve sosyal güvenlik hizmetleri ile çocuklar, engelliler ve yaşlılara yönelik hizmetler yer almıştır (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 1963).

1983 yılında 2828 sayılı kanun ile kurulan SHÇEK Genel Müdürlüğünün amacı; “korunmaya, bakıma veya yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilatın kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklar ile faaliyet ve gelirlerine ait esas ve usulleri düzenlemektir” biçiminde ifade edilmiştir. Buna göre, kanunda hizmet grupları arasında doğrudan “kadınlar” yer almamış, “aile” ye yer verilmiş, bununla birlikte, hizmet grupları ifade edildikten sonra “diğer kişiler” biçiminde ifade kullanılarak, süreç içinde yaşanacak sosyal sorunlara yönelik hizmetlerin geliştirilmesi amacıyla kapsam geniş tutulmuştur. Diğer taraftan, kanunun ilk halinde genel müdürlüğün merkez teşkilatında kadınlara yönelik hizmetleri doğrudan yürütecek ana hizmet birimi, kadınlara yönelik hizmetleri sunacak sosyal hizmet kuruluş / kuruluşların tanımı yer almamıştır. Bununla birlikte ana hizmet birimleri arasında “Aile ve Çocuk Hizmetleri Dairesi” yer almıştır. Kanunda, kurumun görevleri genel olarak belirlenerek hüküm altına alınmıştır (md. 9-10).

1990’lı yıllara kadar, sosyal hizmetler alanı içinde kadın konusu dolaylı olarak yer almıştır. Sosyal hizmetler daha çok çocuk, genç, yaşlı, engelli, aile ve sosyal yardım temelinde örgütlenmiştir. Bu örgütlenme ve hizmetlerden kadınlar dolaylı olarak yararlanmışlardır (Geven vd., 1995: 207).

1989 yılında 356 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile SHÇEK Genel Müdürlüğünün merkez teşkilatına “Ailenin Bütünlüğünün Korunması

Dairesi”, görevlerine de “ailenin bütünlüğünü korumak, parçalanmış ailelerin korunmaya, yardıma ve bakıma muhtaç fertleriyle çocuklarına her türlü maddi, manevi ve sosyal destek sağlamak; bu amaçla gerekli planlamaları yapmak, eğitim faaliyetlerinde bulunmak” eklenmiştir (R.G. 2/3/1989-20096 Mükerrer). 2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı kanunun (R.G. 7/7/2005-25868) 29’uncu maddesi ile 2828 sayılı Kanunun değiştirilen 10’uncu maddesi ile “*Aile-Kadın ve Toplum Hizmetleri Dairesi Başkanlığı*” kurulmuştur. Ailenin Bütünlüğünün Korunması Dairesi Başkanlığında yer alan “Kadın Hizmetleri Şube Müdürlüğü”, “Aile Hizmetleri Şube Müdürlüğü” ile “Toplum Hizmetleri Şube Müdürlüğü” birimleri, yeni kurulan daire başkanlığında yer almaya devam etmiştir (SHÇEK Genel Müdürlüğü 2005 ve 2006 Mali Yılı Bütçe Tasarıları).

SHÇEK Genel Müdürlüğünün görevleri arasında yer alan “toplumun değişen ihtiyaçlarına göre sosyal hizmetler alanına giren veya kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmek” (2828 S. K., md. 9/j) hükmüne dayanılarak, “*Kadın Misafirhanelerinin Kuruluş ve İşleyişine Dair Yönetmelik*” (R.G. 16/3/1991-20816) yayınlanmıştır.

Diğer taraftan 1997 yılında çıkarılan 572 sayılı KHK ile 2828 sayılı Kanuna “*kadın veya erkek konukevleri*” tanımı eklenmiştir (R.G. 6/6/1997-23011 Mükerrer). SHÇEK’e bağlı kadın konukevleri, önce “Ailenin Bütünlüğünün Korunması Dairesi Başkanlığı”na daha sonra “Aile-Kadın ve Toplum Hizmetleri Dairesi Başkanlığı”na bağlı olarak hizmet vermiştir. Kurumun faaliyet raporlarında kadın konukevi hizmetleri, “Aile-Kadın ve Toplum Hizmetleri” başlığı altında yer almıştır.

SHÇEK Genel Müdürlüğüne bağlı toplum merkezlerinde toplumun tüm kesimlerine hizmet sunulurken, hizmete gereksinim duyan kadınlara da danışmanlık ve toplumsal yaşama ve kalkınmaya katılımını sağlayıcı projeler

uygulanması hedeflenmiştir (Geven vd., 1995: 208). Bu çerçevede toplum merkezlerinde kadınlara yönelik çeşitli hizmetler sunulmuştur.

SHÇEK Genel Müdürlüğünün kurulmasından belli bir süre sonra sadece merkez teşkilatından oluşan ve sosyal yardım, engelli, aile ile kadınlara yönelik başkanlık / genel müdürlük düzeyinde müstakil yeni örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede 1990 yılında 422 sayılı KHK (R.G. 20/4/1990-20498-Mükerrer) ile Başbakanlığa bağlı olarak “*Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı*” kurulmuştur. Söz konusu başkanlık, 2004 yılında 5251 sayılı Kanun (R.G. 6/11/2004-25635) ile “*Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*” olarak yeniden yapılandırılmıştır.

49’uncu Hükümet döneminde ise “*Kadın ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Tasarısı*” hazırlansa da kanunlaşmamıştır. Bunun sonucu, 1993 yılında “*Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı*” kurularak hizmet sunmuştur (Çetin, 2017: 199-201). O dönemde bakanlık kurulması gerçekleşmemiş, müsteşarlık ise kısa bir süre hizmet sunabilmiştir.

2011 yılında çıkarılan 633 sayılı “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunu Hükmünde Kararname” ile “*Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı*” (ASPB) kurulmuştur. Söz konusu KHK ile 2828 sayılı kanunda SHÇEK Genel Müdürlüğünün örgütlenme ile ilgili hükümleri ve “27/10/2004 tarih ve 5251 sayılı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” yürürlükten kaldırılmıştır (md. 35).

3. SOSYAL HİZMETLERİN BAKANLIK DÜZEYİNDE ÖRGÜTLENDİĞİ DÖNEM

ASPB’nin bünyesinde “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü” kurulmuştur. Bu genel müdürlüğün görevleri söz konusu KHK’da belirlenmiştir (md. 9).

Böylece, SHÇEK Genel Müdürlüğü bünyesinde kadına yönelik merkez ve taşra teşkilatı tarafından yürütülen görevler ile merkez teşkilatından oluşan müstakil “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü” nün görevleri, genel olarak bakanlık bünyesinde oluşturulan yeni genel müdürlük çatısı altında toplanmıştır.

9 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile birlikte bakanlık, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile önce birleşmiş, sonra yeniden bu iki bakanlık ayrılmıştır. Bunun sonucunda bakanlığın adı “Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” (ASHB) olmuş, “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü” (KSGM) ise bakanlık yapısında konumunu korumuştur.

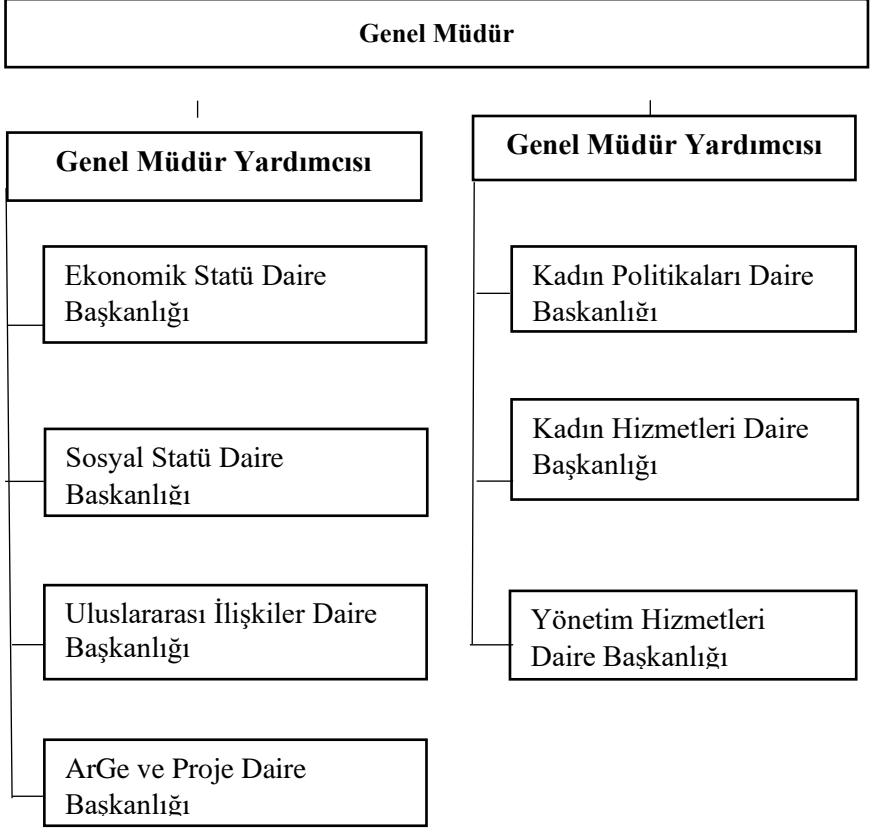
1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde (R.G. 10/7/2018-30474) ASHB’nin kadına yönelik görevleri genel olarak, “kadınlara karşı ayrımcılığı önlemek, kadının insan haklarını korumak ve geliştirmek, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesi amacıyla gerekli çalışmaları koordine etmek, kadınlara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak” (md. 65/ç); KSGM’nin ise görev ve yetkileri (md. 70):

- *Bakanlığın kadınlara yönelik koruyucu, önleyici, eğitici, geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek ve koordine etmek,*
- *Kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi, kadının insan haklarının ve toplumsal statüsünün korunması ve geliştirilmesi, kadının toplumsal hayatın tüm alanlarında etkin hâle getirilmesine yönelik ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesi çalışmalarını koordine etmek,*

belirlenen politika ve stratejileri uygulamak, uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek,

- *Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişilerce kadınlara yönelik yürütülen sosyal hizmetlere ilişkin ilke, usul ve standartları belirlemek ve bunlara uyulmasını sağlamak,*
- *Kadına karşı her türlü ayrımcılığı önlemek ve kadının insan haklarını geliştirmek amacıyla faaliyet ve projeler yürütmek, bu alanda yapılan çalışmalara destek vermek,*
- *Kadının insan hakları konusunda kamuoyunu bilgilendirmek ve aydınlatmak suretiyle toplumsal bilinçlenmeyi geliştirmek,*
- *Kadına yönelik her türlü şiddet, töre ve namus cinayetleri, taciz ve istismarın önlenmesi için çalışmalarda bulunmak, kadının aile ve sosyal yaşamdan kaynaklanan sorunlarının çözümüne destek oluşturmak,*
- *Sağlık, eğitim, kültür, çalışma ve sosyal güvenlik başta olmak üzere bütün alanlarda kadınların ilerlemesini sağlayıcı ve karar mekanizmalarına katılımını artırıcı çalışmalarda bulunmak”* biçiminde belirlenmiştir.

KSGM'nin görev, yetki ve sorumlulukları detaylı bir şekilde 14/02/2022 tarih ve 27 sayılı “Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevlerine İlişkin Yönerge” ile düzenlenmiştir. KSGM'nin teşkilat şeması aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat Şeması
(<https://www.aile.gov.tr/ksgm/teskilat-yapisi/genel-mudur/teskilat-semasi/>)

Dezavantajlı kadınlara hizmet sunan kadın konukevlerinin açılış ve işleyiş işlemleri, hizmet standartlarının oluşturulması, hizmetin geliştirilmesi, verilerin izlenmesi ve güncellenmesi, personele yönelik eğitim düzenlenmesi, nakil ve tertip işlemlerinin yapılması, diğer aktörler tarafından sunulan kadın konukevi hizmetleri ile ilgili rehberlik ve danışmanlık yapılması, yürütülen hizmetlerin takibinin sağlanması, incelemelerin yapılması, denetim vb.

görevler *Kadın Hizmetleri Daire Başkanlığı*nın görev ve sorumlulukları arasında yer almıştır.

Diğer taraftan ŞÖNİM'lerin kuruluş ve işleyişine ilişkin işlemler, hizmetin geliştirilmesi, verilerin tutulması, personelin eğitimi, şiddet mağdurlarına yönelik rehabilite edici faaliyetleri değerlendirerek yeni hizmet modellerinin geliştirilmesi, erken yaşta evliliklerin önlenmesi ile ilgili çalışmaların yapılması, sosyal hizmet merkezi şiddetle irtibat noktalarının koordinasyonuna yönelik planlamaların yürütülmesi vb. görevler ise *Kadın Politikaları Daire Başkanlığı* tarafından yürütülmektedir.

İllerde ŞÖNİM'ler, sosyal hizmet merkezleri şiddetle mücadele irtibat noktaları ve kadın konukevleri hizmet sunmaktadır. Bu çerçevede, KSGM tarafından 16/6/2021 tarih ve 2021/05 sayılı “*Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele*” Genelgesi ile 22/07/2020 tarih ve “*Sosyal Hizmet Merkezlerinde 6284 Sayılı Kanuna İlişkin Yürütülecek İş ve İşlemler*” konulu yazı yayınlanmıştır.

4. DEZAVANTAJLI KADINLARA HİZMET SUNAN KURULUŞLAR

4.1. Kadın Konukevleri

Türkiye’de kadınlara yönelik şiddet 1980’lerden sonra gerçekleştirilen kampanyalar ile gündeme gelmiştir. Bu kampanyaların başında, 1987 yılında kadın hareketi tarafından başlatılan “*Dayağa Hayır!*” kampanyası gelmektedir. Kampanyanın en önemli sonucu kadın konukevleri ile kadın dayanışma merkezlerinin açılmasına yol açmasıdır (ASHB-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (t.y.): 13).

Kadın konukevleri, “fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik istismara uğrayan kadın veya erkeklerin psiko-sosyal ve ekonomik problemlerinin

çözümlemesi sırasında varsa çocukları ile birlikte ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geçici bir süre kalabilecekleri yatılı sosyal hizmet kuruluşları” (2828 S.K., md. 3/f-7) olarak tanımlanmaktadır. Kadın konukevlerinin amacı; “kuruluşa kabul edilen kadınların şiddetsiz bir ortamda, yaşadıkları travma ile başa çıkabilmeleri, yeniden sağlıklı ilişkiler sürdürebilmelerine destek olmak üzere mesleki çalışmalar yapılarak kadın konukevlerinden ayrıldıktan sonra yaşamlarını kendi talepleri doğrultusunda sürdürmelerini sağlamaktır” (T.C. ASHB-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Sıkça Sorulan Sorular).

2828 sayılı kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, 1991 yılında çıkarılan “*Kadın Misafirhanelerinin Kuruluş ve İşleyişine Dair Yönetmelik*” (R.G. 16/3/1991-20816), 1998 yılında çıkarılan yeni bir yönetmelik (R.G. 12/7/1998-23400) ile yürürlükten kaldırılmıştır. 2001 yılında ise “*Özel Hukuk Tüzel Kişileri İle Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılan Konukevlerin Açılması, İşletilmesine İlişkin Yönetmelik*” (R.G. 8/5/2001-24396) çıkarılmıştır. 1998 ve 2001 yıllarında çıkarılan yönetmelikler yürürlükten kaldırılarak, 2013 yılında “*Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik*” yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede yönetmeliğin kapsamında hem bakanlığa hem de diğer hizmet sunucularına ait kadın konukevlerinin açılışı, işleyişi, hizmet vb. konular yer almıştır. Böylece, tüm kadın konukevi hizmeti sunucuları / aktörler bu yönetmeliğe tabi tutularak, mevzuatta sadeleşmeye gidilmiştir.

Modern anlamda kadın konukevlerinin ortaya çıkışı Dünya’da 1970’li, Türkiye’de ise 1990’lı yıllardır (Erbaylar, (t.y.): 2). SHÇEK Genel Müdürlüğüne bağlı olarak 1990 yılında İzmir’de açılan Kadın Misafirhanesini, Ankara, Antalya, Bursa ve Eskişehir illeri izlemiştir (Geven vd., 1995: 207). 1998 yılında ise kuruma bağlı kadın konukevi sayısı 6’ya, bu kuruluşlardan yararlanan kadınların sayısı 1.722’ye, çocukların sayısı da

1.512'ye ulaşmıştır (Çengelci, 1998: 87). 2011 yılında hizmet sunan kadın konukevi sayısı 51, toplam kapasite ise 1.125'tir (2013 Yılı Programı: 231).

Aşağıdaki Tablo 1'de ise 2020'li yılların başında kadın konukevi hizmeti sunan merkezi yönetim, yerel yönetim ile sivil toplum kuruluşlarının kuruluş sayıları, kapasiteleri ile hizmetten yararlanan kişilerin sayıları sunulmuştur (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı: 265).

Tablo 1: Kadın Konukevlerinin Kuruluşlara Göre Dağılımı

Kuruluş Türü	Kadın Konukevi Sayısı	Kadın Konukevi Kapasite	Yararlanan Kişi Sayısı					
			2020			2021		
			Kadın	Çocuk	Toplam	Kadın	Çocuk	Toplam
ASHB	112	2.279	33.467	19.668	53.135	58.811	25.246	84.057
Belediye	33	735	1.805	861	2.666	2.285	1.149	3.434
STK	1	20	16	13	29	22	9	31
Göç İdaresi Başkanlığı	3	90	43	9	52	49	24	73
TOPLAM	149	3.624	35.331	20.551	55.882	61.167	26.428	87.595

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Tablo 1'e göre, dezavantajlı kadınlara yönelik hizmet sunan toplam kadın konukevi sayısı 149, bu kuruluşların kapasitesi ise 3.624'tür. Diğer taraftan 2021 yılında hizmet sunulan toplam kişi sayısı bir önceki yıla göre %56,7 artış göstermiş ve 87.595'e ulaşmıştır. Hizmet sunulan kişi sayısındaki artış hem kadınlar hem de çocuklar açısından gerçekleşmiştir.

Mevcut kadın konukevlerinin 112'si (%75.1) ASHB, 33'ü (%22.1) belediyeler, 3'ü (%2) Göç İdaresi Başkanlığı, 1'i (%0.6) ise sivil toplum kuruluşlarına aittir. Bu verilere göre, ülkemizde kadın konukevi hizmetini çoğunlukla (2/3) ASHB sunarken, ikinci sırada belediyeler yer almaktadır.

Kadın konukevlerinin açılış izni ve iptali, devir, denetim gibi yetkiler ASHB'ye aittir. Kadın konukevlerinin açılacak mahalde dikkat çekmeyecek bir yapıda, kadın ve çocukların güvenliğinin sağlanabildiği bahçeli ve korunaklı müstakil binalar olması tercih edilmektedir. Bununla birlikte kadın konukevleri binaları için kiralama yöntemine de başvurulmaktadır. Bu kuruluşların kapasitesi ise en az 20, en fazla 40 kişi olup, adresleri gizli tutulmakta, kuruluşa tabela asılmamakta, temel atma ve açılış yapılmamaktadır. Hizmetlerin tüm aşamalarında gizlilik ilkesi göz önünde bulundurulacak temel bir husustur. Karataş vd. (2008: 67) göre, kadın konuk evleri kurulurken öncelikle yangın ve deprem mevzuatına uyulmalı, kadınlarla birlikte çocukların da gereksinimlerini karşılayacak biçimde düzenlenmeli, sosyal yaşamı güçlendirecek hobi, oyun odaları vb. yerler olmalı, kadınların ve çocukların bireysel gereksinimlerine saygı duyularak mahremiyet ve bireysellik ön planda tutulmalı, etkili bir hizmet sunumu için huzurlu bir ortam sağlanmalıdır. Kapasitesi yüksek kuruluşlar, hizmet alanlarda “bir otelde yaşıyorum hissi” uyandırabilmekte, grup olma ve kadınlar arasındaki etkileşimi olumsuz etkileyebilmektedir.

Kadın konukevi hizmeti için illerde aile ve sosyal hizmetler il müdürlükleri ile ŞÖNİM'ler, benzer kamu kurum ve kuruluşları ile kolluğa müracaat edilebilir. Konukevine kabul edilmede mülki amir, aile mahkemesi hakimi, acil durumlarda kolluk amiri yetkilidir.

Şiddete uğrayan veya uğrama tehlikesi olan kadınlar çocukları ile birlikte (kız çocuklar 18 yaşına kadar, erkek çocuklar 12 yaşına kadar) kadın konukevi hizmetinden yararlanabilir. 12 yaşından büyük veya engelli çocuğu olan kadınlar için kira ve iaşesi devlet tarafından karşılanmak üzere ev kiralanabilir. Konukevlerinde kalış süresi 6 ay olup, gerektiğinde bu süre uzatılabilir. Bununla birlikte, mülki amir ya da mahkeme tarafından barınma

tedbiri verilenler, kararda yer alan süre kadar kadın konukevlerinde kalabilirler.

Hizmetlerin sunumunda sosyal devlet ilkesi temel alınarak, insan hakları ve insan onurunun korunması göz önünde bulundurulur. Hizmetlerde temel amaç ise kadınların ekonomik, sosyal ve psikolojik yönlerden güçlendirilmesidir. Kadın konukevi veya ŞÖNİM tarafından kadınlar ve çocuklarına güvenlik, danışmanlık, yönlendirme, psikolojik-hukuki-tıbbi ve iş bulma konusunda destek, geçici maddi yardım, kreş, mesleki eğitim, çocukları için burs, sosyal, sanatsal ve sportif faaliyetler vb. hizmetler sunulur. Bu kuruluşlardan hizmet alan kadınların durumları, aile ve yakınları ile yaşadıkları sorunlar incelenir, bunların çözümü için mesleki çalışmalar yapılır.

Kadın konukevi hizmetinden yararlanan kadın ve çocuklara, giyim yardımı yapılır. Doktor tarafından özel diyet uygun görüldüğünde, bu uygulanır. Geliri bulunmayan kadın ve çocuklara hem ASHB'ye bağlı hem de sivil toplum kuruluşlarına ait kadın konukevi hizmetinden yararlanana bakanlık bütçesinden harçlık ödemesi yapılır. Kadın konukevindeki okul çağındaki çocuklar, gizlilik ilkesi çerçevesinde eğitim haklarından yararlanırlar. Haklarında koruyucu tedbir kararı verilen kadınlar, muayene ve tedavi hizmetinden yararlanırlar. Ayrıca, kadınların meslek edindirme kapsamında katıldıkları eğitimlerin giderleri bakanlıkça karşılanır.

Kadın konukevlerinde tercihen kadın çalışanlar arasından psikoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek elemanları ile hemşire, çocuk eğiticisi, memur, aşçı ve bakım elemanı istihdam edilir. Ayrıca, ihtiyaç olması halinde psikiyatrist, pedagoğ, özel eğitim öğretmeni vb. meslek elemanı çalıştırılabilir.

Kadın konukevlerinde yeterli sayıda psikolog, sosyal çalışmacı gibi kalifiye personel istihdam edilmeli, personel sayısı artırılmalıdır. Personelin özlük

hakları iyileştirilmeli, güvenceli ve sürekli kadrolu personel istihdam edilmeli, çeşitli eğitim faaliyetleri ile personel donanımlı hale getirilmelidir. Ayrıca, bu tür kuruluşlardaki çalışma koşulları göz önünde bulundurularak, personele daha çok izin, tatil, ikramiye vb. gibi motive edici olanaklar sağlanmalıdır (TBMM, 2010: 108-109).

Kadın konukevleri / sığınma evleri ile ilgili yapılan bir araştırmada; kadınların çoğunlukla erken yaşta, eğitim düzeylerinin düşük, yaklaşık asgari gelir düzeyinde olduğu, tamamına yakınının fiziksel, sözel ve duygusal, yarısından fazlasının cinsel ve ekonomik şiddete maruz kaldığı görülmüştür (Taşkale & Soygüt, 2016: 8). Ankara ilinde yapılan bir araştırmaya göre, araştırmaya katılanların %38,9'unun 18 yaşından önce evlendiği, %73.7'sinin lise ve üstü eğitim almadığı, %57.1'inin şiddet nedeniyle, %42.9'unun ise kalacak yeri olmadığı için kadın konukevine müracaat ettiği, %45.3'ünün 60 günden daha fazla kaldığı, yarısının ise geçmişte de kadın konukevinden hizmet aldığı tespit edilmiştir (Çalık Var & Çiltaş, 2019). Kadın konukevlerindeki kadınların %49.5'i şiddet, %50.5'ise sosyal ve ekonomik yoksulluk nedeniyle barınmaktadır (Tuncay ve Tekin, 2021: 298). Başka bir araştırmaya göre, birçok kadın konukevi ya tam kapasite ya da kapasite üzeri hizmet sunmaktadır. Araştırma kapsamındaki kadınların %70'e yakın kısmı şiddet, diğerleri ise ekonomik sorunlar nedeniyle kadın konukevlerinde barınmaktadır (Küçükali, 2016: 56). Tokat ilinde kadın konukevinde yapılan bir araştırmada, yoksulluk ve yoksulluğun yol açtığı ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlar şiddetin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Aşkın ve Aşkın, 2017: 31).

Başka bir araştırmada, araştırmaya katılanların barınma, danışmanlık ve yönlendirme hizmetlerinden çok memnun; psikolojik, hukuki, tıbbi ve ekonomik destekten ise memnun oldukları ortaya çıkmıştır (Çalık Var &

Çiltaş, 2019). Kadın konukevlerinin gerek fiziki alt yapıları, gerekse barınma hizmetleri ortalama bir otel hizmetinin üzerindedir. Bu da hizmetten yararlanan kadınların memnuniyetini artırmaktadır (Küçükali, 2016: 56).

4.2. Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri

Şiddete uğrayan kadınların korunması amacıyla 1998 yılında 4320 sayılı “Ailenin Korunmasına Dair Kanun” (R.G. 17/1/1998-23233) çıkarılmıştır. Bu kanun, bir dönüm noktasıdır (ASHB-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (t.y.): 13). 4320 sayılı kanunu yürürlükten kaldıran ve 2012 yılında çıkarılan 6284 sayılı “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun”da “şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esaslar” düzenlenmiştir. Bu kanunun uygulanması amacıyla “6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği” çıkarılmıştır.

6284 sayılı kanunda *şiddet*; “kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranış” (md. 2/d) olarak tanımlanmaktadır. Şaşman Kaylı ve Şahin’e (2021: 24) göre, güçlünün güçsüze iradesini kabul ettirme biçiminde tanımlanabilecek şiddet, temelde bir hak ihlalidir. Şiddet, hem mağduru, hem de uygulayanı ve tanıklık edeni olumsuz etkilemekte, onları güvensizleştirmekte ve psiko-sosyal yönden yaralamaktadır. Aynı zamanda şiddet bireylerin kapasite ve kendilerini gerçekleştirmelerini engelleyerek, toplumsal faydanın maksimize edilmesini olumsuz etkilemektedir.

Kanunda kadına yönelik şiddet ise; “kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve bu Kanunda şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranış” (6284 S.K., md. 2/ç) olarak tanımlanmıştır. Ülkemizde 2014 yılında yapılan bir araştırmaya göre kadınlar, en fazla yakın ilişkide oldukları erkekler tarafından şiddet görmektedir. Evli kadınların eşlerinden veya birlikte oldukları erkeklerden yaşamlarının herhangi bir döneminde gördükleri fiziksel şiddet %36, cinsel şiddet %12, duygusal şiddet / istismar ise % 44’tür (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015: 120). Kadına yönelik şiddetin önlenmesinde birincil koruma düzeyinde eşler arasındaki şiddetin hoş görülmediği bir ortamın yaratılması, yasal düzenlemelerin yapılması, kadının toplum içinde güçlendirilmesi ve statüsünün yükseltilmesi, yanlış değer yargılarında değişiklik için çalışmalar yapılması, araştırma ve izleme çalışmaları, risk faktörlerine yönelik çalışmalar yapılabilir. İkincil ve üçüncül düzeyde ise ön plana çıkan konuların başında erken tanı ve uygun tedavi ve yaklaşımların uygulanması gelmektedir (Subaşı ve Akın, 2003: 8-10).

6284 sayılı kanunun uygulanmasında; T.C. Anayasası ve taraf olunan sözleşmelerin esas alınması, hizmetlerin sunulmasında temel insan haklarına dayanılması, tedbir kararlarının insan onuruna yaraşır bir şekilde yerine getirilmesi temel esastır.

Herkes şiddet ile ilgili bir durum söz konusu olduğunda resmi kurum ve kuruluşlara bunu ihbar edebilir. Kamu görevlileri şiddet ile ilgili bir ihbarla karşılaştıklarında, 6284 sayılı ve diğer mevzuatta yer alan görevlerini gecikmeksizin yerine getirmekle yükümlüdürler (6284 S.K., md. 7). Şiddet ile ilgili şikayet ve ihbarlar şu kurum ve kuruluşlara yapılabilir:

- Valilikler/kaymakamlıklar,
- Polis merkezleri,
- Jandarma karakolları,
- Adli makamlar (Cumhuriyet Başsavcılığı ve Aile Mahkemeleri, Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü (ADM)),
- Aile ve sosyal hizmetler il müdürlükleri ile bağlı sosyal hizmet merkezleri, şiddet önleme ve izleme merkezleri (ŞÖNİM),
- Sağlık kuruluşları.

Konu ile ilgili acil telefon hatları ise ALO 183 Sosyal Destek Hattı (7/24 ücretsiz), 112 Acil Çağrı Merkezi, ile Gelincik Hattı (444 43 06) dır. Ayrıca, şiddet ihbar mobil uygulaması “*Kadın Destek Sistemi (KADES)*” bulunmaktadır. İhbar ve şikayette başta şiddete uğrayan kişi olmak üzere aynı evde oturan kişiler, kardeş, çocuk, akraba, şiddeti gören, duyan, tanık olan kişiler (komşu, öğretmen, doktor vb.) bulunabilirler.

Şiddet mağdurları ile şiddete uğrayanlar hakkında hakim, mülki amirler ve kolluk görevlileri tarafından koruyucu ve/veya önleyici tedbir kararları alınabilmektedir. Tedbir kararı; “şiddet mağdurları ve şiddet uygulayanlar hakkında hâkim, kolluk görevlileri ve mülkî amirler tarafından, istem üzerine veya resen verilecek tedbir kararları” olarak tanımlanmaktadır (6284 S. K., md. 2/ğ). Aşağıdaki tabloda söz konusu yetkililer tarafından alınabilecek tedbir kararlarına yer verilmiştir:

Tablo 2: Şiddet Mağdurları ile Şiddete Uğrayanlar Hakkında Koruyucu Tedbir Alabilecek Yetkililer ve Tedbirler

Mülki Amir	Kolluk Görevlileri	Hakim
Çocuklarıyla birlikte barınma yeri sağlanması		İşyerinin değiştirilmesi
Diğer yardımlar dışında “geçici maddi yardım” yapılması	Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde	Kişinin evli olması hâlinde müşterek yerleşim yerinden ayrı yerleşim yeri belirlenmesi
Psikolojik, meslekî, hukukî ve sosyal bakımdan Rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi	barınma yeri sağlanması ile İhtiyaç halinde geçici	İlgili mevzuat hükümleri gereği, korunan kişinin talebi üzerine tapu kütüğüne aile konutu şerhi konulması
İhtiyaç halinde geçici koruma altına alınması	koruma altına alınması	Gerektiğinde ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde
korunan kişilerin çocuklarına kreş ücret desteği		kimlik ve ilgili diğer bilgi ve belgelerinin değiştirilmesi

Koruyucu tedbir kararı almaya yetkililer, yetkileri çerçevesinde bir ya da daha fazla veya uygun görecekları benzer tedbirleri alabilirler. Söz konusu koruyucu tedbir kararlarının yanında hakim tarafından alınabilecek *önleyici tedbir kararları* bulunmaktadır. Bu kararlara, “korunan kişilere, bu kişilerin buldukları konuta, okula ve işyerine yaklaşmaması” veya “çocuklarla ilgili daha önce verilmiş bir kişisel ilişki kurma kararı varsa, kişisel ilişkinin refakatçi eşliğinde yapılması, kişisel ilişkinin sınırlanması ya da tümüyle kaldırılması” gösterilebilir. Söz konusu önleyici tedbir kararlarının neler olduğu kanunda (6284 S.K., md. 5) sayılmıştır. Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde kolluk amirleri aynı madde de belirtilen bazı tedbirleri uygulama yetkisine sahiptir.

Alınan tedbir kararları, ASHB'nin ilgili il ve ilçe müdürlükleri ile verilen kararın niteliğine göre Cumhuriyet başsavcılığına veya kolluğa en seri vasıtalarla bildirilir. Hakkında barınma yeri sağlanmasına karar verilen kişiler, Bakanlığa ait veya Bakanlığın gözetim ve denetimi altında bulunan yerlere yerleştirilir (6284 S.K., md.10). 6284 sayılı kanunun uygulanmasında kurumlararası koordinasyonun sağlanması görevi ASHB'ye aittir.

Şiddet mağdurlarına hizmet sunan ŞÖNİM; “şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik destek ve izleme hizmetlerinin verildiği, çalışmalarını yedi gün yirmidört saat esaslı ile yürüten merkezler” (md. 2/f) olarak tanımlanmaktadır. ŞÖNİM'ler üzerine yapılan bir araştırmada; bu kuruluşlardan hizmet alan kadınların %72.9'unun ilk ve ortaokul mezunu olduğu, yaklaşık yarısının (%45.19) ilk evliliğini 18 yaşından önce yaptığı, %40.5'inin evlilik kararlarının ailesi tarafından verildiği, yaklaşık 1/3'ünün (%34.2) eşlerini tanımadan evlendikleri, %31'inin ilk gebelik yaşının 18 yaş altında olduğu tespit edilmiştir (Şaşman Kaylı & Şahin, 2021: 118).

6284 sayılı kanun gereğince kurulan ŞÖNİM sayısı 2011 yılında 4 iken (2013 Yılı Programı: 231) bu kuruluşların sayısı artarak 2021 yılında 81'e yükselmiştir. Aşağıdaki tabloda ŞÖNİM'ler ile bu merkezlerden hizmet alan kadın ve çocukların sayıları sunulmuştur (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı: 265).

Tablo 3: Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri ve Hizmet Alanların Sayısı

Yıl	Şönim Sayısı	Kadın	Çocuk	Toplam
2019	81	164.945	9.494	193.451
2020	81	189.663	16.648	220.708
2021	81	255.515	23.158	296.399
2022 (1)	82	169.552	16.477	197.818

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

(1) 1 Ocak- 31 Ağustos 2022 tarihleri arası verisidir.

Tablo 3'teki 2019-2021 yılı verilerine göre, ŞÖNİM sayısı sabit kalırken (81 adet), hizmetten yararlanan kadın ve çocuk sayısında bir önceki yıla göre artış görülmüştür. 2022 yılı bitmeden bu kuruluşların sayısı 82'ye yükselmiştir. Reçber'e (2018: 367) göre, bir toplumda bu tür kuruluşların fazla olması, o toplumda şiddetin yaygın olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu kuruluşların sayısının fazla olması her ne kadar sorunun önlenmesi ve çözümlenmesinde faydası olsa da, şiddeti tümüyle ortadan kaldırıcı etkisinden söz etmek mümkün değildir.

ŞÖNİM'lerin kuruluş, işleyiş ve işletmelerinde uyulacak usul ve esaslar "*Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik*" ile belirlenmiştir. Aşağıda yönetmelikte yer alan önemli bazı hususlara yer verilmiştir.

ŞÖNİM'lerde hizmetler sosyal devlet ilkesi, insan hakları, insan onuru, çocuğun yüksek yararı, ayrımcılık yapılmaması, gizlilik, işbirliği (kamu kurum ve kuruluşları, meslek kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör, gönüllü gerçek ve tüzel kişiler) vb. ilke ve çalışma esaslarına göre sunulacaktır.

ŞÖNİM'ler bağımsız hizmet binalarında veya mevcut hizmet binalarında kurulabilmektedir. ŞÖNİM'lerde bireysel görüşme, polis irtibat, sağlık, çocuk oyun, hukuki destek, psiko-sosyal destek, eğitim, iş-meslek danışmanlığı, güvenlik, arşiv, danışma-yönlendirme bölümlerinin oluşturulması esastır. ŞÖNİM'lerdeki işlemler aile ve sosyal hizmetler il müdürlüklerine bağlı kadın konuk evleri ile koordinasyon içinde yerine getirilir.

ŞÖNİM'lerde psiko-sosyal, hukuki, sağlık, eğitim ve mesleki, ekonomik destek hizmetleri, müdahale ve yönlendirme hizmeti sunulmakta, şiddetin önlenmesi amacıyla bilinçlendirme ve farkındalık çalışmaları yapılmaktadır.

İllerde şiddetle etkili mücadele edilmesi amacıyla vali veya vali yardımcısının başkanlığında, a) Büyükşehir statüsündeki illerde büyükşehir belediye başkanı veya genel sekreter ya da sosyal hizmetlerden sorumlu daire başkanı, diğer illerde belediye başkanı veya yardımcısı, b) İl Jandarma Komutanı, c) İl Emniyet Müdürü, ç) Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürü, d) İl Millî Eğitim Müdürü, e) İl Sağlık Müdürü, f) Göç İdaresi İl Müdürü, g) İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürü, ğ) İl Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Vakfı Müdürü, h) ŞÖNİM ve Konukevi Müdürlerinden oluşan “*Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İl Koordinasyon, İzleme ve Değerlendirme Komisyonu*” kurulmaktadır. Ayrıca, komisyon, ihtiyaca göre Cumhuriyet Başsavcılığı ile diğer kamu kurum ve kuruluşları, üniversite ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerini davet ederek görüşlerine başvurabilmektedir.

ŞÖNİM hizmetlerinden ev içi şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınlar, çocuklar, aile bireyleri ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişiler yararlanmaktadır. Şiddet mağdurlarına geçici maddi yardım, çocuklara kreş hizmeti, adli destek hizmeti; şiddeti uygulayanlara ise eğitim, rehabilitasyon ve danışmanlık, sağlık kuruluşlarında muayene ve tedavi hizmetleri verilmektedir. ŞÖNİM’lerde hizmetler Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), yerel yönetimler, üniversiteler, meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ile diğer kişi ve kuruluşların iş birliği ve desteği ile yürütülmektedir. Böylece, hizmetlerle ilgili paydaşlarla birlikte “yönetişim” yaklaşımının benimsendiği söylenebilir.

5. SONUÇ

Merkezi yönetim tarafından sunulan sosyal hizmetler alanında öncelikle çocuk, engelli, yaşlı, aile, sosyal yardım vb. hizmetler yer almıştır. Dezavantajlı kadınlara yönelik hizmetlerin, 1990’lı yıllara kadar hem mevzuat

hem de kurumsal yapı içinde öncelikle “aile” kurumu kapsamı içinde değerlendirildiği görülmektedir. Doğrudan dezavantajlı kadınlara yönelik hizmetleri içeren kapsamlı hukuki ve idari düzenlemeler ancak 1990’lı yılların başında gündeme gelmiştir. 1990 yılında merkez teşkilatından oluşan “Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı” kurulmuş, 1991 yılında SHÇEK Genel Müdürlüğüne bağlı kadın misafirhaneleri / konukevleri ile ilgili yönetmelik çıkarılmış, 1993-1994 yıllarında “Kadın ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Tasarısı” hazırlansa da hayata geçirilememiş, aynı adla kurulan müsteşarlık ise kısa bir süre hizmet sunabilmiştir. 1997 yılında ise 2828 sayılı yasada “*kadın veya erkek konukevleri*” tanımına yer verilmiştir. Ülkemizde SHÇEK Genel Müdürlüğüne bağlı ilk kadın konukevi 1990 yılında açılmış, ihtiyaçlar doğrultusunda yıllar içerisinde sayıları artmıştır.

1990’lı yıllarda merkezi yönetim kapsamında kadın konukevi hizmetleri, SHÇEK Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan bir şube müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Aynı yıllarda müstakil olarak kurulan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından ise politika oluşturma, araştırma, yayın ve tanıtım, eğitim faaliyetleri, istatistiki verilerin toplanması vb. çalışmalar yerine getirilmiştir.

Sosyal hizmetler ve yardımların ilk defa bakanlık düzeyinde örgütlenmesi, 2011 yılında kurulan ASPB ile mümkün olmuştur. Böylece, SHÇEK Genel Müdürlüğü kapsamında kadına yönelik yerine getirilen görevler ile KSGM’nin görevleri, bakanlık bünyesinde yeni kurulan “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü” çatısı altında toplanmıştır. Söz konusu bakanlık günümüzde “*Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı*” olarak hizmet sunmaktadır. Böylece, bir genel müdürlük teşkilatında “şube müdürlüğü” düzeyinde, dezavantajlı kadınlara yönelik sunulan hizmetler, genel müdürlük düzeyine

ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak kadınlara yönelik hizmetler için daha fazla insan gücü, mali ve diğer kaynakların tahsis edilmesi imkanı ortaya çıkmıştır.

1998 yılında çıkarılan ve dört maddeden oluşan “Ailenin Korunması Hakkında Kanun”, 2012 yılında yürürlükten kaldırılmış, yerine daha kapsamlı, önemi ve önceliği nedeniyle adına “*kadına karşı şiddet*” eklenerek, 6284 sayılı kanun çıkarılmıştır. Bu kanunun getirdiği yeniliklerden biri “şiddet önleme ve izleme merkezleri” nin kurulmasıdır. ŞÖNİM’ler ile kadın konukevleri koordinasyon içinde hizmetlerini sunmaktadır.

Söz konusu kuruluşlar hakkında yapılan bazı araştırmalar ve hazırlanan raporlarda yüksek kapasitelerinin olması, kapasite üstü hizmet sunmaları, kalifiye personelin istihdamı konularında eleştiriler getirilirken, bazı araştırmalarda ise hizmetten yararlanan kadınların memnuniyeti ortaya konmaktadır. Bunun yanı sıra yapılan araştırmalarda, bu kuruluşlardan yararlanma nedenlerinin başında her ne kadar “şiddet mağduru olma” gelse de, ekonomik yoksunluğun da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu nedenle ekonomik yoksunluk nedeniyle bu kuruluşlardan hizmet alan kadınların, çeşitli psiko-sosyal ve ekonomik destek programları ile kuruluş dışında ikamet etmelerinin yöntemleri oluşturulmalıdır.

Bu kuruluşlardaki hizmetlerin mevzuatta da yer aldığı gibi, insan hakları temelinde ve insan onuruna yaraşır bir şekilde sunulması önem ve öncelik arz etmektedir. Bu nedenle bu kuruluşların öncelikle daha az kapasite ile açılması, personelin kalifiye olması, personelin motivasyonunu yükseltecek çalışmaların hayata geçirilmesi, hizmet standartlarının ve yeterli ödeneye sahip olunması, denetimlerin ve rehberlik hizmetlerinin tam ve zamanında yapılması hizmetlerin kalitesini ve memnuniyeti artıracaktır.

Kuşkusuz en temelde amaç, şiddetin ortaya çıkmasının nedenlerinin ortadan kaldırılarak, bu kuruluşların sayısının en aza indirilmesi ve sonunda ihtiyaç

olmaktan çıkarılmasıdır. Ancak, şiddet konusunun zorluğu, psikolojik, ekonomik, sosyal, kültürel vb. birçok boyutu içermesinden kaynaklanmaktadır. Şiddetin önlenmesinde, koruyucu ve önleyici hizmetlerin ağırlığı ve yeri artırılmalıdır. Bununla birlikte, demokrasi kültürünün evde, okulda, sokakta, kurumlarda başta olmak üzere toplumsal yaşamın her alanında hayata geçirilmesi ön koşul olarak değerlendirilmektedir.

Şiddetin önlenmesinde başta merkezi yönetim olmak üzere, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve tüm vatandaşlara görev ve sorumluluk düşmektedir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2011, 8 Haziran). *Resmi Gazete* (Sayı: 27958 Mükerrer). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=633&MevzuatTur=4&MevzuatTertip=5>
- Ailenin Korunmasına Dair Kanun. (1998, 17 Ocak). *Resmi Gazete* (Sayı: 23233). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.5.4320.pdf>
- 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği. (2013, 18 Ocak). *Resmi Gazete* (Sayı: 28532). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=17030&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- ASHB (2022). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevlerine İlişkin Yönerge. Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/113198/186994.pdf>
- Ailenin Korunmasına ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. (2012, 20 Mart). *Resmi Gazete* (Sayı: 28239). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6284&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Aşkın, E. Ö. & Aşkın, U. (2017). Kadına yönelik aile içi şiddet ve yoksulluk ilişkisi: Aile içi şiddet mağduru kadınlar üzerine bir araştırma, *Kapadokya Akademik Bakış*, 1(2), 16-37.
- Çalık Var, E. & Çiltaş, Ç. (2019). Kadına yönelik şiddet ve kadın konukevi hizmetine ilişkin bir araştırma: Ankara örneği, *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 13-23.
- Çengelci, E. (1998). *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Türk sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler yönetim sistemi içindeki yeri*. Ankara: Aydınlar Matbaacılık.
- Çetin, H. (2017). Türkiye'de sosyal hizmetlerin örgütsel gelişimi. T. E. Gencer ve İ. Cılga (Ed.). *Sosyal hizmeti yeniden düşünmek* (189-208) içinde. Ankara: Nika Yayınevi.
- Erbaydar, N. P. (t.y.). Kadın sığınma evleri. Erişim adresi: <https://huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/Aylikyazi.php>

- Geven, N., Karataş, S., Özen, N., Dumlupınar, F. S., Yıldırım, . K., Karagöz, F., ... Tezcan, P. (1995). Kadın ve Sosyal Hizmetler Çalışma Grubu Raporu. 4. ulusal sosyal hizmetler konferansı. 2000'li yıllara doğru sosyal devletin gerçekleştirilmesinde sosyal hizmetlerin yeri ve önemi (s. 201-218) içinde. Ankara: SHUD Genel Merkez Yayını.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2015). Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması. Erişim adresi: <https://openaccess.hacettepe.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11655/23338/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (17.08.2023)
- 2013 Yılı Programı. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/yillik-programlar/> (15.08.2023).
- Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik (2013, 5 Ocak). *Resmi Gazete* (Sayı: 28519). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=17002&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Karataş, S., Şener, Ü. ve Otaran, N. (2008). *Kadın sığınmaevleri kılavuzu*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
- Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun. (1949, 27 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı: 7217). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf>
- Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun. (1957, 24 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı: 9615). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9615.pdf>
- Küçükali, . (2016). Kadın konukevi müdürlüklerinden hizmet alan kadınların genel profili ve kurumlardan aldıkları hizmetlerin verimliliği: Erzurum, Erzincan ve Bayburt Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, (7)14, 43-57.
- Reçber, B. (2018). Türkiye'de şiddet önleme ve izleme merkezleri etkin mi?, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(4), 367-376.
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Kuruluş ve Memurları Kanununda ve 4862 Sayılı Kanuna Bağlı (1) ve (2) Sayılı Cetvellerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (1963, 30 Nisan). *Resmi Gazete* (Sayı: 11394). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11394.pdf>

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu. (1983, 27 Mayıs).
Resmî Gazete (Sayı: 18059). Erişim adresi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18059.pdf>

SHÇEK Genel Müdürlüğü 2005 Yılı Bütçe Tasarısı.

SHÇEK Genel Müdürlüğü 2006 Yılı Bütçe Tasarısı.

Subaşı, N. ve Akın, A. (2003). Kadına yönelik şiddetin neden ve sonuçları.
Toplumsal cinsiyet, sağlık ve kadın (içinde). Ankara: Hacettepe
Üniversitesi Yayınları. Erişim adresi:
http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/kadina_yon_siddet.pdf

Şaşman, Kaylı, D. & Şahin, F. (2021). Şiddet önleme ve izleme merkezlerinden hizmet alan kadınların aile içi şiddet yaşantıları, *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences*, 18(2), 111-125.

Şencan, İ. & Doğan, G. (2017). *Bilimsel yayınlarda kaynak gösterme, tablo ve şekil oluşturma rehberi APA 6 kuralları* (2. Baskı), Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik (2016, 17 Mart).
Resmî Gazete (Sayı: 29656). Erişim adresi:
[https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=21457&MevzuatT](https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=21457&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5)

Taşkale, N. & Soygüt, G. (2016). Kadın sığınma evlerinde kalan şiddet mağduru kadınlar: demografik ve sosyoekonomik bir inceleme, *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(özel sayı), 3-11.

TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (2010). *Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Mevzuattaki ve Uygulamadaki Noksanlıkların Tespitine İlişkin Komisyon Raporu*,
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2069> (2708/2023).

T.C. ASHB-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Sıkça sorulan sorular. Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/sss/kadinin-statusu-genel-mudurlugu/> (15.08/2023)

T.C. ASHB-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (t.y). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2010, Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planı/kadina-yonelik-aile-ici-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planini-2007-2010-gormek-icin-tiklayiniz.pdf>

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (t.y.). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf (13.08.2023).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (t.y.). *2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/11/2023-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi.pdf> (15.08.2023).
- Tuncay, T., & Tekin, H. H. (2021). *Sosyal hizmet mesleğinin abc'si*, Ankara: Nika Yayınevi.
- TÜİK (2023). Haber bülteni. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=49685>

BÖLÜM 4

KIRSAL ALANDA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ VE PAZARLAMA⁸

Doç. Dr. İbrahim BOZACI⁹
Doç. Dr. İsmail GÖKDENİZ¹⁰

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10427774>

---

⁸ Bu çalışma İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Kadın Dayanışma ve Destekleme Derneğinin yürüttüğü “Dezavantajlı Kadınlara Yönelik Multidisipliner Uygulamalar Bilimsel Araştırma”, protokol No: 2023/M-310 projede yapılan araştırma sonucunda üretilmiştir.

⁹ Kırıkkale Üniversitesi, Keskin Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Kırıkkale, Türkiye. ibrahimbozaci@kku.edu.tr, orcid id: 0000-0002-9584-6126

¹⁰ Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kırıkkale, Türkiye. isgokdeniz@gmail.com, orcid id: 0000-0003-4342-0200

1. GİRİŞ

Çalışma çağında olan kadınların üretime katkısı (Toptaş, 2020), dünya ekonomisi ve ülkelerin kalkınmasındaki rolü (Revell-Love & Revell-Love, 2016), gelir dağılımındaki adaletin ve sosyal refahın artırılmasındaki rolü göz ardı edilemez (Kızılaslan & Karaömer, 2015) Örneğin kadınlar, kırsal alandaki nüfus ve üretimin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Marangoz vd., 2016). Ancak genellikle kadın girişimcilerin, toplam girişimciler içerisindeki oranı oldukça düşük olup, kadınların girişimcilik potansiyelinden yeterince yararlanılmamaktadır (Ramadani vd., 2013). Kadınların toplumsal ve ekonomik yapılardan uzak kalışı, kırsal bölgelerde daha belirgindir. Ancak son zamanlarda kırsal alanlara verilen önemin artması gerektiği ve kadının kalkınmada payının artmasında rolünün daha fazla olabileceği anlayışı kabul görmektedir. Kadınların girişimciliklerinin artırılması ve üretilen değerden daha fazla pay almasının sağlanması gerektiğinden, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Dünya Bankası, gönüllü kuruluşlar ve ülkeler kırsal alandaki ve kadın girişimciliğini desteklemeye çalışmaktadır (Esen, 2013).

Her ne kadar görece gelişmemiş veya daha az gelişmiş bölgelerde ve ekonomik sorunların yaşandığı dönemlerde, kadın girişimciliği ve önemine daha çok dikkat çekilse de, kadınlar girişimcilik bakımından dezavantajlı konumdadır. Çünkü sosyokültürel engeller, eğitim ve sermaye yetersizliği gibi sorunlarla kadınlar yoğun şekilde karşılaşmaktadır. Bu bölümde genel olarak kadınların ve özel olarak kırsal alanlardaki kadın girişimcilerin karşılaştığı sorunlar, kadın girişimciliğinin geliştirilmesi ve kadın girişimcilerin pazarlama faaliyetleri konu alınmaktadır.

2. KADINLARIN GİRİŞİMCİLİK MOTİVASYONLARI

Kadın girişimciler, girişimci özelliklerini bünyesinde barındırarak girişimcilik faaliyet ve süreçlerini gerçekleştiren iş sahibi kadınlar olarak ifade

edilebilmektedir (Solmaz & Özdemir, 2021). Kadınları girişimci olmaya iten başlıca nedenler; ekonomik özgürlüğü kazanma, bağımsız olma, başkalarına bağımlı kalmama isteği olarak ifade edilmektedir. Bunların yanında başarıma isteği ve aile geleneği olması gibi faktörler de kadın girişimciliğini destekleyebilmektedir (Boyacıoğlu, 2014; Ramadani vd., 2013). Alpşahin'in (2011) araştırmasında, başarılı olarak değerlendirilebilecek ve çoğunluğunun üniversite mezunlarından oluşan girişimci kadınların büyük çoğunluğunun ailesinde girişimci olduğunun tespit edildiği araştırmada, kadınların kendi işinin patronu olmak, bağımsız olmak, hayallerini gerçekleştirebilmek, yeteneklerini daha çok kullanabilmek ve daha yüksek gelir elde etmek motivasyonlarıyla girişimci oldukları anlaşılmıştır. Ayrıca, kadınların ana finansman kaynağı olarak en fazla kişisel birikimlerini kullandığı, bir kısmının aile ve/veya arkadaşlardan finansman sağladığı veya kredi kullandığı ve devlet desteklerinden yararlanmadığı görülmüştür. Yağcı & Bener'in (2005) Ankara Ticaret Odası'na kayıtlı görece eğitilmiş girişimci kadınlarla gerçekleştirdiği araştırmasında; girişimci olmaya karar verme nedenlerinin başında bir işle meşgul olma, bağımsızlık ve başarılı olma motivasyonlarının olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kadınların girişimciliğin en iyi yönü olarak bağımsızlığı gördüğü anlaşılmıştır. Kadın girişimcilerin başarılı olmak için, çok çalışma ve kendini adanmanın gerekli olduğunu ifade ettikleri görülmüştür.

3. KADIN GİRİŞİMCİLERİN SORUNLARI

Araştırmalar kadınların sahip olduğu işletmelerin; daha az dış finans kullandığı, daha zayıf ekonomik performansa ulaştığı, daha küçük, daha az karlı, daha yavaş büyüyen özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Bu ekonomik çıktıların, kadınların oldukça rekabetçi olan ve düşük kar payına imkan veren; hizmet sektörünün (perakendecilik, konaklama vb.) sektörlerin tercih edilmesinden kaynaklanabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca bu sonuç, erkeklerden farklı olarak kadınların başarıyı daha çok kendi kaderini tayin

etme, müşterilerle düzenli ilişkiler sürdürme, güç veya statü elde etme, tatmin edici bir şeyler yapma veya daha iyi iş yaşam dengesi elde etme gibi kriterlerle tanımlamasından kaynaklanması mümkündür. Bunların yanında, kadınların ücretli çalışmayı erkeklere göre daha çok tercih etmesi, girişimciliği ise fırsatları yakalama gibi bir nedenden çok zorunluluklardan dolayı yapması da performansı olumsuz etkileyebilmektedir. İlvaveten; riskten kaçınma, büyümeyle ilgili stresten hoşlanmama ve daha iyi bir iş yaşam dengesi kurma gibi arzular, kadınların yavaş ve düzenli bir işletmeye sahip olmasına neden olmaktadır. Bunların yanında, sosyal normlar kadınların daha az eğitim, varlık ve mobilitesine ve daha çok aile sorumlulukları üstlenmesine neden olmaktadır. Ayrıca sahip riskten kaçınmacı yapıları ve erkek egemen ticari yapıda kredilerin daha çok erkeklere veriliyor olması, kadınların finans kaynaklarından daha az yararlanmasıyla ilgilidir (Carranza vd., 2018). Tüm bu durumlar kadınların erkekler karşısında girişimcilik bakımından dezavantajlı olması, girişimciliklerinde daha fazla zorluklar yaşaması ve girişimlerinin performansının daha düşük olmasıyla ilişkilidir.

Kadın girişimciler özellikle gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde, ekonomik büyümede önemli rol üstlenmektedir. Dolayısıyla işletme alanında kadın girişimciliği üzerine çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Kadın girişimcilerin karşılaştığı sorunlar; ekonomik, sosyal ve kültürel yapıdaki aksaklıklardan kaynaklanmaktadır. Zira kadının geleneksel olarak, sadece veya büyük oranda ev ve aile sorumluluklarını yerine getirmesi gereken birey olarak görülmesi söz konusudur. Ancak son zamanlarda zorunluluklar veya belirli motivasyonlarla kadın çalışma hayatında güçlü şekilde yer edinir hale gelmektedir (Bedük, 2005). Ülkemizde gerçekleştirilen araştırmalarda kadın girişimcilerin; rol çatışması, güvensizlik ve başarısızlık beklentisi gibi sorunlar yaşadığı (Bideratan, 2017), bu sorunların kadınların ilerlemesini engelleyen görünmez engelleri ifade eden cam tavan sendromu gibi daha çok

yönetimle ilgili teorilerle de açıklanabildiği görülmektedir (Öğüt, 2006). Bununla birlikte yerel olarak farklı sorunların daha fazla ön plana çıkabildiği de görülmektedir. Örneğin Yücel & Çiçek'in (2020) Sivas ilinde gerçekleştirdiği araştırmada, kadınların iş kurma süreçleri ve sonrasında karşılaştığı en büyük sorunun kiraların yüksek olması olarak belirtilmiş ve kadın girişimcilerin devlet destekleri beklentilerinin olduğu belirlenmiştir.

Kadınların iş hayatında karşılaştığı sorunlardan başında iş-aile çatışması gelmektedir. Aile sorumluluklarını yerine getirmeyi zorlaştıran iş, aile yaşamını yıpratmakta, kişinin kendini kötü hissetmesine ve aile bireyleriyle iletişimlerini bozabilmektedir. Bu durum uzun vadede iş hayatından uzaklaşmaya neden olabilmektedir. Geleneksel olarak kadınların ev işlerindeki rolünün yoğun, değersiz ve zorunluluk olarak görülmesi söz konusudur. Gökçil'in (2019) Konya'daki kadın girişimcilerle gerçekleştirdiği araştırmasında, kadın girişimcilerin iş ve aile yaşamı tatmini arasında ters yönlü ilişki olduğu ve iki unsuru dengede tutmada zorlandıkları tespit edilmiştir. Çalışmada kadınların girişimci olmalarında; bağımsızlık isteği, ekonomik gereklilik ve kendini geliştirme faktörlerinin etkili olduğu belirlenmiştir.

Eru'nun (2019) Bolu'da gerçekleştirdiği nitel araştırmada, katılımcıların pazarlamayla ilgili yeterince farkınlıklarının olmadığı tespit edilmiş ve pazarlama planlaması, tutundurma, marka ve müşteri ilişkileri gibi konularda eğitimler verilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Çalışmada kadın girişimcilerin daha çok hizmet sektöründe bulunduğu, lise veya önlisans mezunu olduğu, 40 yaş sonrasında girişimciliğe başladığı, pazardaki ihtiyacı fark etme, gelir elde etme ve bir şeyler üretmek isteme dolayısıyla girişimciliğe başladığı tespit edilmiştir.

İlter'in (2017) Afyon'da gerçekleştirdiği nitel araştırmada ise, kadın girişimcilerin başarıya ulaşmasında daha fazla pazarlama iletişim faaliyetlerine önem vermesi gerektiği anlaşılmıştır. Daha çok hizmet sektöründe (eğitim, sanat, sigorta, danışmanlık, sağlık, tekstil mağaza, vb.) yer alan Afyonkarahisar İş Kadınları Derneği üyeleriyle gerçekleştirilen araştırmada; müşteriyle birebir iletişimlerin (özel gün kutlamaları vb.), satış sonrası müşteri takibinin, müşteriye elde tutmanın, hizmet kalitesinin, müşteri memnuniyetinin, müşterinin diğerlerine ürünleri önermesinin, ilk veya yenilikçi olmanın, ürünlerle ilgili müşteriye bilgilendirmenin, sosyal medya aracılığıyla tüketicileri bilgilendirmenin ve kampanyaları bu kanalda duyurma (inşaat malzemeleri gibi örgütsel piyasalar dışında), sponsorluk ve fuarlara katılmanın önemli olduğunun ifade edildiği görülmektedir. Ancak 21 katılımcının olduğu araştırmada sadece bir girişimcinin tüm pazarlama iletişimi karması unsurlarından yararlandığı ve genellikle bir veya birkaç pazarlama iletişim karması elemanının girişimciler tarafından tercih edildiği anlaşılmıştır. Tekeoğlu (2013) da pazarlama iletişimi faaliyetlerinin farkında olunması ve kişisel satış, reklam, satış geliştirme, pazarlama halkla ilişkileri, doğrudan pazarlama ve satın alma noktası iletişimlerin bütünlük şeklinde kullanmasının kadın girişimcilerin başarılı olmasında önemli olduğu ifade etmektedir.

Yalman & Gündoğdu'nun (2014) Kayseri, Sivas ve Yozgat illerinde gerçekleştirdiği nicel araştırmada, kadınların büyük oranda sektöre girişte profesyonel destek almadığı, iş kurarken en fazla sermaye temininde sorun yaşadıkları, faaliyette bulunurken genel ekonomik yapının en önemli sorun olarak görüldüğü, temel girişimci olma nedenlerinin bağımsızlık, ekonomik özgürlük ve üretken olma isteğinin olduğu tespit edilmiştir. Alpşahin'in (2011) araştırmasında ise kadınların başlangıç sermayesinin yeterli olmaması, iş ve özel yaşamı dengeleme gereği, danışacak/yol gösterecek kişilerin

olmaması/yetersiz oluşu sorunlarının ön planda olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kadın girişimcilerin kendi çabalarıyla sıfırdan başladığı, işletmenin tek sahibi olduğu veya eşiyle ortak olduğu ve büyümeme kararında en fazla işletmeyi rahat yönetebilecek bir büyüklükte tutma isteğinin yer aldığı görülmüştür.

Kadın girişimcilerin yaşadığı sorunlara yönelik yabancı yazında gerçekleştirilen araştırmalarda benzer sorunlara dikkat çekilmektedir. Leelavathi & Sulaiman'ın (2017) Hindistan'ın Chennai şehrinde gerçekleştirdiği araştırmada; yoksul bölgedeki kadınların fiyat, reklam, ulaştırma, depolama ve sınıflandırma zorlukları yaşayabilmesine karşın, pazarlama fırsatlarının da olduğu anlaşılmıştır. Buna göre kadınlara stand, sergi, fuar ve diğer dönemsel pazar fırsatları sunulmakta olup, ancak genelde bunların farkında değildir. Ayrıca araştırmada, potansiyelleri olmasına rağmen kadınların küçük miktarda kardan memnun oldukları tespit edilmiştir. Bunun yanında kadınların mal ve hizmetlerinin satışını artırmada medyanın gücünden yararlanması, kitlesel üretimi düşünmesi ve reklam zorluklarını aşmada ürünleri süpermarket ve büyük alışveriş merkezlerinde satmayı deneyebileceği önerilmektedir.

Devi vd. (2013) Hindistan'ın farklı bölgelerinde kadın girişimcilerle gerçekleştirdiği araştırmasında; kadınların büyük oranda girişimcilikle ilgili eğitim eksikliğini belirttiği ve eğitim olsa bile aile sorumluluklarından dolayı katılmadıkları tespit edilmiştir. Araştırmada kadınların önemli oranda güncel üretim ve pazarlama teknikleri konularında profesyonel destek sağlanmasını istediği anlaşılmıştır. Ayrıca pazarlama bakımından, kadın girişimcilerin büyük oranda reklam ve markalamayla ilgili bilgi eksikliği, markalı ürünlerin rekabeti ve satış geliştirme becerisi eksikliklerini belirttiği görülmüştür. Bunların yanında pazarlama bakımından kadınlar önemli oranda; toptancıların

fiyatları, kişisel satış, talebi karşılayamama, girişimin yerleşimi, tüketici tercihlerindeki değişiklikler gibi sorunlar da belirtmiştir.

Bu bağlamda girişimcilik kavramı cinsiyetçi bakış açısıyla daha çok erkeklerle ilişkilendirilse de, girişimcilikte kadının rolü daha çok sosyo-ekonomik farktan kaynaklanmaktadır. İşletme kuran, ortak olan ve yöneten kadın girişimciler, sermaye kaynaklarını etkin şekilde kullanan, tüketici ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmet fikirleri ortaya koyabilmekte, toplumsal ve ekonomik faydalarının yanında istihdam olanakları da yaratabilmektedir. Ancak kadınlar; cinsiyet eşitsizliği, eğitim eksikliği, finansal, bürokratik çevre ve örgütlenme gibi başlıca sorunlarla yaygın şekilde karşılaşmaktadır. Bu sorunlar kırsal bölgelerde daha yaygındır (Yeşil, 2018).

4. KIRSAL ALANDA KADIN GİRİŞİMCİLER

Sürdürülebilir kırsal kalkınmanın desteklenmesi, beşeri kaynaklar başta olmak üzere, yerel kaynakların ekonomiye kazandırılması ile mümkündür. Kırsaldaki kadının girişimcilik faaliyetleri, bu alanlardaki kadınların yaşam standartlarının gelişmesine neden olmakta, fırsatlar sağlandığında kırsaldaki kadınların başarılı girişimciler olabildiği görülmektedir (İlter vd, 2019). Ancak kadın girişimcilerin ekonomik faaliyetlerde yeterince yer alamaması sorunu; düşük eğitim düzeyi, toplumsal önyargılar, cinsiyet eşitsizliği (Soysal, 2013), sermaye yetersizliği, aile yapısı, sosyal çevre, kişilik özellikleri (Yavuz vd., 2022), pazarlama bilgisine ulaşamama (Parveen, 2014), katı kaderci bakış açısı (Bozdemir vd., 2021) gibi faktörlerden dolayı görece gelişmemiş kırsal bölgelerde daha belirgindir. Diğer bir ifadeyle kırsalda yaşayan kadınların kentte yaşayanlara göre genelde daha az imkanlara sahip olmaktadır.

Solmaz & Özdemir'in (2021) Adana'nın Pozantı ilçesine bağlı Karakışla köyünde çilek üretimi yapan kadın girişimcilerle gerçekleştirdiği anket çalışmasında; kadın girişimcilerin ailenin ihtiyaçlarını karşılama, kendi işinin

patronu olma, ekonomik bağımsızlık, zamanı değerlendirme nedenlerle girişimci olduğu ve eğitim ve finansman yetersizliği, aile tepkileri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunlarıyla karşılaştığı tespit edilmiştir.

Bakay vd.'nin (2020) Manisa ili Demirci ilçesi kırsalında faaliyette bulunan kadın girişimcilerle gerçekleştirdiği nitel araştırmada, bu girişimcilerin iş kurarken; çevre baskısı, bürokratik işlemler, kadın olma, sermaye temini, bilgi eksikliği, deneyimsizlik, yer temini sorunları yaşarken; işletme faaliyetleri sırasında çevre baskısı, müşteri ilişkileri ve düşük pazar sirkülasyonu kaynaklı sorunları belirtmiştir. Ayrıca ilgili çalışmaya katılanlar, kadın girişimci olmanın başlıca avantajlarını; özgüven, ekonomik özgürlük, güçlü iletişim ve sosyal çevre şeklinde ifade etmiştir.

Toptaş'ın (2020) köyde yaşayan kadınların girişimciliklerini incelediği nitel araştırmada; kadınların kültürel değerlerinin sürdürülebilirliği için birlikte hareket edebildiği (Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği), bu doğrultuda örgütlenerek kültürel faaliyetler gerçekleştiren bir dernek kurduğu, Türkiye'deki ilk peynir müzesini açtığı, ürünlerin pazarlanması için dernek kurduğu, yabancı dil eğitimlerine katıldıkları ve yöresel bitki atölyesi kurarak gelirlerini artırdığı tespit edilmiştir. Bu şekilde Doğru Ekspresi turizm treni veya kültür turlarının pazarlama fırsatı olarak değerlendirildiği çalışmada anlaşılmıştır. Dolayısıyla kırsalda bulunan kadın girişimcilerin gelişmesinde dayanışmacı faaliyetlerinin etkili olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla kırsal alanda kadın girişimcilerin geliştirilmesinde kooperatifçiliğin geliştirilmesi önemli bir yöntem olduğu ifade edilebilir. Serinlikli'nin (2019) Edirne ilinde 21 köydeki kadınlarla gerçekleştirdiği nicel araştırmasında, kadınların genelde tarımsal faaliyetlerin parçası olduğu, yaklaşık yarısının kendi gelirini elde ettiği, % 7,1'inin kooperatife ortak olduğu ve kadınların kooperatiflere karşı genellikle olumlu tutum sergiledikleri tespit edilmiştir. Ancak kooperatifleşmeye yönelik tutum ve eğilimlerin davranışa dönüşmesinin

önündeki engellerin azaltılması ve bu konuda başarılı örneklerin yaygınlaşması gereklidir.

Acar & Çağlar'ın (2019) Isparta ve Burdur illerinde TKDK destekleriyle gelişen kırsal alanda kadın girişimciliğinin etkilerini incelediği nitel araştırmada; kadın girişimciliğinin kadınların imaj ve özgüvenlerini geliştirmenin yanında, kadınların maddi imkanlarını, kırsal alanlarda ekonomik, sosyal ve istihdam imkanlarının arttığı sonucuna varılmıştır.

Bintaş'ın (2018) kadınlarla (% 84,3'ü girişimci olmayan) gerçekleştirdiği araştırmasında, Çanakkale ili Eceabat İlçesi, Bigalı köyünde kadınların girişimcik isteklerinin olduğu, ancak bu konudaki desteklerin farkında olmadıkları, işe nasıl başlayacaklarını bilmedikleri, ekoturizm girişimciliği bakımından potansiyelinin olduğu belirlenmiş ve kadınların bu bakımdan desteklenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca belirtilen araştırmada kadınların, büyük oranda eşi ve çocuğuna manevi destek, ailenin sosyal ilişkilerini düzenlemeyi asıl görevleri olarak gördüğü anlaşılmıştır. Araştırmada kendi işini kurmak isteyen kadınların karşılaştıkları engeller olarak; ekonomik bağımlılık, düşük eğitim, yetersiz finansal kaynak ve toplumsal statü seçenekleri belirlenmiştir. Buna karşın kadınlar köyde turizmin gelişmesini, bu durumda el sanatları satışı, ev pansiyonculuğu, yiyecek gibi ürünleri satışı, arazi kiralama ve lokanta işletmeciliği gibi işlerden kazanç sağlamak istemektedir. Aynı çalışmada, turizmin geliştirilmesi için; tanıtım, turizm eğitimi, festival gibi organizasyonların yapılması gerektiğinin düşünüldüğü saptanmıştır.

Durna'nın (2018) Balıkesir ili Bandırma ilçesi, Doğanpınar köyü kırsalındaki kadınların ortaklaşa kurduğu Umay Çiftliği'nin incelendiği nitel araştırmada; kırsal alandaki kadın girişimcilerin desteklenmesi halinde kadınlara istihdam oluşturma, ekonomik sürdürülebilirliklerini sağlama, köyden kente göçü

önleme ve çevresine rol model olma bakımından yerel ekonomiye katkılarının olduğu sonucuna varılmıştır. Bu örnekte, kadın girişimcilerin devlet desteklerinden yararlandıkları, tarımsal kalkınma kooperatifi olduklarından düzenlenen fuarlara kolayca katılabildikleri ve girişimci olan/olmak isteyen kadınlara yönelik pek çok destek sağladığı görülmektedir.

Acar'ın (2018) Bartın'da kadınlar pazarında yer alan 30 kadınla gerçekleştirdiği nitel araştırmada; kadınların pazardaki faaliyetlerinin kendilerini daha cesur hissetmesine neden olduğu ve onları kendi emekleriyle yaşamlarını sürdürebilen girişimciler hale getirdiği sonucuna varılmıştır. Genellikle çiftçi veya ücretli çalışanların çocuklarından ve sosyoekonomik düzeyi düşük bireylerden oluşan pazarda, kadın girişimcilerin eğitim, meslek edinme ve girişimcilik bakımından dezavantajlı konumda olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte kadınların ekonomik durumları iyi de olsa, büyük oranda pazarcılık faaliyetlerine devam etmeye ekonomik, sosyal ve psikolojik yararlarından dolayı istekli olduklarına ilişkin yanıtlar alınmıştır. Diğer taraftan pazarcı kadınların çocuklarının bu işi yapmasını istememesi söz konusudur. Bartın Kadınlar Pazarı'nın 17. yüzyıl Evliya Çelebi'nin eserlerine dahi konu olduğu görülmektedir. Bölgedeki erkeklerin kömür madenlerinde çalışma zorunluluğu da, kadınların ev işlerinin yanında geleneksel olarak erkeklerin üstlendiği ticari işleri yerine getirmesine sebebiyet vermiştir. Sonrasında halk arasında Galla Bazarı olarak bilinen pazarda kadınların ürettikleri sebze, meyve ve süt ürünleri satışları devam etmekte ve pazar aynı zamanda yörenin kültürel bir değeri olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu tür pazar yapıları oluşturmak daha çok bireysel düzeyde de olsa kırsal kadın girişimciliğini teşvik etmede bir yöntem olabilir.

Karaturhan vd.'nin (2017) İzmir ili Aliğa ilçesi kırsalındaki kadın girişimci olan ve olmayanlarla gerçekleştirdiği araştırmasında; girişimciliği en fazla

olumsuz etkileyen faktörlerin eğitim seviyesi, finansal destek yetersizliği ve bilgi eksikliği olarak belirtildiği bulgusuna varılmıştır.

Marangoz vd.'nin (2016) Muğla ili kırsalında yaşayan çiftçi kadınların girişimcilik eğilimine yönelik gerçekleştirdiği anket çalışmasında; kadın girişimcilerin kendine güven bakımından yüksek ortalamaya sahip olduğu, yaratıcılık bakımından ise düşük olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte kadınların çoğunlukla iş fikrine sahip olma ve genel girişimcilik eğilimi boyutları bakımından girişimcilik eğilimlerinin olduğu saptanmıştır.

Kızılaslan & Karaömer'in (2015) Hatay iline bağlı 21 köy ve belediyelerdeki kadınlarla gerçekleştirdiği araştırmada; kadınların girişimcilik eğilimlerinde sermaye bulma sorununun ön planda olduğu, ev sorumlulukları ve toplumsal değer yargılarının da başlıca engeller olduğu tespit edilmiştir. Bunların yanında, eğer iş kuracaklarsa, kadınların büyük çoğunluğunun kendilerine ait bir işletmeye sahip olmayı istediği anlaşılmıştır. İşletmesi olan kadınların ise, kendi işlerini kurmada ekonomik özgürlük, kazanç sağlama ve bir kadının başarılı olabileceğini göstermenin önemli olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Finan & Nam'ın (2012) Sakarya'nın Taraklı ilçesindeki kadın girişimcilerle gerçekleştirdiği nicel araştırmada; kadınların sermaye, eğitim ve mekan yetersizliği gibi sorunlarla karşılaştığı anlaşılmıştır. İlgili araştırmada, kırsal alanda kadın girişimciliği, doğal, tarihi ve kültürel değerlerden yararlanmanın ötesinde el sanatlarına dayalı üretimin ekonomik değere dönüştürülmesi anlamına da geldiğinden kadın girişimciliğiyle yakından ilişkili olduğu belirtilmiştir. Buna göre kırsal turizmde yeme-içme, konaklama, yöresel el sanatları (dokumacılık, takı yapımı, tahta kaşıkçılık, ev pansiyonculuğu, organik ürün üretimi vb.), hediyelik eşya ve geleneksel lezzet alanlarında girişimcilik faaliyetleri gerçekleştirilir.

Memiş vd.'nin (2007) GAP Bölgesindeki (Gaziantep, Adıyaman, Mardin, Siirt) kadınlar tarafından kurulan kooperatiflere üye kadın girişimcilerle gerçekleştirdiği araştırmada; iş kurma ve başarıda motivasyon ve sıkı çalışma, en önemli kadın girişimci özelliği olarak cesaret/risk alabilme, kilit beceri olarak tek başına işleri yürütebilme, işten vazgeçiren neden olarak; sosyo-kültürel nedenler, uzun ve yoğun çalışma saatleri belirlenmiştir. Ayrıca kırsal ve gelişmemiş bölgelerde kadınların işgücüne katılımını artırmada, kadınların eğitim düzeylerini artırma, kaynaklardan eşit yararlanmalarını sağlama, bilgi birikimlerini artırma ve örgütlenme bilinci kazanmalarını sağlamak gerektiği ifade edilmiştir.

Türkiye'de kırsal kadın girişimciliği konusunda gerçekleştirilen araştırmalara benzer çok sayıda araştırmanın, yabancı yazında da gerçekleştirildiği görülmektedir. Zira ekonomik dengesizliği kontrol etmek ve kadınları sosyal ve ekonomik olarak güçlendirmek için, kırsal kadın girişimciliği teşvik edilmektedir. Şehirdeki piyasalar daha organize ve sistemliken, kırsal bölgelerdeki sektörler daha gayriresmi ve sistemsizdir. Dolayısıyla kırsaldaki kadın girişimciliğinin yapısı ve özellikleri incelenmesi gereken bir konudur. Batool & Ullah'ın (2017) geri kalmış ekonomilerde kadın girişimcilerin başarısında; motivasyon, kişilik özelliği (kontrol odağı, risk alma, hırs), yaratıcılık, finansa ulaşım, ailesel faktörlerin (aile desteği) etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, aile desteğinin, motivasyon, kişilik özelliği, finansa ulaşım ve yaratıcılığın başarıya etkisinde aracılık rolü üstlendiği sonucuna varmıştır. Afza vd.'nin (2010) Pakistan'daki işletmesiz kadın girişimcilerle gerçekleştirdiği araştırmada, kadınların yönetim ve pazarlama konularındaki beceriksizliklerinin girişimlerinin büyümesini ve karlılığını olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır. İlgili araştırmada kadınların finans, pazar odaklılık ve eğitim sorunları olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, üretim yeteneklerine bağlı ürün seçimi söz konusu olmasına karşın, pazar talebini

değerlendirmede sorun yaşamaktadırlar. Ayrıca girişimcilerin tamamına yakını resmi veya mesleki eğitim almamaktadır. Bunların yanında; pazarlamada daha çok doğrudan pazarlama, perakendeciler aracılığıyla pazarlama ve aracılarla pazarlama yapılmaktadır. Fiyat belirleme bakımından ise daha çok aracılar veya perakendecilerin fiyatı belirlemesi söz konusu olup, pazar fiyat yapısına göre ürünü satanlar azdır. Bununla birlikte, kadın girişimcilerin daha çok ucuzlukla daha kolay satış yapılabileceğine ve kaliteyi ikincil bir konu olarak ele aldığı belirtilen araştırmada tespit edilmiştir. Ayrıca kadın girişimcilerin pazarlamada net bir anlayışları olmayıp, daha çok satış olarak görmektedirler. Ancak tamamına yakını performansından memnun değildir. Son olarak araştırmaya katılanların girişimcilik motivasyonunun, fırsatları değerlendirmek değil, daha çok zorunlu ekonomik ihtiyaçları karşılama olduğu anlaşılmıştır.

5. KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Kadınların iş gücü içerisinde yer alması zorluğunun üstesinden gelme, her şeyden önce kadınların karşılaştığı maddi ve manevi zorlukların azaltılması, kendine güvenlerinin ve girişimci ruhun artırılması gerekmektedir (Göktaş & Yıldırım, 2019). Kadın girişimciliğinin geliştirilmesinde; finansman, pazarlama-satış, pazar araştırması, tutundurma, planlama ve örgütlenme gibi konularda bilgi ve deneyim paylaşmanın ve eğitimler gerçekleştirilmesinin oldukça önemli olduğu ifade edilebilir (Ramadani vd., 2013). Ayrıca desteklerle ilgili bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilmesi, toplumsal önyargıları azaltmak için iletişim çabalarında bulunulması, kadın girişimcilerin örgütlenmesinin desteklenmesi, kadınlara yönelik pazarlama, satış ve reklam konularında eğitimler gerçekleştirilmesi önerilmektedir (Kızılaslan & Karaömer, 2015).

Kadın girişimciliğın artırılması ve sorunların azaltılmasında yerel yönetimlerle işbirliğinin geliştirilmesi mümkündür. Zira yerel yönetimlerin kadın girişimcilerin sorunlarını çözmede; eğitim destekleri, bürokrasiyi azaltma, rehberlik hizmeti verme, özendirici eğitimler verme gibi destekler verebileceği kadınlar tarafından da değerlendirilmektedir. Ayrıca kadınların özellikle teknolojik kullanımı ve pazarlama bakımından eğitim beklentilerinin olduğu görülmektedir (Özkaya, 2009).

Kadın girişimciliği, yerel kalkınma ve kadınların üretim süreçlerine aktif katılımının sağlanmasında sivil toplum kuruluşlarının (STK'lar) etkin çalışması da önemlidir. Örneğın Türkiye'de bu doğrultuda; Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), Kadın Merkezi (KAMER) ve Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) faaliyetler gerçekleştirmektedir. Çin & Altun'un (2021) araştırmasında bu STK'lar tarafından kadınlara yönelik iş kurma başta olmak üzere girişimcilikle ilgili farkındalık eğitimleri gerçekleştirilmesi, girişimci olmak isteyen kadınlara KOSGEB gibi kamu kurumlarının kurslarına yönlendirmeler yapılması, ortak iş kurmanın özendirilmesi ve girişimci kadınlar için iş portalı açılması gibi faaliyetlerin gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Bunların yanında STK'lar üretime yönelik atölyeler kurma, atölyelerde üretilen ürünlerden gelir elde edilmesi, ürünlerin satılması, pazarlama, tanıtım desteklerinin sağlanması, mikrokredi desteklerinin verilmesi gibi faaliyetler de gerçekleştirebilmektedir (Simgе & Altun, 2021). Nitekim kadın girişimcilerin başarısında; ilgili eğitimler almak, sermayeye sahip olmak veya ulaşabilmek ve profesyonel ilişkiler kurmak gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir (Alpşahin, 2011).

Kadın girişimciliğının geliştirilmesinde ve yaşadığı sorunların azaltılmasında, yerel farklılıkların göz önünde bulundurulması önerilmektedir. Yalman & Gündoğdu'nun (2014) Kayseri, Sivas ve Yozgat illerinde gerçekleştirdiği nicel araştırmada, kadın girişimcilerin kuruluştaki sermaye elde etme,

bürokratik işlemler, pazarda tanınmış olma ve kiralar bakımından illere göre farklılıklar tespit edilmiştir. Ülker'in (2013) araştırmasında ise Tekirdağ ilindeki kırsal kadın nüfusunun ¾'ünün ilköğretim mezunu olduğu, genelde sigortalı bir işte çalışmak istediği, tamamına yakınının okul dışı bir mesleki eğitim almadığı, sermayesinin olmadığı, ailevi sorumluluklarının olduğu ve örgütlenme eksikliği yaşadığı gibi sorunlar yaşadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla kadın girişimciliğini destekleyici faaliyetlerin tasarlanmasında, yerel ihtiyaç, sorun ve beklentilere uyum sağlamak bunların etkinliğini artıracaktır.

Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi ve teşvikinde diğer bir yöntem, mikrokredi uygulamalarıdır. Özellikle yoksul kadınların gelir getirici faaliyetlerini teşvik eden bu yöntemle, faizsiz ve kefilsiz düşük miktarda girişim sermayesi verilmektedir. Özbey & Yıldız'ın (2022) İzmir Grameen Bankası Mikro Finans Şubesi'nden mikro kredi kullanan kadın girişimcilerle gerçekleştirilen araştırmada; bu kadınların sistemden memnun oldukları, mikrokreditinin ekonomik ve sosyal yaşantılarını geliştirdiği sonucuna varılmıştır. Buna karşın, kredilerin azlığı ve pazarlama sorunlarının yaşandığı da araştırmada tespit edilmiştir.

6. KADIN GİRİŞİMCİLİĞİN GELİŞTİRİLMESİNDE DİJİTAL TEKNOLOJİLER

İşletmecilik faaliyetlerinde uzun zamandır kullanılan bilgisayar, kadın girişimcilere de avantajlar sağlamaktadır (Oly Ddubisi & Kahraman, 2005). Son zamanlarda özellikle dijital teknolojiler girişimcilere; az maliyetle müşteriye ulaşma, işlerin evden yürütebilme, daha iyi iş aile dengesi kurma gibi fırsatlar sunmaktadır.

Dijital kanal, sosyal medya pazarlaması, mobil uygulama mesajlaşması ve arama motoru optimizasyonu gibi bakımlardan kadınlar başta olmak üzere

girişimcilere yeni fırsatlar sunmaktadır. Dijital medya, sadece kadınların sevdiği ve yatkın olduğu ağ/bağlantı kurma, sosyalleşme (Bhagat & Sambargi, 2019), sesini duyurma veya iletişim aracı olmayıp, kadınların büyük fikirlerini, yetenek ve yaratıcılıklarını güçlü markalara dönüştürmesinde güvenli bir yöntem olabilmektedir. Dijital kanal, kadın girişimcilerin işletme kimliklerini oluşturmasına ve satıcının kimliğine görünmezlik katmanı kazandırarak cinsiyet ön yargılarının da giderilmesine katkı sağlar. Örneğin Hindistan'da pek çok kadın girişimci, alışveriş platformlarında güzellik ürünleri perakendeciliği yapmakta, el yapımı kilim ve halılarını online olarak sunabilmekte, online alışveriş, araştırma, medya, seyahat, topluluk platformları yaratabilmekte, giyim ürünlerini (çamaşır, lüks giyim vb.) online ortamda pazarlayabilmekte ve öğrenme (dil, sağlık vb.) uygulamaları geliştirebilmektedir. Böylece kadın girişimciler küresel bir erişime ulaşabilmekte, daha esnek olabilmekte, yüksek gelir elde edebilmekte, araçları ortadan kaldırabilmekte ve her an çalışabilmektedir. Diğer taraftan online pazarlamada, uygun pazarı bulma, kolayca kopyalanma, güvenlik, yüksek başlangıç maliyetleri, iyi hizmet ve büyümeye bağlı çalışan eğitimi gibi zorluklar bulunmaktadır (Akhila, 2018).

Kadın girişimcilerin karşılaştığı ekonomik ve ekonomi dışı zorlukların aşılmasında ve güçlü pazarlama stratejileri geliştirmede, akıllı telefonların rol üstlenmesi mümkündür. Her ne kadar akıllı telefonların kadınları güçlendirdiğine ilişkin araştırmalar olsa da, gelişmekte olan ülkelerde kadın girişimcilerin bundan yararlanması ve bunun potansiyeline (araştırma, bilgi paylaşma maliyetlerini azaltması vb.) ilişkin araştırmalar azdır. Ameen vd.'nin (2023) Irak'ta 30 kadın girişimci ile mülakat gerçekleştirdiği araştırmada, akıllı telefonların karşılaşılan zorlukları aşmada yenilikçi yollar sunduğu sonucuna varılmıştır. İlgili araştırmada, katılımcıların müşterilere verimli şekilde bağlantı kurmada internetin yararlı olduğunun farkında olduğu

ancak internet abonelik ücretlerini yüksek bulduğu, ağ bağlantısının sorunlu olduğu ve tüm katılımcıların hizmetlerin girişimciliği destekleyebileceğini ifade ettiği görülmüştür. Buna göre kadın girişimciler sosyal medya reklamları yapma, müşterilerle iletişim kurma ve güncellemeleri paylaşma gibi amaçlarla kullanılabileceğinin farkındadır ancak bu konularda eğitimlere ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir.

Pacho (2023) salgın sürecinde kadın girişimcilerin girişimci pazarlama stratejisi kararlarının ve sosyal medyayı benimsemesinin, işletme performansını pozitif etkilediği sonucuna varmıştır. Bu ilişkilerde ise algılanan faydalılığın aracı rol üstlendiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla kriz durumlarından daha fazla etkilenen kadınların, yeni ve etkili pazarlama yöntemlerinden yararlanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Demiral & Hassan'nın (2020) Bozcaada'daki kadınların konaklama işletmelerinin Instagram sayfalarını incelediği araştırmada, kadın girişimcilerin Instagram uygulamasından özellikle etkinlik duyuruları, özel günler ve sosyal sorumluluk paylaşımlarıyla yoğun şekilde ürün-hizmet tanıtımında yararlandıkları tespit edilmiştir. Çalışma bulgularına göre işletme profillerinin on binlerce takipçiye ulaşabildiği görülmüştür.

Bayrakçı & Köse'nin (2019) kadın girişimcilerle gerçekleştirdiği nitel araştırmada, kadınların dijital girişimlik aracı olarak Instagram ve Facebook'tan satış, sipariş, reklam ve hedef kitlelere ulaşma amacıyla yararlandıkları tespit edilmiştir. Çalışma bulgularına göre; kadın girişimciler dijital kanal aracılığıyla geniş kitlelere ulaşma fırsatının olduğunu ve diğer taraftan güvenlik riskinin olduğunu algılamaktadır. Dolayısıyla kadınlar başta olmak üzere girişimci olmakta sorun yaşanan farklı dezavantajlı grupların girişimciliğe yöneliminde dijital medyadan yararlanılabileceği anlaşılmaktadır.

Eru'nun (2019) Bolu'da gerçekleştirdiği araştırmada kadınların daha çok sosyal medya ve interneti pazarlama iletişimi aracı olarak kullandıkları tespit edilmiştir. Ancak kadın girişimcilerin pazarlamayı profesyonel olarak yaklaşmadığı, bu konuda destek almadığı ve daha çok memnuniyete dayalı önerilerden yararlandığı anlaşılmıştır. Bideratan'ın (2017) Adana'da kadın girişimcilerle gerçekleştirdiği nitel çalışmasında; kadın girişimcilerin Instagram'da kıyafet, takı ve ayakkabı gibi ürünleri sattığı ve bununla maliyetsiz reklam yapabildikleri tespit edilmiştir.

Sosyal medyanın marka iletişimlerinde kullanılması, bu doğrultuda facebook gibi sosyal medya sitelerinde reklam verme, kurumsal sayfa oluşturma, beğeni alma, içerik üretme, viral içerikler üretip paylaşma gibi faaliyetler mümkündür. Gökaliler & Alikılıç'ın (2015) araştırmasında, İzmir'li kadınların girişimcilik faaliyetlerinde sosyal medyayı aktif olarak kullanmadıkları ve marka iletişimlerinde çift yönlü ve düzenli iletişimler kurmadıkları tespit edilmiştir. Buna karşın birçok kadın girişimcinin kurum logosunu kullandığı ve kurum hakkında bilgilerin yer aldığı Facebook resmi hesapları oluşturduğu ancak, yorumlara cevap verme veya etkileşim başta olmak üzere, düzenli durum güncellemesi ve e-ticaret başta olmak üzere, video yükleme, ürünle ilgili bilgilendirme, tutundurma gibi bakımlardan eksikliklerin yaygın olduğu görülmüştür. Wally & Koshy'nin (2014) Birleşik Arap Emirlikleri'nde gerçekleştirdiği nitel araştırmada; kadın girişimcilerin küçük işletmelerini pazarlamada Instagram'dan yararlanma deneyimleri incelenmiş, özellikle evden çalışan kadınlar tarafından marka farkındalığı ve müşteri etkileşimi yaratmada Instagram'ın kullanılabilirliği sonucuna varılmıştır. Instagram özellikle maliyetsiz, kullanıcı dostu olması ve geniş erişim imkanı sunması bakımından tercih edilmektedir.

7. KADIN GİRİŞİMCİLİK VE PAZARLAMA

Kadın girişimcilerin yetenekli işgücüne erişim, markalaşma, reklam ve satış geliştirme bilgi, beceri ve imkanlarındaki eksiklik, kadın girişimcilerin karşılaştığı pazarlamayla ilgili temel sorunlardır. Kadınlara yönelik; tüketici, markalama ve satış geliştirme gibi konularda eğitimler verme, bu sorunların üstesinden gelmede önemlidir (Devi vd., 2013). Genel olarak girişimcilik faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinde pazarlama faaliyetlerinin önemine karşın, kadın girişimciler bu bakımdan yaygın şekilde sorun yaşamaktadır. Özellikle küçük işletmelerin pazarlama becerilerinin düşüklüğü, düşük performansa neden olmaktadır. İşletmenin önemli bir işlevi ve performansı için vazgeçilmez olan pazarlama, kadın girişimcilerin performansı için de oldukça önemlidir.

Anggraini vd.'nin (2022) Endonezya, Bali'deki kadın girişimcilerle gerçekleştirdiği nicel araştırmasında, pazarlama becerileri ve müşteri ilişkileri yönetimi (MİY) becerisinin, işletme performansını olumlu etkilediği sonucuna varmıştır. Ayrıca sosyal ağ pazarlamasının, pazarlama becerisini ve MİY becerisini geliştirdiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla sosyal ağlarda içerik paylaşma, müşterilerle etkileşim ve bağlar kurma, tutundurma faaliyetleri yapma, pazarlama ve işletme performansına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, fiyatlama, kanal yönetimi, pazarlama araştırması ve uygulaması faaliyetleri de işletme performansını artırmaktadır.

Setini vd.'nin (2020) Bali'de gerçekleştirdiği çalışmada, sosyal sermaye, inovasyon (yeni ürünler, hizmet fikirleri geliştirme, özgün pazarlama sistemi kullanma vb.) ve bilgi paylaşımının, kadın girişimcilerin performansını artırdığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, çalışma bulgularına göre; sosyal sermaye, inovasyon ve bilgi paylaşımını artırmakta ve bilgi paylaşımı da inovasyonu olumlu etkilemektedir.

Rezaei-Moghaddam vd.'nin (2019) İran'ın Fars ilindeki kırsal kadın girişimcilerle gerçekleştirdiği nicel araştırmada; kadın girişimciler tarafından yaygınlıkla yüz yüze reklam, telefon aramaları yapma, sergilere katılma ve metin mesajları gönderme uygulamalarının yapıldığı tespit edilmiştir. Pazarlama yöntemleri ve strateji uygulama, pazarlama karması unsurlarına dikkat etmenin Marvdasht'daki girişimcilerde daha yüksek olduğu ve bu girişimcilerin daha fazla risk alabildiği anlaşılmıştır. Girişimcilerin genel olarak pazarlama karması bakımından oldukça zayıf olduğu, indirim ve müşterilerle pazarlık bakımından sorunlar yaşadığı tespit edilmiştir. Tutundurma bakımından ise daha çok sosyal çevreyle kısıtlı düzeyde iletişim yöntemlerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Welsh vd.'nin (2017) Çin'deki kadın girişimcilerin firmalarının performansının, pazarlama becerileri (pazar sınırlarını genişletebilme) ve iş aile dengesiyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, Z. M., & Çağlar, N. (2019). Kırsal alanda kadın girişimciliği: Batı Akdeniz bölgesinde TKDK'dan hibe alan kadınlar üzerinde bir araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(30), 902-920.
- Afza, T., Osman, M. H. B. M., & Rashid, M. A. (2010). Enterprising behavior of enterprise-less rural women entrepreneurs of Khyber Pukhtan Khawa of Pakistan. European journal of social sciences, 18(1), 109-119.
- Akhila Pai, H. (2018). Digital startups and women entrepreneurship: A study on status of women entrepreneurs in India. IJRAR-International Journal of Research and Analytical Reviews, 5(4), 655-659.
- Alpşahin, U. (2011). Kadın girişimcilerin başarı faktörleri: Farklılık yaratan stratejilerin çözümlenmesi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ameen, N., Madichie, N. O., & Anand, A. (2023). Between handholding and hand-held devices: Marketing through smartphone innovation and women's entrepreneurship in post conflict economies in times of crisis. Information Systems Frontiers, 25, 401-423.
- Anggraini, N., Yasa, N., Giantari, I. G. A. K., & Ekawati, N. (2022). The impact of SNS marketing use on women entrepreneurs in the new normal era. International Journal of Data and Network Science, 6(3), 769-778.
- Bakay, M. E., Müftüoğlu, M., Nalbantoğlu, A., & Çoçan, E. (2020). Kırsal Kesimlerdeki Kadın Girişimciliği ve Girişimci Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Nitel Bir Araştırma: Manisa-Demirci Örneği. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 15, 295-306.
- Batool, H., & Ullah, K. (2017). Successful antecedents of women entrepreneurs: A case of underdeveloped nation. Entrepreneurship Research Journal, 7(2), 20160066.
- Bayrakçı, E., & Köse, S. (2019). Kadın girişimciliğinde "Bir Tık" ötesi: Kadın dijital girişimciler üzerine nitel bir araştırma. Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 3(6), 95-106.
- Bedük, A. (2005). Türkiye'de çalışan kadın ve kadın girişimciliği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (elektronik), 3(12), 106-117.

- Bhagat, R., & Sambargi, S. (2019). Evaluation of personal innovativeness and perceived expertise on digital marketing adoption by women entrepreneurs of micro and small enterprises. *International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR)*, 6(1), 338-351.
- Bideratan, G. (2017). Instagram kullanan kadın girişimciler üzerine bir araştırma: Adana ilinde bir uygulama (Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Boyacıoğlu, E. Z. (2014). Kırsal turizmde kadın girişimciliği: Edirne örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 4(2), 82-90.
- Bozdemir, M., Gülçubuk, B., & Bayramoğlu, Z. (2021). Kırsal alandaki kadınların girişimci niteliklerinin ve girişimcilik becerilerinin belirlenmesi: Konya ili araştırması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 87-106.
- Carranza, E., Dhakal, C., & Love, I. (2018). Female entrepreneurs: How and why are they different?. *International Bank for Reconstruction and Development/World Bank Group, Jobs Working Paper, USA*, 20, 1-56.
- Demiral, N. Ö., & HASSAN, A. (2020). Kadın girişimciler ve sosyal medya: Bozcaada konaklama işletmelerinin Instagram sayfalarına yönelik bir araştırma. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 23(2), 359-373.
- Devi, G. P., Reddy, P. R., & Reddy, C. V. (2013). Problems faced by women entrepreneurs and suggestions for production & marketing of products.. *The Journal of Research ANGRAU*, 41(3), 70-74.
- Durna, D. (2018). Kırsal alanda kadın girişimciliğinin desteklenmesinin yerel ekonomik kalkınmaya etkileri: Balıkesir ili Umay çiftliği örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı).
- Erkan Bintaş, A. (2018). Çanakkalenin Bigalı Köyünde kırsal kalkınmada kadın girişimciliği ve ekoturizm ilişkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Eru, O. (2019). Bolu ili'nde faaliyet gösteren kadın girişimcilerin pazarlama bilgi düzeyleri üzerine bir inceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 806-825.

- Esen, E. (2013). Avrupa Birliği ve Türkiye’de kırsal kadının durumu ve Almanya’dan proje uygulama örnekleri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 12(1), 105-127.
- Fidan, F., & Nam, D. (2012). Kırsal turizmde yeni dinamikler: Kadın girişimciler-Taraklı örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 51-57.
- Gökaliçler, E., & Alikılıç, Ö. (2015). Kadın girişimcilere ait işletmelerin marka yaratım ve iletişim süreçlerinde sosyal medyanın yeri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 117-138.
- Gökçil, T. (2019). Girişimcilik ve kadın girişimciliği iş yaşam dengesinde engel ve fırsat analizi: Konya ili örneği. (KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Göktaş, P., & Yıldırım, G. (2019). Kırsal bölgelerde kadın girişimciliğinin artırılmasına yönelik yeşil girişimcilik uygulamaları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 284-294.
- İlter, B. (2017). Girişimcilik faaliyetlerinde pazarlama iletişim çabalarının etkisi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 12(2). 65-74.
- İlter, B., Kundak, S., & Cenikli, V. S. (2019). Sürdürülebilir kırsal kalkınmada bir alternatif olarak kadın girişimciliği: Afyonkarahisar örneği. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 30-37.
- Karaturhan, B., ÜNSAL, G., ISSABEK, B., & GÜLER, D. (2017). İzmir ilinde kırsal kadın girişimciliği ve bunu etkileyen faktörler. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(1), 85-91.
- Kızılaslan, N., & Karaömer, M. (2015). Hatay ili kırsalındaki kadınların girişimcilik eğilimlerinin incelenmesi. *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(6), 371-379.
- Kızılaslan, N., & Karaömer, M. (2015). Kırsal kadınların girişimcilik özellikleri ve girişimciliği etkileyen faktörlerin logit analizi ile değerlendirilmesi (Hatay İli Araştırması). *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 151-166.
- Leelavathi, D., & Sulaiman, J. (2017). A study on marketing challenges and opportunities of women entrepreneurs through self-help groups in Chennai city. *International Journal of Advance Research, Ideas and Innovations in Technology*, 3(1), 828-833.

- Marangoz, M., Gülay, H. I. Z., & Aydın, A. E. (2016). Kırsal alandaki kadınların girişimcilik eğilim üzerine bir araştırma. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 3(5), 24-44.
- Memiş, H., Paksoy, H. M., & Paksoy, S. (2007). Bölgesel kalkınmada kadın girişimciliğinin önemi: GAP bölgesinde bir araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2(2), 137-152.
- Noyan Yalman, İ., & Gündoğdu, Ö. (2014). Kadın girişimciliği ve bölgesel kalkınma: TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) bölgesinde uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1), 39-70.
- Oly Ndubisi, N., & Kahraman, C. (2005). Malaysian women entrepreneurs: understanding the ICT usage behaviors and drivers. *Journal of Enterprise Information Management*, 18(6), 721-739.
- Öğüt, A. (2006). Türkiye’de kadın girişimciliğinin ve yöneticiliğinin ötündeki güçlükler: Cam tavan sendromu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(1), 56-78.
- Özbey, M. D., & Yıldız, A. (2022). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmada Mikro Kredinin Kadın Girişimciliğine Etkisi: İzmir Örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 121-142.
- Özkaya, M. Ö. (2009). Kadın girişimcilere yönelik strateji geliştirmede yerel yönetimlerle işbirliği içinde olmak, mümkün mü?. *Journal of Management and Economics Research*, 7(11), 56-72.
- Pacho, F. (2023). Digital technology adoption by women entrepreneurs amid Covid-19 pandemic. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 29(2), 1-15.
- Parveen, K. (2014). Development of rural women entrepreneurs through workshop training. *Research Journal of Management Sciences*, 3(2), 15-18.
- Ramadani, V., Gërguri, S., Dana, L. P., & Taşaminova, T. (2013). Women entrepreneurs in the Republic of Macedonia: waiting for directions. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 19(1), 95-121.
- Revell-Love, C., & Revell-Love, T. (2016). Competencies of women entrepreneurs utilizing information marketing businesses. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 23(3), 831-853.
- Rezaei-Moghaddam, K., Karami, O., & Fatemi, M. (2019). The comparative analysis of marketing activities among rural women entrepreneurs in

- Fars province, Iran. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 9, 1-20.
- Serinikli, N. (2019). Kırsal alandaki mikro kadın girişimcilerin kooperatifleşmeye karşı tutumları: Agro-Turizm kadın kooperatifleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14(1), 45-57.
- Setini, M., Yasa, N. N. K., Supartha, I. W. G., Giantari, I. G. A. K., & Rajiani, I. (2020). The passway of women entrepreneurship: Starting from social capital with open innovation, through to knowledge sharing and innovative performance. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 6(2), 25.
- Simge, Ç. İ. N., & Altun, F. (2021). Kadın Girişimcileri Destekleyen Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Kalkınma Üzerindeki Etkisi. In *Journal of Social Policy Conferences* 80, 267-297.
- Sinan, A. C. A. R. (2018). Kırsal bölge kadın girişimciliği bağlamında Bartın kadınlar pazarı (galla bazarı). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1097-1123.
- Solmaz, E. E., & Özdemir, H.Ö. (2021). Tarım işletmelerinde kadın girişimciliği. *Sürdürülebilir Mühendislik Uygulamaları ve Teknolojik Gelişmeler Dergisi*, 4(1), 3-15.
- Soysal, A. (2013). Kırsal alanda kadın girişimciliği: Türkiye için durum değerlendirmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 163-190.
- Tekeoğlu, A. N. T. (2013). Bütünleşik Pazarlama İletişimi ile Kadın Girişimciliği ve KAGİDER'in İncelenmesi. *Öneri Dergisi*, 10(39), 53-59.
- Toptaş, A. (2020). Kültür Turizminin Kadın Girişimcilerin Yaptıkları Yeniliklere Etkisi: Boğatepe Köyü'nün Örnek Vaka Analizi ile İncelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 3378-3391.
- Ülker, E. U. (2013). Kırsal Alanda Kadın Girişimciliğine Etki Eden Faktörler ve Tekirdağ İlinde Mevcut Durumun Belirlenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ).
- Wally, E., & Koshy, S. (2014). The use of Instagram as a marketing tool by Emirati female entrepreneurs: an exploratory study. *University of Wollongong in Dubai-Papers*, 1-19.
- Welsh, D. H., Kaciak, E., Memili, E., & Zhou, Q. (2017). Work-family balance and marketing capabilities as determinants of Chinese women

entrepreneurs' firm performance. *Journal of Global Marketing*, 30(3), 174-191.

- Yağcı, F., & Bener, Ö. (2005). Girişimci kadınların demografik ve genel karakteristikleri ile kadınları girişimciliğe motive eden faktörler. *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 85-100.
- Yavuz, N., Güler, D., & Engindeniz, S. (2022). Kırsal Kesimdeki Kadınların Girişimcilik Eğilimlerinin Saptanması: İzmir'in Kemalpaşa İlçesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 191-198.
- Yeşil, S. (2018). Bitlisteki kadın girişimcilerin sorunları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt Üniversitesi).
- Yücel, E. R. O. L., & Çiçek, A. (2020). Kadın girişimcilerin iş kurma süreçlerinde karşılaştığı sorunlar ve demografik faktörlerle ilişkisi: Orta Anadolu örneği. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 4(Özel Sayı 1), 72-94.

BÖLÜM 5

AFETLERİN DEZAVANTAJLI KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ¹¹

Doç. Dr. Kübra ARSLAN¹²

Prof. Dr. Hande ŞAHİN¹³

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10427836>

---

¹¹ Bu çalışma İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Kadın Dayanışma ve Destekleme Derneğinin yürüttüğü “Dezavantajlı Kadınlara Yönelik Multidisipliner Uygulamalar Bilimsel Araştırma”, protokol No: 2023/M-310 projede yapılan araştırma sonucunda üretilmiştir.

¹² Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Kırıkkale, Türkiye. kbraarslann@gmail.com, orcid id: 0000-0003-4916-8317

¹³ Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Kırıkkale, Türkiye. hande_k1979@yahoo.com, orcid id: 0000-0002-0012-0294

1.GİRİŞ

İnsanlığın varoluşundan itibaren afetlerin, toplumların en önemli sorunları arasında yerini aldığı bilinmektedir. Tarih boyunca toplumların yaşamlarını olumsuz yönde etkileyen afetlerin yıkıcı olaylar olduğu görülmektedir. Çağımızda ulaşılmış olan teknolojik gelişmişliğe rağmen toplumların yaşamına olan olumsuz etkileri devam etmektedir (Özel, 2013).

Volkanik patlamalar, seller, heyelanlar, depremler, orman yangınları, salgınlar, teknolojik tehlikeler gibi toplumun başa çıkma kapasitesinin yetersiz kaldığı ve toplumsal yaşamın işleyişini büyük oranda engelleyen afetler çoğu zaman beklenmedik zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Bu afetlerin günümüzde meydana gelme oranı artmış ve fazlalaşan nüfus, gelişen teknoloji, büyüyen kentleşmeyle bağlantılı bir şekilde zarar verme potansiyeli de yükselmiştir.

Doğal veya beşeri afetler toplumda yaşayan bireyleri farklı şekilde etkileyebilir. Buna karşılık her bireyin afetler karşısında verdiği yanıt da kişiden kişiye göre değişmektedir. Afetlerin etkileri, kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi dezavantajlı gruplar üzerinde daha belirgin ve yıkıcı olabilmektedir. Afetin etkileri; tehlikenin çeşidine, maruz kalan kişilere, afete karşı hazırlıklı olmaya, bireysel ve toplumsal kapasiteye bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Cinsiyet ve afet alanında yapılan çalışmalarda, kadının ve erkeğin afetlerden farklı şekillerde etkilendiğini göstermektedir (Gündüz, 2022).

2. AFET KAVRAMI

Dünyanın var oluşundan beri her döneminde yaşanan ve yaşanacak olan, gerçekleştiği bölgelerde çeşitli toplulukları çeşitli yönlerden etkilediği bilinen afetler, içinde bulunduğumuz yüzyılın ve bölgenin de dikkate alınması

gereken gerçekliklerinden biri olma potansiyelini sürdürmektedir (Maral, 2023).

Osmanlıcada “sakınılacak hal, belâ” olarak tanımlanan afet, Türk Dil Kurumu Sözlüğünde; “çeşitli doğa olaylarının neden olduğu yıkım” anlamına gelmektedir (www.sozluk.gov.tr). Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliğinde ise afet; “toplumun tümü ya da belli bir kısmı için fiziksel, sosyal, ekonomik kayıplara sebep olan, gündelik yaşamı ve kişilerin etkinliklerini durduran veya engelleyen, içinde yaşadığı toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay” olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 2022).

Afet Epidemiyolojisi Araştırma Merkezi’ne göre bir olayın afet olarak nitelendirilebilmesi için aşağıda sıralanan dört ölçütten en az birinin gerçekleşmesinin gerektiğini ifade etmektedir;

- 10 veya daha fazla kişinin yaşamını kaybetmesi
- 100 veya daha fazla kişinin olaydan zarar görmesi, yara alması ve evinden olması,
- Devletin olağanüstü hâl ilan etmesi,
- Devletin uluslararası yardım talebinde bulunması (Aybay, 2023).

Genellikle kısa sürede ortaya çıkan afetlerin mal ve can kayıplarına yol açtığı ve başladıktan sonra önlenemediği belirtilmektedir (Sever ve Değirmenci, 2019). Ortaya çıkan bir afetin büyüklüğünü etkileyen hususlar şu şekilde sıralanmaktadır (Özelmacı, 2016);

- Gerçekleşen olayın fiziki büyüklüğü,
- Gerçekleşen olayın yerleşimin fazlaca olduğu alanlara olan mesafesi,
- Fakirlik ve gelişmemişlik durumu,

- Nüfusun hızlı bir şekilde artması,
- Riskli bölgelerde hızlı ve çarpık kentleşme ve sanayileşme,
- Orman tahribatları ve yanlış kullanım,
- Bilgi eksikliği ve eğitim yetersizliği,
- Afet durumlarına karşı alınan toplumsal önlemler ve uygulanma seviyesidir.

Yukarıda sözü edilen hususlardan ilk ikisi yani fiziki büyüklük ve yerleşimin fazlaca olduğu yerlere olan mesafe dışındaki diğer unsurlar insan kaynaklı olarak gerçekleşmektedir (Ergünay, 2002).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) afetlerin çevre ve insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini şu başlıklar altında ele almaktadır. Bu etkiler;

- Yaralanma yaşayan, engelli duruma geçenlerden, zarara uğrayanlardan ve yaşamını yitirenlerden oluşan fiziksel etkiler,
- İnsanların sosyal ve toplumsal hayatlarını etkileyen yapı, altyapı ve tarım sistemleri gibi fiziksel hasarlardan oluşan fiziksel etkiler,
- Yaşanan zararın ekonomik ve mali sonuçlarından oluşan ekonomik etkiler,
- Afetten canlı olarak çıkanların olay sonrası yaşadığı fiziksel, ruhsal ve sosyal travmaların oluşturduğu sosyolojik etkiler şeklindedir (Karabulut ve Bekler, 2019).

3.AFETLERİN SINIFLANDIRILMASI

Dünya genelindeki doğal afetlerin çoğu meteorolojik afetlerden oluşmaktadır. Doğal afetlerin türleri ve önem sıraları gerçekleştikleri ülkelere göre farklılık göstermektedir (AFAD, 2022)

Kaynaklandıkları tehlike türleri afetleri tanımlamakta olup, farklı afet türlerini anlamak için, bunların neden olduğu tehlikeleri belirlemek önemlidir. Tehlikeler üç kategoriye ayrılır:

- Teknolojik,
- Doğal ve
- Çevresel bozulma tehlikeleri (Prasad ve ark., 2017)

Teknolojik tehlikeler endüstriyel (kirlilik), nükleer (nükleer sızıntı) veya yapısaldır (baraj çökmesi). Çevresel bozulma tehlikeleri ise çevreyi, ekosistemi veya doğal kaynakları bozan olayları (örn. ormansızlaşma, orman yangınları, iklim değişikliği) içerir. Hem teknolojik tehlikeler hem de çevresel bozulma tehlikeleri insan davranışının sonucudur, doğal tehlikeler ise doğrudan doğal süreçlerin sonucu olan olaylardır.

AFAD'a göre dünya üzerinde yaşanan afet çeşitleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Dünyada Gözlenen Afet Türleri Tablosu (AFAD, 2022)

Jeolojik Afetler	Klimatik Afetler	Biyolojik Afetler	Sosyal Afetler	Teknolojik Afetler
Deprem	Sıcak dalgası	Erozyon	Yangınlar	Maden kazaları
Heyelan	Soğuk dalgası	Orman yangınları	Savaşlar	Biyolojik, nükleer, kimyasal silahlar ve kazalar
Kaya düşmesi	Kuraklık	Salgınlar	Terör saldırıları	Sanayi kazaları
Volkanik patlamalar	Dolu	Böcek istilası	Göçler	Ulaşım kazaları
Çamur akıntıları	Hortum			

Tsunami

Yıldırım

Kasırga

Tayfun

Sel

Siklonlar

Tornado

Tipi

Çığ

Aşırı kar
yağışları

Asit yağmurları

Sis

Buzlanma

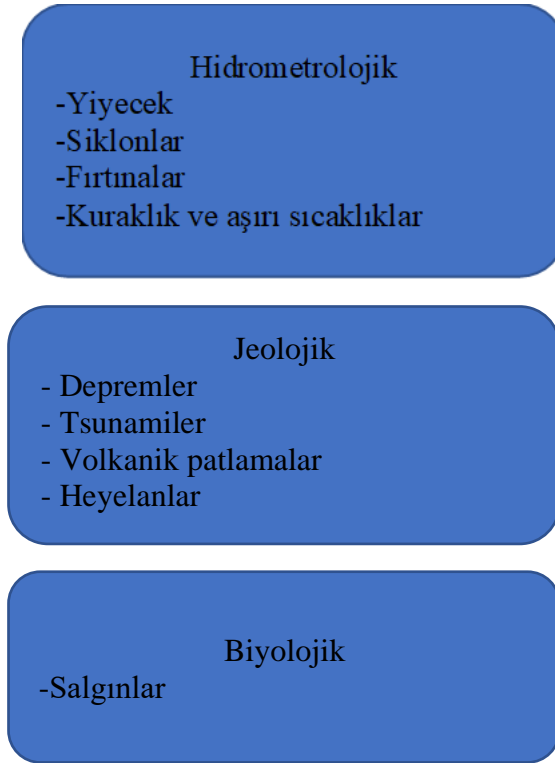
Orman
yangınları

Hava kirliliği

3.1. Doğal Afetler

Doğal Afetler; “insanlar tarafından gerçekleştirilmeyip, tamamen doğal yollarla ortaya çıkan, sıklıkla birdenbire veya önlemleri alınamayacak kadar kısa bir süre içinde oluşan ciddi ekonomik ve sosyal zararların yanı sıra, can kayıpları ile sonuçlanan doğa olaylarıdır” (Özgen ve ark., 2011). Doğal afetler; doğal tehlikeler sonucu bir toplum veya topluluk üzerindeki oldukça zararlı etkileri bulunan olaylardır (FEMA,2022). Bir doğal afet, can kaybına veya mal hasarına neden olabilir ve ardından genellikle ekonomik hasar bırakır. Hasarın ciddiyeti, etkilenen nüfusun direncine ve mevcut altyapıya bağlıdır (Bankoff ve ark., 2003).

Doğal afetler hidrometrolojik, jeolojik ve biyolojik olarak sınıflandırılır. En yaygın doğal tehlikeler olan hidrometrolojik tehlikeler, iklim, okyanuslar veya seller, kuraklıklar gibi ıslak kütlelerin hareketi veya ısı dalgaları ile ilgilidir. Jeolojik tehlikeler, tektonik plakalar veya fay kayması (fayların kaymasından kaynaklanan tsunamiler) veya katı kütlenin kütle hareketinden kaynaklanan değişiklikleri içerir. Biyolojik tehlikeler, vektör kaynaklı hastalıkların, toksinlerin veya patojenlerin hızlı insidansını ve yaygınlığını içeren olaylardır. 2003 yılında şiddetli akut solunum sendromunun ortaya çıkışı, 400'den fazla insanı öldüren (hava yolculuğu yoluyla yayılan) feci etkilerle sonuçlanan biyolojik bir tehlikenin bir örneğidir (UN, 2004).

Şekil 1: Doğal Afetlerin Sınıflandırılması

Doğa kaynaklı afetlerin iki yönü bulunmaktadır. Bir yönünün sürekli tekrar eden doğa kaynaklı olaylar olduğu diğer yönünün ise insan faaliyetleri ve davranışlarından kaynaklanan felaketler olduğu belirtilmektedir. Söz konusu doğa olaylarının afet niteliği kazanması insan faaliyetleri ile çakışması halinde gerçekleşmektedir. Sel veya depremin yaşandığı bölgede insanların yaşayamadığı gibi insanlara ait bir yapının bulunmadığı yerlerde de sel ve depremlerin afet olarak değerlendirilmeyeceği belirtilmektedir (Dölek, 2016).

UNDRR 2020 raporuna göre 2000-2019 Yılları Arasında Yaşanan En Ölümcül 10 Felaket;

- 2004 Hint Okyanusu Deprem ve Tsunami 226.408
- 2010 Haiti Depremi 222.570
- 2008 Myanmar Fırtına 138.336
- 2008 Çin Depremi 87.476
- 2005 Pakistan Depremi 73.338
- 2003 Avrupa Sıcak Hava Dalgası 72.210
- 2010 Rusya Sıcak Hava Dalgası 55.736
- 2003 İran Depremi 26.716
- 2001 Hindistan Depremi 20.005
- 2010 Somali Kuraklık 20.000 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (UNDRR, 2020).

Aşağıda yıkım gücü çok yüksek olan doğal afetler verilmektedir;

Depremler: Depremler, yerkabuğunun sismik dalgalar oluşturan ani bir enerji salınımdan kaynaklanan Dünya yüzeyinin sallanmasıdır. Dünya yüzeyinde depremler titreşim, sallanma ve bazen yerin yer değiştirmesi ile kendini gösterir. Doğal afetlerin içerisinde yer alan depremler ansızın gerçekleşen ne zaman ve ne kadar şiddette oluşacağı kesin olarak önceden bilinmeyen

olaylar olması nedeniyle yaşandığı bölgede çok sayıda can ve mal kaybına, yaralanmalara, hastalıklara, sosyal ve ekonomik zararlara, toplumda karışıklıklara neden olmaktadır (Maral, 2023).

Yerkabuğundaki kırılmalarla meydana gelen fay hatları, ülkemizde zaman zaman hasar verici depremleri tetiklemektedir. Tarihin çok eski dönemlerinden itibaren çok sayıda büyük şiddette depremler meydana gelmiş ve bu depremler nedeniyle çok sayıda insan yaşamını yitirmiştir. (Atalay, 1989; Şenol, 2020)

Tablo 2: Türkiye’de Son Yıllarda Yıkıcı Etkiye Sahip Depremler

Tarih	Yer	Şiddet	Can Kaybı
17.08.1999	Kocaeli-Gölcük	7.8	17480
12.11.1999	Düzce	7.5	763
8.3.2010	Elazığ-Başyurt	6.1	42
23.10.2011	Van	7.2	644
30.10.2020	Ege Denizi	6.9	117
06.02.2023	Kahramanmaraş- Pazarcık	7.7	50783
06.02.2023	Kahramanmaraş- Elbistan	7.6	

AFAD (2018) tarafından yayınlanan Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri Raporuna göre; depremler, can ve mal kayıplarının yaşandığı afetler arasında ilk sırada yer almakta; afetlerin yol açtığı can kayıplarının çoğu depremler nedeniyle olduğu belirtilmektedir.

Depremin yer altı menşe noktasına sismik odak denir. Yüzeydeki odağın hemen üzerindeki nokta, merkez üssü olarak adlandırılır. Depremler kendi başlarına insanları veya yaşamı nadiren yok eder. Ölümüne neden olan genellikle binaların çökmesi, yangınlar, tsunamiler ve volkanik patlamalar gibi tetikledikleri ikincil olaylardır. İnşaatların sağlam olması, güvenlik

sistemlerine yer verilmesi, erken uyarı ve planlama yapılması ile muhtemelen önlenabilir (Ohnaka, 2013).

Son olarak ülkemizde 6 Şubat 2023 tarihinde saat 04:17'de ve 13:24'te merkez üssü Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçeleri olan iki büyük deprem meydana gelmiştir. 20 Şubat 2023 tarihinde de saat 20:04'te merkez üssü Hatay Yayladağı olan bir deprem daha meydana gelmiştir. Yaşanan bu depremler 11 ilde çok sayıda yıkıma neden olmuştur. Meydana gelen bu depremler fazlaca ili etkilemesi nedeniyle yakın tarihte benzeri olmayan felaketler olarak sınıflandırılmaktadır (TC Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

Heyelanlar: Heyelanlar, toprak, moloz veya kaya kütlelerinin yamaç aşağı hareketi olarak tanımlamakta olup dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli hasarlara yol açmaktadır. Ülkemizin jeolojik, iklimik, coğrafik özellikleri ve arazilerin doğru kullanılmaması nedeniyle heyelan olayları fazlaca gerçekleşmekte ve çoğunlukla tekrarlanarak afetlere dönüşmektedir. Uzun dönemli ve fazlaca yağışın etkin olduğu, nemli iklime sahip olan Karadeniz bölgesi ülkemizde heyelanların en sık olduğu bölgedir. Bu nedenle de heyelan kaynaklı sosyal ve ekonomik kayıpları da fazlaca yaşamaktadır (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2020).

Tsunamiler: Tsunamiler, deniz altındaki depremler veya volkanik patlamalar sonucu oluşan dev dalgalardır. Okyanusun derinliklerinde, tsunami dalgalarının yüksekliği önemli ölçüde artmaz. Ancak dalgalar iç kesimlere doğru ilerledikçe, okyanusun derinliği azaldıkça daha fazla yüksekliklere erişirler. Tsunami dalgalarının hızı, dalganın kaynağına olan uzaklığından çok okyanusun derinliğine bağlıdır. Tsunami dalgaları, derin sularda jet uçakları kadar hızlı hareket edebilir, ancak sığ sulara ulaştığında yavaşlar (Anon, 2009).

Volkanik Patlamalar: Volkanik patlamalar, doğrudan ya da dolaylı olarak insanların yaşamlarını yitirmesine ve ekonomik zararlara neden olan doğal afetlerdir. Yaklaşık olarak 800 milyon kişi dünya genelindeki patlama potansiyeli olan volkanların 100 km çevresinde yaşamakta olup sürekli artan nüfus ile birlikte bu tehlike giderek katlanmaktadır. Volkanik patlamalar sebebiyle buralara yakın yerlerde yaşayan insanlar evlerini, sahip oldukları alanları patlamanın etkilerine bağlı olarak geçici ya da kalıcı olarak terketmek durumunda kalmaktadır (Karaman, 2017).

Bir volkanın patlaması sırasında lav salınabilir; bu lavlar yanardağdan çıkarken aşırı ısı nedeniyle binaları, bitkileri ve hayvanları yok edebilir. Ek olarak, volkanik kül (genellikle soğuduktan sonra) bir bulut oluşturabilir ve bu kül yakın yerlerde yoğun bir şekilde yerleşebilir. Su ile karıştırıldığında beton benzeri bir malzeme oluşturur. Kül, yeterli miktarlarda çatıların ağırlığı altında çökmesine neden olabilir. Solunduğunda küçük miktarlar bile insanlara zarar verir - buzlu cam kıvamına sahiptir ve bu nedenle boğazda ve akciğerlerde yırtılmalara neden olur. Volkanik kül ayrıca motorlar gibi hareketli makinelerde aşınma hasarına neden olabilir (Rothery, 2016).

Volkanlara daha uzak olan yerleşim yerlerinde bulunan insanlar hayatta kalsalar da, bu bölgelerdeki ulaşım ve iletişim sistemleri gibi alt ve üst yapılar ile birlikte tarım arazileri, sanayi tesisleri gibi kritik olan alanlar volkan kaynaklı tehlikelerden zarar görme riskini taşımaktadır.

Tarihsel süreçte pek çok büyük volkanik patlama yaşanmıştır. Vezüv yanardağı bunlardan birisidir. MS 79 yılında 24 Ağustos'ta patlayan yanardağ, Roma şehirleri Pompeii ve Herkulaneum'u yok etmiştir. 13 Kasım 1985'te Kolombiya'da bulunan Nevada del Ruiz'deki patlama ise büyük dev buz parçalarının erimesine neden olmuştur. En büyük volkanik patlamalar arasında yer alan patlama, Armero kasabasını yok ederek oluşan selde 23.000

kişi hayatını kaybetmiştir. Bu örneklerin yanısıra Novarupta-Alaska, Karakatau-Endonezya, Tambora- Endonezya, St. Helens-ABD, Pinatuba-Filipinler Laki-İzlanda volkanik patlamaları da çok sayıda can ve mal kaybına sebep olmuştur.

3.2. Beşeri Afetler

Beşeri afetler ise; insanların kasten veya kaza sonucu neden olduğu, doğrudan veya dolaylı olarak halk sağlığı ve/veya refahını etkileyen ve ciddi tehditlere neden olabilecek olaylardır. Bu tür insan yapımı felaketler suç, kundakçılık, sivil kargaşa, terörizm, savaş, biyolojik/kimyasal tehdit, siber saldırılar gibi olayları kapsamaktadır (Anon, 2023). Beşerî afetler, nedenlerinin insan kaynaklı olduğu afetleri içermektedir (Yılmaz, 2003).

AFAD (2014)'e göre beşeri yani insan kaynaklı afet, insani veya politik faktörler tarafından tetiklenen savaş, iç çatışma, terör eylemleri, kitlesel göç ve endüstriyel kazalar ve bu olayların yıkıcı sonuçlarının bütünüdür.

Yaşadığımız dönemde plansız yapılaşma, hızlı nüfus artışı, teknolojiye yaşanan gelişmeler, hızlı ve plansız sanayileşme, savaşlar, bölgeler ve ülkeler arası siyasi çekişmeler gibi faktörlerin teknoloji-insan kaynaklı olayların sonucunda afetlerin oluşmasına etki ettiği belirtilmektedir. Teknolojiye yaşanan gelişmeler ulaşım, endüstri ve sanayi faaliyetlerinin artmasına da etki etmektedir. Söz konusu etkinliklerin gerçekleştirilmesinde gereken tedbirlerin uygulanmaması halinde can ve mal kaybına yol açabilecek kazaların oluşmasının kaçınılmaz olduğu belirtilmektedir (Çelik ve ark., 2020).

4. DOĞAL AFETLERDE RİSK

Bir doğal afetin meydana gelme riski, mevcut tehlikenin şiddetinin ve risk altındaki nüfusun savunmasızlığının ürünüdür. Kırılganlık, DSÖ tarafından “dış olaylar nedeniyle zarar görmeye yatkınlık” olarak tanımlanan bir

kavramdır. Esasen, bir popülasyonun bir tehlikeyle başa çıkmasını engelliyorsa, savunmasızlığı artıran bir koşul veya koşullar dizisidir; böylece bir felaket için koşulları teşvik eder. Birleşmiş Milletler tarafından tanımlandığı gibi, savunmasızlık dört faktörün doruk noktasıdır: sosyal, çevresel, fiziksel ve ekonomik, her biri bir popülasyonun savunmasızlığına tek başına veya birbirleriyle etkileşime girerek katkıda bulunur. Hassasiyete bir örnek, bir fay hattının (fiziksel faktör) yakınındaki deniz seviyesinin altındaki bir adada ikamet eden bir nüfus olabilir. Bu nüfus, bir tehlike (deprem ve potansiyel tsunami) olduğu ve anakara kaynaklarından izole edildiği için savunmasız olarak tanımlanır. Etkileşen faktörler de güvenlik açığının artmasına katkıda bulunabilir. Yozlaşmış bir hükümetin (sosyal) getirdiği mali (ekonomik) baskı, bir tehlikeye karşı savunmasızlığı artırabilir ve bu nedenle doğal afet riskini artırabilir. (UNDP, 2004)

Hızlı kentleşme, tehlikelere karşı savunmasızlığı önemli ölçüde artırmaktadır (UNDP, 2004). Bir şehrin nüfusu çok hızlı arttığında, yeterli altyapı ve temel yerleşim yerleri inşa etmek zor bir iş haline gelir. Yoksul barınma ve geçeköndü toplulukları, küçük tehlikelere karşı bile koruma tehlikeye girdiğinden önemli riskler oluşturur. Büyük nüfuslar, kaynaklara erişimin azalmasıyla sonuçlanan sosyal ekonomik eşitsizlikler yaratır (UNDP, 2004). 2011 Birleşmiş Milletler Dünya Kentleşme Beklentileri raporu, dünyadaki en kalabalık şehirlerin yaklaşık %60'ının yüksek riskli doğal afetlere maruz kaldığını açıklamaktadır. (WHO, 2012).

Meydana gelen her afetin ardından farklı şekillerde etkilenen gruplar yer almaktadır. Bu gruplar şunlardır;

1. Derece etkilenenler: Afetin yaşandığı bölgede yaşayan ve afetin etkilerine doğrudan maruz kalmış bireyleri tanımlar.

2. Derece etkilenenler: Afetten doğrudan etkilenen birincil mağdurlar ile ailevi veya kişisel bir bağı bulunan bireylerin oluşturduğu gruptur.
3. Derece etkilenenler: Afet bölgesindeki afetzedelere hizmet götürmek ve yardım etmek için afet bölgesine giden bireyleri kapsar.
4. Derece etkilenenler: Kitle iletişim araçları ile medya üzerinden afetlerin etkilerini izleyen bireylerden oluşur (Karabulut ve Bekler, 2019).

Afetlerden sonra aile birliğinin bozulması, yoksullukların artması, aile yapılarında değişim yaşanması gibi psiko-sosyal sorunlar ile travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon gibi hastalıklar afetler sebebi ile yaşanan ruh sağlığı problemlerine örnek verilebilir (Önder,2022)

5. DEZAVANTAJLI KADINLAR

Dezavantajlılık Batı dillerinden Türkçe'ye doğrudan tercüme edilmiş olup kendi kendine yeterli olmak için gereken unsurlara ulaşma olasılığı bulunmayan ya da kısıtlı olan kişileri tanımlanmaktadır. Bu bireyler toplumun büyük bir kısmının elde edebildiği ve kullandığı otonomi, teşvik, sorumluluk, özsaygı, topluluk desteği, sağlık, eğitim, bilgilenme, istihdam, sermaye, destek sistemleri gibi bireysel ve sistemsel araçlara ulaşamamaktadırlar (Elmas, 2018).

Dezavantajlı grup terimi 1998 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü tarafından “ekonomik durumları, cinsiyetleri, etnik veya dilsel kökenleri, dinleri veya politik statülerinden dolayı toplumsal ve ekonomik olarak entegre olma şansı sınırlı ya da hiç olmayan” şeklinde tanımlanmıştır (Yiğitbaş, 2020).

Bireylerin biyolojik ve fiziksel kapasitelerinde var olan farklılıklar afetler karşısındaki müdahale ve mücadele kapasitelerini etkilemektedir. Örneğin;

yoğun yaşanan bir sel felaketinde hayatta kalabilmek için gerekli olan fiziksel bir kuvvet, yaşama tutunabilmek için belirleyici olabilir. Genellikle çok sayıda kadın şiddetli dalgalara direnebilmeyi başaramadığından veya çırpınırken çok fazla fiziksel güç harcayıp yorgun düştüğünden boğularak yaşamını yitirmektedir. Yaşanan bu olaylar karşısında özellikle kız çocuklarının erkek çocuklara göre daha dezavantajlı olmalarının özünde, beslenme gibi en temel insan hakkı konusunda kız çocuklarına yönelik negatif bir ayrımcılığın olması bulunmaktadır. Bunun çok önemli bir örneği Bangladeş'te yaşanmaktadır. Bangladeş'te bir kız çocuğunun beslenmesi erkek çocuğa göre daha önemsiz olup, kızlar erkek çocuğa göre %20 daha az kalori almaktadır. Bunun yanında bir kız çocuğu, yaşamının ilk yıllarından itibaren pek çok bakımdan ayrımcılığa maruz kalmakta ve başkalarına bağımlı olarak yetiştirilmektedir. Bu durum kız çocuklarının hem fiziksel olarak daha güçsüz olmasına hem de zihinsel olarak yeterli düzeyde gelişememesine neden olmaktadır. Oysa ki bir afet meydana geldiğinde ortaya çıkan güçlüklerle mücadele etmek hem zihinsel hem de fiziksel bir güç gerektirir. Maalesef, yeterli beslenemeyen bir kadın, güçlükler karşısında daha şanssız bir hale gelebilmektedir (Düger ve Yaman, 2022).

Kadınların kültürel, ekonomik ve sosyal alanlardaki faaliyetlere katılımının önündeki en büyük engel cinsiyet kaynaklı değil, cinsiyet algısından kaynaklanmaktadır. Eğitim seviyesi yetersiz olan kadınların işgücü piyasasına girişleri zorlaşmakta, işgücü piyasasına girebilseler bile sonrasında ise çalışma hayatında toplumsal bakış açısı nedeniyle güçlükler yaşamaktadırlar (Yasım, 2019). Aralık 2004'te Endonezya kıyılarında yaşanan tsunami nedeniyle kırsal kıyı kesimlerinde yaşayan birçok kadın afet sırasında evinde olduğu için yaşamını yitirirken, erkekler çalıştıkları için evlerinden uzakta olduklarından hayatta kalmayı başarmışlardır (Düger ve Yaman, 2022). Yine 2004 yılında Hint Okyanusunda meydana gelen tsunamide, yüzme bilmemeleri nedeniyle

kadınlar arasında yaşamını yitirenler erkeklerden daha fazla olmuştur (Nour, 2011).

6. AFET SÜRECİNDE DEZAVANTAJLI KADINLARIN YAŞADIĞI SORUNLAR

Toplumlarda var olan cinsiyet temelli eşitsizlikler nedeniyle kadınların mevcut kaynaklara erişimleri daha sınırlı olabildiğinden afetlerde de bu grup daha kırılgan olabilmektedir (Arıca ve ark., 2023).

Doğal afetler genellikle insan topluluklarını çok geniş bir şekilde etkilerken, kayıp ve zarar görme riskleri kadın ve erkek açısından eşit değildir. Özellikle kadınların dezavantajlı konumları 5 başlık altında toplanmaktadır;

Afet sonrası ölüm, yaralanma ve hastalıklar kadınlar ve kız çocuklarında genellikle daha yüksek oranlarda görülmektedir

Ekonomik kayıplar kadınlarda daha çok görülmektedir. Örneğin; kadın çiftçilerin tarımsal kayıpları, kadınların ev eksenli işlerinin yok olması, afet sonrası ekonomik yardıma sınırlı erişim gibi.

Afetlerin kadınların iş hayatındaki sorumluluklarını artırdığını gösteren iş yükü değişiklikleri yaşanmaktadır.

Afet sonrası stres belirtileri kadınlar arasında daha sıklıkla yaşanmaktadır.

Afet durumlarında kız çocuklarına ve kadınlara yönelik cinsel ve ev içi şiddet oranlarında artışlar yaşanmaktadır (Enarson, 2002)

Cinsiyet Temelli Dezavantajlılık: Kadınların yaşanan afetlerde erkeklere göre daha fazla zarar gördüğü belirlenmiştir. 1991 yılında Bangladeş Siklonu'nda iki çocuğunu kurtarmaya çalışan bir baba çocuklardan ikisini kurtaramayacağını anlayınca erkek çocuğunu kurtarmayı tercih etmiştir

(Enarson, 2002). 2004 yılında meydana gelen Endonezya, Hindistan ve Sri Lanka'yı etkileyen tsunamide hayatını kaybedenler arasında kadınların erkeklerden dört kat daha fazla olduğu belirlenmiştir. Afetlerden dolayı kadınların daha fazla zarar gördüğü ve rutin yaşamlarına geri dönmelerinin daha güç olduğu görülmektedir

Kadınlar, savunmasızlıkları ve başa çıkma kapasiteleri düşük olmaları nedeniyle afetlerden orantısız bir şekilde etkilenmiştir. Dünyada farklı sosyal, kültürel ve ekonomik düzeydeki ülkelerde yaşayan kadın ve erkekler afetler karşısında farklı düzeylerde kırılganlıklara sahiptir. Daha fazla sayıda kadın ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarına bakılmaksızın afetlerden erkeklerden daha fazla etkilenmiştir. Afet sonrası verilere bakıldığında; kadınlar arasında daha yüksek ölüm ve hastalanma oranları ve daha fazla sayıda şiddet ve taciz vakaları kaydedilmiştir (Hemachandra, Amaratunga, & Haigh, 2020). Bir doğal afet sırasında ve sonrasında, kadınların toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten etkilenme riski artar ve cinsel şiddete karşı giderek daha savunmasız hale gelir. Kesintiye uğrayan polis uygulamaları, sıkı olmayan düzenlemeler ve yer değiştirme, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve cinsel saldırı riskinin artmasına katkıda bulunur. Cinsel şiddetten etkilenen kadınlar, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, benzersiz fiziksel yaralanmalar ve uzun vadeli psikolojik sonuçlar açısından önemli ölçüde artmış risk altındadır (Nour, 2011).

Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı problemlerinin çözüme kavuşturulmaması, bu insanların afet sırasında ve sonrasında daha fazla sorun yaşamasına sebep olmaktadır. Afet gibi beden ve ruh sağlığını olumsuz etkileyen hususlar, bireylerin yaşamlarının kalan kısmında birincil ve ikincil ilişkilerinde yaşam kalitelerinin düşmesine neden olabilmektedir.

Eğitimsel Dezavantajlılık: Eğitim eksikliği de kadınları afetlerde dezavantajlı bir konuma getirmektedir. Afetlere karşı hazırlıklı olmak, tehlikeler ve meydana getirebileceği tehlikelere karşı farkındalıklarının olması kadınların afetlerle mücadelesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Yetersiz eğitim sebebiyle kaynaklara yeterince erişemeyen kadınlar bir afet yaşandığında erkeklerden daha savunmasız hale gelmektedir (Hamidazada, Cruz, ve Yokomatsu, 2019). Eğitim düzeyi düşük kalan kadınların afetlerden daha fazla etkilendikleri, afet sonrası kaynaklara ulaşım, barınma yeri sağlanması vb. konularda da ciddi sorunlar yaşadıkları görülmektedir.

Güvenlik Açısından Dezavantajlılık: Sosyal bağlantı eksikliği, eşit olmayan güç ilişkileri, sınırlı bilgi ve beceriler, toplumsal cinsiyet rolleri, sağlık hizmetlerine yetersiz erişim, düşük ekonomik gelişmişlik seviyeleri, ataerkil aile yapısı, bakım verme sorumluluklarının cinsiyete dayalı bir yükü, sosyal destek ağlarının sınırlı olması veya hiç olmaması kadınların afetler sırasında güvenlik açığı yaşamasına sebep olmaktadır (Hamidazade ve ark., 2019). Alan (2023)'a göre, barınma yerlerindeki mahremiyet eksik olduğunda kadınların cinsel şiddete uğrama riski artmaktadır (Alan, 2023).

Afet nedeniyle evi herhangi hasara uğramadığı halde, afet sürecinde evlilik cüzdanlarını kaybeden ya da resmi evliliği bulunmayan kadınlar afet sona erdikten sonra mülkiyet haklarını talep ettiklerinde sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Resmi evliliği bulunmayan kadınların eşleri afet sırasında vefat ettiğinde, eşlerinin ailesi tarafından yaşadıkları evden çıkarılan kadınlar bulunmaktadır. Evi afet sırasında hasar gören kadınlar ise oluşturulan geçici barınma yerlerine sığınmak zorunda kalmaktadırlar (Demir ve Gerçek Öter, 2023)

Yine kurulan geçici kamplarda sınırlı sayıda kaynağa sahip kadınlar tanımadığı pek çok insan ile mahremiyet yoksunluğu içerisinde yaşamak

zorunda kalabilmekte, bu kadınların hamile veya emzirme süreçleri içinde olmaları ise var olan durumu daha da zorlaştırmaktadır.

Sağlık Açısından Dezavantajlılık: Kadınlar afetler sırasında sağlık açısından ciddi boyutta etkilenmektedirler. Doğal afetler sırasında ve sonrasında rutin sağlık davranışları sekteye uğrar. Buna ek olarak, felaketin bir sonucu olarak sağlık sistemleri çökmüş olabilir ve bu da doğum kontrol yöntemlerine erişimi daha da azaltabilir. Bu süre zarfında korunmasız cinsel ilişki, artan doğum oranlarına, istenmeyen gebeliklere ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlara yol açabilir. Cinsel yolla bulaşan hastalıkları önlemek için kullanılan yöntemler (prezervatif kullanımı gibi) genellikle bir afet sırasında unutulur veya erişilebilir olmaz. Sağlık hizmetleri altyapısının eksikliği ve tıbbi eksiklikler, cinsel yolla bulaşan bir hastalık kaptıktan sonra bireyleri tedavi etme becerisini de engellemektedir. Ek olarak, HIV/AIDS'i önleme, izleme veya tedavi etmeye yönelik sağlık hizmetleri sıklıkla sekteye uğrar ve bu da HIV komplikasyon oranlarının artmasına ve virüsün nüfus yoluyla daha fazla bulaşmasına yol açar (Nour, 2011).

Mahremiyet kaygısı yüksek düzeyde olan kadınlar ise yaşadıkları afet sonrası kamplarda temizliklerinden ve sanitasyonlarından ödün vermek durumunda kalmaktadırlar. Bu durum kadın bireylerin bedensel sağlıklarının olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. (Walia, 2015)

Afet durumunda kadınların yeni doğum yapmış olması ya da küçük bebeğinin bulunması onların savunmasızlıklarını arttırır. Bu kadınlar afet sırasında bebeklerini bırakıp kaçamadıkları için daha yavaş hareket etme eğilimindedirler. Bu durumda evin içinde kalmak zorunda olan kadınların yaşadıkları çoğunlukla ölümle sonuçlanmaktadır (Koç ve ark, 2019). Afet sonrasında ise yetersiz beslenme, temiz suya çok az erişim, sağlık hizmetlerinin eksikliği ve psikolojik stres anne hastalık ve ölümlerinde önemli

bir artışa neden olabilmektedir. Ayrıca, bu süre zarfında sağlık kaynaklarının yetersizliği, rutin obstetrik komplikasyonları bile acil durumlara dönüştürebilmektedir. Afet sırasında ve sonrasında kadınların doğum öncesi ve doğum sonrası bakımı aksayabilir. Doğal afetlerden etkilenen kadınlar arasında, düşük doğum ağırlıklı bebek, erken doğmuş bebek ve düşük baş çevresi olan bebek oranları önemli ölçüde daha yüksektir (Harville vd., 2010).

Yaşanan afetler nedeniyle evlerini, aile üyelerini ve yaşam koşullarını kaybeden kadınların güvensiz koşullarda şiddete maruz kalma riskleri yaşamaları ve aile içinde bakım verme rolleri nedeni ile sosyalleşme olanaklarından uzak kalmaları psikolojik olarak kadınların zorluklarını artırmaktadır (Pincha, 2009). Afetlerden sonra sıklıkla uyku bozuklukları, anksiyete, depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu gibi ruhsal problemler yaşanırken bu problemleri kadınların erkeklerden daha fazla etkilediği bilinmektedir (Önder, 2022). Yaşanan afetler sonunda kadınların büyük çoğunluğunda travma sonrası stres bozukluğu yaşandığı belirlenmiştir.

7. SONUÇ

Aciliyet belirsizlik ve panik ile karakterize olan afetler tüm toplumu etkilemektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının afet sonrası görevleri arasında; afet yaşayan bireylerin belirlenerek gereksinimlerinin karşılanmasını sağlamak, diğer kurumlarla irtibat kurmak, hizmet sağlama sorumluluğunu kabul etmek, yer almaktadır. Acil durumdaki bağlantılar, afeti yaşamış olan bireylere yardım ederek, kişiler ve sosyal hizmet uzmanları arasında terapötik ilişkiye dönüşebilir. Afetten sonra, yoğun üzüntü, şok, dağınıklık, inkâr, depresyon, suçluluk, kaygı ve saldırganlık yaşanabilir. Bu noktada sosyal hizmet uzmanlarının yaşanan bu duygulara karşı farkındalığı yüksektir (Arslan, 2023). Sosyal hizmet uzmanlarının meslek rol, görev ve sorumluluklarını etkili kullanması afetlerde etkili sosyal hizmet müdahalesini

sağlayacaktır. Bağlantı kurma, muktedir kılma, kolaylaştırma, savunuculuk, toplumu bilgilendirme ve arabuluculuk sosyal hizmet uzmanlarının sıklıkla kullandığı roller arasındadır (Tuncay, 2004).

Afetler oluşturduğu etki gereği aslında her insan için baş edebilmesi zor bir kriz halidir. Aslında her afetzede bu durumdan belirli ölçülerde etkilenir. Bu noktada sosyal hizmet uygulamasında sosyal hizmet mesleğinin yararlandığı yöntemlerin başında kriz müdahalesi gelmektedir (Gülelçin, 2020).

Afetlerde sosyal hizmetlerde afetten etkilenen bireylere yönelik mikro-mezzo-makro düzeyde çalışmalar yapılmaktadır. Mikro düzeyde gerçekleştirilen çalışmalarda; sosyal inceleme raporu hazırlanarak yaşanan sorun ve gereksinimlerin tespit edilmesi, gerekli kaynaklarla bağlantı kurulması, bilgilendirme, yönlendirme ve danışmanlık, güçlendirme ve kriz müdahalesi yapılması yer almaktadır (Erdener, 2019).

Mezzo düzeyde afeti yaşamış ailelere yönelik kadınlar gibi benzer sorunlara sahip gruplara yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Ailelere aile danışmanlığı hizmeti verilmesi, ailelerin parçalanmasının önlenmesi, aile bireyleri arasındaki iletişimin güçlendirilmesi sağlanmaktadır. Afet sonrası travma yaşayan bireylerle destek gruplarının yapılması, ihtiyaç duyulan konularda eğitimlerin verilmesi mezzo düzeyde yapılabilecek çalışmalar arasında yer almaktadır (Erdener, 2019).

Toplum organizasyonunun sağlanması, ihtiyaç duyulan konularda eğitim ve seminerlerin düzenlenmesi, toplumun kültürüne uygun sosyal etkinliklerin düzenlenmesi, sorun ve ihtiyaçlara yönelik araştırmaların yapılması, sosyal projelerin gerçekleştirilmesi, afete hazırlık konusunda sosyal politikaların geliştirilmesi ise makro düzeyde yapılabilecek çalışmalar içindedir (Erdener, 2019).

Sonuç olarak afetler özellikle toplumun belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, hayatın akışını kesintiye uğratan ve başatme becerilerinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olaylardır. Bu olayları yaşayan dezavantajlı kadınlar üzerindeki olumsuz etkisi ise yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda kadınların ihtiyaçlarının belirlenmesi ve giderilmesi açısından gerçekleştirilecek sosyal hizmet müdahalesi (mikro-mezzo-makro düzeyde) önem taşımaktadır.

Afetin ilk anlarında psikososyal destekle başlayan sosyal hizmetler, afetin ardından uzun bir süreci kapsamaktadır. Sosyal hizmet uzmanı bu sürede ihtiyaçları değerlendirerek bağlantı kurucu rolü ile öncelikli yardıma ihtiyacı olan kişilere yardım etmektedir. Ayrıca bilgilendirme, yönlendirme ve havale etme, bireyle kaynak arasında bağlantı kurma, savunuculuk, ayni ve nakdi yardımların sağlanması işlevlerini yerine getirmektedir. Engelli, yaşlı, çocuk ve kadın gibi dezavantajlı bireylere yönelik diğer hizmetleri yürütmektedir. Ayrıca güçlendirme ve krize müdahale odaklı çalışmalarda da rol almaktadır.

KAYNAKÇA

- AFAD (2018). *Türkiye’de afet yönetimi ve doğa kaynaklı afet istatistikleri*. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/35429/xfiles/turkiye_de_afetler.pdf adresinden alındı.
- AFAD (2022). *Afet türleri*. <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri> adresinden alındı.
- AFAD. (2014). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü*. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara.
- AFAD. (2020). *Türkiye’de afet yönetimi ve doğa kaynaklı afet istatistikleri*. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara
- Alan, G. (2023). *Elazığ ve İzmir depremlerindeki afet yönetiminin toplumsal cinsiyet perspektifi açısından karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Anon (2009). *What is a tsunami?* <https://oceanservice.noaa.gov/facts/tsunami.html> adresinden alındı.
- Anon (2023). *Man made disasters*. https://ndmc.gov.mv/ndmc.php?x_ref=disasters&y_ref=man-made adresinden alındı.
- Arıca, F., Çakır, C. ve Kağnıcı, D. Y., (2023). Kırılgan gruplar özelinde afetlerde psikososyal hizmetler. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(1), 176-187.
- Arslan, K. (2023). *Afetlerde sosyal hizmetin yeri*. 1. Uluslararası Sosyal ve Multidisipliner Yaklaşımlar Kongresi, 18-19 Şubat, İstanbul (Online), syf.76-82.
- Atalay, İ. (1989). *Türkiye coğrafyası*. Ankara: Yeniçay Basın, Yayın Sanayi.
- Aybay, Ü. (2023). *Türkiye’de afet eğitimi üzerine bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis.
- Çelik, İ. H., Usta, G., Yılmaz, G. ve Yakupoğlu, M. (2020). Türkiye’de yaşanan teknolojik afetler (2000-2020) üzerine bir değerlendirme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 49-57.
- Demir, E. ve Gerçek Öter, E.G. (2023). *Afet ve acil durumlarda toplumsal cinsiyet ve kadın sağlığına etkileri*. 2nd International Conference on Scientific and Academic Research March 14-16, Konya, Turkey file:///C:/Users/User/Downloads/60-Submission+499+pp+332-341.pdf adresinden alındı.

- Dölek, İ. (2016). *Türkiye’de doğal afetler*. <https://www.researchgate.net/publication/338240938> adresinden alındı.
- Düger, Y. ve Yaman, M. (2022). Doğal afetler bağlamında kadına yönelik cinsiyet temelli insan hakları ihlalleri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 931-952.
- Elmas A. (2018). 1923-2016 yılları arası hükümet programlarında dezavantajlı gruplar. *Social Sciences Studies Journal*, 4(15), 945-953.
- Enarson, E. (2002). Gender issues in natural disasters: Talking points and research needs. *Crisis. Women and Other Gender Concerns*, 5-12.
- Erdener, M. (2019). *Afet alanında çalışan profesyonellerin psikolojik dayanıklılık ve ikincil travmatik stres düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Ergünay, O. (2002). *Afete hazırlık ve afet yönetimi*. Türkiye Kızılay Derneği Genel Müdürlüğü Afet Operasyon Merkezi (AFOM), Ankara.
- FEMA (2022). *Naturel hazards*. <https://hazards.fema.gov/nri/natural-hazards> adresinden alındı.
- G. Bankoff, G. & Frerks, D. Hilhorst (eds.) (2003). *Mapping vulnerability: Disasters, development and people*. ISBN 1-85383-964-7.
- Gülelçin, N. (2020). *Doğal afetlerde sosyal çalışmacının görevlerinin değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Gündüz, F. (2022). *Bütünleşik afet yönetiminde kadınların afet deneyimi ve öğrenilmiş dersler*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Hamidazada, M., Cruz, A. M., & Yokomatsu, M. (2019). Vulnerability factors of afghan rural women to disasters. *International Journal of Disaster Risk Science*, 573-590.
- Harville, E., Xiong, X. & Buekens, P. (2010). Disasters and perinatal health: A systematic review. *Obstetrical & Gynecological Survey*. 65 (11), 713–728.
- Hemachandra, K., Amaratunga, D., & Haigh, R. (2020). Factors affecting the women’s empowerment in disaster risk governance structure in Sri Lanka. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 51, 1-9. <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0016718520301214?token=433C852BA19B5A33D29CA19D28CB002495B0C4FC2917348E2118C0E277E75BF823489BD0E537EDA1C02B5DB62ABFAA3B> adresinden alındı.

- Karabulut, D., Bekler, T. (2019). Doğal afetlerin çocuklar ve ergenler üzerindeki etkileri. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5(2), 368-376.
- Karaman, B. (2017). Volkanik tehlikeler, tehlike değerlendirmesinin ve tehlike haritalarının önemi. *Doğal Kay. ve Eko. Bült.* 22, 103-108.
- Koç, B., Şahin, E., Şener, A.E., Yıldız, Ö.ve Yüksel, B. (2019). Afetlerde kadın sağlığına toplumsal cinsiyet yaklaşımı. <http://tip.baskent.edu.tr/kw/upload/464/dosyalar/cg/sempozyum/ogrsmpzsnm14/14.P13.pdf> adresinden alındı.
- Maral, A.B. (2023). *Zorunlu göç yaşamış Suriyeli kadınların Elazığ depremine ilişkin yaşam deneyimleri*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Nour, N. N (2011). Maternal health considerations during disaster relief. *Reviews in Obstetrics and Gynecology*, 4 (1), 22–27.
- Ohnaka, M. (2013). *The Physics of Rock Failure and Earthquakes*. Cambridge University Press. p. 148. ISBN 978-1-107-35533-0.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2020). *Heyelanlar*. <https://www.tarimorman.gov.tr/CEM/Belgeler/Yay%C4%B1nlar/Yay%C4%B1nlar%202016/HEYELANLAR.Pdf> adresinden alındı.
- Önder, D. (2022). *2020 İzmir Depremi sonrası depremzedelerin travma sonrası stres, klostrofobi gelişimi ve psikolojik dayanıklılık açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Özel, M. (2013). Afet yönetiminin iyileştirme aşaması bağlamında 2011 Van depremi sonrasında “konteyner kent” uygulaması. *Türk İdare Dergisi*, 477, 11-34.
- Özelmacı, Ş. (2016). *Ortaokul öğrencilerinin afete ve afet hazırlıklarına ilişkin algılarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Özgen, N., Eser Ünalı, Ü. ve Bindak, R. (2011). Öğretmen adaylarının doğal afetler konusuna yönelik etkili öğrenme biçimlerinin belirlenmesi. *Journal of Kırşehir Education Faculty*, 12(4), 303-323.
- Pincha, C. (2009) *Toplumsal cinsiyete duyarlı afet yönetimi: uygulayıcılar için el kitabı*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Prasad A.S. & Francescutti LH. (2017). Natural disasters. *International Encyclopedia Of Public Health*. 215, 22. Doi: 10.1016/B978-0-12-803678-5.00519-1.

- Resmi Gazete (2022). *Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği*. <https://www.Resmigazete.Gov.Tr/Eskiler/2022/02/20220224-31.Pdf> adresinden alındı.
- Rothery, David A. (2016). *Volcanoes, earthquakes, and tsunamis : A complete introduction* (Illustrated ed.). London: Teach Yourself. ISBN 978-1473601703.
- Sever, R. ve Değirmenci, Y. (2019). Temel Kavramlar. Ramazan Sever (Editör). *Afetler Ve Afet Yönetimi İçinde* (Ss. 1-13). Ankara: Pegem Akademi.
- Şenol, C. (2020). Türkiye’de depremlerin yerleşme ve demografik yapı üzerindeki etkileri (1927-2020). *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(4), 620-644.
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu*. <https://www.Sbb.Gov.Tr/Wp-Content/Uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-Ve-Hatay-Depremleri-Raporu.Pdf> adresinden alındı.
- TDK (2023). *Afet*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Tuncay, T. (2004). *Afetlerde sosyal hizmet 1999 yılı Marmara ve Bolu-Düzce depremleri sonrasında gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları*. Ankara: Özbay Ofset Matbaacılık.
- UN (2004). *United Nations; Geneva, Switzerland: 2004. Living With Risk: A Global Review Of Disaster Reduction Initiatives*.
- UNDP (2004). *United Nations; Geneva, Switzerland: 2004. Reducing Disaster: A Challenge For Development*.
- UNDRR (2020). *The human cost of disasters: an overview of the last 20 years (2000-2019)*. <https://www.undrr.org/publication/human-cost-disasters-overview-last-20-years-2000-2019>
- Walia, A. (2015). *Gender and disaster management a training of trainers (Tot) Module*. New Delhi: National Institute Of Disaster Management. 12 25, 2020 Tarihinde Alındı
- WHO (2012). *United Nations; New York: 2012. World Urbanization Prospects: The 2011 Revision*.
- Yasım, Y.K. (2019). *Dezavantajlı gruplar ve işgücü piyasası. iş gücü piyasasında dezavantajlı gruplar içinde* (Ed. Yavuz Kağan Yasım). Ankara: Büyük Anadolu Medya Grup.

- Yılmaz, A. (2003). *Türk kamu yönetiminin sorun alanlarından biri olarak afet yönetimi (1. Basım)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yiğitbaş, Ç. (2020). Hem Dezavantajlı Hem de Kadın Olmak. *Van Tıp Dergisi*, 27(3), 367-370.

BÖLÜM 6

TÜRK HUKUKUNDA KADININ SOYADINA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER VE YARGI KARARLARI¹⁴

Dr. Öğr. Üyesi Fatma HIZIR ASRAV¹⁵

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10427855>

---

¹⁴ Bu çalışma İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Kadın Dayanışma ve Destekleme Derneğinin yürüttüğü “Dezavantajlı Kadınlara Yönelik Multidisipliner Uygulamalar Bilimsel Araştırma”, protokol No: 2023/M-310 projede yapılan araştırma sonucunda üretilmiştir.

¹⁵ Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Ana Bilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye, fthmhzr@kku.edu.tr, ORCID ID 0000-0002-8675-4318

1. GİRİŞ

Soyadı, aynı aileden gelen bireyleri diğer ailelerden gelen bireylerden ayırmaya yarar. Kişi doğumundan ölümüne kadar toplum içinde bu soyadıyla tanınır, bilinir, bütün yasal işlemlerini bu soyadıyla yapar. Dolayısıyla hem sosyal ilişkiler hem mesleki açıdan soyadı kişinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kişilerin kimliğinin belirlenmesinde önemli bir yere sahip olan soyadı, feragat edilemez, vazgeçilemez ve devredilemez bir kişilik hakkıdır. Bunun yanı sıra kişiye sıkı sıkıya bağlı haklardan olan soyadı aynı zamanda mutlak haklardandır ve bu sebeple herkese karşı ileri sürülebilir. Bu özellikleri ve önemi dolayısıyla yasayla özel olarak düzenlenmiş ve koruma altına alınmıştır. Türk hukukuna göre herkesin bir soyadı taşıması zorunludur. Bu anlamda gerek Türk Medeni Kanunu'nda gerekse Soyadı Kanunu'nda soyadına ilişkin çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

İlgili hükümler değerlendirildiğinde doğumla kazandığı soyadını erkek ölümüne kadar korurken, kadın evlenirken kocasının soyadını almak zorundadır. Zira Türk Medeni Kanunu 187. maddesi kadın evlenmekle kocanın soyadını alır amir hükmünü ihtiva etmektedir. Aynı hükmün ikinci fıkrası gereğince kadın evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruya kocanın soyadı önünde önceki soyadını kullanabilir. Bununla birlikte istisnai bazı durumlar hariç kadın boşanma durumunda kocanın soyadını terk etmek zorundadır (TMK. md. 173).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere kadın her medeni hal değişikliğinde vazgeçilemez, devredilmez, feragat edilemez, kişiye sıkı sıkıya bağlı bir kişilik hakkı olan soyadında değişiklik yapmak zorundadır. Ancak böyle bir zorunluluk erkek için söz konusu değildir. Evlenen ya da boşanan sadece kadımsı gibi medeni hal değişikliğine bağlı olarak soyadı değişikliğinin getireceği sıkıntılarının tamamına kadının katlanması şüphesiz erkek ve kadın

arasında cinsiyet temelli eşitsizliğe neden olmaktadır. Yaşamının belirli bir dönemini bekarlık soyadıyla geçiren kadının evlenmekle bundan vazgeçmek mecburiyetinde olması ve boşandıktan sonra da kural olarak yine bir kimlik değişikliği yaşayarak bekarlık soyadına dönme zorunluluğu, kadının hem sosyal hem mesleki yaşamında ciddi sorunlar yaratmaktadır. Bu sebeplerle öğretilerdeki tartışmalar ve eleştiriler sonucunda soyadına ilişkin düzenlemelerde bazı değişiklikler yapılmış, konu bir çok defa yargıya taşınmış ve nihayetinde Anayasa Mahkemesi 28/04/2023 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan kararıyla TMK. md. 187’yi eşitlik ilkesine aykırılık nedeniyle iptal etmiştir.

İptal edilen hükmün yarattığı hukuki boşluğu yasa koyucunun yeni bir düzenlemeyle doldurabilmesi için söz konusu kararın yürürlük tarihi yayımlandığı tarihten itibaren dokuz ay sonrası olarak belirlenmiştir. Çalışmamızda kadının soyadı sorununu net bir şekilde ortaya koyabilmek için bu husustaki hukuki düzenlemeler ve yargı kararları irdelendikten sonra, Anayasa Mahkemesi’nin verdiği anılan kararlar eşlerin evlilik sonrasında soyadlarını ne şekilde kullanacağı ve ortak bir aile soyadı kullanıp kullanamayacağı hususları incelenecektir.

2. SOYADI KAVRAMI

2.1. Tanımı ve İşlevleri

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe sözlüğünde ad için verilen tanım şu şekildedir: “Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam” (www.tdk.gov.tr.). Kişinin adı denildiğinde kastedilen ise, kişinin özadı ve soyadıdır. Başka bir deyişle ad, öz ad ve soyadı olmak üzere iki kısımdan ibarettir. Ad ve soyadı kişiyi diğer kişilerden ayıran bir işarettir (İhsan, 1998; Tekinay, 1992; İmre, 1980; Oğuzman/ Seliçi/ Özdemir, 2022). Aynı ailede yaşayan bireyleri birbirinden

ayırmaya yarayan, doğumuyla birlikte kişiye verilen ada öz ad denir (Dural/ Öğüz, 2022; Oğuzman 2022; Arpacı, 2000). Türk Dil Kurumu soyadı için ise şöyle bir tanım vermiştir: “Herkesin ailece anılmasına yarayan öz adından sonraki adı, aile adı, aile ismi, soy ismi” (www.tdk.gov.tr.). Hukuki anlamda soyadı ise aynı soydan gelen aile fertlerinden nesiller boyu aktarılan, o aileye aidiyetlerini gösteren, diğer ailelerden ayırt edilmelerini sağlayan ad olarak tanımlanmaktadır (Dural, 2022; Öztan, 2015; Akıntürk /Akipek/ Ateş, 2022; Zevkliler/ Havutçu/ Gürpınar, 2018; Abik, 2005; Oğuzman, 2022; Helvacı, 2021; Özsunay, 1970; Moroğlu, 1999; Ayan, 2020).

2525 sayılı Soyadı Kanunu md. 1 “Her Türk öz adından başka soy adını da taşımağa mecburdur” hükmünü ihtiva etmektedir. Dolayısıyla kanunen her Türk vatandaşı için öz adından başka soyadı da kullanılması hukuki bir yükümlülüktür, bir zorunluluktur. Söz konusu kanunun 2. maddesinde “Söyleyişte, yazıšta, imzada öz ad önde soyadı sonda kullanılır.” hükmüne yer verilmiştir. Bu hükümler zorunlu ad olarak “Çift Adlılık İlkesi”nin benimsendiğine işaret etmektedir (Özen, 2010). Başka bir deyişle Soyadı Kanunumuzun ilgili hükümleri gereğince, öz ad önde soyadı sonda olmak üzere, herkes öz ad ve soyadı taşımak mecburiyetindedir.

Öğretide ad için kullanılması zorunlu adlar ve kullanılması zorunlu olmayan adlar ayrımı yapılmaktadır (Dural, 2022; Helvacı, 2021; Abik, 2005). Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere öz ad ve soyadı kullanılması zorunlu adlar kategorisine girer. Bunların dışında müstear ad ve lakap kullanılması zorunlu olmayan adlar kategorisindedir. Müstear ad, kişinin sanat, edebiyat ya da müzik gibi belli bir meslekte ya da faaliyette bulunurken gerçek kimliğini ve kişiliğini gizlemek amacıyla kullandığı, kendine kendi takmış olduğu addır (Dural, 2022; Akıntürk, 2022; Ataay, 1960, Oğuzman, 2022). Lakap ise, çoğunlukla kişinin fiziksel ya da manevi

özellikleri ya da davranışları dolayısıyla başkaları tarafından kendisine takılan isimdir (Dural, 2022; Akıntürk 2022; Ataay, 1960, Oğuzman, 2022). Müstear ad ve lakap için de adı koruyan hükümler uygulama alanı bulurlar. Yani bu adlar da ad için geçerli olan hukuki korumadan faydalanır (İmre, 1973; Ataay, 1960; Velidedeoğlu, 1963; Özsunay, 1979).

Sadece gerçek kişilerin değil, tüzel kişilerin de ad kullanması zorunludur. Örneğin; TMK. md. 58 gereğince her derneğin bir tüzüğünün bulunması ve dernek tüzüğünde derneğin adının belirtilmesi zorunludur. Benzer şekilde yine TTK. md. 40 gereğince her gerçek ya da tüzel kişi tacirin mutlaka ticaret ünvanı kullanması zorunludur. Zira ticaret ünvanı bir taciri diğer tacirlerden ayırmayan addır (Ataay, 1960; Akıntürk, 2022; Arpacı, 2000).

Öğretideki genel kabule göre, adın ayırma (belirtme) işlevi, düzen işlevi ve birlik yaratma işlevi, olmak üzere üç temel işlevi bulunmaktadır (Dural, 2022; Oğuzman, 2022; Helvacı, 2021; Ataay, 1960). Ayırma işlevi aslında sadece öz ad ve soyadı gibi kullanılması zorunlu adlarda değil, müstear ad ve lakap gibi kullanılması zorunlu olmayan adlarda da görülür. Zira öz ad kişiyi diğer aile bireylerinden ayırırken, soyadı ise kişiyi bir aileye bağlı bireyleri, diğer aileye bağlı bireylerden ayırmaktadır. Benzer şekilde müstear ad ve lakap da kişileri toplum içerisinde birbirinden ayırır. Kişilerin bu şekilde ayırt edilebilmesi toplumsal düzenin idamesi açısından da oldukça önemli ve hatta zorunludur. Böyle bir düzeni sağlayabilmek için hukuk sistemimiz ad kullanımını zorunlu hale getirmiş ve adın değişmezliği ilkesini benimsemiştir. Bu sebeple düzen sağlama işlevi yalnızca kullanılması zorunlu olan adlarda (öz ad, soyad) kendini gösterir. Aynı zamanda hem öz ad hem soyad ulusal ve aile içindeki birliğin sağlanmasında da büyük bir önem taşımaktadır (Dural, 2022; Ataay, 1960; Helvacı, 2021; Oğuzman, 2022; Erdoğan, 1998; Moroğlu, 2012).

2.2. Soyadı Üzerindeki Hakkın Hukuki Niteliği

Kişinin belli bir aileye mensubiyetini, bağlantısını gösteren, kişinin kim olduğunu tespit için ilk başvurulacak unsurlardan olan soyadı, kişileri tanıtmada en önemli enstürümanlardan biridir. Bu önemi sebebiyle hukuki niteliğinin tespitinde geçmişten günümüze öğretide birtakım görüşler ileri sürülmüştür.

Bu görüşlerden ilki kişinin soyadı üzerindeki hakkının mülkiyet hakkı olduğu yönündedir. Mülkiyet teorisi olarak bilinen bu görüşe göre kişiyle soyadı arasında mülkiyet ilişkisi vardır ve herkes doğumla kazandığı soyadını hayatı boyunca taşıma yükümlülüğü ve hakkına sahiptir (Moroğlu, 2012; Ataay, 1960). Bununla birlikte mülkiyet hakkı hak sahibine kullanma, yararlanma ve tasarruf etme yetkisi vermektedir. Ancak soyadının alınması, satılması gibi hukuki işlemlere konu olması ya da hak sahibinin istediğinde tek taraflı irade beyanıyla soyadını terk edebilmesi gibi durumlar söz konusu olamayacağı için bu görüş artık günümüzde terk edilmiştir. Mülkiyet teorisi dışında “Medeni düzen teorisi”, “maddi olmayan mal teorisi”, “nesep teorisi” ve “aile hakkı teorisi” de soyadının hukuki niteliğini tespit için ileri sürülmüş diğer teorilerdir (Gündoğdu, 2018; Ataay, 1960).

Soyadının hukuki niteliği için ileri sürülen tüm bu görüşlerden sonra, bugün soyadı üzerindeki hakkın hukuki niteliği için kabul edilen hakim ve ortak görüş soyadının bir kişilik hakkı olduğudur. 2009/85 E., 2011/49 K. sayılı 10.03.2011 tarihli kararında Anayasa Mahkemesi de "Bir kimsenin kimliğinin belirlenmesinde en önemli unsur olan soyadı, vazgeçilmez, devredilmez, kişiye sıkı surette bağlı bir kişilik hakkıdır." diyerek soyadı üzerindeki hakkın bir kişilik hakkı olduğunu kabul etmiştir (www.resmigazete.gov.tr). Kişilik hakkı doktrinde değişik biçimlerde tanımlanmıştır. Kişilik hakkı, kişinin doğumuyla kazandığı, toplum içinde var olabilmesi için, saygınlık kazanması ve kişiliğini serbestçe geliştirmesini güvence altına alan bütün varlıkları

üzerindeki mutlak hakkıdır (Dural, 2022; Akıntürk, 2022; İmre, 1973). Yani kişinin bireysellik kazanabilmesini, toplumda özgürce kişiliğini geliştirip var olabilmesini sağlayan en önemli kişilik haklarından biri de soyadıdır. Bir kişilik hakkı olması hasebiyle kişinin soyadı üzerindeki hakkı kişiye sıkı sıkıya bağlı haklarından biridir. Bu sebeple kişi soyadından feragat edemez, vazgeçemez, üçüncü kişilere devredemez, bu hak miras yoluyla mirasçılara intikal etmez. Aynı zamanda soyadı kişinin mutlak haklarından biridir. Bu sayede ihlal edilmesi durumunda üçüncü kişilere karşı ileri sürülebilir ve herkesten bu hakka uygun davranmasını talep edilebilir (İmre, 1980; Dural, 2022; Akıntürk, 2022; Moroğlu, 1999; Velidedeoğlu, 1963; Helvacı, 2021). Ayrıca ad ve soyad üzerindeki hakkın zamanaşımına bağlı olarak kazanılması ya da kaybedilmesi de söz konusu olmaz (Ataay, 1960).

Soyadının kişilik haklarından olduğu kabulünün bir sonucu da kişiliğin korunmasına ilişkin genel hükümler olan TMK. md. 23, md. 24 ve md. 25 gereğince soyadının koruma kapsamında olmasıdır. Ancak kanun koyucu TMK. md. 26 ve 27’de adın korunmasına atfettiği önem dolayısıyla ad üzerindeki hakkı özel olarak koruma altına almıştır. Başka bir deyişle kanun koyucu TMK.’da bütün kişilik haklarını koruyucu genel hükümler sevk etmiş, yalnızca ad’ı korumak için ayrıca ve özel hükümler getirmiştir. Gerçi kanun koyucu ad için özel hükümler öngörmemiş dahi olsaydı, bir kişilik hakkı olması sebebiyle yine de genel hükümler gereğince korunması mümkün olurdu. Ancak kanun koyucunun ad için özel hükümlerle, ayrıca ada koruma getirmesi, adın ve dolayısıyla soyadının taşıdığı önemi göstermektedir. Zira kişinin ad ve soyadı üzerindeki hakkı hem hukuk alanında sonuç doğurur, hem de manevi dünyasında etkileri olur (Yüksel, 2014). Ayrıca adın korunması toplum menfaati ve kamusal düzenin sağlanması açısından da önemli bir role sahiptir (Akıntürk, 2022; Velidedeoğlu, 1963; İmre, 1973; Özsunay, 1979).

Kadının soyadına adına ilişkin hükümler TMK. md. 187 ve TMK. md. 173’de aile hukuku kitabında yer almaktadır. TMK. md. 187’ye göre “Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruya kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir”. Emredici nitelikteki bu hükümden anlaşılacağı üzere kadın evlendiğinde mutlak surette soyadını değiştirmek ve kocanın soyadını almak zorundadır. Ancak bu hüküm Anayasa Mahkemesi’nin 22.02.2023 tarihli ve E.: 2022/155, K.: 2023/38 sayılı kararı ile kadın erkek eşitliğine aykırı bulunarak iptal edilmiştir. TMK. md. 173’e göre ise “Boşanma hâlinde kadın, evlenme ile kazandığı kişisel durumunu korur; ancak, evlenmeden önceki soyadını yeniden alır. Eğer kadın evlenmeden önce dul idiyse hâkimden bekârlık soyadını taşımasına izin verilmesini isteyebilir. Kadının, boşandığı kocasının soyadını kullanmakta menfaati bulunduğu ve bunun kocaya bir zarar vermeyeceği ispatlanırsa, istemi üzerine hâkim, kocasının soyadını taşımasına izin verir. Koca, koşulların değişmesi hâlinde bu izin kaldırılmasını isteyebilir.” Görüldüğü üzere bu hüküm gereğince de boşanma durumunda kadın yine soyadını değiştirmek zorunda kalmakta, ancak hükümde bahsedilen şartlar varsa ve hakimin izniyle boşandığı eşin soyadını kullanmaya devam edebilmektedir. Bu hükümler ilgili başlıklarda detaylı olarak incelenecektir.

2.3. Soyadının Kazanılması

Kişilerin çeşitli yollardan soyadını kazanması mümkündür. Bu hususta kural kanun gereği soyadının kazanılması olsa da istisnai bazı durumlarda soyadı bireyin iradesi ile de kazanılabilir (Akıntürk, 2022). Soyadının kazanılması denilince esasen ilk akla gelen yol doğumdur (Erdoğan, 1998; Moroğlu, 1999). TMK md. 321’de “Çocuk, ana ve baba evli ise ailenin (...) soyadını

taşıır" denilerek, anası ve babası evli olan, başka bir ifadeyle evlilik içinde doğmuş çocuklar ailenin yani babanın soyadını doğumla kazanacaktır. Benzer şekilde TMK. md. 292'de "Evlilik dışında doğan çocuk, ana ve babasının birbiriyle evlenmesi hâlinde kendiliğinden evlilik içinde doğan çocuklara ilişkin hükümlere tâbi olur." denilerek çocuk evlilik birliği içinde doğmasa dahi anası ve babası sonradan evlenirse bu çocuklar da ailenin yani babanın soyadını alacaktır. Çocuk, eğer evlilik birliği dışında doğmuşsa ve ana babası da daha sonradan evlenmemişse ananın soyadını alır. Ancak babayla çocuk arasında tanıma ya da babalık davası yoluyla soy bağı ilişkisi kurulmuşsa (TMK. md. 282), çocuk her ne kadar evlilik birliği dışında doğmuş olsa da babanın soyadını alır.

Soyadının kazanılması yollarından bir diğeri de evlenmedir. Ancak evlenmeyle soyadının kazanılması hukukumuzda sadece kadına özgü bir durumdur, erkek doğumla kazandığı soyadını korur. Çoğu ülkede evlenmeyle soyadının kazanılması erkek için de kadın için de mümkünken, yani erkek de evlenmeyle kadının soyadını aile soyadı olarak kazanabilme imkanına sahipken, Türk hukukunda erkeğe böyle bir imkan tanınmamıştır (Abik, 2005). TMK. md. 187 gereğince kadın evlenmeyle kocanın soyadını aile soyadı olarak kullanmak zorundadır. Ancak bu hüküm daha önce de belirtildiği gibi 22.02.2023 tarihli kararla Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş, yürürlüğü ise kararın Resmi Gazete'de yayımlanmasından itibaren dokuz ay sonrasına ertelenmiştir. İlgili karar, Resmi Gazetede 28 Nisan 2023 tarihinde yayımlanmıştır (www.resmigazete.gov.tr, RG. Sayı: 32174). Bu sebeple bu tarihten itibaren dokuz ay sonra yürürlüğe girecek ve bu zaman zarfında TMK md. 187 uygulanmaya devam edecek, ancak bu tarihten sonra uygulanması söz konusu olmayacaktır.

Evlât edinme durumu da soyadının kazanılması yollarındandır. TMK md. 314/3’de “Evlâtlık küçük ise evlât edinenin soyadını alır. Evlât edinen isterse çocuğa yeni bir ad verebilir. Ergin olan evlâtlık, evlât edinilme sırasında dilerse evlât edinenin soyadını alabilir.” denilerek ergin olmayan küçüğün evlât edinilmesiyle evlât edinenin soyadını alacağı hükme bağlanmıştır. Ancak aynı hükmün son cümlesi gereğince evlât edinilen erginse, evlât edinenin soyadını alıp almamakta serbest olduğu da belirtilmiştir. Burada evli kişilerin evlât edinilmesi durumunda bunun soyadına etkisi üzerinde de durulması gerekir. Evlât edinilen eğer evli bir kadınsa, o kocanın soyadını taşımaya devam eder. Ama evlât edinilen eğer evli bir erkekse dilerse evlât edinenin soyadını almayı tercih edebilir. Böyle bir ihtimalde evlât edinilen evli erkeğin soyadı değişikliği kadına ve varsa çocuklara da sirayet edecek, yani kadının soyadı bu kez de kocanın evlât edinme işlemine bağlı olarak değişecektir (Abik 2005).

Soyadının mahkeme kararıyla da kazanılması mümkündür. Hukukumuzda kural olarak adın değişmezliği ilkesi benimsenmiştir. Ancak bu mutlak bir kural değildir ve belli sebeplerin varlığı halinde, belli usuller takip edilerek soyadının değiştirilmesi mümkündür. TMK. md. 27’de “Adın değiştirilmesi, ancak haklı sebeplere dayanılarak hâkimden istenebilir. Adın değiştirildiği nüfus siciline kayıt ve ilân olunur.” denilerek ancak istisani durumlarda ve belirli haklı sebeplere dayanarak soyadının değiştirilebileceği hükme bağlanmıştır. Soyadı aşağılayıcı, gülünç, çirkin ya da iğrenç anlamlar taşıyorsa ya da kişinin aile ilişkilerini, sosyal yaşamını, mesleki faaliyetlerini olumsuz etkiliyor, kişiyi küçük düşürüyor ya da zor durumda kalmasına sebep oluyorsa, kişi vatandaşlık değiştirmişse ya da din değiştirmişse haklı nedenin var olduğu hem öğretide hem yargı kararlarında kabul edilmektedir (Dural, 2022; Akıntürk, 2022; Öztan, 2015; Özen, 2010; Oğuzman, 2022). Bununla

birlikte cinsiyet değişikliğinin de haklı neden teşkil edeceği öğretide belirtilmiştir (Çataloğlu, 2016).

Son olarak soyadının kazanılmasına ilişkin bahsedilmesi gereken bir diğer yol da soyadının idari yolla kazanılmasıdır. Her ne kadar 1926 tarihli 743 sayılı Türk Kanuni Medenisi'nde ad ve soyada ilişkin hükümlere yer verilmiş olsa da, bu kanunda soyadı kullanımı mecburiyeti getiren bir hüküm yer almamaktaydı. Soyadı Kanunu 1934 yılında Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdiği ve kanunun 7. maddesi gereğince yayımlandığı tarihten itibaren iki yıl içinde herkese bir soyadı seçme zorunluluğu getirildi. Aynı kanunun 8. maddesi gereğince soyadını seçmeyenler ve anası babası belli olmayanlara soyadı verme yetkisi o yerin en büyük mülki amirine verilmiştir. Bu sayede soyadının idari yolla kazanılması durumu ortaya çıkmıştır. Ancak değişikliğe uğrayan kanunlar sebebiyle günümüzde idari bir kararla soyadının kazanılması artık sadece "Bulunmuş Çocuklar ve Zihinsel Engelli Kişiler" kenar başlıklı Nüfus Hizmetleri Kanunu md. 19/III hükmü gereğince mümkün olabilecektir (Dursun, 2017; Dural, 2022; Yılmaz, 2014).

3. TÜRK HUKUKUNDA KADININ SOYADINA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER

3.1. 743 Sayılı Türk Kanuni Medenisi Dönemi

Kadının soyadı uzun yıllardır tartışılmalı ve hala tam anlamıyla çözülememiş bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi kişinin soyadı onun kişisel değerlerindedir ve hukuki niteliği itibariyle bir kişilik hakkıdır. Başka bir deyişle soyadı bireylerin kişiliğini ilgilendirir ve herkes toplumda öncelikli olarak adı ve soyadı ile kendini ifade eder, anlamlandırır, çevresindekileri de bu suretle anlamaya başlar. Bu süreç de aslında sosyal düzeni oluşturur (Erdoğan, 1998). Soyun devamı ve cinsiyetlere yüklenen anlamlar soyadının belirlenmesini de

şüphesiz etkilemiştir. Çoğunlukla geleneksel ve ataerkil toplumlarda soyadının fonksiyonları baba ve koca aracılığıyla erkeğin kimliğini belirlemek amacıyla hizmet ettiğinden soyadına ilişkin düzenlemeler de bu çerçevede şekillenmiştir (Moroğlu, 1999). Bu da kadınların evlendiklerinde doğumla kazandıkları soyadını kullanamamalarına ve yine boşandıklarında da tekrar soyadı değişikliği yapmalarına mecbur kalmalarına sebep olmuştur.

1934 yılında Soyadı Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle süresi içerisinde herkese bir soyadı seçme yükümlülüğü getirilmiş, soyadını seçmemiş olanlara ise idari para cezaları ön görülmüştür. 1937 yılında çıkarılan bir genelgeyle boşanmış bir kadının, boşandığı eşinin soyadının kütüğe işlenemeyeceği ve eğer babasının da bir soyadı yoksa ancak o zaman kendisine bir soyadı verilmesini talep edebileceği düzenlenmiştir. Bu düzenlemeden de anlaşılacağı üzere kadın sadece eşinin ya da babasının soyadını kullanabilmekte, kendisine özgü bir soyadı isteyebilmek için ancak boşanmış olması ve babasının da soyadının bulunmaması gerekmektedir (Aksoy, 2023).

743 sayılı Türk Kanuni Medenisi'nde (eTMK. olarak anılacaktır) kadının soyadına ilişkin ilk değişiklikler yapılmıştır. eTMK. md.141 ve md. 153'de kadının soyadına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. eTMK. md. 153/1'de "Karı, kocasının aile ismini taşır." denilerek kadın erkek eşitliğinden uzak bir düzenleme getirilmiştir (Tekinay, 1990). Bu sebeple ilgili hükme getirilen eleştiriler sonrasında hüküm, 1997 yılında 4248 sayılı Kanunla değiştirilmiş "Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuru ile kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir" şeklinde tekrar düzenlenmiştir. Bu sayede kadına kocasının soyadıyla birlikte kendi bekarlık soyadını da kullanma imkanı verilmiştir. Bu değişiklik, öğretide ağırlıklı

olarak yetersiz bulunsa da olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Gündoğdu, 2018).

743 sayılı Türk Kanuni Medenisi md. 141’de “Boşanan kadın, evlenme ile iktisap ettiği şeraiti muhafaza eder. Şu kadar ki, evlenmeden evvel taşıdığı aile ismini tekrar alır. Eğer kadın evlenmenin hini aktinde dul idiyse, kendi aile ismini taşımasına boşanma hükmü ile birlikte müsaade edilebilir.” denilerek kadının boşanma durumunda bekarlık soyadına döneceği, evlenmeden önce dul olması durumunda ise bu soyadını tekrar alacağı, ancak bekarlık soyadını kullanmak istiyorsa boşanma davasında bunu talep etmesi gerektiği düzenlenmişti. Yani kadının menfaati dahi olsa boşandığı eşinin soyadını kullanma imkanı yoktu (Kılıçoğlu, 2022). Toplumda ve mesleki çevresinde evlilik soyadı ile tanınan kadının boşandığı kocasının soyadını kullanamaması sebebiyle yeniden bir kimlik inşası sürecine girerek yaşayacağı zorlukları ve olumsuzları bertaraf etmek için, 1990 yılında yürürlüğe giren 3678 sayılı kanunla kadına çıkarı bulunması ve bunun kocaya da bir zarar vermemesi koşuluyla boşandığı kocasının soyadını kullanmaya devam etmeyi hakimden talep edebilme imkanı tanındı. Koşullar değiştiği takdirde eski kocanın bu iznin kaldırılması için hakime başvurması gerekecekti (Aksoy, 2023; Çataloğlu, 2016). Kadının boşanma durumunda kocanın soyadını terk etmek zorunda olmasının yarattığı olumsuzluklar ve mağduriyetler o dönem için bu düzenlemeyle kısmen de olsa giderilmiştir (Moroğlu, 2012).

2.2. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu Dönemi

743 sayılı Türk Kanunu Medenisi çağın ve toplumun ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kaldığı ve güncelliğini kaybettiği için 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK. olarak anılacaktır.) ile yürürlükten kaldırılmıştır. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu 22.11.2001 tarihinde kabul edilmiş ve 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kadın erkek eşitliği açısından 4721

sayılı Türk Medeni Kanunu devrim niteliğinde yenilikler ve değişiklikler getirmiş olsa da kadının soyadına ilişkin getirilen hükümler için aynı şeyi söylemek çok da mümkün değildir (Abik, 2005; Moroğlu, 2012). Zira 4721 sayılı TMK’da kadının soyadına ilişkin hükümler incelendiğinde 743 sayılı eTMK’daki 1997 değişikliği sonrasındaki durumun korunduğunu söylemek mümkündür.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun ‘Kadının Soyadı’ başlığını taşıyan 187. maddesi şu şekildedir: “Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir.” Görüldüğü üzere TMK. md. 187 gereğince de tıpkı eTMK. md. 153’de olduğu gibi, kadın evlendiğinde kocanın soyadını almak zorundadır. Bu kadın için hem bir hak hem de bir yükümlülüktür. Bununla birlikte TMK. md. 187 kadının soyadının ailenin soyadı olmasına izin vermemektedir. Kadın dilerse evlenme töreni esnasında ya da daha sonradan nüfus idaresine yapacağı başvuruyla kocasının soyadının önünde bekarlık soyadını da kullanmak istediğini beyan ederek çift soyadı kullanmayı tercih edebilir. Dolayısıyla eTMK. md. 153 ile TMK. md. 187 karşılaştırıldığında arada bir fark olmadığı söylebilir. Bu yüzden kadının soyadına ilişkin yapılan düzenlenmenin kişilik haklarının kullanımını açısından eksik ve yetersiz kaldığı, kalıcı bir çözüm getirmediği sebepleriyle eleştirilmiştir (Dursun, 2017; Aksoy, 2023).

Yasa metninin değiştirilmesi için 2008, 2011, 2014, 2018 ve 2020 gibi çeşitli yıllarda meclise sunulan yasa teklifleri kabul edilmemiş olup, bazı kanun teklifleri ise meclis komisyonunda inceleme beklemektedir (Aksoy, 2023). Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi 22.02.2023 tarihinde TMK. md.

187'nin iptaline karar vermiştir. Bu karar Resmi Gazete'de yayımlanma tarihi olan 28.03.2023 tarihinden itibaren dokuz ay sonra yürürlüğe gireceği için, bu tarihten sonra artık TMK. md. 187'nin uygulanması söz konusu olmayacaktır. TMK. md. 187'nin yürürlükten kaldırılmasıyla kanunda kadının soyadına ilişkin kanun boşluğu oluşacağından yerine yeni bir kanun hükmü getirilmiştir.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunun'daki kadının soyadına ilişkin diğer bir madde 'Boşanan kadının kişisel durumu' başlıklı 173. maddedir. TMK. md. 173'de "Boşanma hâlinde kadın, evlenme ile kazandığı kişisel durumunu korur; ancak, evlenmeden önceki soyadını yeniden alır. Eğer kadın evlenmeden önce dul idiyse hâkimden bekârlık soyadını taşımasına izin verilmesini isteyebilir. Kadının, boşandığı kocasının soyadını kullanmakta menfaati bulunduğu ve bunun kocaya bir zarar vermeyeceği ispatlanırsa, istemi üzerine hâkim, kocasının soyadını taşımasına izin verir. Koca, koşulların değişmesi hâlinde bu iznin kaldırılmasını isteyebilir." denilmektedir. eTMK. md. 141 ile büyük ölçüde benzerlik gösteren bu hüküm, farklı olarak kadının mutlak surette boşanmadan sonra bekarlık soyadını alması zorunluluğunu kaldırmış, dilerse evlenmeden önce kullandığı soyadına dönebilmesine imkan tanımıştır. Yani kadının evlenmeden önce dul olması durumunda hakimden bekarlık soyadına dönmeyi talep edebilmesi mümkündür. Ancak kural olarak boşandığı kocasının soyadını kullanamayacak, eğer boşandığı kocasının soyadını kullanmaya devam etmek istiyorsa bunda menfaati olduğunu ve bu durumun boşandığı kocaya zarar vermeyeceğini ispatlayarak hakimden boşandığı kocanın soyadını kullanmaya devam edebilmek için izin verilmesini talep etmesi mümkündür. Hükmün son fıkrasında tıpkı eTMK. md. 141'de olduğu gibi şartların değişmesi halinde eski kocanın bu iznin kaldırılması için mahkemeye başvurabileceği hükmü aynen korunmuştur. Hükmün bu şekilde düzenlenmesi, evlenmekle kadının

kazandığı ve kişiliğinin bir parçası haline gelen soyadını kullanmasının eski kocası tarafından engellenebilmesine imkan tanınması sebebiyle öğretilde eleştirilmiştir (Moroglu, 2012; Sirmen, 2000).

Her iki hüküm birlikte değerlendirildiğinde evlenme, boşanma gibi durumlarda sadece kadının kişisel hayatının ve kişisel varlıklarından olan soyadının etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple ilgili hükümlerin insan hakları ve kadın hakları bağlamında değerlendirilmesi, tabii hukuka ulaşma hedefi açısından elzemdir. Ayrıca hem iç hukuk kuralları hem de taraf olduğumuz uluslararası sözleşmeler açısından hukuka uygunluk denetiminin de yapılması gerekmektedir. Çünkü Anayasa md. 10 kadın erkek eşitliği açısından en temel normu ihtiva etmektedir. Anılan hükme göre "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz..." (AY. md.10). Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi kararıyla iptal edilen TMK. md. 187 bu madde bağlamında değerlendirilmelidir. TMK. md. 187'nin Anayasa md. 10'da açıkça düzenlemiş olan eşitlik ilkesine uygun düşmediği şüphesizdir. Dolayısıyla TMK. md. 187'nin iptaliyle kadının soyadına ilişkin oluşan kanun boşluğu kadın ve erkek eşitliği gözetilerek ve hiç bir ayrımcılığa mahal vermeksizin doldurulmalıdır.

3. KADININ SOYADINA İLİŞKİN YARGI KARARLARI

3.1. Kadının Soyadına İlişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

1990 yılında evlenen Ayten Ünal Tekeli, 1995 yılında sadece bekarlık soyadı olan 'Ünal' soyadını kullanabilme istemiyle dava açmıştır. Davaya bakan yerel mahkeme, o dönem yürürlükte bulunan 743 sayılı Türk Medeni Kanunu madde 153'ü gerekçe göstererek davayı reddetmiştir. Bunun üzerine Ayten Ünal Tekeli, Yargıtay'a yaptığı temyiz itirazından da sonuç alamayınca sadece bekarlık soyadını kullanamamasının Türkiye'nin de taraf olduğu

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 8 ve madde 14'e aykırı olduğu gerekçesiyle davayı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşımıştır (<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-56-115>). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yaptığı incelemeler sonucunda Türkiye'deki kadının soyadına ilişkin yasal düzenlemelerin yetersiz olduğuna işaret etmiş, ilgili hükümler (eTMK. md. 153, TMK. md. 187) sebebiyle Türkiye'nin cinsiyet ayrımcılığına sebep olduğuna, bu durumun da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS.) 14. maddesine aykırı olduğuna hükmetmiştir (Helvacı, 2015).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 'Ayten Ünal Tekeli-Türkiye' kararının ardından TMK. md. 187 değiştirilmemiş ve Yargıtay tarafından aynı hususla ilişkin temyiz talepleri reddedilmeye devam edilmiştir. O tarihlerde henüz Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu da açık olmadığı için, aynı konuya ilişkin 08 Şubat 2007 tarihinde Bahar Leventoğlu Abdulkadiroğlu, 16 Mayıs 2008 tarihinde Gülizar Tuncer Güneş, 3 Temmuz 2009 tarihinde Betül Tanbay Tüten, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuşlardır. Her üç başvuruda da ilgililer iç hukuk düzenlemelerinin bekarlık soyadlarını tek başına kullanmalarına izin vermediği ve bu sebeple ayrımcılığa maruz kaldıkları iddiasında bulunmuşlardır. AİHM. daha önce vermiş olduğu 'Ayten Ünal Tekeli' kararına atıf yaparak Türkiye'nin cinsiyet temelli ayrımcılığına sebep olduğuna ve AİHS.'nin 14. maddesinde düzenlenen ayrımcılık yasağını ihlal ettiğine karar vermiştir. Ayrıca Ayten Ünal Tekeli kararından farklı olarak AİHM., tazminat talep eden Gülizar Tuncer Güneş ve Betül Tanbay Tüten lehine, manevi tazminat ödemesine hükmetmiştir (Aksoy, 2023).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi verdiği kararlarda, çiftlerin evlendiklerinde ortak soyadı seçiminde eşit söz sahibi olabilmesi ya da soyadlarını koruyabilme hakkının sağlanması için Türkiye'nin gerekli düzenlemeleri

yapması ve AİHS ile üstlendiği yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Gündoğdu, 2018). Ancak mevcut durumda eşlere bu imkanı tanıyan yasal bir düzenleme hala mevcut değildir. Bu sebeple evli kadına kocanın soyadını kullanma zorunluluğu getiren veya tek başına bekarlık soyadını kullanabilmesini engelleyen mevzuat hükümleri ivedilikle değiştirilmelidir.

3.2. Kadının Soyadına İlişkin Yargıtay Kararları

Yargıtay, evli kadının tek başına bekarlık soyadını kullanabileceğine ilişkin yerel mahkeme kararlarını uzun bir süre bozmuştur. Yargıtay'ın bu husustaki gerekçesi ise TMK. md. 187'nin emredici bir hüküm olması ve dolayısıyla bu hükme aykırı karar vermenin kanunun emrediciliği ilkesine aykırı düşeceği yönünde olmuştur. Kadının soyadına ilişkin sorun 90'lı yıllarda yargıya taşınmaya başlansa da bu hususta iç hukukumuzda kayda değer bir gelişme söz konusu olmamış, ancak bu durum uzun ve kararlı bir mücadele sonucunda değişmiş, gerek ilk derece mahkemeleri gerekse Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay eşitlik ilkesini gözeten kararlara imza atmaya başlamıştır.

Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 18.06.2012 tarihli E. 2011/7737, K. 2012/16695 sayılı kararında "Dava, evli kadının soyadında değişikliğe ilişkindir... Mahkemece; davacının evlenmekle aldığı kocasının soyadının iptaline, kızlık soyadını kullanmasına izin verilmesine karar verilmiş, hükmü nüfus idaresi temyiz etmiştir. Türk Medeni Kanunu'nun benimsediği aile birliğinin ve bütünlüğünün kocanın soyadı üzerinden devamına ilişkin genel prensibi ve kamu düzenini bozar. Öyleyse davanın reddine karar verilmelidir. Açıklanan hususlar gözetilmeksizin yasal olmayan gerekçelerle karar verilmesi doğru bulunmamıştır." şeklinde hüküm tesis etmiştir (www.kazanci.com.tr). Yargıtay çeşitli tarihli kararlarında kadının evlilik birliği içinde bekarlık soyadını kullanmaya devam etmesini, bu durumun aile

birliği ile bütünlüğünü ve kamu düzenini bozacağı gerekçesiyle reddetmiştir. Daha sonra görüş değiştiren Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, 28.04.2015 tarihli E. 2014/20471, K. 2015/8704 sayılı kararında “Netice itibariyle davacının mesleki ve sosyal yaşam ortamı bakımından tanınabilirliği nedeniyle evlendikten sonra da önceki soyadını kullanmakta hukuki yararı olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti Devletinin tanıdığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi, bunlara bağlı protokol ve tavsiye kararları hükümleri ile de davacının evlendikten sonra önceki soyadını kullanma hakkının korunması nedeniyle” davanın kabulüyle evli davacının bekarlık soyadını kullanmasına karar verilmiştir.” şeklinde hüküm tesis ederek, kadının evlilik birliği içinde bekarlık soyadını kullanmasında hukuki yararı olduğunu kabul etmiş, bu kararını Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşme hükümleri ile gerekçelendirmiştir.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 30.09.2015 tarihli E. 2014/2-889, K. 2015/2011 sayılı kararıyla içtihat değiştirmiştir. YHGK. bu kararında oldukça yerinde tespitlerde bulunmuştur (Çataloğlu, 2016). Anılan kararda “Kızlık soyismini kullanmak istemek için haklı bir gerekçenin bulunmasına ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu hak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasanın maddeleri kapsamında bir insan hakkıdır ve cinsiyete dayalı olarak bir ayrıma tabi tutulmaksızın erkek ve kadın arasında eşit şekilde uygulanmalıdır.” diyerek kadının evlilik birliği içinde bekarlık soyadını kullanabilmesi için başka haklı bir sebebe ihtiyaç olmadığı yönünde karar vermiştir (www.kazanci.com.tr). Yargıtay’ın bu yönde görüş değiştirmesine şüphesiz Anayasa Mahkemesi kararlarının ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının büyük etkisi olduğu söylenebilir (Demir, 2017).

3.3. Kadının Soyadına İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararları

Kadının yalnızca kendi soyadını kullanabilmesi için çeşitli tarihlerde Anayasa Mahkemesine somut norm denetimi talepleri ve bireysel başvurular yapılmıştır. Somut norm denetimi talebi ve bireysel başvuru talebi farklı usullere tabi olup farklı sonuçlar doğurmaktadır. Her şeyden önce Anayasa Mahkemesi'nin somut norm denetimi yapabilmesi için dava dosyasına bakan mahkemenin, uygulayacağı kanun hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğu kararına haiz olması ya da davanın taraflarının Anayasa'ya aykırılık iddiasının bulunması gerekir. Böyle bir talep üzerine somut norm denetimi yapan Anayasa Mahkemesi eğer başvuru konusu maddeyi Anayasa'ya aykırı bulursa ilgili maddeyi iptal edebilir ve bu karar herkes için bağlayıcı olur. Bireysel başvuru yolunda ise kişi yalnızca bir hakkının ihlal edildiğini ileri sürerek başvuru yapabilmekte, ancak kanun maddesinin Anayasa'ya aykırı olduğunu belirterek iptalini isteyememektedir. Ayrıca bireysel başvuru sonucunda Anayasa Mahkemesi'nin verdiği karar sadece başvurucu için hüküm ve sonuç doğurmakta, herkesi bağlamamaktadır (Korkmaz, 2017).

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu 2010 yılında yapılan Anayasa referandumu ile açılmıştır. Bu yıla kadar Anayasa Mahkemesi somut norm denetimi kapsamından inceleme yaparken, bu yılından itibaren vatandaşlar hak ihlalleri iddiasıyla artık Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapabilmektedirler.

Kadıköy 1. Aile Mahkemesi'nin E. 2010/94 sayılı dava dosyası, Fatih 2. Aile Mahkemesi'nin E. 2009/85 sayılı dava dosyası, Ankara 8. Aile Mahkemesi'nin E. 2010/35 sayılı dava dosyası somut norm denetimi talebi ile Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelmiştir. E. 2009/85 sayılı kararda başvurucu mahkemeler, mevcut yasal düzenlemenin Anayasa'nın hukuk devleti ilkesini benimseyen 2. maddesine, kadın erkek eşitliği ilkesini

benimseyen 10. maddesine, kişinin manevi varlığının korunmasını düzenleyen 17. maddesine, ailede eşlerin eşit olduğunu düzenleyen 41. maddesine aykırı olduğu ve Uluslararası Anlaşmalar ile kanun maddelerinin çelişmesi halinde anlaşma maddelerinin uygulanması gerektiğini düzenleyen Anayasa'nın 90. maddesinde yapılan değişiklik doğrultusunda CEDAW (Kadına Yönelik Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi) madde 16, fıkra 1, g bendine uyulması talebinde bulunmuşlardır. Anayasa Mahkemesi "...Yasakoyucunun aile soyadı konusundaki takdir hakkını, aile birliği ve bütünlüğünün korunması ve aile bağlarının güçlendirilmesi başta olmak üzere, kamu yararı ve kamu düzeninin gerektirdiği kimi zorunluluklar nedeniyle, eşlerden birisine öncelik tanıyacak biçimde kullanmasının hukuk devletine aykırı bir yönü bulunmamaktadır. Kaldı ki itiraz konusu kuralda kadının başvurusu durumunda önceki soyadını kocasının soyadının önüne ekleyerek kullanabileceği belirtilerek, kişilik hakkı ile kamu yararı arasında adil bir dengenin kurulması da sağlanmıştır. Kadının evlenmekle kocasının soyadını almasının cinsiyet ayırımına dayanan bir farklılaşma yarattığı savı da yerinde değildir. Durum ve konumlarındaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları gerekli kılabilir. Belirtilen gerekçelerle yasakoyucunun takdir yetkisi kapsamında aile soyadı olarak kocanın soyadına öncelik vermesi eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmamaktadır." şeklinde hüküm kurarak 9 ret 8 kabul sayısı ile, yani oy çokluğuyla iptal isteminin reddine karar vermiştir (normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr). Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı öğretilerde eleştirilmiş, endişe verici ve isabetsiz bulunmuştur (Aksoy, 2023).

"Sevim Akat Eşki" bekarlık soyadını kullanma istemiyle Fatih 2. Aile Mahkemesinde dava açmış, Fatih 2. Aile Mahkemesinin TMK'nin 187. maddesinin iptali için dava dosyasını Anayasa Mahkemesine göndermiş, Anayasa Mahkemesi ise yukarıda belirtilen 10.03.2011 tarih ve E. 2009/85,

K. 2011/49 sayılı kararıyla TMK. md. 187'nin Anayasaya aykırı olmadığı yönünde karar vererek bu talebi reddetmiştir. Ret kararı sonrası dosya kendisine geri gönderilen Fatih 2. Aile Mahkemesi Sevim Akat Eşki'nin davasını 14.06.2011 tarihinde reddetmiştir. Yargıtay'a temyiz başvurusu yapan davacı, buradan da olumsuz sonuç alınca Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru da bulunmuştur (Aksoy, 2023). Anayasa Mahkemesi yaptığı inceleme sonucunda“...Somut başvuru açısından, başvurucunun temel hak ve özgürlüklere dair uluslararası andlaşmaların kanun hükümlerine nazaran öncelikle uygulanacağı ve bu kapsamda Sözleşmenin ve AİHM içtihadının uyuşmazlığın karara bağlanmasında nazara alınması noktasındaki itirazlarının yargı mercilerince dikkate alınmadığı ve tartışılmadığı anlaşılmaktadır. Uluslararası sözleşmelerin, evli erkek ve kadının evlilik sonrasında soyadları bakımından eşit haklara sahip olmasını öngören hükümleri ile evli kadının kocasının soyadını kullanması zorunluluğunu öngören iç hukuk düzenlemelerinin aynı konu hakkında farklı hükümler içermesi nedeniyle, ilgili sözleşmenin hükümlerinin somut uyuşmazlık açısından esas alınması gereken hukuk kuralı olduğu sonucuna varılmakla, başvurucunun manevi varlığı kapsamında güvence altına alınan isim hakkına yönelik müdahalenin kanunilik şartını sağlamadığı anlaşılmaktadır. Belirtilen nedenlerle, başvurucunun Anayasa'nın 17. maddesinde güvence altına alınan manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir...” şeklinde karar vermiştir (kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr). Bu kararıyla Anayasa Mahkemesi, evli kadının bekarlık soyadını tek başına kullanmayacağına ilişkin daha önceki kararlarının aksine ilk kez bu durumun Anayasa'ya aykırı olduğunu kabul etmiştir. Oy birliğiyle verilen bu kararda mahkemenin tamamen görüş değiştirmesi dikkat çekicidir.

Bu karadan sonra “Gülsim Genç” ve “Neşe Aslanbay Akbıyık” sadece bekarlık soyadlarını kullanmak için yerel mahkemeye başvurmuş, talepleri

reddedilince Yargıtay’da temyiz yoluna gitmiş, buradan da lehe sonuç alamayınca Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yapmışlardır. Anayasa Mahkemesi yaptığı incelemeler sonucunda “Sevim Akat Eşki” kararına paralel olarak Anayasa’nın 17. maddesinin ihlal edildiğini belirterek yeniden yargılama yapılması için kararın ilgili mahkemeye gönderilmesine hükmetmiştir (kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr).

İstanbul 8. Aile Mahkemesi TMK. md. 187’nin Anayasa’nın 2, 10, 17, 20, 90 ve 153. maddelerini ihlal ettiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’ne başvurmuştur. Bu başvuru üzerine Anayasa Mahkemesi ilk kez esasa girerek inceleme yapmıştır. Başvuru kararında özetle, “Soyadının kadının kimliği ile kişiliğinin bir parçasını oluşturduğu, itiraz konusu kuralla kadının evlenmeden önceki soyadını kullanma hakkına getirilen sınırlamanın meşru bir amacının bulunmadığı, erkeğin doğumla kazandığı soyadını ömrü boyunca kullanması mümkün iken aynı hakkın kadına tanınmamasının eşitlik ilkesiyle bağdaşmadığı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) söz konusu farklı muamele nedeniyle ihlal kararları verdiği, ayrıca bireysel başvuru alanında Anayasa Mahkemesince verilen ihlal kararlarının da bulunduğu ancak değiştirilmeyen kuralın idare tarafından uygulanmaya devam edildiği, bu durumun ise Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ilkesini ihlal ettiği belirtilerek kuralın Anayasa’ya aykırı olduğu” ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi E. 2022/155, K. 2023/38 sayılı, 22.02.2023 tarihli kararında (www.resmigazete.gov.tr), “Kadının evlendikten sonra kocasının soyadını almasının ailenin ortak bir soyadına sahip olmasını mümkün kılan tek seçenek olmadığı açıktır. Bu bağlamda eşlere içlerinden birinin soyadını veya bunun dışında bir adı ortak soyadı olarak belirleme imkânının tanınması ya da ortak soyadının eşlerin evlenmeden önceki soyadlarının birleşimden oluşacağına öngörülmesi de mümkündür. Kaldı ki ortak soyadının aile bağlarını korumanın zorunlu unsuru olduğunun, bu manada eşlerin ortak

soyadı taşımamaları hâlinde aile bağlarının hiçbir şekilde korunamayacağını söylenmesi de zordur. Buna göre aile bağlarının korunup güçlendirilmesi amacının da kuralla öngörülen farklı muamelenin makul nedeni olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bu değerlendirmeler ışığında, evlenmeden önceki soyadının evlendikten sonra da tek başına kullanılması bağlamında kadın ve erkek arasında kuralla öngörülen farklı muamelenin eşitlik ilkesini ihlal ettiği sonucuna ulaşılmıştır.” gerekçesiyle TMK. md. 187’yi Anayasa’nın ‘Kanun önünde eşitlik’ başlıklı 10. maddesine aykırı bularak oy çokluğuyla iptal etmiştir.

Geç alınmış olsa da anılan karar kadın hakları açısından önemli bir kazanımdır. Bazı çevrelerce basite indirgenen bu mesele aslında doğrudan kadının özel hayatını ilgilendiren bir meseledir. Zira evlenmekle soyadı değişen kadının, boşandığında da kural olarak tekrar bekarlık soyadına dönmesi, ikinci evlilik yaptığında da yine soyadının değişmesi adeta herkese bu konuda isteği dışında bilgi vermesine yol açmaktaydı. Bununla birlikte evlenen ya da boşanan kadın, daha önceki soyadı ile anılıyor, gerek sosyal ilişkilerinde, gerek meslek hayatında, gerekse kamu kurumlarındaki işlemlerinde, önceki soyadıyla anılan kişinin kendisi olduğunu ispatlamak zorunda kalıyordu. Bu zorlukları ve sıkıntıları sadece medeni durumu değişen kadının yaşaması, şüphesiz cinsiyete dayalı eşitsizliğe sebep oluyordu. Ayrıca evlendikten sonra tek başına kendi soyadını kullanmak için Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulmak ve Anayasa Mahkemesi’nin verdiği kararlarla bu hakkı elde etmek uygulamada sıkça başvurulan bir yol haline gelmişti. Ancak iptal edilmeyen TMK. md. 187 nedeniyle bu hakkı elde edebilmek için mutlaka dava yoluna gitmek de kadınlar için ayrı bir külfet teşkil etmekte, hem dava açabilen hem dava açamayan kadınlar açısından mütereddit bir durum yaratmaktaydı. Bu sebeplerle konu defalarca yargıya taşınmış ve en nihayetinde kadının soyadı mücadelesi TMK. md. 187’nin

Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesiyle sonuçlanmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin çağ dışı ve kalıp yargılardan arındırılmış, hukuki zemini isabetli olarak tespit edilmiş bu kararı kanaatimizce yerinde ve umut vericidir.

4. KADININ SOYADINA İLİŞKİN HUKUKİ AÇIDAN ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Anayasa Mahkemesinin yukarıda bahsedilen 2023 tarihli kararı ile TMK. md. 187. iptal edilmiştir, ancak ilgili hüküm yürürlükten kalkana ve yasama organı bu hükmün yerine yeni yasal bir düzenleme getirene kadar, evli kadının tek başına bekarlık soyadını kullanabilmesi ancak Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapması, yani dava yoluyla mümkün olabilmektedir. Mahkemeler zımni ilga kuralını uygulayarak bu imkanı kadına tanısa da aslında bu meşakkatli ve yasal güvencesi de olmayan bir yoldur. Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalarla çelişen TMK. md. 187'nin mahkeme kararlarına rağmen uzun yıllar değiştirilmemesi yasama organına duyulan güvenin sarsılmasına da sebep olmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin TMK. md. 187'yi iptal kararının yürürlüğe girmesi ve yasama organı tarafından eşitlik ilkesi gözetilerek, cinsiyet ayrımcılığına mahal vermeyen bir düzenleme yapılmasıyla tarafı olduğumuz uluslararası sözleşmelerle iç hukukumuz uyumlu hale gelecek ve dolayısıyla zımni ilga kuralının uygulanması da gerekmeyecektir (Aksoy, 2023).

Evli kadın bekarlık soyadını tek başına kullanabilmek için dava yoluna gittiğinde, davalı olarak nüfus müdürlüğünü ve eşini göstermek zorundadır. (Dursun, 2017). Kadının bekarlık soyadını kullanması her ne kadar kocanın iznine ya da onayına bağlı olmasa da husumeti eşine yöneltmek zorunda olması eşler arasında gerilime yol açabilmektedir. Bu sebeple kadın eşine husumet yöneltmek istemeyebileceği gibi, erkek de bu sebeple bir davanın tarafı olmak istemeyebilir. Ezcümle bu dava her iki eş için de katlanılmaz bir

hal alarak aile birliğinin sarsılmasına neden olabilir. Dolayısıyla evli kadın bekarlık soyadını kullanabilmek için eşine husumet yöneltmek dava açmak zorunda bırakılmamalıdır.

Kendi bekarlık soyadını kullanmak isteyen evli kadının dava açmak zorunda olması, yargılama giderleri ve masraflarına katlanmasına, duruşmalara bizzat veya vekili aracılığıyla katılmak zorunda kalmasına da neden olmaktadır. Bu da kadın açısından zaman, emek ve masraf kaybına neden olmakta ve cinsiyet ayrımcılığının bir görünümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Anayasa Mahkemesince iptal edilen TMK. md. 187 yerine getirilecek düzenlemenin, evli kadının bekarlık soyadını tek başına kullanabilme hakkını masrafsız ve meşakkatsız yoldan sağlaması tabii hukuk açısından yerinde bir düzenleme olacaktır.

Mahkemelerdeki dava yoğunluğu ve iş yükü göz önünde bulundurulduğunda önce yerel mahkemede dava açma, daha sonra Yargıtay'da temyiz aşaması ve en nihayetinde Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yoluyla, yargılama giderleri ve masraflar yaparak evli kadının tek başına bekarlık soyadını kullanabilmesi usul ekonomisi ilkesiyle de bağdaşmamaktadır. Bu durum mahkemeler için ekstra mesai ve iş yükü olduğu gibi kadın için de boş harcanan zaman ve maddi kayıptır. Ayrıca kadının bir kişilik hakkını kullanabilmesi için dava açmak zorunda olup, hukuki bir mücadele vermesinin gerekmesi şüphesiz cinsiyete dayalı eşitsizliğe sebep olmakla birlikte, TMK. md. 187'nin dava açan evli kadınlarla, dava açmayanlar açısından farklı sonuçlar doğurması da abesle iştigaldir.

SONUÇ

Geçmişten günümüze kadının soyadı meseli hem uluslararası hem de ulusal mecrada çok tartışılan ve bu husustaki mevcut eşitsizliğin bertaraf edilmesi için çokça mücadelesi soyadı meselesinin bu konular yanında önemsiz ve tali nitelikte

kaldığını savunan görüşler de mevcuttur. Ancak soyadı bir kişilik hakkıdır ve bu alandaki eşitsizliğin giderilmesi için atılacak adımlarla elde edilecek kazanımlar kadın hakları ve en nihayetinde insan hakları açısından hayati öneme sahiptir. Zira kadının soyadına mevcut yasalarla getirilen müdahale cinsiyet temelli ayrımcılığa yol açtığından, bu durum doğrudan insan hakları ihlali anlamına gelmektedir.

Anayasa Mahkemesi TMK. md. 187’yi eşitlik ilkesine aykırı bularak iptal etmiş olsa da, söz konusu hüküm hala yürürlüktedir ve ilgili karar 9 ay sonra yürürlüğe girecektir. Burada cevaplanması gereken esas soru iptal edilen hükmün yerini nasıl bir hüküm alması gerektiğidir. Bu tespiti yaparken ülkemizin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi ülkelerinin kadının soyadına ilişkin düzenlemelerinden faydalanılabilir. Örneğin, Alman hukukunda eşler evlenmeden önceki soyadlarını kullanmaya devam edebilecekleri gibi aile soyadı olarak kadın ya da erkeğin evlenmeden önceki soyadını da seçebilirler (BGB. 1355). Benzer şekilde mehaz kanun olan İsviçre Medeni Kanunu “soyadının değişmezliği ilkesini” benimsediğinden evlenmekle kadın ve erkeğin soyadı kural olarak değişmez ancak eşler isterse içlerinden birinin soyadını aile soyadı olarak seçebilir.

Kanaatimizce TMK. md. 187’nin yerine getirilecek hüküm her şeyden önce özgürlük zemininde şekillenmeli, kadın erkek eşitliğini esas almalıdır. Bu husustaki geleneksel, kalıplaşmış, ataerkil tasavvurlar; çağ dışı zorlamalar ve baskılar tamamen bir kenara bırakılmalı, çiftlerin verdiği kararı kolaylıkla ve rahatlıkla hayata geçirmeye elverişli olmalıdır. Evlenecek çiftlerin tercihlerine saygı duyulmasını temin eden, onlara seçim yapma olanağı tanıyan, bu sayede kişilik haklarını da koruyan yasal düzenlemeler getirilmelidir. Bu bağlamda olması gereken hukuk açısından evlenecek çiftler, içlerinden birinin soyadını aile soyadı olarak seçebilmeli, böyle bir seçim yapmadıkları takdirde kendi

soyadlarını kullanmaya devam edebilmelidirler. Ayrıca bekarlık soyadı aile soyadı olarak seçilmeyen taraf aile adının önünde bekarlık soyadını kullanabilmelidir. Zira ancak bu sayede özgürlük temelli ve eşitlik ilkesini esas alan bir düzenleme getirilmiş olacak, tarafı olduğumuz uluslararası metinlerle iç hukukumuz uyumlu hale gelebilecektir.

KAYNAKÇA

- Abik Yıldız, Kadının Soyadı ve Buna Bağlı Olarak Çocuğun Soyadı, Ankara, 2005.
- Aksoy İkibudak Türkan, Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık Yasağı Bağlamında Türk Hukukunda Kadının Soyadı, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) İzmir, 2023, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Arpacı Abdulkadir, Kişiler Hukuku, Beta yayınları, İstanbul, 2000.
- Ayan Mehmet/ Ayan Nurşen, Kişiler Hukuku, 9. bs., Adalet Yayınları, Ankara, 2020.
- Akıntürk Turgut/Akipek Jale/Ateş Derya, Türk Medeni Hukuku Başlangıç Hükümleri, Kişiler Hukuku, C. I, 2022.
- Ataay Aytekin, "Medeni Hukukda Ad ile İlgili Temel Bilgiler", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt. 26 S. 1-4, Y. 1960 .
- Çataloğlu, Burcu Bahar, Türk Hukukunda ve Karşılaştırmalı Hukukta Kadının Soyadı, Ankara, 2016, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Demir Aycan, Boşanmanın Şahsi Sonuçları, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Antalya, 2017.
- Dural Mustafa/Öğüz Tufan, Türk Özel Hukuku-Kişiler Hukuku, C. II, 23. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2022.
- Dursun Esra, Türk Medeni Hukukunda Kadın ve Çocuğun Soyadı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Erdoğan İhsan, "Şahsiyeti İncitici Soyadı Meselesi", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 1-2, Prof. Dr. Süleyman Arslan'a Armağan, Y. 1998, s. 705-712.
- Helvacı Serap, Gerçek Kişiler, Legal Yayıncılık, 9. Bası, İstanbul 2021.
- Helvacı Serap, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ve Anayasa Mahkemesinin Kararları Işığında Evli Kadının Soyadı" Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Cilt: 35, Sayı:1, 2015.

- Gündoğdu Gözpınar Begüm, Kadının Soyadı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- İmre Zahit, “Şahsiyetin Korumasına İlişkin Genel Esaslar, Özellikle İsim Hakkı ve İsmi Korunması”, Dr. R. Recai Seçkin’e Armağan, Ankara, 1973.
- İmre Zahit, Medeni Hukuka Giriş (Temel Kavramlar, Medeni Kanununun Başlangıç Hükümleri ve Hakiki Şahıslar Hukuku), 3. bs., İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1980.
- Kılıçoğlu M. Ahmet, Aile Hukuku, 6. bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2022.
- Kılıçoğlu Yılmaz Kumru, " Kadının Bitmeyen Soyadı Sorunu", Ankara Barosu Dergisi, S.4, Y.2014
- Korkmaz Ramazan, Medeni Usul Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru, İstanbul, 2017.
- Moroğlu Nazan, Kadının Soyadı, İstanbul, Beta Basım, 1999.
- Moroğlu Nazan, "Kadının Kimlik Sorunu Kadının Soyadı”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Cilt: 0, Sayı:99, 2012 .
- Oğuzman Kemal/Seliççi Özer/Oktay Özdemir Saibe, Kişiler Hukuku, Filiz Kitabevi, 20. Bası, İstanbul 2022.
- Özen Burak, "Soyadının Soybağı Yoluyla Kazanılması ve Bu Yolla Kazanılan Soyadında Değişiklik Yapılması"; Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt: 16 Sayı: 3-4 Y. 2010, s. 171-194.
- Özsunay Ergun, Gerçek Kişilerin Hukuki Durumu, 4. bası, İstanbul, 1979.
- Öztan Bilge, Aile Hukuku, Turhan Kitabevi, 6. Bası, Ankara, 2015.
- Sirmen Lale, "Medeni Hukuktaki Son Gelişmelerin Işığında Evlenme ve Boşanma Alanında Yeniden Düzenlenmesi Gereken Konular", Hukukta Kadın Sempozyumu, Ankara 2000
- Tekinay Selahattin Sulhi, Türk Aile Hukuku, 7. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1990.
- Tekinay Selahattin Sulhi, Medeni Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku, 6. bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1992.

Velidedeoğlu H. Veldet, Türk Medeni Hukuku, C. 1 Cüz 2, Şahsın Hukuku 6. bası, İstanbul, 1963.

Yüksel, Sera Reyhani, "Türk Medeni Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2, Yıl: 2014

Zevkliler Aydın/ Havutçu Ayşe/ Gürpınar Damla, Medeni Hukuk Temel Bilgiler, 10. bası, Turhan Kitapevi, Ankara 2018.

İnternet Kaynakları

1. <https://www.tdk.gov.tr>. (Son erişim tarihi: 03.07.2023)
2. <https://www.resmigazete.gov.tr>. (Son erişim tarihi: 10.07.2023)
3. <https://www.kazanci.com.tr> (Son erişim tarihi: 22.07.2023)
4. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr>(Son erişim tarihi: 12.07.2023)
5. <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>(Son erişim tarihi: 02.08.2023)

KISIM 2

HUKUKSAL SÜREÇLERDE DEZAVANTAJLI KADINLAR

BÖLÜM 7

SON YASAL DÜZENLEMELER VE YARGI KARARLARI IŞIĞINDA CEZA HUKUKU AÇISINDAN FLÖRT ŞİDDETİ¹⁶

Doç. Dr. Uğur ERSOY¹⁷

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10427871>

---

¹⁶ Bu çalışma İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Kadın Dayanışma ve Destekleme Derneğinin yürüttüğü “Dezavantajlı Kadınlara Yönelik Multidisipliner Uygulamalar Bilimsel Araştırma”, protokol No: 2023/M-310 projede yapılan araştırma sonucunda üretilmiştir.

¹⁷ Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye, ugurersoy@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3770-0353

1. GİRİŞ

Sevgili şiddeti, ilişki içi şiddet, romantik partner şiddeti gibi farklı şekillerde de ifade edilen flört şiddeti, literatüre 1980li yıllarda girmiş yeni bir terimdir. Bu nedenle farklı tanımlamalara rastlanabilmektedir. En genel kabul gören tanıma göre:

"Flört şiddeti, duygusal/romantik/cinsel bir beraberlik içerisinde veya beraberlik bittikten sonra, partnerlerden birinin diğeri ya da birbiri üzerinde egemenlik kurmak ve güç kazanmak için uyguladığı, karşı tarafı korkutmayı, bağımlı hale getirmeyi veya sindirmeyi amaç alan kontrolcü, kısıtlayıcı, aşağılayıcı, müdahaleci, zarar verici ve yaralayıcı şekilde görünen, sözel, fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik zararlara sebebiyet veren davranışlardır." (Yıldız, 2022: 93; Türk vd., 2020: 74).

Flört şiddeti 18 yaşını doldurmamış çocuklar arasında yaşanmaktaysa bunu "akran şiddeti" olarak tanımlamak daha doğrudur. Zira burada iki tarafın da çocuk olması konunun daha dikkatli bir şekilde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu gibi durumlarda ilişkinin her iki tarafına da destek olmaya çalışılmalıdır.

Flört şiddeti, farklılık göstermekle birlikte, her yaştan kişinin flört ilişkisinde karşılaşabileceği bir saldırganlık biçimidir. Bununla birlikte bu şiddet türünün daha ziyade evlilik öncesindeki ilişkilerde ortaya çıkması, flört şiddetinin lise ve üniversite çağındaki gençleri kapsayan bir sorun olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Flört şiddetine maruz kalan kişilerin yaralanmaları ve hatta ölmelerinin bile mümkün olabilmesinin yanında bu şiddet türüne maruz kalan kişilerde sıklıkla öz güven azalması, intihar düşüncesi veya girişimleri, depresyon, öfke patlamaları, kaygı bozuklukları, zararlı madde kullanımı, uyku ve yeme bozuklukları görülebilmektedir. Flört şiddeti olarak

nitelendirilen davranış şekillerinin bir kısmının Türk Ceza Kanunu'nda suç olarak düzenlendiğini ve bazıları için çok ağır yaptırımlar öngörüldüğü söylenebilir. Elbette ki literatürde flört şiddeti olarak nitelendirilen davranışların hepsinin ceza hukukunun ilgi sahasına girmediğini de vurgulamakta yarar vardır.

Flört şiddeti yalnızca ülkemizin değil bütün dünyanın ortak bir sorunu haline gelmiş bulunan bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada ilk olarak flört şiddetiyle ilgili genel bilgiler verildikten ve flört şiddetinin türlerini ortaya konulduktan sonra flört şiddetinin ceza hukuku açısından ne ifade ettiği, flört şiddeti olarak nitelendirilen hangi durumların suç olarak düzenlendiği, flört şiddetiyle karşılaşan bir kişinin hangi hukuki yollara başvurabileceği gibi başlıklar üzerinde durulacaktır. Elbette flört şiddetinin psikolojik ve sosyolojik boyutları da bulunmakla birlikte bu alanlarda yalnızca çok kısa bir şekilde genel açıklamalarda bulunulacaktır.

İçinde bulunduğumuz toplum dinamikleri, cinsiyet rolleri ve bu rollere yüklenen anlamlar dikkate alındığında, genç kadınların flört şiddetiyle karşılaşma oranlarının diğer guruplara göre daha yüksek olduğu bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte flört şiddetinin, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, yaş, eğitim seviyesi, cinsel yönelim gibi hususlardan bağımsız olarak herkesin her an karşılaşabileceği bir fenomen olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Bu açıdan bakıldığında, flört şiddetine maruz kalan bir kişinin yalnız olmadığını bilmesi ve bu duruma düşmesinde kendisinin bir hatasının olmadığı bilinciyle hareket etmesi, şiddetle mücadelede önemli bir basamak görevi üstlenmektedir.

Çalışmada, aslında birçok kişinin flört şiddeti olarak adlandır(a)madığı bazı fiillere yer verilmek ve bunların ceza hukuku karşısındaki konumlarını net bir

şekilde ortaya koymak suretiyle toplumda bir farkındalık oluşturulması ve bir tabu olarak görülen flört şiddetini biraz daha görünür kılmak ve flört şiddeti mağdurlarının haklarının neler olduğunu ortaya koyabilmek amaçlanmaktadır. Yine son yasal düzenlemeler ve yargı kararları bağlamında ceza hukuku açısından flört şiddetinin ne anlama geldiği, bu kurumun yüksek yargı organları tarafından nasıl anlaşıldığına değinilecek, yorum, değerlendirme ve önerilerde bulunulacaktır.

1.1. TANIM VE KAVRAM

Flört kavramı, İngilizcedeki “*dating*” kelimesinin Türkçe karşılığı olarak kullanılmaktadır. En genel itibariyle kişiler arasındaki duygusal/romantik/cinsel ilişkileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Kelime anlamı olarak ise flört: "*Kadınla erkek arasındaki duygusal ilişki; birbirine duygusal ilgi duyan kadın ve erkek olarak tanımlanmaktadır.*" (TDK Güncel Türkçe Sözlük).

Flört, bireyler arasında yaşanan duygusal yakınlaşmanın farklı tutum ve davranışlarla ortaya konulma biçimidir. Gönüllülük esasına dayalı bir eylem olan flört, tarafların herhangi bir yasal yükümlülük hissetmeden birbirlerini tanımaları imkanını sağlar (İpek, 2020:25).

Flört şiddeti/sevgili şiddeti/flört ilişkisinde şiddet/sevgili şiddeti/ilişki içi şiddet/romantik partner şiddeti kavramı literatüre 1980’li yıllarda girmiş yeni bir kavramdır. Bu nedenle literatürde farklı tanımlamalara rastlayabilmekteyiz.

En genel kabul gören tanıma göre flört şiddeti "*duygusal/romantik/cinsel bir beraberlik içerisinde ya da beraberlik bittikten sonra, partnerlerden birinin diğeri ya da birbiri üzerinde egemenlik kurmak ve güç kazanmak için uyguladığı, karşı tarafı korkutmayı, sindirmeyi ve bağımlı hale getirmeyi*

amaçlayan kontrolcü, müdahaleci, kısıtlayıcı, aşağılayıcı, zarar verici ve yaralayıcı davranışlardır."

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre ise flört şiddeti "*Cinsel ilişki içerisinde fiziksel, cinsel veya psikolojik zarara neden olan, fiziksel saldırı, cinsel zorlama, psikolojik istismar ve kontrolcü davranışları içeren davranışlardır."*

Ancak şu hususu vurgulamakta fayda vardır: Flört şiddeti 18 yaşını doldurmamış çocuklar arasında yaşanmaktaysa bunu "akran şiddeti" olarak tanımlamak daha doğrudur. Zira burada iki tarafın da çocuk olması konunun daha dikkatli bir şekilde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu gibi durumlarda ilişkinin her iki tarafına da destek olmaya çalışılmalıdır.

2. GENEL OLARAK FLÖRT ŞİDDETİ

Flört şiddeti, her yaştan bireyin, flört ilişkisinde karşılaşılabileceği saldırganlık türlerinden birisidir. Bununla birlikte bu şiddet türünün daha ziyade evlilik öncesindeki ilişkilerde ortaya çıkması, flört şiddetinin lise ve üniversite çağındaki gençleri kapsayan bir sorun olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Flört şiddetine maruz kalan kişilerin yaralanmaları ve hatta ölmelerinin bile mümkün olabilmesinin yanında bu şiddet türüne maruz kalan kişilerde sıklıkla öz güven azalması, intihar düşüncesi veya girişimleri, depresyon, öfke patlamaları, kaygı bozuklukları, zararlı madde kullanımı, uyku ve yeme bozuklukları görülebilmektedir. (wikipedia.com)

ABD'de 1981 yılında yapılan bir çalışmada flört ilişkisindeki üniversite öğrencilerinin büyük bir kısmının flört şiddetine maruz kaldığının ortaya konulmasından sonra flört şiddeti birçok araştırmacının dikkatini çekmiş ve bu alanda çok sayıda çalışma yapılmıştır. (wikipedia.com)

Flört şiddeti kavramı ilk olarak ortaya çıktığı 1980'li yıllardan itibaren günümüze gelinceye kadar önemli bir değişim ve gelişim göstermiştir. Bunda

dünyadaki sosyolojik ve ekonomik değişimler kadar teknolojinin de önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekten de günümüzde dijital flört şiddeti olarak nitelendirdiğimiz ve ağırlıklı olarak sosyal medya platformları merkezli yaşanan flört şiddeti türü bunun önemli bir örneğini oluşturmaktadır.

Flört şiddeti, aile içi şiddetten farklıdır; Zira flört şiddeti aralarında herhangi bir resmi bağ (nişanlılık, evlilik gibi) bulunmayan partnerlerden birinin diğerine uyguladığı her çeşit şiddet eylemini ifade ettiğinden, aile içi şiddetten ayrılmaktadır.

Bir şiddetin flört şiddeti olarak nitelendirilebilmesi için bu şiddetin mutlaka aralarında hukuksal bir bağ bulunmayan bireylerin ilişkisi içerisinde olması gibi bir zorunluluk da yoktur; bir başka deyişle ilişki bittikten sonra da tarafların birbirine uyguladığı güç, baskı ve kontrol sağlamaya yönelik tutumlar da flört şiddeti içerisinde mütalaa edilmelidir.

Flört şiddeti yalnızca yetişkin dünyasına ait bir problem olarak düşünülebilirse de yapılan araştırmalar flört şiddetinin 13-24 yaş aralığında en sık şekilde görüldüğünü göstermektedir. Bu dönemde, flört etmek “gizli”, “ayıp”, “günah”, “saklanması gereken” bir konu yani genel olarak bir “tabu” olarak görüldüğü için ilişki içinde şiddetle karşılaşan birey bunu kimseyle paylaşmamakta ve kendisini yalnız hissedebilmektedir.

Şiddet, genç ya da yetişkin birçok kadın için üstesinden gelinemeyen ve baş edilmesi zor bir deneyim olarak görülmektedir. Bundan dolayı flört şiddetinin uyarılarını tanımak ve geliyorum diyen şiddetin ipuçlarını tespit etmek önem taşımaktadır. Böylelikle kişinin kendisini flört şiddetinden uzak tutabilmesi de mümkün olabilir. Bu noktada her partnerin kendi kendine, yaşadığı ilişkinin güvenli olup olmadığını sorması, bunu sorgulaması ve şayet aklında bir soru işareti varsa uzman bir psikologdan bu konuda yardım alması flört şiddetinin başlamadan bitmesini sağlayacak önemli bir yöntemdir.

Toplumsal cinsiyet algısının şiddet göstermede ve şiddeti kabul etmede etkili olduğu, ağırlıkla cinsiyet eşitsizliğine dair bakış açısına sahip olan adölesan kadınlarda fiziksel flört şiddetine uğrama oranının daha yüksek olduğu, cinsiyet eşitliği ve ataerkil kültürel normlara ilişkin geleneksel bir bakış açısına sahip gençler arasında ise fiziksel ve psikolojik flört şiddetinin görülme sıklığının daha yaygın olduğu ifade edilmektedir (Türk vd., 2020: 74).

3. FLÖRT ŞİDDETİNİN TÜRLERİ VE CEZA HUKUKUNDAKİ KARŞILIKLARI

Literatürde flört şiddeti çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Çalışmamızda flört şiddeti altı alt başlık altında sınıflandırılacak ve her bir flört şiddeti türünün ceza hukuku açısından karşılıkları üzerinde durulacaktır.

3.1. Fiziksel Flört Şiddeti

Şiddetin ilk akla gelen şekli fiziksel şiddettir. Fiziksel şiddet aynı zamanda şiddetin en kolay fark edilen türüdür. Fiziksel şiddet flört ilişkisinin karşı tarafına acı veren, yaralayan ya da fiziksel ıstırap veren fiziksel güç kullanımı şeklinde tanımlanmaktadır (Türk vd., 2020: 75).

Tokat atmak, saç çekmek, ısırarak, tekme atmak, bıçakla yaralamak, kol bükme/sıkmak en çok görülen fiziksel flört şiddeti örnekleridir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, bu fiillerin kasten yapılması gerektiğidir; bir başka deyişle taksirle bu fiillerin gerçekleştirilmesi fiziksel flört şiddeti olarak sınıflandırılmaz.

Fiziksel flört şiddeti olarak ifade ettiğimiz durumların birçoğunun TCK'nın 86. maddesi bağlamında "kasten yaralama suçuna" (TCK m.86) sebebiyet vereceğini söyleyebiliriz.

3.2. Psikolojik Flört Şiddeti

Fiziksel şiddeti fark etmek daha kolayken, duygusal şiddeti fark etmek ve tanımlamak çok daha zordur. Bu açıdan bakıldığında uzun süreçlerde fiziksel şiddete nazaran daha zararlı etkileri olabilmektedir.

Fiziksel flört şiddeti toplumda daha çok bilinen bir şiddet türü olsa da günlük hayatta en sık görülen şiddet tipinin psikolojik şiddet olduğu ifade edilmektedir. Bunun da temelinde psikolojik şiddetin, fiziksel ve cinsel şiddettekinin aksine somut bulgularının bulunmaması yatmaktadır (Türk vd., 2020: 75).

Psikolojik flört şiddeti, partnerin karşı tarafta korku uyandırarak, onun kendine olan güvenini ve saygısını zedeleyecek biçimde konuşması ve davranmasıdır. Kötü ve aşağılayıcı isim takma; bağırma; hakaret veya küfür etme; ne giyineceği konusunda talimatlar verme; başkalarının önünde küçük düşürme; tehdit etme en çok görülen psikolojik flört şiddeti örnekleridir.

Literatürde kıskançlığın da psikolojik flört şiddeti başlığı altında ele alınması gerektiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte üniversite öğrencilerinin flört şiddeti tutumlarına ilişkin yapılan bir çalışmada, erkeklerin yaklaşık %70'inin, kadınların ise yaklaşık %53'ünün kıskançlığı bir şiddet olarak görmediklerini ortaya koymuştur (İpek, 2020:29).

Literatürde ekonomik şiddetin de psikolojik şiddetin bir görünüm biçimi olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda partnerinin çalışmasına izin vermeme, çalışma yaşamında yükselmesine bir şekilde engel olma, ekonomik özgürlüğünü elinden alma, maaşına, gelirine ve malvarlıklarına el koyma gibi davranışlar da ekonomik şiddet olarak sınıflandırılmaktadır (Türk vd., 2020: 75).

Psikolojik flört şiddeti olarak ifade ettiğimiz durumların bazılarının hakaret suçunu (TCK m.125), bazılarının ise tehdit suçunu (TCK m.106) oluşturabileceğini söyleyebiliriz.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 2020 yılında verdiği bir kararda (2018/6-125 E., 2020/341 K.) özetle şu tespitlerde bulunulmuştur:

"Yağma suçunun oluşması için suça konu malın sahiplenme kastıyla alınmasının şart olmadığı, yararlanmanın sadece ekonomik menfaati değil aynı zamanda bilgi edinmeyi de kapsadığı, içinde bulunduğumuz çağda cep telefonlarının birer bilgisayar mahiyetinde olup içlerindeki bilgiye ulaşma, bilginin değiştirilmesi ya da yok edilmesinin de yararlanma kastını ortaya koyduğu, somut olayda söz konusu telefonun, fotoğrafları silmek amacıyla geçici olarak kullanılma kastıyla alınması durumunda da faydalanma kastı gerçekleştiğinden nitelikli yağma suçunun unsurlarının oluşacağı..."

Bu karardan hareket ettiğimizde telefonun partnerin elinden zorla alınıp mesajların ve diğer fotoğrafların incelenmesi ve kontrol edilmesi ve bazılarının silinmesi durumunda nitelikli yağma suçu (TCK m.148) söz konusu olabilecektir.

3.3. Cinsel Flört Şiddeti

Cinsel flört şiddeti, partnerlerden birinin diğerini cinsel birliktelik veya yakınlık yaşamak için zorlaması veya bu konudaki "hayır"ı kabul etmemesidir. Bu kapsamda istemediği halde öpme ve dokunma; öncesinde açıkça rıza gösterilmiş durumlar haricinde alkol veya uyuşturucu-uyarıcı madde etkisi altındayken cinsel ilişkiye girme; cinsel ilişki sırasında küçümseyici ve kaba bir tutum sergileme; partner istememesine rağmen korunmasız cinsel ilişkiye girme; kadının doğum kontrol yöntemlerini kullanmasına izin vermeme en çok görülen cinsel flört şiddeti örnekleridir.

Cinsel flört şiddeti olarak ifade ettiğimiz durumların ceza hukuku açısından belirlenmesi için her şeyden önce fiziksel bir temasın olup olmadığına bakmamız gerekmektedir. Şayet fiziksel bir temas söz konusu değilse bu durumda cinsel taciz suçu (TCK m.105) gündeme gelebilecektir. Eğer cinsel dokunulmazlık fiziksel bir temasta bulunmak suretiyle ihlal edilmişse o takdirde cinsel saldırı veya çocukların cinsel istismarı suçları söz konusu olabilecektir.

3.4. Dijital/Sanal Flört Şiddeti

Dijital (sanal) flört şiddeti (İng. *digital dating abuse*), dijital teknolojiler kullanılarak yani sanal ortamda flört partnerini kontrol altında tutma, tehdit etme gibi fiilleri de kapsayan davranış şekilleri için kullanılan genel bir terimdir. Dijital flört şiddeti olarak tanımlanan yöntemlerin mağdura fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik yönden zarar vermesi durumu, bu şiddet türünün ceza hukuku açısından da incelenmesi gereğini göstermektedir (Yıldız, 2022: 94; İpek, 2020: 25).

Flört şiddetinin bir türü olan dijital flört şiddeti, dijital teknolojileri (sosyal medya platformları, internet siteleri, telefon uygulamaları gibi) kullanan partnerini kontrol etme, tehdit etme veya baskı yapma gibi eylemleri içeren fiiller için kullanılan bir kavramdır. Dijital flört şiddeti her ne kadar kökeni itibariyle ceza hukukuna ait bir kavram olmasa da bu şiddet kavramının içerisinde barındırmış olduğu yöntemlere bakıldığında bu yöntemlerin bir kısmının ceza hukuku ile korunan bazı hukuksal değerleri ihlal eden davranışları da kapsadığı görülmektedir (Yıldız, 2022: 137). Aşağıda dijital flört şiddeti olarak nitelendirilen fiillerden ceza hukukunun ilgi sahasına girenlerine değinilecektir.

Dijital flört şiddeti ile siber zorbalık (İng. *cyberbullying*) kavramları arasında bazı noktalarda benzerlikler olduğu görülmektedir: Teknolojik yöntemleri

barındırma, akranlar arasında gerçekleştirilme, duygusal, psikolojik, fiziksel ve davranışsal sonuçları olma, kontrol ve baskı aracı olma gibi. Bu açıdan bakıldığında dijital flört şiddetinin aslında siber zorbalığın bir görünüm biçimi olduğu da söylenebilir. Bununla birlikte her iki kavram arasında önemli bir farklılık da bulunmaktadır: Siber zorbalık, birbirini sevmeyen ve birlikte olmak istemeyen kişiler arasında meydana gelirken, dijital flört şiddeti ise belirli düzeyde birbirine ilgi duyan kişiler arasında gerçekleşmektedir (Yıldız, 2022: 98).

Günümüzde özellikle sosyal medya platformlarının yediden yetmişe herkes tarafından aktif şekilde kullanılıyor olması, dijital flört şiddeti üzerinde de ayrıntılı düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Gerçekten de Toplumsal Bilgi ve İletişim Derneği tarafından 2021 yılında Türkiye genelinde yapılan Türkiye’de Dijital Şiddet Araştırması’na göre dijital şiddet eylemlerinin en çok gerçekleştirildiği platformlar sosyal medya platformları olarak karşımıza çıkmaktadır (Instagram %53, Facebook %35, Twitter %19) (Yıldız, 2022: 94).

Dijital flört şiddeti, partnerlerden birinin diğerini kontrol etmek ve baskı kurmak için dijital teknolojik araçları ve sosyal medya hesaplarını kullanması, bu araçlar yoluyla partnerini tehdit etmesidir (Yıldız, 2022: 94-95). Sosyal medyada ortak hesap açmaya zorlamak; sosyal medya şifrelerini istemek veya bunları zorla ele geçirmek; son görülme saatlerini kontrol etmek; konum istemek; sosyal medyada arkadaş kısmını incelemek ve kimlerle arkadaş olabileceğini belirlemek; profil fotoğrafına birlikte oldukları fotoğrafı koyması için baskı yapmak; izinsiz bir şekilde telefon ve bilgisayarı karıştırmak; sanal ortamda flört partneri adına sahte profil ya da hesap oluşturmak; mesaj gönderdiğinde anında cevap vermesini beklemek en çok görülen dijital flört şiddeti örnekleridir. Ayrıca flört partnerine rıza dışı cinsel içerikli mesaj (yazı ya da görüntü) göndermek (İng. *sexting*), cinsel içerikli

fotoğraf paylaşmaya zorlamak da dijital flört şiddetine verilebilecek örneklerdir.

TCK'da dijital flört şiddetini genel olarak cezalandıran bir suç tipine yer verilmediği görülmektedir. Buna karşılık fail tarafından kullanılan yöntemin türüne ve failin amacına göre çeşitli suç tiplerinin gündeme gelmesi söz konusu olabilir: *"Bilişim alanında suçlar (TCK m.243-245/A), haberleşmenin gizliliğini ihlal suçu (TCK m.132), özel hayatın gizliliğini ihlal suçu (TCK m.134), cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar (TCK m.102-105), bilişim sistemlerinin kullanılması suretiyle dolandırıcılık suçu (TCK m.158/1-f), tehdit suçu (TCK m.106), şantaj suçu (TCK m.107), müstehcenlik suçu (TCK m.226), kişilerin huzur ve sükununu bozma suçu (TCK m.123), hakaret suçu (TCK m.125) gibi."* Aşağıda bu suç tiplerine konuyla bağlantılı bir şekilde kısaca değinilecektir.

3.4.1. Bilişim Alanında İşlenebilecek Suçlar

Flört partnerinin kullandığı bilgisayara veya bilgisayar özellikli cihazlar ya da bilişim sistemlerine belli illegal yazılımların yüklenmesi suretiyle hukuka aykırı bir şekilde girilmesi TCK m.243 ve devamı maddelerinde düzenlenen bilişim alanında suçları oluşturabilir. Flört partnerinin TCK m.243 anlamında bilişim sistemine hukuka aykırı olarak girmesinden söz edebilmek için her şeyden önce ortaya duygusal ilişki içerisindeki diğer tarafın yetkili olarak kullanmış olduğu bir bilişim sisteminin¹⁸ bulunması gerekmektedir.

---

¹⁸ Bilişim sisteminden kasıt, verileri toplayıp yerleştirdikten sonra bunları otomatik işlemlere tabi tutma olanağını veren manyetik sistemlerdir. Bu açıdan bakıldığında bilişim sisteminin, bilgisayara göre daha geniş bir kavram olduğu söylenebilir. Bununla birlikte yalnızca bilgisayarlar değil aynı zamanda akıllı telefonlar da verileri işleme ve aktarma özelliğine sahip olduğundan, bunların da TCK m.243'ün uygulama alanı içerisinde olduğu söylenebilir. Yargıtay da vermiş olduğu kararlarda akıllı telefonların TCK m.243'te belirtilen bilişim sistemi kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır: *"...Somut olayda; katılanın cep telefonundan çekilmediği halde samığın; "Sen Hacer'i değil, parayı seviyorsun..., kızım seninle görüşmez, bırak kızımın peşini, dolanma peşinde, seni uyarıyorum, Hacer'in seninle işi olmaz,*

Flört partneri tarafından kontrol ya da baskı amacıyla duygusal ilişki yaşanan diğer partnerin kullanmış olduğu bilgisayar ya da bilişim sistemi kapsamına giren aletlere zararlı yazılım yüklenmesi suretiyle bilişim sistemine girmek, TCK m.243/1’de yer alan suç tipini vücuda getirecektir. Flört partneri bu sayede kontrol ve baskı amacıyla ilişkinin karşı tarafında olan örneğin mail adreslerine, sosyal medya hesaplarına hukuka aykırı olarak girebilecektir (Yıldız, 2022: 102).

Flört partneri bilişim sistemine hukuka aykırı bir şekilde girmekle kalmayıp aynı zamanda karşı tarafından bilişim sisteminde var olan verilere müdahalede bulunması ise TCK m.244/2’de düzenlenen sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme suçunu oluşturacaktır. Örneğin Instagram hesabının şifresinin hukuka aykırı bir şekilde değiştirilmesi buna örnek olarak gösterilebilir¹⁹.

---

bir daha bir araya gelmeniz ben hayattayken imkansız..." şeklindeki mesajı oluşturduğu ve telefonuna geldiği iddiasıyla boşanma dava dosyasında delil olarak ibraz ettiğinden bahisle açılan davada, sanık suçlamayı kabul etmemiş, bilirkişi raporunda ise iletişim detaylarında suça konu mesajlaşmaya dair kayıt bulunmadığı, ancak cep telefonlarına özel yazılımlar yüklenerek veya internet vasıtasıyla mesaj oluşturulabileceği belirtilerek mesaj çekilen ve mesaj alan cep telefonlarının incelenip, iletişim kayıtlarıyla karşılaştırılması gerektiğinin bildirilmesi karşısında, cep telefonlarında mobil işletim sistemleri bulunduğu ve program yüklenebilmesinin mümkün olduğu gözetilerek, taraflara ait cep telefonları alınıp uzman bilirkişi tarafından incelenip, iletişim kayıtları ile karşılaştırılmak suretiyle program yükleme veya internetten gönderme şeklinde suça konu mesaj gönderilip gönderilmediğinin araştırılması, sonucuna göre sanığın hukuki durumunun tayin ve takdiri gerekirken, cep telefonlarının bilişim sistemine girme ve orada kalma suçunun konusunu oluşturmayacağından bahisle, eksik incelemeye dayanarak yazılı şekilde hüküm kurulması,..." Yargıtay 8. CD, 18.03.2015 T., 2014/30037 E., 2015/14023 K.

¹⁹ "Suça sürüklenen çocuğun mağdura ait kelebek_zulal@hotmail.com isimli facebook adresine izinsiz şekilde girdikten sonra mağdurun hesabında ekli kişilere hakaret içerikli mesajlar gönderdiği ve mağdurun facebook hesabı girişi şifresini değiştirdiği iddia edilmesi şeklinde eylemin TCK.nun 244/2. maddesinden tanımlanan suçu oluşturacağı..." Yargıtay 8. CD, 22.02.2021 T., 2020/7839 E., 2021/2596 K.

3.4.2. Haberleşmenin Gizliliğinin İhlali Suçu

Flört partnerinin bilişim sistemine hukuka aykırı olarak girilmesi neticesinde, gerçek hesap sahibinin üçüncü kişilerle yapmış olduğu yazışmaların ve konuşmaların içeriğinin hukuka aykırı şekilde öğrenilmesi ve/veya bu içeriklerin yayılması TCK m.132’de düzenlenen suç tipini oluşturacaktır.

Şayet flört partneri hukuka aykırı olarak bilişim sistemine girmekle kalmamış, aynı zamanda partnerinin yazışmalarını ifşa da etmişse fail hem TCK m.243/1’den hem de TCK m.132/2’den ayrı ayrı cezalandırılacaktır.

3.4.3. Kişisel Verileri Hukuka Aykırı Olarak Verme veya Ele Geçirme Suçu

Yargıtay’a göre *"haberleşmenin içeriğine ilişkin bilgilerin değil de örneğin arama kayıtlarının öğrenilmesi"* durumu, TCK m.136’da düzenlenmiş bulunan kişisel verileri hukuka aykırı olarak ele geçirme suçunu oluşturacaktır²⁰.

---

²⁰ "...dosya kapsamına ve ikrar içeren savunmaya göre; katılan ile bir dönem duygusal birliktelik yaşayan samğin, katılanın hazırlandığı sırada katılanın rızası dışında cep telefonunu alarak arama kayıtlarına baktığı iddiasına konu olayda; TCK'nın 132/1. madde ve fıkrasındaki suçun konusunun, haberleşme içeriği olup söz konusu suçun, belirli kişiler arasındaki haberleşme içeriğinin hukuka aykırı biçimde öğrenilmesiyle oluşacağı, haberleşmenin gizliliğinden söz edebilmek için, kişiler arasında haberleşme olarak isimlendirilebilecek bir iletişimin olması, en az iki kişi arasında bir haberleşme vasıtası olması (telefon, mektup, e-posta vb.) ve tarafların bu haberleşmeyi gizlilik önlemlerini alarak yapması gerektiği, katılanın, kim ile, ne zaman, hangi sıklıkla, hangi süreyle görüştüğüne ilişkin bilgiler kişisel veri kapsamında olup haberleşme olarak nitelendirilemeyeceği anlaşıldığından, katılına ait kişisel veri kapsamındaki arama kayıtlarına katılanın rızası dışında bakarak içeriğine vakıf olan sanık hakkında TCK'nın 136/1. madde ve fıkrasındaki verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme suçundan mahkumiyet kararı verilmesi gerektiği gözetilmeden, delillerin takdirinde ve hukuki nitelendirmede yanılığa düşülerek yazılı şekilde haberleşmenin gizliliğini ihlal suçundan beraat hükmü kurulması,..." Yargıtay 12. CD, 10.04.2019 T., 2018/8152 E., 2019/4886 K.

Yargıtay'a göre kişiye ait ev adresi, cep telefonu numarası, meslek ve kariyer bilgisi gibi bilgiler kişisel veri olarak değerlendirilmekte olup flört partnerinin bu nitelikteki kişisel verileri hukuka aykırı olarak sanal ortamda paylaşması da TCK m.136'da düzenlenen kişisel verilerin hukuka aykırı olarak yayılması fiiline sebebiyet verir²¹.

Yargıtay vermiş olduğu bir başka kararda da önceden sevgili olan ve sevgililik süresinde birlikte çekirmiş oldukları fotoğrafların, sevgililiğin sona ermesinden sonra sanıktan kaldırılması istenmesine rağmen kaldırılmamasını da kişisel verileri hukuka aykırı yayma suçu kapsamında değerlendirmiştir²².

---

²¹ "...sanığın, bir dönem duygusal boyutta arkadaşlık ilişkisi içerisinde olduğu mağdurenin, adı, soyadı, mezun olduğu okul bilgileri, ikamet ettiği eve ait adres bilgileri ile birlikte, mağdurenin günlük hayatta çekilmiş fotoğrafı ile oturduğu eve ait dış cepheden çekilmiş fotoğrafları, mağdure tarafından arkadaşlıklarına son verilmesine tepki olarak ve mağdurenin bilgisi ve rızası dışında, "facebook" adlı sosyal paylaşım sitesinde yayınladığı olayla ilgili olarak, mağdurenin, aktif kullanımında olan, herkes tarafından bilinmeyen veya kolaylıkla ulaşılması ve bilinmesi mümkün olmayan, ancak sınırlı bir çevre ile paylaştığı adres bilgilerini, adı, soyadı, kendisine ve oturduğu eve ait fotoğrafı ile birlikte rızası dışında, başkalarının bilgisine sunan sanığın eyleminin TCK'nın 136/1. maddesindeki "Verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme" suçunu oluşturacağı, mahkemece suç vasfında yanlıya düşülerek, sanığın yazılı şekilde TCK'nın 134/2. maddesindeki özel hayatın gizliliğini ihlal suçundan mahkumiyetine karar verilmiş ise de, sanığın sübut bulan eyleminin soruşturulmasının ve kovuşturulmasının şikayete bağlı olmadığı, bu yönüyle sanık hakkında kurulan hükmün, usul ve yasaya uygun olduğu anlaşılmakla, sanığın eyleminin şikayete tabi olduğu ve şikayet yokluğu nedeniyle davanın düşürülmesi gerektiği gerekçesiyle, bu suç yönünden kurulan hükme ilişkin kanun yararına bozma talebinin reddine..." Yargıtay 12. CD, 10.02.2014 T., 2013/30406 E., 2014/2980 K.

²² "İddiaya konu sanıkla mağdur arasındaki ilişkinin varlığını ve boyutunu gösteren fotoğrafların, daha önce mağdurun rızasına uygun olarak facebook adlı sosyal paylaşım sitesinde yayımlanmış olması karşısında, bu fotoğraflar, mağdurun özel yaşam alanına dair ve özel hayatının gizliliğini ihlal edecek nitelikte görüntüler olarak kabul edilemeyeceğinden, sanığın, mağdura ait kişisel veri niteliğindeki fotoğrafları, mağdurun rızasına aykırı şekilde yayımlamaya devam etmesi biçiminde sübut bulan eyleminden dolayı TCK'nın 136/1. maddesindeki verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme suçundan mahkumiyet kararı verilmesi gerekirken..." Yargıtay 12. CD, 13.09.2017 T., 2017/150 E., 2017/6231 K.

3.4.4. Bilişim Sistemlerinin Kullanılması Suretiyle Nitelikli Dolandırıcılık Suçu

Flört partnerine ait sosyal medya hesaplarını hukuka aykırı olarak ele geçiren ya da flört partneri adına sahte hesap oluşturan failin, flört partnerinin yakınları ile iletişimini sağlayan sosyal medya kanalları vasıtasıyla hileli davranışlarda bulunarak maddi menfaat temin etmesi, TCK m.158/1-f'de düzenlenen, bilişim sistemlerinin kullanılması suretiyle dolandırıcılık suçunu oluşturacaktır²³.

3.4.5. Cinsel İçerikli Şantaj Suçu

Cinsel içerikli şantaj (İng. *sextortion*) "*failin, mağdurdan zorla bir şey elde etmek için kurbanın cinsellik içeren özel görüntülerini üçüncü kişilerle paylaşmakla tehdit etmesidir.*" Burada mağdur, failin daha fazla görüntü yollaması ya da belirli bir isteği yerine getirmesi (örn. ekonomik menfaat, cinsel ilişki vs.) yönündeki talebi karşılamayı kabul etmediğinde, bu görüntülerin ailesine veya arkadaşlarına gönderileceği yönünde tehdide maruz kalmaktadır. Bu durum yalnızca çocuklar ve gençler açısından değil aynı zamanda yetişkinler açısından da sıklıkla karşılaşılan bir durumdur (Yıldız, 2022: 115).

---

²³ "Sanığın, katılanın facebook hesabını kullandığı sırada, katılanın arkadaşı olan B. H. E.'in facebook hesabını bir şekilde ele geçirerek katılana mesaj gönderdiğini, internet banka hesabı kullanıp kullanmadığını sorduğu, kullandığını öğrenince de kendisinden iade etmek şartıyla 450,00 TL para istediği, katılanın Akbank internet bankacılığı aracılığıyla sanığın vermiş olduğu ... numaralı GSM hattına 450,00 TL para gönderdiğini, daha sonra B.H. E.'in facebook sayfasının dondurulduğunu görünce şüphelendiği ve bankadan yaptığı araştırmada gönderdiği paranın 9 dakika sonra Antalya Kumluca'da bulunan ATM'den çekildiğini öğrendiği, B.'yi aradığında facebook hesabının çalındığını söylediği, ATM güvenlik kamera kayıtlarının temin edilerek emanete alındığı, havalenin yapıldığı ... numaralı GSM hattının sanık M.'un annesi F.. Ç.. adına kayıtlı olup sanığın gözetimine alındığı 25/12/2012 tarihinde yapılan üst aramasında suça konu hattın sanığın cep telefonuna takılı halde üzerinde bulunduğu olayda, nitelikli dolandırıcılık suçunun oluştuğu yönündeki kabulde bir isabetsizlik görülmemiştir." Yargıtay 15. CD, 01.07.2013 T., 2013/14846 E., 2013/12178 K.

Cinsel içerikli şantaj ile benzer bir diğer kavram da intikam pornosu (İng. *revenge porn*) kavramıdır. İntikam pornosu çoğunlukla bir ilişki esnasında fotoğraf veya video elde eden eski bir eş ya da sevgilinin mağduru aşağılamak veya korkutmak amacıyla cinsel içerikli materyali çevrimiçi olarak iletmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu davranışı sergileyen kişi her zaman eski eş ya da sevgili olmayabilir (Aksoy Retornaz, 2021: 27-28).

Gerek cinsel içerikli şantaj gerek intikam pornosu olsun bu fiillerin konusunu oluşturan materyalin mutlaka mağdurun rızası dışında ele geçirilmiş olması gibi bir zorunluluk da bulunmamaktadır. Bu görüntüler partnerlerin duygusal ilişkisi döneminde rıza ile kaydedilmiş ya da faile rıza ile gönderilmiş olabileceği gibi mağdur aldatılarak ele geçirilmiş ya da gizli olarak rıza dışı kaydedilmiş de olabilir. Bu açıdan bakıldığında TCK açısından görüntülerin ele geçirilme şekline göre farklı suç tiplerinin gündeme geleceği söylenebilir. Şöyle ki;

Cinsel içerikli görüntüler flört ilişkisi içerisinde partnerin rızasıyla kaydedilmiş olabilir ki bu durumda herhangi bir suç söz konusu olmayacaktır. Buna karşılık buradaki rıza yalnızca görüntülerin üretilmesi veya bulundurulmasına yönelik olduğundan, bu görüntülerin üçüncü kişilerle paylaşılması durumunda özel hayatın gizliliğini ihlal suçu (TCK m.134/2) oluşacaktır²⁴.

---

²⁴ “Sanığın, katılan ile arkadaşlıklarını sürdürdükleri sırada çekti oldukları özel fotoğrafları facebook adlı internet sitesinde yayınlaması şeklinde gerçekleşen ve mahkemece de bu şekilde kabul edilen olayda TCK'nın 134/2. madde ve fıkrasındaki görüntü veya seslerin ifşa edilmesi suretiyle özel hayatın gizliliğini ihlal suçundan dolayı mahkumiyet hükmü kurulması gerektiği gözetilmeden, sanık hakkında TCK'nın 134/1. maddesi uyarınca hüküm kurulmuş ise de aleyhe temyiz olmadığından bozma nedeni yapılamayacağı...” Yargıtay 4. CD, 23.11.2021 T., 2019/5408 E., 2021/27352 K.

Buna karşılık cinsel içerikli görüntüler flört ilişkisi içerisinde partnerin rızasıyla kaydedilmemiş olmakla birlikte üçüncü kişilerle paylaşılmamış olsa bile özel hayatın gizliliğini ihlal suçu oluşacaktır²⁵.

Şayet mağdur on sekiz yaşından küçükse o takdirde özel hayatın gizliliğini ihlal suçu değil, müstehcenlik suçu (TCK m.226) söz konusu olacaktır. Bu kapsamda müstehcenlik suçunun oluşabilmesi için önemli olan husus bir çocuğun müstehcen ürün yaratımında kullanılması olup, suçun oluşumu için müstehcen görüntülerin profesyonel bir şekilde hazırlanması gerekmektedir. Bu mahiyetteki müstehcen ürünlerin üretildikten sonra hiç izlenmemesi ya da ekonomik olmayan kişisel amaçlarla üretilmiş olması da fiilin suç oluşturması gerçeğini değiştirmeyecektir.

Cinsel içerikli görüntüler fail tarafından ele geçirildikten veya elde bulundurulduktan sonra bu görüntülerin istenilen şeyin yapılmaması durumunda fail tarafından paylaşılacağı şeklinde tehditte bulunulması şantaj suçunu oluşturacaktır (TCK m.107). Bu kapsamda failin mağdurdan para istemesi, cinsel ilişkiye girmeye zorlaması veya kendisinden ayrılmamasını istemesi gibi maddi ve manevi nitelikteki çıkarlar bu suçu oluşturacaktır.

3.5. Israrlı Takip/Stalking

Israrlı takip (İng. *stalking*), birliktelikleri devam eden veya son bulmuş olan partnerlerden birinin diğerini korkutmak, rahatsız etmek üzere onu fiziken veya sanal yollarla sürekli takip etmesidir. Takip davranışı, karşı tarafta korku uyandırmayı, karşı tarafa gözdağı vermeyi ve güvencesiz hissettirmeyi

---

²⁵ “Sanık ...'un, mağdur ...'la fiili livata şeklinde karşılıklı rızaya dayanan cinsel ilişki anlarını, mağdurun bilgisi dışında, gizli kamera ile kaydetmesi biçiminde sübut bulan eyleminin, TCK'nın 134/1. madde ve fıkrasındaki özel hayatın gizliliğini ihlal suçunu oluşturduğuna dair yerel mahkemenin kabulünde dosya kapsamına göre bir isabetsizlik görülmemiştir.” Yargıtay 12. CD, 25.04.2018 T., 2017/10639 E., 2018/4829 K.

hedefler. Eski sevgiliye haber vermeden veya davet edilmeden evine ya da okuluna gitme; sık gittiği mekanları tespit edip buralarda sürekli karşına çıkma; sürekli hediye veya çiçek yollama; mağdurun istemediğini söylediği halde sürekli telefon etmek, mektup göndermek veya diğer iletişim araçlarıyla ilişki kurmaya çalışmak; e-mail, DM, SMS, yollamak; arkadaş çevresiyle iletişim kurma ve bilgi almaya çalışma en çok görülen ısrarlı takip örnekleridir.

Mağdur, bu eylemler sonucunda huzursuz olmakta, sokağa çıkamamakta, toplu taşıma araçlarına binememekte, cinsel tacize uğrama endişesi taşımakta, sosyal hayattan veya iş hayatından çekilmekte, eğitimini yarıda bırakabilmekte, yeni bir duygusal ilişki kuramamaktadır. Bazı vakalarda ısrarlı takibin fiziksel ve cinsel şiddete dönüştüğü de gözlemlenmektedir (Gökkaya, 2023: 57).

İsrarlı takip, 1990'lı yıllara kadar suç olarak tanımlanmamış bir fiildi. Ancak ABD'nin Kaliforniya Eyaleti'nde Rebecca Schaffer adlı kadın oyuncunun 1989'da takipçisi tarafından öldürülmesinin ardından ısrarlı takip fiili ceza kanununda suç olarak düzenlenmiş bulunmaktadır (Gökkaya, 2023: 52). Daha sonrasında birçok Avrupa ülkesinin de içinde bulunduğu çok sayıda ülkede bu fiil suç haline getirilmiştir.

Literatürde ısrarlı takibin de flört şiddeti başlığı altında ele alınması gerektiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte üniversite öğrencilerinin flört şiddeti tutumlarına ilişkin yapılan bir çalışmada, erkek katılımcıların %47.9'u, kadın katılımcıların %20.1'i ısrarlı takip fiilini şiddet olarak görmediklerini ortaya koymuştur (İpek, 2020:29-30).

İsrarlı takip olgusuna mevzuatımızda ilk kez 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da yer verilmiştir. Bununla birlikte 6284 sayılı Kanun'da ısrarlı takibin herhangi bir tanımına ve

yaptırımına yer verilmediği de görülmektedir. Sonraki süreçte 6284 sayılı Kanunun uygulanmasına ilişkin çıkarılan 6284 sayılı *Ailenin Korunması ve Kadına Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği*'nde ısrarlı takip kavramının tanımlandığı görülmektedir.

İsrarlı takip fiilinin suç olarak düzenlenmesi ise 2022 yılında 7406 sayılı Kanunla Türk Ceza Kanunu'nun 123/A maddesinin ihdas edilmesi ile gerçekleşmiştir. Madde metni şu şekildedir:

“İsrarlı takip

MADDE 123/A- (Ek:12/5/2022-7406/8 md.)

(1) İsrarlı bir şekilde; fiziken takip etmek ya da haberleşme ve iletişim araçlarını, bilişim sistemlerini veya üçüncü kişileri kullanarak temas kurmaya çalışmak suretiyle bir kimse üzerinde ciddi bir huzursuzluk oluşmasına ya da kendisinin veya yakınlarından birinin güvenliğinden endişe duymasına neden olan faile altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

(2) Suçun;

a) Çocuğa ya da ayrılık kararı verilen veya boşandığı eşe karşı işlenmesi,

b) Mağdurun okulunu, iş yerini, konutunu değiştirmesine ya da okulunu veya işini bırakmasına neden olması,

c) Hakkında uzaklaştırma ya da konuta, okula veya iş yerine yaklaşmama tedbirine karar verilen fail tarafından işlenmesi,

hâlinde faile bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.

(3) Bu maddede düzenlenen suçun soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlıdır.”

Israrlı takip suçlarının mağdurlarının genellikle kadın oldukları düşünülecek olursa, 123/A maddesinin önemli bir fonksiyon üstlendiği de rahatlıkla anlaşılabilir.

Israrlı takip her ne kadar birliktelikleri devam eden veya son bulmuş olan partnerlerden birinin diğerini korkutmak, rahatsız etmek üzere onu fiziken veya sanal yollarla sürekli takip etmesi şeklinde tanımlanmaktaysa da TCK m.123/A maddesinde bunun kapsamının daha geniş tutulduğunu görmekteyiz. Bir başka deyişle ısrarlı takip suçunun oluşabilmesi için mutlaka devam eden veya bitmiş bir flörtün varlığı şart değildir; flört aşamasına hiç başlamamış bireyler arasında da bu suçun işlenebileceği söylenebilir.

Türkiye’de yapılan bir araştırmada her 10 kadından 3’ünün hayatında en az bir kez ısrarlı takibe maruz kaldığı; acil durum çağrılarının %20’lik kısmının ise ısrarlı takipten kaynaklandığı ifade edilmektedir (Özar, 2022: 1399).

Israrlı takip fiilinin suç olarak düzenlenmesinden önce ısrarlı takip olarak kabul edilen fiillerin bazıları cinsel taciz, özel hayatın gizliliğinin ihlal, kişilerin huzur ve sükununu bozma gibi başka suçların içerisinde değerlendirilebilmekteydi.

Israrlı takip suçunun oluşabilmesi için madde metninde de ifade edildiği üzere fiziken takip etme ya da haberleşme ve iletişim araçlarını, bilişim sistemlerini veya üçüncü kişileri kullanarak temas kurmaya çalışmanın ısrarlı bir şekilde yapılması gerekmektedir. Madde metninde ve gerekçede bir davranışın ısrarla yapıldığı sonucuna varabilmek için kaz kez tekrarlanması gerektiğine dair açık bir düzenlemeye yer verilmediği görülmektedir. Bu kapsamda hakim, somut olayın özelliğine göre davranışın ısrar boyutuna gelip gelmediğini araştıracaktır. Şayet mağdur, failin davranışından rahatsız olduğunu kendisine belirtmiş olmasına rağmen fail tarafından aynı veya benzer davranışa devam edilmesi ısrarın varlığı noktasında önemli bir kriter olarak ele alınmalıdır.

Madde gerekçesinde *"işyeri, okul, çarşı, pazar ve benzeri yerlerde sıklıkla mağdurun karşısına çıkılması veya takip edildiğinin hissettirilmesi veya konutunun önünde, sokağın girişinde beklenmesi gibi fillerin ölçsüz biçimde tekrarlanması fiziki takip olarak kabul edilmesi gereken durumlara örnek olarak gösterilmiştir."*

Bu suçun dijital ortamda işlenmesi de mümkündür. Bu kapsamda mağdur tarafından cevap verilmemesine rağmen çok sayıda mail, SMS ve DM göndermek, çok sayıda arama yapmak, sosyal medya ağları üzerinden kabul edilmemesine rağmen çok sayıda arkadaşlık isteği göndermek bu suçu oluşturabilecektir.

Bu suç tipi neticeli bir suçtur. Bu kapsamda failin gerçekleştirdiği hareketlerin mağdur üzerinde ciddi bir huzursuzluk oluşturması ya da mağdurun kendisinin veya yakınlarından birinin güvenliğinden endişe duyması gerekmektedir.

Israrlı takip suçunun hukuk sistemimize girmesi henüz çok yeni olduğundan bu konuda yargı uygulamasının ne yönde olacağını bekleyip görmek gerekmektedir.

3.6. Sosyal Flört Şiddeti

Sosyal flört şiddeti, partnerlerden birinin sevgi veya kıskançlığını öne sürerek partnerinin sosyal ilişkilerini kısıtlaması suretiyle yalnızlaşmasına sebep olacak şekilde davranmasıdır. Sosyal flört şiddetine şunlar örnek gösterilebilir: Aile veya arkadaşlarla görüşmeye izin vermeme; kimlerle arkadaş olduğunu kontrol etme; "namusunu koruduğunu" söyleyerek erkek arkadaşlarıyla konuşmayı yasaklama; kıskançlık yaparak sosyal ilişkileri kısıtlamaya çalışma; kıskançlığı sevgisinin dışavurumu gibi gösterme en çok görülen sosyal flört şiddeti örnekleridir.

Bu fiillerin bazıları duruma göre kişiyi hürriyetinden yoksun kılma ve hakaret suçunu oluşturabilecektir.

4. FLÖRT ŞİDDETİ MAĞDURLARININ BAŞVURABİLECEĞİ HUKUKİ YOLLAR

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun uyarınca, şiddete uğrayan ya da şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla birtakım tedbirlerin alınması mümkündür.

Kanun koyucu 6284 sayılı Kanun kapsamında alınabilecek tedbirleri *koruyucu* ve *önleyici tedbirler* olarak ikiye ayırmıştır.

Konumuzla alakalı önleyici tedbir kararları şunlardır:

- Hakaret ve tehdit yasağı
- Evden uzaklaştırma
- Adrese yaklaşmama (Mağdura, mağdurun bulunduğu konuta, okula veya işyerine yaklaşılması)
- İletişim kurma yasağı (Mağduru iletişim araçlarıyla veya sair surette rahatsız etmeme)

Bu önleyici tedbir kararları kural olarak aile mahkemesi hakimi tarafından verilmekle birlikte, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kolluk amirince de bu önleyici tedbirlere karar verilebilmesi mümkündür.

Önleyici tedbir kararları için toplumda genellikle “uzaklaştırma kararı” terimi kullanılmaktadır. Burada şiddete maruz kalan kişinin uğradığı şiddeti belgelemesi ve delil sunması şart değildir. Kanun burada şiddet mağdurunun beyanına itibar etmektedir. Başvuru sırasında herhangi bir harç ödenmemekte olup başvuru hızlı bir şekilde sonuçlandırılmaktadır.

Hakkında tedbir kararı verilen kişi, verilen kararın gereklerine aykırı hareket edecek olursa, hakim kararıyla üç günden on güne kadar zorlama hapsine tabi tutulur. İhlalin tekrarı durumunda 15-30 gün arasında zorlama hapsi verilecektir. Ancak zorlama hapsinin toplam süresinin 6 ayı geçemeyeceği unutulmamalıdır.

Flört şiddetiyle ilgili olarak başvurulabilecek yasal merciler şunlardır:

- Cumhuriyet başsavcılıkları
- Aile mahkemeleri
- Valilikler
- Kaymakamlıklar
- Kolluk birimleri (Polis veya Jandarma merkezleri)
- 155 Polis İmdat Hattı
- KADES uygulaması
- ŞÖNİM (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri)
- Alo 183 Sosyal Destek Hattı
- Barolar

SONUÇ

Flört şiddeti, çalışmada da üzerinde durulduğu üzere şiddetin alt türlerinden birisidir. Bu nedenle flört şiddetiyle etkin bir şekilde mücadele edilebilmesi için şiddetin nedenleri, sonuçları ve nasıl önlenebileceğini bilmek gerekmektedir. Yine bu fenomenle mücadele edebilmek için yasal düzenlemelerin de etkin bir şekilde hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu noktada *6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun*'un özel bir önem taşıdığı söylenebilir.

Ceza hukuku en genel itibarıyla suç teşkil eden fiillerin ve bunlara uygulanacak yaptırımların neler olduğu sorusunu ele alan hukuk disiplindir.

Ceza hukukunun en temel kaynağını 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu oluşturmaktadır. Yukarıda bahsedilen ve flört şiddeti olarak nitelendirilen davranışların bir kısmının TCK'da suç olarak düzenlendiğini ve bazıları için çok ağır hapis cezaları öngörüldüğünü de belirtmekte yarar vardır.

Flört şiddetine uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla *6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun* uyarınca birtakım tedbirlerin alınmasının mümkün olduğu da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- AKSOY RETORNAZ, E. E. (2021), *Bir Siber Taciz Biçimi: Cinsel İçerikli Görüntüleri Rızaya Aykırı Olarak İfşa Etme, Yayma, Erişilebilir Kılma veya Üretme Suçu (Revenge Porn ve Deep Fake)*, İstanbul.
- GÖKKAYA, B. (2023), Kadına Yönelik Şiddetin Israrlı Takip Boyutu Üzerine, *CUJOSS*, 47 (1), ss.51-60.
- İPEK, S. (2020), *Dijital Flört Şiddetinin Suskunluk Sarmalı Bağlamında İncelenmesi: Türkiye-İspanya Karşılaştırmalı Tren Testi Uygulaması*, İstanbul Medipol Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÖZAR, S. (2022), Israrlı Takip Suçu (TCK m.123/A), *AÜHFD*, 71 (3), ss.1397-1430.
- TÜRK, B., HAMZAOĞLU, N., YAYAK, A. (2020), Flört Şiddeti Üzerine Bir İnceleme, *Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi*, 17 (1), ss.73-81.
- YILDIZ, M. E. (2022), Yargıtay Kararları Işığında Dijital Flört Şiddeti Teşkil Eden Yöntemlerden Doğan Ceza Sorumluluğu, *ÇÜHAD*, 2022/2, ss.93-143.

KISIM 3
GÜNCEL ÇALIŞMALARDA DEZAVANTAJLI
KADINLAR

BÖLÜM 8

AFETZEDELERİN SORUNLARINI AŞMADA İSLÂM HUKUKUNUN ROLÜ: KADINLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME²⁶

Doç. Dr. Ayten EROL²⁷

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10427878>

---

²⁶ Bu çalışma İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Kadın Dayanışma ve Destekleme Derneğinin yürüttüğü “Dezavantajlı Kadınlara Yönelik Multidisipliner Uygulamalar Bilimsel Araştırma”, protokol No: 2023/M-310 projede yapılan araştırma sonucunda üretilmiştir.

²⁷ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami Araştırmalar Enstitüsü, İslam Ekonomisi Ve Finansı Bölümü, Ankara, Türkiye. ayten.erol@asbu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0787-4865

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca gerek doğal gerekse insan ve teknoloji kaynaklı olsun afetler, insanların günlük yaşam düzenini bozan, sebep olduğu zararları giderebilmek için dışardan yardıma ihtiyaç duyulan ekolojik olaylardır. “Âfet” Arapça kökenli bir kelime olup sözlükte; meşakkat, sıkıntı (İbn Manzûr, 1994, 2: 180), isabet ettiği her şeyi ifsad eden şey (Feyyûmî, (ts)., 1: 29), insanın canına, malına, ekinlere arız olan belalar (İbn Manzûr, 1994, 13: 520), gibi anlamlara gelmektedir.

İslâm hukuk literatüründe afet terimi ile genellikle insanın iradesi dışında meydana gelen musibet ve zararlar kastedilmektedir. Bu nedenle, afet teriminin, insanın irade ve ihtiyarını bozan veya ortadan kaldıran ehliyet arızaları manasına kullanıldığı görülmektedir. İslâm hukuk metodolojisinde afet, daha çok insan irade ve ihtiyarına etkisi açısından ele alınmıştır (Zeydan, 1987: 101; Ebû Zehra, 2009: 292; Özel, 1988, 1:399). İslâm hukukçuları ise afeti, özellikle mala etkisi açısından ele alarak dinî ve hukukî sorumluluk bakımından sonuçları üzerinde durmuşlardır. Dolayısıyla gerek insanın irade ve ihtiyarına gerekse mala yönelik afetlerle ilgili, ibadetlerde, çeşitli akit ve hukuki muamelelerde, haksız fiillerde duruma göre sorumluluğun hafifletilmesi veya tamamen ortadan kalması, muhayyerlik sübûtu, fesih, red, butlan, cezanın ertelenmesi veya düşürülmesi gibi birtakım sonuçlar söz konusu olmaktadır (Özel, 1988, 1:399).

Günümüzde ise afet, insanın normal yaşamını ve faaliyetlerini sekteye uğratan veya tamamiyle durduran, tüm toplumu veya belli kesimlerinde ekonomik, fiziksel ve sosyal kayıplara neden olan, etkilenen toplumun baş etme gücünün üstünde insan, doğa veya teknoloji kaynaklı olay olarak tanımlanmaktadır. (Arıca & Çakır & Kağnıcı, 2023: 177) Dolayısıyla, afet teriminin gerek

günümüzde gerekse İslâm hukukunda insanın iradesi dışında ve insan tarafından önlenmesi mümkün olmayan büyük çaplı felaketler anlamına geldiği söylenebilir.

Bu bağlamda, bir olaya afet denilebilmesi için, yerleşim yerleri ve insan toplulukları açısından kayıplara neden olması ve insan faaliyetlerini kesintiye uğratması veya tamamen durdurması gibi durumlar söz konusu olmaktadır (Kıyık, 2016: 63). Bu durumlar arasında deprem, sel, heyelan, fırtına, kuraklık, doğal kaynakların tükenmesi, iklim değişikliği, maden kazaları, siber tehlikeler, yangınlar, terör saldırıları, salgın hastalıklar, sağlık krizleri başta olmak üzere bütün krizler, savaşlar, göç vb. sayılabilir (Arıca & Çakır & Kağncı, 2023: 177). Bütün bu sayılan felaketler, doğal afetler veya insan kaynaklı olaylar sonucunda mağdur olan, zarar gören veya etkilenen kişilere de “afetzed” denildiği bilinmektedir.

Öte yandan, doğal felaketlerin anlamını ve insanların bu durumlarda nasıl hareket etmesi gerektiğini şekillendiren en önemli etkenlerden birisi insanların dini inançlarıdır (Erdoğan, 2023: 720). Nitekim İslâm inancına göre, insanoğlunun her zaman can ve mal güvenliğini tehdit eden tehlikelerle, felaketlerle karşılaşması muhtemeldir.

Bu hususla ilgili bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: “...Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır” (Lokman, 31/34).

Diğer bir âyet-i kerime’de ise: “De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin” (Âl-i İmrân, 3/26) buyurulmaktadır.

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in ömrün kötüsünden, fakirlikten (Müslim, 1981:“Zikr”, 60; Ebû Dâvûd, 1982: “Edeb”, 98), miskinlikten, kıtlıktan, zilletten, acizlikten (hastalıktan ve malullükten), zayıflıktan, zulüm etmekten ve zulme uğramaktan (Ebû Dâvûd, 1982: “Vitr”, 32) zenginliğin (Buhârî, (ts.): “Da'avât”, 39, 44, 46; Müslim, 1981: “Zikir”, 49 ve fakirliğin şerrinden (Ahmed b. Hanbel, 1982, 2: 231, 250, 410; İbn Mâce, 1982: “Vesâyâ”, 4), Allah'a sığındığı ve kendisini bu afetlerden koruması için Allah'a dua ettiği hadislerinde gerek birey gerekse toplum yaşantısı için bir tehdit ve risk olabilecek hususlara dikkat çektiği görülmektedir. Bütün bu âyet ve hadislerden, insanların yaşamları boyunca afetlerle karşılaşabilecekleri açıkça anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda afetler, gündelik yaşamın düzenini bozma, insanın kendi yaşamını kontrol etme, yönlendirme ve dizayn etme yeteneğini azaltma ya da tamamen etkisizleştirme gibi çok önemli toplumsal, fiziksel ve psikolojik sıkıntı ve problemlere sebep olabilmektedir (Demir, 2020: 282).

Afetlerin dini (Râzî, 1307, 3: 81) milliyeti ve cinsiyeti olmamakla birlikte, afetlerin etkilerinin belki de en fazlasını, toplumun en kırılgan ve hassas kesimlerinden birini oluşturan kadınlar üzerinde görmek mümkündür. Dolayısıyla kaynağı ne olursa olsun bütün bu afetlerin ortaya çıkarmış oldukları ekonomik, sosyal ve psikolojik birtakım kayıpların başta kadınlar olmak üzere insan yaşamını ve toplumsal yapıyı derinlemesine olumsuz etkiledikleri bilinen bir gerçektir. Örneğin; 6 Şubat 2023 tarihinde 11 ilimizi sarsan depremler, kadınları daha orantısız bir şekilde etkilemiştir. Özellikle çocuk ve yaşlıların bakımlarını da üstlenen kadınların; ekonomik zorluklar, güvenlik endişeleri, sağlık ve hijyen ürünlerine erişimde sıkıntılar gibi olumsuz durumlara maruz kalmış oldukları bilinmektedir. Dolayısıyla bu durumlar afetlerin, kadınları erkeklerden farklı şekillerde etkileyebildiğini

göstermektedir. Hem evde bakım ve aile sorumlulukları nedeniyle kadınlar, afetlerde daha savunmasız bir konumda olabilmekte hem de toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle afet sonrası yardım ve kaynaklara erişimde kadınlar bazen dezavantajlı olabilmektedir (Ilgın & Karagül, 2022: 88)

Afetlerin etkilediği bölgelerde kadınlar, sıklıkla geleneksel cinsiyet rolleri ve toplumsal normlar nedeniyle daha büyük risk altında olabilirler. Örneğin, acil durumlarda kadınların güvende olmaları ve temel ihtiyaçlarını karşılamaları daha da zor olabilmektedir. Bu tür durumlarda cinsel ve cinsiyete dayalı şiddet riski artabilmektedir. Aynı zamanda, hamilelik, emzirme ve menstruasyon gibi biyolojik faktörler nedeniyle özel sağlık ihtiyaçlarına sahip olan kadınların bu ihtiyaçları afet durumlarında daha da belirgin hale gelebilmektedir.

Afetlerden ve bu afetlerin yaratmış olduğu gerek bedensel gerekse ruhsal olumsuz durumlardan en çok etkilenenler olarak kadınlar, güvenlikten sağlığa pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar (Demirci & Avcu, 2021, 11:87). Bütün bu sorun, risk ve tehlikelerle başa çıkabilmede, başta afetzede kadınlar olmak üzere, her birey ve toplum için mutlaka karşılanması zorunlu olan sosyal koruma bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla, afetzede kadınların ihtiyaçlarının karşılanması ve sosyal korunmalarının sağlanması da onların deneyimleri ve etkilenme biçimleri, toplumsal dinamikler, dini inançlar, kültürel faktörler, ekonomik durum ve yerel koşullar gibi bir dizi etkene bağlı olarak değişebilmektedir. Bu çerçevede gerek ülkemizde gerekse tüm dünyada çalışmalar yapıldığı ve politikalar geliştirilmeye çalışıldığı bilinmektedir.

Gündelik yaşamı alt üst eden afetlerin sebep olduğu büyük kayıplara ve açtığı derin yaralara rağmen başta kadınlar olmak üzere bütün afetzedelerin hayata tekrar bağlanma, acı, hüznün, sıkıntı ve problemlerle baş etmesinde, İslâm

hukukunun temel yaklaşımları, temel ilkeleri ve uygulamalarını kapsayan sosyal koruma rolünün bilinmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, kadın bireylerin afetlerde yaşadığı bazı sorunlara kısaca temas edildikten sonra, öncelikle afettede kadınların sorunlarını aşmada İslâm dininin insana-hayata-mala bakışını ve temel ilkelerini yansıtan İslâm hukukunun teorik yaklaşımı ele alınacaktır. Daha sonra afettede kadınların sorunlarını aşmada İslâm dininin bireysel ve toplumsal sorumluluk anlayışı, sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışı ve bu anlayışı hayata geçirmeyi sağlayan bazı zorunlu ve gönüllü kurumları/araçlarını kapsayan İslâm hukukunun pratik/uygulama yaklaşımı üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

1. AFETZEDE KADINLARIN YAŞADIĞI SORUNLAR

Genel olarak küresel boyutta afet olayları esnasında gerçekleştirilen kriz yönetimi uygulamalarında afetzedelerin pek çok sorunla karşılaştığı bilinmektedir. Örneğin, ülkemizde meydana gelen afet olayları esnasında gerçekleştirilen kriz yönetimi uygulamalarında karşılaşılan; ulaşım hizmetlerinde yaşanan sorunlar ve altyapı sorunlarından tutun da, mevcut kriz yönetiminin genel sorunları, kurtarma ve tahliye sorunları, emniyet ve asayiş sorunları, insani yardım malzemelerinin kabulü, kaydı, depolanması ve dağıtımı ile ilgili lojistik sistemin kurulmasında yaşanan sorunların yanı sıra, mühendislik açısından yaşanan sorunlar ve geçici barınma sorunları gibi karşılaşılan pek çok sorundan söz edilmektedir (Yılmaz, 2012: 62-63).

Özel olarak uluslararası ve ulusal literatür incelendiğinde afet süreçlerinde afettede kadınların yaşadığı sorunlardan bazıları ise şunlardır:

- **Güvenlik Sorunları:** Afetler sırasında kadınlar, fiziksel güvenlikleri açısından daha savunmasız olabilmektedirler. Bu

nedenle afet sonrası süreçte kadınların taciz, tecavüz, sözlü ve yapılan araştırmalar göstermektedir. Ayrıca afetzedede kadınlar, afet sonrası süreçte fiziksel şiddete maruz kalmış olabilmekte, travma, uyku bozuklukları, stres ve saldırgan tutum vb. psikolojik sorunlar yaşayabilmelerinin yanı sıra bireylerin kültürel kısıtlamalarla da karşı karşıya kalabilmektedir (Demirci & Avcu, 2021: 87). Ayrıca, afet durumlarında kadınlar cinsel ve cinsiyete dayalı şiddet riski altında olabilirler. Toplumsal düzenin bozulduğu, güvenlik sağlanamadığı zamanlarda, bu tür şiddet vakaları artabilmektedir (Demirci & Avcu, 2021: 91-92; World Health Organization, 2018).

- **Sağlık ve Hijyen Sorunları:** Afetlerin ardından temiz suya ve temel hijyen koşullarına ulaşmak zorlaşabilir. Hamilelik, emzirme veya adet döngüsü gibi biyolojik faktörler nedeniyle kadınlar, özel sağlık ve hijyen ihtiyaçlarına sahiptirler (Işıklı, 2023: 2; UNFPA; UNICEF; Türk Kızılayı). Örneğin; hamile veya emzirme süreçleri içinde yardım kamplarında sınırlı imkânlarla sahip olan insanlarla mahremiyet eksikliği içerisinde yaşamak zorunda kalan kadınların daha fazla zorlukla karşı karşıya kaldıkları belirtilmektedir. Özellikle, mahremiyet kaygısı yüksek seviyede olan kadınların yardım kamplarında temizliklerinden ve sanitasyonlarından ödün vermek zorunda kalmaları durumunda, kadınların bedensel sağlıklarının olumsuz etkilendiği ifade edilmektedir. (Demirci & Avcu, 2021: 93).
- **Geleneksel Cinsiyet Rollerini:** Afet durumlarında geleneksel cinsiyet rollerinin güçlenmesiyle kadınlar daha fazla yük altında kalabilirler. Erkeklerin güvenlik sağlama ve aile geçimini sağlama sorumluluğu nedeniyle, kadınların kendi güvenlikleri ve temel ihtiyaçları ikinci

planda kalabildiği düşünülmektedir (Demirci & Avcu, 2021: 90; Ünür, 2021: 351-381).

- **Kadınların Mobilitesi:** Afet durumlarında kadınların güvenli bir şekilde hareket etmeleri zorlaşabilir. Sosyal normlar ve güvenlik endişeleri, kadınların dışarı çıkmalarını veya yardım almak için hareket etmelerini engelleyebilmektedir. Örneğin; iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan küresel ısınma afeti de yaşlı ve hamile kadınların etkilendiği bir afet türüdür. Her yaş grubu ve cinsiyeti olumsuz etkileyen küresel ısınma özellikle hamile ve yaşlı kadınlara iki kat daha fazla zarar vermektedir. Özellikle, bebeklerin olması gerektiği kilodan düşük doğması, kadınların erken doğum yapmak zorunda kalması ve yaşlıların aktivite eksikliği nedeniyle yaşadığı kalp ve damar sorunları küresel ısınmanın ortaya çıkardığı başlıca sağlık sorunlarıdır (Demirci & Avcu, 2021: 94).
- **Eğitim Erişimi:** Afetler, kadınların eğitim erişimini olumsuz etkileyebilir. Eğitim almak zorlaştığında, kadınlar gelecekte daha sınırlı fırsatlarla karşılaşabilirler. Afetlerin yol açtığı yıkım, eğitim tesislerinin kapanmasına veya zarar görmesine neden olabilir, bu da kadınların öğrenme fırsatlarını kısıtlayabilmektedir (Demirci & Avcu, 2021: 91).
- **Göç ve Göçmenlik Sorunları:** Afetler, göç ve yerinden edilmeye yol açabilir ve bu durum özellikle kadınları daha savunmasız hale getirebilir. Göç eden kadınlar, yeni yerleşim yerlerinde toplumsal entegrasyon zorlukları yaşayabilir ve çevresel değişikliklere uyum sağlamakta güçlük çekebilirler (Varol & Gültekin, 2016: 43-51).
- **Kadına Yönelik Şiddet:** Afetler, kadına yönelik şiddet riskini artırabilir. Toplumsal yapıdaki bozulmalar, ekonomik zorluklar ve toplumsal güvenliğin azalması, kadınların şiddet ve istismara maruz

kalma olasılığını artırabilmektedir. Örneğin; bir afet türü olan COVID-19 salgını sürecinde kadın bireylerin büyük sorunlarla karşı karşıya kaldığı ve özellikle Avusturya, Fransa, Çin, Belçika gibi ülkelerde aile içi şiddette önemli ölçüde bir artış görülmüştür. Dolayısıyla salgın sürecinde kadınlara yönelik olarak, aile içi şiddet açısından güvenli hanelerin güvensiz hanelere dönüştüğü gözlenmiştir (Demirci & Avcu, 2021: 92).

- **Toplumsal Destek Ağlarının Yetersizliği:** Afetler, toplumsal destek ağlarının zayıflamasına neden olabilir. Aile ve topluluk desteği, afet sonrası dönemde eksiklik gösterebilmektedir (Yılmaz, 2012, 66, 72). Bu durum kadınları daha fazla izole edebilmektedir. Afetlerin etkileri, kadınların yaş, yerel kültürel faktörler ve sosyo-ekonomik durumlarına bağlı olarak değişebilmektedir.
- **Çocuk Bakım Sorumluluğu:** Afetler, kadınların çocuk bakım sorumluluğunu artırabilir. Ebeveynler olarak, kadınlar genellikle çocukların güvenliği ve ihtiyaçlarının karşılanması için daha fazla sorumluluk üstlenmektedirler. Afet koşullarında bu sorumluluklar daha da yoğunlaşabilmektedir.
- **İnsan Kaçakçılığı ve Cinsel Sömürü Riski:** Afetler, kadınları insan kaçakçılığı ve cinsel sömürü gibi risklere daha fazla maruz bırakabilmektedir. Özellikle, mülteci kadınlar; çatışma sırasında, kaçıştan önce, kaçış sırasında, sığınma ülkesinde, geri dönüş sırasında, yeniden entegrasyon sürecinde pek çok sorunla karşılaşmaktadırlar (Çakır & Karabacak 2019: 38-40). Toplumsal yapının bozulması, kadınları her türlü istismarlara daha açık hale getirebilmektedir.
- **İletişim Erişimi:** Afetler, iletişim altyapısının zarar görmesi nedeniyle kadınların haberleşme ve bilgiye erişimini

zorlaştırabilmektedir. Bilgi eksikliği, kadınların afetin etkilerine karşı hazırlıksız olmalarına ve gerekli yardım ve kaynaklardan haberdar olmamalarına neden olabilmektedir.

- **Engelli Kadınların Durumu:** Afetler, engelli kadınlar için daha fazla zorluk yaratabilir. Engelli kadınlar, afet sonrası toparlanma ve erişim süreçlerinde ekstra engellerle karşılaşabilmektedirler (Işıklı, 2023; 4-5). Engelli bireyler için uygun yardım ve erişim önlemlerinin alınması önem arz etmektedir.
- **Kültürel ve Dini Faktörler:** Afetler, kültürel ve dini faktörler nedeniyle kadınların yaşadığı zorlukları etkileyebilmektedir (Kaya, 2020: 87-94). Kadınların toplumsal ve dini normlara uygun davranma beklentisi, afet sonrası durumlarına nasıl tepki vereceklerinde etkili olmaktadır.
- **Toplanma ve Barınma Alanlarının Güvensizliği:** Toplama ve barınma alanlarının güvensiz olması, kadınların cinsel şiddet ve taciz riskini artırabilmektedir. Bu alanlarda güvenliği sağlamak, afetzedelerin korunması açısından kritik öneme sahiptir (OCHA; Women's Refugee Commission).
- **Ekonomik Zorluklar:** Afetler, kadınların ekonomik durumunu olumsuz etkileyebilir. Ekonomik faaliyetlerin durması veya hasar görmesi nedeniyle, kadınlar işsiz kalabilmekte veya gelir kaybına uğrayabilmektedir. Bu durum, kadınların temel ihtiyaçlarını karşılamalarını ve ailelerine destek olmalarını zorlaştırdığı bilinmektedir. Çünkü kadınlar, herhangi bir felaket sonrasında bir taraftan üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeye devam ederken diğer taraftan da afetlerde yaralanan aile üyelerinin bakımlarını da üstlenmek zorunda kalmaktadırlar. Bunların yanı sıra kadınların yoksullukla karşı karşıya kalmaları durumlarında beslenme ve

sağlık gereksinimlerinden de ödün vermeleri söz konusu olmaktadır (Demirci & Avcu, 2021: 91). Ayrıca, afetler sonucu yoksulluk ve evsizlik riski artabilmektedir. Dolayısıyla afetzedede kadın ve çocuklar, bu durumdan daha fazla etkilenebilmekte ve geçici barınma alanlarında ayrımcılık veya güvensizlikle karşılaşabilmektedirler.

- **Reprodüktif Sağlık Sorunları:** Afetlerin ardından toplumsal sağlık altyapısının zarar görmesi, kadınların reprodüktif sağlık hizmetlerine erişimini zorlaştırabilir. Doğum kontrolü, gebelik takibi gibi hizmetlerde aksaklık yaşanabilmektedir (Demirci & Avcu, 2021: 93).
- **İşgücü Dışında Kalma ve Empati Sorunu:** Afet sonrası kadınlar genellikle aile bakımı ve ev işleriyle meşgul olurlar. Bu durum, kadınların işgücüne katılımını azaltabilmekte ve işgücü dışında kalmalarına neden olabilmektedir. Ayrıca, kadınların duygusal yüklerinin artması ve empati eksikliği nedeniyle kendi duygusal ihtiyaçlarını ihmal etmeleri gözlenmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2019).
- **Hukuki ve İdari Süreçlerde Zorluklar:** Afetlerin ardından hukuki ve idari süreçlerde kadınların haklarını savunmaları ve gereksinimlerini karşılamaları daha zor hale gelebilmektedir. Bu da kadınların koruma ve yardım taleplerini iletmelerini engelleyebilmektedir.
- **Toplumsal Baskı ve Ayrımcılık:** Toplumsal normlar ve ayrımcılık, afetzedeler arasında kadınların ekstra baskılara maruz kalmasına neden olabilmektedir. Kadınların ihtiyaçları ve hakları, erkeklerinkine göre daha az önemsenme riski taşıyabilmektedir (TİHEK, 2019).

Bu bağlamda, afetlerin oluşturduğu toplumlarda yol açtığı sorunlar, ekonomik ve siyasal yapıdan bireye kadar geniş bir yelpazede toplumun her kesimini etkilemektedir. Örneğin; başta kadınlar olmak üzere afetzedelerin yaşadıkları yerleşim alanlarının ve alt yapılarının zarar görmesi, sahip oldukları toplumsal düzenlerinin bozulması, umutsuzluk ve belirsizlik içerisinde, kendilerini güçsüz ve çaresiz hissetmeleri sonucunda, sosyal birlikteliklerinin zayıflaması gibi etkiler görülmektedir. Bununla birlikte, afet sonrası siyasi otoritenin afet yönetimindeki yetersizlikleri, mevcut otoriteye duyulan güvenin sarsılması sonucunu doğurmaktadır (Odabaş, 2010: 12).

Sonuç olarak, afetzede kadınların karşılaştığı sorunların karmaşık ve çok yönlüdür. Bu sorunların anlaşılması ve ele alınması, kadınlara yönelik afet yönetimi stratejilerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Kadınların sadece afetlerin akut sürecinde olmayıp, toparlanma sürecinde de zorluklarla daha uzun süre mücadele etmek durumunda kaldıkları bilinmektedir. Afetzede kadınların karşılaştıkları bütün bu sorunlarını aşmada İslâm hukukunun rolü büyük önem arz etmektedir.

2. AFETZEDE KADINLARIN SORUNLARINI AŞMADA İSLÂM HUKUKUNUN ROLÜ

İslâm hukukunun afetzede kadınların sorunlarını aşmadaki rolü, din, milliyet ve cinsiyet ayrımı olmaksızın, toplumun yoksul, ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan zayıf ve savunmasız tüm kesimlerinin insan haklarının korunması noktasındaki sosyal koruma anlayışı ile ilişkilidir. İslâm hukukuna göre, bu anlayışın odak noktası maslahattır (Gazalî, 1993: 1:174, 179; Bûtî, 1402/1982: 22; ez-Zuhaylî, 1431/2010: 92). İslâm hukukçuları, bütün İslâmî hükümlerin ardındaki amaç olarak maslahatın, toplumun faydasına olan şeyleri gerçekleştirerek bunları korumak ve toplumun zararına olan hususları ortadan

kaldırmak (İbn Kayyim, 1423: 1: 61; İbn Abdisselâm, (ts.): 1: 11-12; Yavuz, 2006: 45-46) anlamına geldiği hususunda aynı düşünmüşlerdir.

İslâm hukukunda en üst düzeyde zarurî maslahatlar, bütün insanlığın koruması gereken ortak değerlerinin; *dinin, canın, aklın, malın, neslin* (zarûriyyât-ı hamse'nin) korunmasından ibaret olan, dinin koruma ve sürdürmeyi amaçladığı *makâsîdü'ş-şerîa* (Şâtübî, 1997, 2:19-20; Gazâlî, 1993, 1:174, 179; Cüveynî, 1997, 2: 79; Akseki, 1969: 289) kapsamında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda İslâm hukukunun sosyal politikasını, İslâm dininin sosyal hayatla ve sosyal problemlerle ilgili dünya görüşü oluşturmaktadır. Bu görüş ise sosyal korumanın inananlar tarafından zorunlu bir görev olarak görülmesini dolayısıyla sosyal politika kapsamında değerlendirilmesini öngörmektedir. (Erol, 2018: 20).

İslâm hukukunda afet yönetim süreci sosyal koruma ile ilgilidir ve İslâm hukukuna göre sosyal koruma; hem bütün insanlığın koruması gereken ortak değerlerinin; *dinin, canın, aklın, malın, neslin* (zarûriyyât-ı hamse'nin) korunmasına yönelik risk ve tehlikelerin ortaya çıkmadan önlenmesi ve kişiliğin geliştirilmesi hem de bu beş tümel değerlerin korunmasına yönelik insanın bütün ihtiyaçlarının bireysel ve kurumsal olarak karşılanması şeklinde tanımlanmaktadır (Erol, 2018: 26).

İslâm hukukuna göre sosyal koruma kapsamında yaşama hakkı en öncelikli ve herkes için kıymetlidir ve eşittir. Dolayısıyla İslâm hukuku devlete çeşitli hukukî yaptırımlarla birey ve toplumların sosyal korunmasını sağlama sorumluluğu yüklemektedir (TİHEK, 2019: 6). Bu sorumluluk kapsamında afetzedelerin yaşamlarını koruma, İslâm hukukunun en temel prensiplerinden biridir. İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'de, bir kişinin hayatını kurtarmanın tüm insanlığı kurtarmak kadar kıymetli olduğu ifade edilmektedir (el-Mâide, 5/32). Dolayısıyla, İslâm hukukuna göre sosyal korumanın temel

amacı, mükerrerem olarak yaratılmış olan “insanın Allah rızası için korunması”dır (Erol, 2018: 38).

Bu husus Kur’ân-ı Kerim’de açıkça ifade edilmektedir: “...ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah rızası için verirler” (el-Bakara, 2/3).

Hz. Peygamber ise bu hususla ilgili şöyle buyurmuştur: “Allah’a sığınan kimseyi koruyup himaye ediniz. Allah için isteyene veriniz. Sizi dâvet edenin dâvetine uyunuz. Size iyilik yapana siz de iyilik yapınız. Şayet verecek bir şey bulamazsanız karşılık vermek istediğinizi göstermek üzere kendisine dua ediniz” (Ebû Dâvûd, 1982: “Zekât”, 38).

Bunun yanı sıra, afetler sonrası mal kaybı yaşayan insanlar için İslâm hukuku, yardım ve dayanışmayı teşvik etmektedir. Gerek âyet (el-Bakara, 2/177) gerekse Hadislerde (Ahmed b. Hanbel, 1982, 5: 352), malını kaybedenlere yardım etmenin ve onların ihtiyaçlarını karşılamanın önemi vurgulanmaktadır. Afetzedelere yardım ve destek sunarak mal kaybını en aza indirme amaçlanmaktadır.

Sonuç olarak, afetzede kadınların karşılaştıkları problemleri ile baş etmede İslâm dininin, sosyal politika, sosyal adalet ve sosyal korumaya yönelik tavsiye ettiği teorik ve pratik yaklaşımını içeren bütün hükümlerinin önem arz etmektedir.

2.1. Afetzede Kadınların Sorunlarını Aşmada İslâm Hukukunun Teorik Yaklaşımı

Afetzede kadınların sorunlarını aşmada İslâm hukukunun teorik yaklaşımını öncelikli olarak İslâm dininin insana, hayata ve mala bakışı ile ilgili temel felsefesinde görmek mümkündür.

2.1.1. Afettede Kadınların Sorunlarını Aşmada İslâm Dininin İnsana-Hayata-Mala Bakışı

İslâm'ın getirdiği dinî, ahlâkî ve hukukî hükümlerin birbirini tamamlayan bir bütünlüğe ve amaç birliğine sahip olması, İslâm hukukunun karakteristik özelliklerinden birisidir.

İslâm hukukunun nihai amacı, iman ve inanç esasları, hukuk ve ahlâkıyla ahiret kaygısı taşıyan ve her türlü eylem ve değerlendirmelerin, her şeyin hesabının sorulacağı bir din gününün varlığına inanan bir insan modeli ortaya koymaktır (Ovacı, 2015: 74).

İslâm inancına göre, Allah insana halifelik makamı (el-Bakara, 2/30) vererek onu yaratılanların en şerefli kılmasıdır. Allah'a kulluk etsin diye yaratılmış (ez- Zâriyât, 51/56) olan insanın odak noktasında, cinsiyeti değil şahsiyeti esas alan, iman ve iyi ahlâk sahibi (Âl-i İmrân, 3/110) iyi insan olma yer almaktadır (Fidan, 2018; 85). Bu nedenle İslâm inancında iyilik yapma ve gönüllülük ilkesi üzerinde durulmaktadır. İslâm inancı, toplumları afetzedeleri koruma ve yardım etme konusunda bir yarış içinde olmayı teşvik etmektedir. Dolayısıyla, iyilik yapma ve yardım etme konusundaki yarış, toplumsal dayanışmanın ve afetzedelerin korunmasının temelini oluşturmaktadır (el-Bakara, 2/148; Ebû Dâvûd, 1982: Edeb, 58). Çünkü iyilik yapmanın ve afetzedelere yardım etmenin sevaplarla ödüllendirileceğini bilen Müslümanlar için afetzedelere yardım etmek sadece insani bir görev değil, aynı zamanda ahiretteki ödülleri olan bir eylemdir.

Bu hususla ilgili Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: *“O gün amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Ama kimlerin sevabı da hafif gelirse, işte onlar*

âyetlerimize haksızlık etmiş olmaları sebebiyle kendilerini ziyana sokanlardır”
(el-A’raf, 7/8, 9).

Bu nedenle, toplumsal dayanışma ve afetzedelerin korunması İslâm toplumlarında büyük bir teşvikle gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, kadın olsun erkek olsun, inanan bir kişinin, sadece kendi güvenliği/korunması için değil toplumun ve insanlığın güvenliği/korunması için de çaba sarf etmesi, imanının, özellikle ahiret inancının ve cihad ibadetinin bir gereğidir. Çünkü İslâm hukukunda cihad, sadece silahlı mücadele anlamına gelmez. Cihad, genel olarak Allah yolunda can, mal, dil, nefis gibi çeşitli vasıtalarla kötülüklerden korunmak için elden gelen güç ve gayreti harcamak şeklinde her çeşit kötülüğe karşı koymak anlamına gelmektedir (Buğda, 2021: 196). Cihad, içinde “Allah rızası” ve “Allah yolunda” gibi yüce bir değer taşımaktadır. Böylece cihad, aynı zamanda iyilik yapma, yardım etme ve zayıfları koruma anlamına da gelmektedir. Bu nedenle Müslümanlar için afetzedelere yardım etmek, toplumsal dayanışma ve afetzedelerin korunması, cihadın bir parçası olarak kabul edilir.

Öte yandan insanın, Allah’ın rızasını kazanıp dünya ve ahiret mutluluğuna ermek için imtihana (el-Enbiyâ, 21/35) tabi tutulması, İslâm dininin hayata bakış felsefesini yansıtmaktadır. Buna göre afetler, birey ve toplumların dayanıklılığını ve dayanışmasını sınanan olaylardır. İnsanların kulluk görevini (ez-Zârîyat, 51/56) yerine getirirken mal, can, evlat, zenginlik, hastalık, açlık, korku, yokluk, savaş, deprem, felaket vs. gibi imtihan (el-Bakara, 2/155-157; el-Enbiyâ, 21/35; eş-Şûrâ, 42/27) vasıtasıyla denenecekleri hususu Kur’ân-ı Kerim’de şu şekilde ifade etmektedir:

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele” (el-Bakara, 2/155).

Bu âyet, insanın can ve mal güvenliğini tehdit edebilen tehlike ve afetlerin olabileceğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Yüce Allah, kullarının başlarına gelen felâket ve sıkıntılara sabretmeleri sebebiyle müminlerin mükâfat kazanacaklarını taahhüt etmekte, kâfirlerin iman etmelerini ve gerçeği idrak etmelerini, münafıkların ise tövbe etmelerini istemektedir (Karagöz, 1996: 74).

Esas itibariyle bütün bu olumsuzluklar, Müslüman bireyin manevî derecesinin daha da artması için bir denemedir.

Hz. Peygamber; “*Belaların en büyüğü peygamberlere, sonra evliyaya, sonra diğer has kullara gelir*” (İbn Mâce, 1982, 2: 1321, 1331, 1335) buyurmaktadır.

Öyleyse, bazı bela ve felaketlerde mutlaka bir ceza aramak doğru değildir. Aksine bunların bir kısmında nice rahmet tecellilerinin saklı olduğunu bilmek gerekmektedir. Ancak burada önemli olan nokta, felaketlere katlanmak değil, felaketlerden korunmak için her türlü çabayı göstermek, önlem almak, kurtulmanın mümkün olmaması durumunda ise sabretmektir (Musahan, 2016: 136). Çünkü imtihanı kazanmak sabır ve tevekkül gerektirir. Bu durumda, Allah’a olan inancından dolayı teslimiyet içerisinde bulunan inanan bir kimse, aklen ve ruhen son derece sağlıklı ve dengeli olur. Bu teslimiyetçi ruh hali ile mü’min, en kötü koşullarda bile bütün bunların Allah’tan geldiğini ve kendisinin sınındığını bilir. İnanan kimsenin zihninde önemli olan sonsuz ahiret mükâfatını kazanmak olacağı için hiçbir zaman ümitsizliğe ve kaygıya kapılmaz (Aydın, 2009: 89). Bütün bu anlayışlar, afettede kadınların karşılaştıkları problemleriyle başa çıkmada manevî güç ve destek sağlar.

İslâm inancının mala bakışına gelince; malın gerçek sahibi Allah’tır (En’am, 6/151; Furkan, 25/2; Kehf, 18/46; İbrahim, 14/2).

Âl-i İmrân suresi 26. âyette şöyle buyurulmaktadır: Deki: “*Ey mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye kâdirsin.*”

Bu âyetten anlaşılacağı gibi, Yüce Allah, yeryüzünde insan için yarattığı her şeyi (el-Bakara, 2/29) insanın emrine, onun faydalanmasına vermiştir (el-İbrahim, 14/32,33; en-Nahl, 16/12,14). Allah'ın kullarına bağışladığı mallar emanet, kişiler ise emanetçidir (el-Ahzâb, 33/72).

Bu husus ile ilgili Kur'ân-ı Kerim'de; “*Allah'ın sana verdiğiinden (O'nun yolunda harcararak) ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi, sen de (insanlara) iyilik yap...*”(el- Kasas, 28/77) buyurulmaktadır.

Bu âyetten Müslümanların dünya hayatı içerisinde kendilerine verilen nimetleri O'nun yolunda ve O'nun istediği şekilde harcaması gerektiği anlaşılmaktadır. Özellikle gerek âyet (en-Nisâ, 4/32; en-Necm, 53/39) gerekse hadis-i şeriflerde (Buhârî, (ts.): Büyû', 15; Ebû Dâvûd, 1982: Büyû' “İcâre”, 77) mal elde etmek, kesinlikle meşru bir şekilde emek harcıyıp çalışmaya bağlamıştır. Dolayısıyla İslâm hukukuna göre, malın helâl yolla kazanılması ve ihtiyaç durumunda diğer insanlarla da gönüllü olarak paylaşılması anlayışı afetzedede kadınların problemlerini aşmada büyük önem arz etmektedir.

2.1.2. Afetzedede Kadınların Sorunlarını Aşmada İslâm Dininin Temel İlkeleri

İslâm hukukunda tevhid ilkesi, ahlâkîlik ilkesi, mülkiyet ilkesi, adalet ilkesi, kardeşlik ilkesi gibi ilkeler afetzedede kadınlar da dâhil olmak üzere, dezavantajlı kesimlerin sosyal korumalarının sağlanmasında temel ilkelerdir

(Erol, 2018: 61-75). İslâm hukuku, toplumsal eşitliği ve adil paylaşımı teşvik etmektedir. Kulluk inancı ve adalet ilkesi temelinde toplumdaki bireylerin birbirleri arasındaki gelir düzeyleri ve bölüşümün çok farklı olmasını dünya imtihanı açısından uygun bulmamaktadır. Bu bağlamda, İslâm hukukunda afetzedelerin korunması ve ihtiyaçlarının karşılanması, toplumsal adaletin bir gereği olarak kabul edilmektedir. (Karakaya, 2023: 178).

İslâm hukuku, cinsiyet ayrımcılığını reddetmekte ve kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de sorumluluk ve muhatap bağlamında cinsiyet farkı gözetilmeden kadın-erkek eşitliği/eşdeğerliği açık bir şekilde belirtilmektedir:

“Sonunda Rableri; Erkek olsun kadın olsun sizden amel eden hiç kimsenin bu amelini zayi etmeyeceğim; siz (erkek-kadın) birbirinizdensiniz diye dualarına cevap verdi” (el-Al-i İmran, 3/195)

Diğer bir âyet-i kerime'de ise; *“Erkek veya kadın, mümin olduğu halde kim salih amel işlerse, biz de ona güzel bir hayat yaşatacağız. Ahirette ise onları amellerinden çok daha güzel bir şekilde mükafatlandıracağız”* (en-Nahl 16/97) buyurulmaktadır.

Müslümanlara her zaman örnek olan Hz. Peygamber'in hem hadislerinde (İbn Mâce, “Mukaddime”, 17) hem de uygulamalarında bu değeri fazlasıyla görmek mümkündür (Ağaoğlu, 2019; 459-473). İslâm hukukunun temel kaynakları olan âyet ve hadisler bağlamında, afetzedelerin cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kalmadan korunmasını gerektirmektedir. Afetzedeler arasında yer alan kadınların korunması, İslâm'ın bu prensiplerine uygun olarak sağlanmalıdır. Kadınların afet durumlarında da eşit haklara sahip olmaları ve adaletin sağlanması esas alınmalıdır. Afetzedelerin korunmasında, kadınların özel ihtiyaçları ve hakları göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyal

adalet, kadınların korunması ve haklarının güvence altına alınmasıyla gerçekleştirilebilir.

İslâm hukuku, iyilik yapma, yardım etme ve zayıfları koruma gibi temel ahlâkî ilkeleri vurgulamaktadır. İslâm'ın temel öğretileri arasında insanların birbirine destek olması, ihtiyaç sahiplerine yardım etmesi ve toplumsal dayanışma içinde olması yer almaktadır. Dolayısıyla, afetzedelere yardım etmek, bu temel ilkelerin bir yansıması olarak kabul edilmektedir. Bunlarla ilgili pek çok âyette (el-Bakara, 2/83-177-215-220, 266; el-Mâide, 5/2; el-İnsan, 76/8; el-Ahzab, 33/72) ve hadis-i şeriflerde (Buhârî, (ts.): “Nikâh”, 45, 91; “Cuma”, 11; “Edep”, 57-58; Ahkâm, 1; Müslim, 1981: “İmâret”, 20; “İman”, 74; “Ferâiz”, 2) ilahilik, Yaradan'ın rızasını kazanma, fitrata uygunluk, dünyevilik ve uhrevilik, ahlâkîlik, eşitlik, insan sevgisi, hoşgörü, inananların kardeşliği, sosyal sorumluluk ve küresel geçerlilik gibi ilkeler yer almaktadır. Bütün bu ilkeler genelde bütün insanların özelde afetzede kadınların haklarını korumak, toplumsal dayanışmayı teşvik etmek ve acil durumların üstesinden gelmelerine yardımcı olmak ve sosyal korumayı sağlamak amacıyla esastır.

İnananların kardeşliği (el-Hucurât, 49/10), dinî ve kültürel bağlamda önemli bir kavramdır ve özellikle İslâm (İbn Teymiyye, 2010), Hristiyanlık (Külliyat, Yeni ve Eski Ahit, 2017) ve Yahudilik (Neusner & Avery-Peck & Green, 2003) dinleri inananların kardeşliğini teşvik eden önemli ilkelere sahiptirler. Ayrıca Hz. Peygamber'in şu hadis-i şerifi bu kardeşliğin önemini vurgulamaktadır:

“Bütün insanlar Allah'ın ailesidir. Allah katında en sevimli olanlar insanlara en güzel davranandır/en faydalı olandır” (Ebû Ya'lâ, 1404/1984, 6: 65, 106, 194).

İslâm hukuk tarihinde ensar-muhacir kardeşliği bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir. (Akbaş, 2010; 61-77; Algül, 1993: 39-41) Bu güzel örnek bağlamında İslâm hukukunda kardeşlik, insanların farklı kültürel, etnik veya dini arka planlara sahip olmalarına rağmen birbirleriyle anlayış, saygı ve yardımlaşma içinde olmalarını teşvik etmektedir. Bunun yanı sıra kardeşlik, insanların toplumsal sorumluluklarını yerine getirirken insani değerlere ve adil davranışlara bağlı kalmalarını da teşvik etmektedir. Dolayısıyla kardeşlik, İslâm hukukunun toplumsal dayanışma ve toplumsal adalet ilkeleriyle de uyumlu bir şekilde işlemekte ve özellikle kadın afetzedelerin korunmasında başat rol oynamaktadır.

Öte yandan İslâm ahlâkı, insanların birbirine karşı empati duyması, yardım etme isteği ve acılarını paylaşma öğretileri üzerine kuruludur. Afetzedelerin korunmasında, İslâm'ın öğrettiği empati ve yardım etme değerleri önemlidir. Bu ahlâkî ilkeler, toplumun bireylerini afetzedelere yardım etmeye ve ihtiyaçlarını karşılamaya teşvik etmektedir. Dolayısıyla, afetzede kadınların ihtiyaçlarına duyarlılık gösterilmesi, empati yapılması İslâm ahlâkının bir gereğidir (Ayten, 2010; 217).

Bu bağlamda, toplumsal dayanışma afetzedelerin korunmasının temelini oluşturmaktadır. İslâm hukuku, insanların saygınlığına ve onuruna saygı gösterilmesini ister. Afetzedelerin özellikle kadınlarının haklarına ve saygınlığına dikkat edilmesi, İslâm'ın temel öğretilerine uygun bir yaklaşımdır. Bununla birlikte, İslâm inancına göre, afetzedelere yardım etmek ve ihtiyaçlarına cevap vermek bir ibadet ve toplumsal dayanışmanın bir ifadesi olarak kabul edilmektedir ve İslâm'ın temel ahlâkî değerlerinden birini oluşturmaktadır.

Yardımlaşmanın alanını ve nasıl olması gerektiğini şu âyet-i kerime bildirmektedir:

“İyilik ve takva (Allah’tan hakkıyla korkup menhiyattan sakınma) üzerine birbirinizle yardımlaşın, günah ve düşmanlıkta birbirinizle yardımlaşmayın!”(el-Mâide, 5/2)

Bu âyet-i kerimeden anlaşılacağı gibi yardımlaşma Allah’ın rızasına ve insanların maslahatına uygun olan ve insanlara hayır ve fayda sağlayan hususlar için söz konusu olmaktadır. Bunun yanı sıra, İslâm ahlâkının ve hukukunun temel öğretileri arasında, kadınların toplumsal hayata tam ve eşit katılımının desteklendiği vurgulanmaktadır. İslâm ahlâkının temel ilkeleri çerçevesinde, kadınların maruz kalabileceği tehlikelerden ve risklerden korunması gerekmektedir. Kadınların mahremiyetinin ve onurlarının korunması, toplumsal adaletin bir yansıması olarak kabul edilmektedir (TİHEK, 2019: 7).

2.2. Afettede Kadınların Sorunlarını Aşmada İslâm Hukukunun Pratik/Uygulama Yaklaşımı

Afettede kadınların sorunlarını aşmada İslâm hukukunun pratik/uygulama yaklaşımı; bireysel ve toplumsal sorumluluk anlayışı, sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışı ve bu anlayışı hayata geçirmeyi sağlayan bazı zorunlu ve gönüllü kurumları/araçları kapsamaktadır.

2.2.1. Afettede Kadınların Sorunlarını Aşmada İslâm Hukukunun Bireysel ve Toplumsal Sorumluluk Anlayışı

İslâm hukukunun sosyal koruma anlayışına göre, afetzedelere yardım etmek ve onları korumak, tüm toplum üyelerinin katkıda bulunduğu bir sorumluluktur. Bu nedenle, toplumsal dayanışma ve afetzedelerin korunması İslâm toplumlarının genel bir çaba ve sorumluluk olarak görülmektedir. Yüce Allah, insanlardan hangisinin daha güzel ameller işleyeceğini denemek için

bu dünya hayatını yaratmış (el-Mülk, 67/2) ve sorumluluk yüklemiştir. Bu husus Kur’ân-ı Kerim’de şu şekilde ifade edilmektedir:

“İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mi zanneder!”(el-Kıyame, 75/36) ve *“Nihayet o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz”* (et-Tekâsür, 102/8).

İnsanın sorumlu olması hususu ile ilgili Hz. Peygamber’in şöyle buyurmaktadır:

“Hepiniz çobansınız ve hepimiz güttüklerinizden sorumlusunuz. Devlet başkanı çobandır ve güttüklerinden (vatandaşlarından) sorumludur. Aile reisi, ailesi içerisinde çobandır ve güttüklerinden ev halkından sorumludur. Hizmetçi efendisinin malı konusunda çobandır ve güttüklerinden sorumludur.” *“Adam babasının malı konusunda çobandır ve güttüklerinden sorumludur. Hulasa hepimiz çobansınız ve güttüklerinizden sorumlusunuz,”*(Buhârî, (ts.), 1: 215, “Cuma” 11; 2: 79, “Cenâiz” 33; Müslim, 1981: “İmâret” 20; Ebû Dâvûd, 1982: “İmâret, 1-13).

Gerek âyet gerekse hads-i şerif bağlamında, herhangi bir sosyal problem ile karşılaşıldığı zaman, çözüm noktasında en öncelikli sorumluluk, kişinin kendisine aittir. Kişi, kendi başına bu problemlerin üstesinden gelemediği takdirde ailesi, akrabaları, komşuları ve arkadaşları, sivil toplum kuruluşları devreye girmelidir. Dini kurumlar ve hayırsever kurumlar bu problemlerin çözümünde görev almalıdır. Bunların yanı sıra sosyal refah, sosyal koruma sağlamada devletin sorumluluğu söz konusudur (Erol, 2018: 48). Hz. Peygamber’in şu hadisi bu hususu açıkça ortaya koymaktadır:

“Kişinin ölümünde bıraktığı mal, varislerine aittir. Borç ve yoksul aile bırakan kişinin yükü (sosyal himayesi) ise, bize (devlete) aittir”
(Buhârî; (ts.): “Kitabu’l-Ferâiz”, 85).

İslâm hukukunda, toplumsal yapı içerisinde, ekonomik yoksulluk içinde olan kişiler ile dezavantajlı kesimlerin korunmasını sağlayacak politikaları benimsemek ve desteklemek sosyal devlet olmanın bir gereğidir. Bu bağlamda, afetlerin vurduğu topluluklarda özellikle kadınların sosyal koruması, sosyal devlet olma anlayışının getirdiği sosyo-politik yapının sürekliliği için kaçınılmaz bir sorumluluktur (Erol, 2018; 16). Bu da İslâm hukukunun sosyal dayanışma anlayışı gereği gerek birey gerekse devlet olsun toplumun bütün üyelerinin gücü nispetinde toplumsal duyarlılıklarını ve yaşadıkları topluma karşı sorumluluklarını da beraberinde getirmektedir. Böylece, sosyal dayanışma ile toplumdaki her bireyin, kendisine ve toplumuna karşı yerine getirmek zorunda olduğu bir takım görev ve sorumluluklarının var olduğu duygusu kazanılır. Kazanılan bu duygu ile toplumdaki bireyler birbirlerine karşı birtakım haklarının bulunduğu anlayışını benimserler. Bu anlayış doğrultusunda bireyler, görev ve sorumluluklarını yerine getirirken ihmalcilik, bananecilik gibi sorumsuz davranışlardan kaçınırlar (Erol, 2018: 47). Dolayısıyla, başta kadın afetzedeler olmak üzere toplumdaki dezavantajlı bireylere karşı yardım etmek, İslâm hukukunun bireysel ve toplumsal sorumluluk anlayışının hayata geçirilmesi ile mümkündür.

2.2.2. Afetzedede Kadınların Sorunlarını Aşmada İslâm Hukukunun Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Anlayışı

İslâm hukukunda, sosyal adalet ve eşitlik ilkelerine büyük bir önem verilmektedir. Bu hususlar Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyurulmaktadır:

“Allah adaleti, ihsanı ve yakınlarla vermeyi emreder” (en-Nahl, 16/90) ve “Yakına, miskine ve yolcuya hakkını ver” (er-Rum, 30/38).

Bu âyetlerde belirtilen hususlar aynı zamanda afetzedelerin korunması ve yardım edilmesi bağlamında da geçerlidir. İslâm hukukuna göre, Müslüman veya gayr-i müslim olsun bütün insanlar için, zengin ve fakir arasında adaletli bir paylaşımın sağlanması ve afetzedelerin ihtiyaç sahiplerinin korunması esastır.

Bu bağlamda, İslâm hukukunda sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal korumanın temel unsurlarını; *sosyal yardımlaşma* ve *sosyal dayanışma* anlayışı oluşturmaktadır. Bu anlayış, afetzede kadınların fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak korunmasını gerektirmektedir. Bu durumda sosyal adalet, afetzede kadınların ihtiyaçlarının gözetilmesini ve bu ihtiyaçların karşılanmasını içermektedir. Nitekim bu husus Kur’ân-ı Kerim’de şöyle ifade edilmektedir:

“Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir” (el-Bakara, 2/215).

Bunun yanı sıra Hz. Peygamber; “Bir kimse, bir mü’minden dünya sıkıntılarından birini giderirse, Allah da kıyamet gününde o mü’minin sıkıntılarından birini giderir. Bir kimse darda kalana kolaylık gösterirse, Allah da ona dünya ve âhirette kolaylık gösterir. Bir kimse, bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da onun dünya ve âhiretteki ayıplarını örter. Mü’min kul, din kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah da o kulun yardımındadır...” (Müslim, 1981: “Zikr” 38) buyurmuştur.

Gelinen noktada, afetzedelerin korunmasında kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği ve koordinasyonunun önemli olduğunu söyleyebiliriz. İslâm hukuku, toplumsal dayanışmayı ve yardımlaşmayı teşvik ederken, kamu ve özel sektörün bir araya gelerek afetzedelere etkin yardım sağlamasını önermektedir. Bu hususla ilgili pek çok âyet-i kerime (el-Bakara, 2/267-273; el-Al-i İmran, 3/92; ez-Zariyât, 51/19; en-Nahl 16/90; el-Haşr 59/9; el-Münafikun, 63/10-11) ve hadis-i şeriflerde (Buhârî, (ts.): “Mezâlim”, 3; Müslim, 1981: “Birr”, 58; Ebû Dâvûd, 1982: “Edeb”, 38; İbn Mâce, 1982: Mukaddime 17; “Zekât”, 9) hem bireysel hem de toplu yardımlaşmalarla ilgili olmak üzere çok sayıda hüküm yer almaktadır.

Bütün bu âyet ve hadislerden anlaşılacağı gibi, İslâm hukukunda sosyal yaşamın insana yüklediği görev ve sorumluluklar, yardımlaşma ve dayanışmayı vazgeçilmez bir ahlâk prensibi kılmaktadır. (Kıyak, 2017: 2500) Hayatın merkezine yerleştirilmiş olan bu prensip, sosyal hayatın işlerliğini sağlamak açısından afetzede kadınlara yardım etmeyi dinî ve ahlâkî bir görev saymaktadır.

2.2.3. Afetzede Kadınların Sorunlarını Aşmada Zorunlu Ve Gönüllü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kurumları/Araçları

İslâm hukukunda, başta afetzede kadınlar olmak üzere tüm dezavantajlı bireylerin sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı teşvik eden bir çeşit sosyal koruma kurumları diyebileceğimiz, kurumlar/araçlar bulunmaktadır. Bunlar, toplumun dezavantajlı gruplarının korunması ve konumuz gereği özellikle afetzede kadınların problemlerinin çözülmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için etkin bir şekilde rol oynamaktadır. Bu rol, İslâm hukukuna göre afetzede kadınların problemlerini aşmada uygulama yaklaşımını içermektedir.

2.2.3.1. Aile, Komşuluk ve Mahalle Dayanışması

İslâm dininde aile ve mahalle dayanışması, afetzedelerin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle İslam'da kul hakkı hususunda en önemli haklardan birisi komşu hakkıdır. Ailesinden sonra kişinin en yakın sosyal çevresi komşularıdır. Komşuluk hak ve hukukuna uymak önem arz etmektedir. Bu bağlamda insanların huzur içinde yaşaması için sürekli olarak birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşma içerisinde bulunması gerekmektedir.

Nitekim bu hususla ilgili Hz. Peygamber; *“komşusu açken tok yatan bizden değildir”* (Suyutî, 1986: 2: 228) buyurmuştur.

Hz. Peygamber diğer bir hadisinde ise şöyle buyurmuştur: *“Cebrail bana durmadan komşuya iyilik yapmayı tavsiye etti. Bu sıkı tavsiyeden, komşuyu komşuya varis kalacağını zannettim.”* (Buhârî, (ts.): Edeb, 28)

Şüphesizki bu hadisler, komşuların ve toplum üyelerinin birbirlerine yardım etmelerini gerektirmektedir. Aynı zamanda afetzede kadınların korunmasında komşuluk ilişkilerini ve komşular arasındaki dayanışma gerekliliğini de ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda, komşuların birbirine yardım etmesi ve afetzedeler de dâhil ihtiyaç sahiplerine destek olunması, İslâm hukukunun temel öğretileri arasında yer almaktadır (Kurtûbî, 1967: 5: 188; Beyhakî, 1990: 7: 83; Gazâlî, 1983: 2: 213). Dolayısıyla, afetlerde kadınlar da dahil olmak üzere aile fertlerinin birbirlerine yardım etmesi ve destek olması teşvik edilmektedir. Mahalle ve komşuluk ilişkileri, afetzedelerin ihtiyaçlarının karşılanmasında ve korunmasında önemli bir sosyal koruma aracı olarak işlev görmektedir.

Bireysel ve toplumsal yaşamın getirdiği zorluklar karşısında komşuların birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışma içerisinde bulunmaları sonucunda ilişki düzeyleri ve yakınlaşmalar artmaktadır. Bu nedenle insanın en yakın

çevresinde komşularının bulunması, zor zamanlarında onlarla yardımlaşması, sıkıntılı günlerinde onlarla el ele vererek hayatın yükünü ve mutlu günlerini paylaşması, diğer zamanlarda da onlarla iletişimini koparmaması İslâm'ın öğretileri arasındadır. (Türkmen, 1997: 7)

Özellikle afetlerde aileleri dağılan veya zor durumda kalan kadınların korunması ve desteklenmesi gerekmektedir. Afetlerde ailelerin dağılmasının kadınları daha savunmasız hale getirdiği göz önünde bulundurulur. İslâm ahlâkı ve hukukuna göre, aile bütünlüğünün korunması ve afetzedelerin aileleriyle bir araya gelmesi arzulan bir durumdur. Afetzedelerin aile bütünlüğünün korunması ve çocukların güvence altına alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, sosyal adalet ilkesi, aile içi dayanışmanın teşvik edilmesi ve afetzedelerin aileleriyle bir araya gelmesinin desteklenmesi ile gerçekleştirilmektedir.

2.2.3.2. Cami ve Diğer Toplumsal Mekânlar Cemaat Dayanışması

İslâm hukukunda cami ve diğer toplumsal mekanlar, sosyal koruma ve dayanışmanın gerçekleştirildiği yerlerdir. Toplumun farklı kesimlerinin yardımlaşma ve koruma amacıyla bir araya geldiği bu mekânlar, afetzede kadınların korunmasında da çok önemli rol oynamaktadır. İslâm toplumları, cemaat içinde afetzedelere yardım etme geleneğini yaşatmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Müslümanların toplu ve yekvücut konumları "*kurşunla kaynatılmış binalar*" (es-Saff, 61/4) şeklinde ifade etmektedir. İslâm toplumlarında camiler ve cemaatler, toplumsal dayanışmanın merkezi noktalarıdır.

Nitekim, Hz. Peygamber scemaatteki bireyleri, "bir beden in uzuvları" (Buhari, 1992: Edep, 12) gibi birbirine bağılırlar şeklinde ifade etmektedir. Dolayısıyla camiler, afetzedelerin toplandığı ve yardım toplandığı yerler

olarak önemli bir rol oynamaktadır. Camilerde düzenlenen yardım kampanyaları, afetzedelere toplumsal dayanışma ve destek göstermenin bir yolu olarak kabul edilmektedir. Camiler aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine yardım etme geleneği sürdürülmektedir. (Ebû Dâvûd, 1982: “Zekât”, 17). Özellikle, afetzede kadınlar için bu mekânlar, maddi yardımların yanı sıra psikososyal destek sağlanabileceği ve ihtiyaçların karşılanabileceği merkezler olarak işlev görebilmektedir.

2.2.3.3. Zorunlu Ve Gönüllü Sosyal Koruma Kurumları/Araçları

İslâm hukukuna göre toplumda sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın hayata geçirilmesini sağlayan; *aille kurumu*, *devlet (beytülmâl)*, *zekât* (et-Tevbe 9/ 60) ve *fitir sadakasının* (el-Bakara, 2/184) yanı sıra, *kurban* (el-Kevser, 108/ 2), *vasiyet*, *kıyas*, *diyet*, *nafaka* (el-Bakara 2/232; en-Nisa, 4/ 63), *adağlar* (el-Bakara, 2/270; el-Hac, 22 /30), *kefareter* (el-Bakara, 2/222; el-Maide, 5/89) gibi, afetzedelere doğrudan ya da dolaylı maddî kaynak aktarımı sağlayan *zorunlu sosyal koruma kurumları/araçları* bulunmaktadır (Erol, 2018: 52-53).

Bununla birlikte, *sadakalar (infak)* (Bakara, 2/3, 215, 261, 273; İbrahim, 14/31; Fatır, 35/29), *vakıflar*, *sadaka-i câriye*, *ziyafetler*, *îsâr* (el-Haşr, 59/9), *hediyeler*, *hibe*, *komşu hakkı ve karz-ı hasen* (el-Bakara, 2/245; el-Hadîd, 57/11) gibi tamamen kişilerin istek ve arzusuna bırakılmış zorunlu olmayan, *gönüllü sosyal koruma kurumları/araçları* yer almaktadır (Erol, 2018: 52-53).

Esas itibariyle İslâm hukukunda bir çeşit sosyal koruma kurumu/araçları olarak da nitelendirebileceğimiz bütün bu düzenlemeler aynı zamanda toplumdaki dezavantajlı bireylerin ihtiyaçlarını karşılama amacı güden ibadetlerdir. Gerek mahiyetleri gerekse bireysel ve toplumsal faydalarına yönelik zengin bir İslâm hukuk literatürü mevcuttur. Bu ibadetler/kurumlar sayesinde toplumdaki sosyal farklılıklar azaltılarak, toplumsal denge, huzurun sağlanması amaçlanmaktadır.

Özellikle toplumsal dayanışmanın temel taşı olan zekât ibadeti İslâm hukukunda zorunlu sosyal koruma kurumu niteliğindedir (Özek & Karaman & Aydın & Erkal; 1984; 194-195). Aynı şekilde gönüllü olarak verilen sadaka/infâk, toplum üyelerinin zayıf ve ihtiyaç sahibi olanlara destek olmalarını sağlamaktadır. Bunlar aynı zamanda, afetzede kadınların korunmasında ve ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, İslam toplumlarında, afetzedelere yardım etmek için çeşitli vakıflar ve yardım organizasyonları bulunur. Bu kuruluşlar, toplumsal dayanışmanın somut bir ifadesidir. İslâm hukukuna uygun şekilde kurulan vakıflar ve organizasyonlar, afetzedelere yönelik yardımları koordine eder ve ihtiyaçları karşılamaya çalışır. Bu yapılar, toplumun dayanışma ve koruma görevini yerine getirirken afetzedelerin korunmasına da katkı sağlar (Akgül, 1995: 103-110). Bu kurumlar aracılığıyla afetzede kadınların barınma, beslenme, sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçları karşılanmaktadır.

İslâm hukukunda dezavantajlı bireylerin sosyal yardımlaşma ve sosyal dayanışmasını sağlamaya yönelik bütün bu düzenlemeler inananların tehlikelere birlikte karşı koymak, nimetleri de birlikte bölüşmek, paylaşmak mantığı ile hayata geçirilmektedir (Sağlam, 2016: 35; Erol, 2018: 54-55). Bu bağlamda afetzedelerin korunması ve ihtiyaçlarının karşılanması için bu tür ibadetler /kurumlar çok önem arz etmektedir.

İslâm hukukunda özellikle afetzede kadınlar başta olmak üzere, toplumun dezavantajlı bireyelerine yönelik sosyal korumayı sağlayan bu kurumlar/araçlar; İtikâdî yaptırımlar, ahlâkî yaptırımlar, sosyal yaptırımlar, resmi yaptırımlar, ekonomik yaptırımlarla desteklenmektedir. Diğer bir ifade ile hem manevî hem de maddî yaptırımlarla desteklenmiş olan ve İslâm hukukunda sosyal yardımlaşma ve sosyal dayanışmayı sağlayan bu kurumlar/araçlar sayesinde toplumda afetzede kadınlar başta olmak üzere

toplumun dezavantajlı bireylerinin sosyal koruması gerçekleştirilmekte ve toplumsal barışa katkı sağlanmaktadır. Bu da birey ve toplumların yaşayış ve kültürünün, İslâm hukukunun sosyal korumaya yönelik teorik ve pratik yaklaşım ve uygulamalarının artırılarak hayata geçirilmesi durumunda süreklilik kazanabilecektir. Bu nedenle, afetzede kadınların sorunlarını aşmada hükümetlerin, İslâm hukukundaki bu sosyal yardım ve sosyal dayanışma modelinin hayata geçirilmesi noktasında, sosyal politikalarını artırarak desteklemesi gerekmektedir. Böylece hükümetler, sadece kendi ülkesinde değil dünya çapında birey ve toplumların sosyal barışını düzenleyen bir duruma gelecektir.

SONUÇ

İslâm hukukunun afetzede kadınların sorunlarını aşmadaki rolü, din, milliyet ve cinsiyet ayrımı olmaksızın, toplumun yoksul, ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan zayıf ve savunmasız tüm kesimlerinin insan haklarının korunması noktasındaki sosyal koruma anlayışı ile ilişkilidir.

Afetzede kadınların ihtiyaçlarının karşılanması ve sosyal korunmalarının sağlanması da onların deneyimleri ve etkilenme biçimleri, toplumsal dinamikler, dini inançlar, kültürel faktörler, ekonomik durum ve yerel koşullar gibi bir dizi etkene bağlı olarak değişebilmektedir. Afetlerden ve bu afetlerin yaratmış olduğu gerek bedensel gerekse ruhsal olumsuz durumlardan en çok etkilenenler olarak kadınlar, güvenlikten sağlığa pek çok problemle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Afetzede kadınların karşılaştıkları problemleri ile baş etmede İslâm dininin, sosyal politika, sosyal adalet ve sosyal korumaya yönelik tavsiye ettiği teorik ve pratik hükümlerin bütünü önemlidir. Afetzede kadınların sorunlarını

aşmada İslâm hukukunun teorik yaklaşımını öncelikli olarak İslâm dininin insana, hayata ve mala bakışı ile ilgili temel felsefesinde görmek mümkündür.

İslâm hukukunun nihai amacı; iman ve inanç esasları, hukuk ve ahlâkıyla ahiret kaygısı taşıyan ve her türlü eylem ve değerlendirmelerin, her şeyin hesabının sorulacağı bir din gününün varlığına inanan bir insan modeli ortaya koymaktır.

İslâm, toplumları afetzedeleri koruma ve yardım etme konusunda bir yarış içinde olmayı teşvik eder. Dolayısıyla, iyilik yapma ve yardım etme konusundaki yarış, toplumsal dayanışmanın ve afetzedelerin korunmasının temelini oluşturur. Çünkü iyilik yapmanın ve afetzedelere yardım etmenin sevaplarla ödüllendirileceğini bilen Müslümanlar için afetzedelere yardım etmek sadece insani bir görev değil, aynı zamanda ahiretteki ödülleri olan bir eylemdir.

İslâm inancına göre, kadın olsun erkek olsun, inanan bir kişinin, sadece kendi korunması için değil toplumun ve insanlığın korunması için de çaba sarf etmesi dolayısıyla afetzedelere yardım etmesi, imanının, özellikle ahiret inancının ve cihad ibadetinin bir gereğidir.

İnsanın, Allah'ın rızasını kazanıp dünya ve ahiret mutluluğuna ermek için imtihana tabi tutulması, İslâm dininin hayata bakış felsefesini yansıtmaktadır. Buna göre afetler, birey ve toplumların dayanıklılığını ve dayanışmasını deneyen olaylardır. İnanan kimsenin zihninde önemli olan sonsuz ahiret mükâfatını kazanmak olacağı için hiçbir zaman ümitsizliğe ve kaygıya kapılmaz. Bütün bu anlayışlar, afetzede kadınların karşılaştıkları problemleriyle başa çıkmada manevî güç ve destek sağlar.

İslâm hukukuna göre, Müslümanların dünya hayatı içerisinde kendilerine verilen nimetleri Allah'ın yolunda ve Allah'ın istediği şekilde harcaması

gerekir. Malın helâl yolla kazanılması ve ihtiyaç durumunda diğer insanlarla da gönüllü olarak paylaşılması anlayışı afetzede kadınların problemlerini aşmada önem arz etmektedir.

İslâm hukukunda ilahilik, Yaradan'ın rızasını kazanma, fitrata uygunluk, dünyevilik ve uhrevilik, ahlâkîlik, adalet, mülkiyet, eşitlik, insan sevgisi, hoşgörü, inananların kardeşliği, sosyal sorumluluk ve küresel geçerlilik gibi ilkeler yer almaktadır. Bütün bu ilkeler genelde bütün insanların özelde afetzede kadınların haklarını korumak, toplumsal dayanışmayı teşvik etmek ve acil durumların üstesinden gelmelerine yardımcı olmak ve sosyal korumayı sağlamak amacıyla esastır.

Afetzede kadınların sorunlarını aşmada İslâm hukukunun pratik/uygulama yaklaşımı, bireysel ve toplumsal sorumluluk anlayışı, sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışı ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışını sağlayacak kurumlar/araçlarla gerçekleştirilmektedir.

İslâm hukukunda sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal korumanın temel unsurlarını; sosyal yardımlaşma ve sosyal dayanışma anlayışı oluşturur. İslâm hukukuna göre, Müslüman veya gayr-i müslim olsun bütün insanlar için, zengin ve fakir arasında adaletli bir paylaşımın sağlanması ve afetzedelerin ihtiyaç sahiplerinin korunması esastır. Afetzede kadınların fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak korunmasını gerektirir. Bu nedenle, afetzedelerin korunması, ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal dayanışma ve sosyal adaletin bir yansıması olarak kabul edilir.

İslâm hukukunda, başta afetzede kadınlar olmak üzere tüm dezavantajlı bireylerin sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı teşvik eden bir çeşit sosyal koruma kurumları diyebileceğimiz, afetzedelere doğrudan ya da dolaylı maddî kaynak aktarımı sağlayan zorunlu ve gönüllü sosyal koruma kurumları/araçları bulunmaktadır. Bütün bu araçlar/kurumlar inananların

tehlikelere birlikte karşı koymak, nimetleri de birlikte bölüşmek, paylaşmak mantığı ile hayata geçirilmektedir. Bunlar, toplumun dezavantajlı gruplarının korunması ve özellikle afetzede kadınların problemlerinin çözülmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için etkin bir şekilde rol oynamaktadır. Bu rol, İslâm hukukuna göre afetzede kadınların problemlerini aşmada uygulama yaklaşımını içermektedir.

Başta kadın afetzedeler olmak üzere toplumdaki dezavantajlı bireylere karşı yardım etmek, İslâm hukukunun bireysel ve toplumsal sorumluluk anlayışının hayata geçirilmesi ile mümkündür.

Afetzede kadınların sorunlarını aşmada İslâm hukukunda sosyal dayanışma maddî, manevî yaptırımlarla desteklenmiştir. Afetzede kadınların korunmasına yönelik olarak, İslâm dininin itikâdî, ahlâkî, sosyal, ekonomik yaptırımları İslâm hukukunda sosyal korumanın teori ve pratik rolünü oluşturmaktadır.

Afetzede kadınların sorunlarını aşmada hükümetlerin, İslâm hukukundaki bu sosyal yardım ve sosyal dayanışma modelinin hayata geçirilmesi noktasında, sosyal politikalarını artırarak desteklemesi sadece kendi ülkelerinde değil dünya çapında birey ve toplumların sosyal barışını düzenleyen bir duruma gelecektir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, R. A. (2019). Hadisler Işığında Kadınların İstihdamı Meselesi, *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 459-473.
- Ahmed b. Hanbel, (1982). *el-Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Akbaş, M. (2010). Muhâcirûn-Ensâr Kardeşliğinin Serüveni, *İstem*, Yıl:8, 15, 61-77.
- Akseki, A. H. (1969). *İslâm Dini*. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası.
- Akgül, M. (1995). Sosyo-Kültürel Bir Kurum Olarak Vakıf Ve Sosyal Dayanışma, *Diyanet İlmî Dergi*, 31 (1), 103-110.
- Algül, H. (1993). Muhâcirûn-Ensâr Üzerine Bir Araştırma, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(5), 25-52.
- Arıca, F., & Çakır, C., & Kağnıcı, D. Y. (2023). Kırılğan Gruplar Özelinde Afetlerde Psikososyal Hizmetler, *Afet ve Risk Dergisi*, 6 (1), 176-187.
- Ayten, A. (2010). *Empati Ve Din*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Apaydın H. Y. (2001). “Karz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24: 520-525.
- Aydın, A. R. (2009). “İnanma İhtiyacı Ve Dinî Ritüellerin Psikolojik Değeri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9 (3) 87-99.
- Buğda, Alimcan, İslam Hukuk Literatüründe Savaş Kavramları Ve Cihad, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 37, 2021, s. 195-213.
- Beyhakî, A.b. H.b. A. (1990), *Şuabü'l-İmân*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zaglul, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Buhârî, E. A. M.b. İ. (ts.). *Sahihu'l-Buhârî*, İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- Bûtî, M. S. R. (1402/1982). *Davâbitü'l-Maslaha fi'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Çakır, E. H. & Karabacak, H. (2019). *Mülteci Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyet Temelli Ayrımcılık Ve Şiddetle Mücadele*, Ankara: Kadın Dayanışma Vakfı, Şen Matbaa.

- Demir, A. (2020). Afetlerde Dezavantajlı Gruplar, Afet Sosyolojisi, Ed: İslam Can, Çizgi Kitabevi Yayınları, 265-284.
- Demirci, K. & Avcu, T. (2021). Afet Süreçlerinde Kadın Bireylerin Yaşadığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri: İzmir İli Örneği, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 11(1) 86-105.
- Ebû Dâvûd, S.b. E.b. İ. S., (1982). *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ebû Ya'lâ, M. (1404/1984). *el-Müsned*, (nşr. Hüseyin Selim Esed), Dımaşk.
- Ebû Zehra, M. (2009). *Usûlü'l-Fıkh*, (Çeviren: Abdulkadir Şener, *İslâm Hukuk Metodolojisi Fıkh Usûlü*), 10. Baskı, Ankara: Fecr Yayınları.
- Erdoğan, B. (2023). Depremin Sosyolojisi: 6 Şubat Felaketinin Toplumsal ve Kültürel Boyutları, *TRT Akademi*, 8 (18), Afet Yönetimi ve Medya, 719-725.
- Erol, A. (2018). *Social Protection in Islamic Law*, Peter Lang GmbH, Berlin/Germany 2018.
- Feyyûmî, A.b. M.b. A. (ts.). *el-Misbâhu'l-Münîr fi Ğaribi's-Şerhi'l-Kebîr*, Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye.
- Fidan, A. (2018). Sosyal Teoloji, Ekonomi Ve Kadın, Felsefe ve Din Bilimleri Çalışmaları, *İlahiyat'ta Akademik Araştırmalar*, 85-107.
- Gazâlî, E. H. M.b. M. (1993). *el-Müstesfâ min İlmi'l-Usûl*, Beyrut: (m.y.).
- , (1983), *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- Genç, A. T. (2019). Türkiye'de Yardımlaşma Sandıkları Çerçevesinde Karz-ı Hasen Örnekleri, *academia.edu*, 57-79.
- Ilgın, H. Ö. & Karagöl, D. (2022). Afet Süreçlerinde Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinde Sivil Toplum Kuruluşu Çalışanlarının Deneyimleri: Çanakkale İli Örneği, *Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(2) 85-103.
- Işıklı, E. İ, (2023). *Afet Sonrasında Risk Grupları İçin Destekler*, Seta/Perspektif, Sayı: 360.
<https://setav.org/assets/uploads/2023/03/P360.pdf>

- İbn Abdisselâm, İ. A. (ts.). *el-Kavâidu'l-Kübrâ (Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm (Kavâid)*, Dımeşk: Dâru'l-Kalem.
- İbn Kayyim, C. (1423). *İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn*, Riyd: Dâru'l-İbn Cevziyye.
- İbn Mâce, E. A. M.b. Y. K. (1982) *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Manzûr, E.F. C. E. (1994). *Lisânu'l-Arab*, (2. Baskı), Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Teymiyye, (2010). Hakîkatu'l-Îmân fi'l-İslâm/İslâm'da İmanın Hakikati. (Çev. Abdullah Mekki). Şam: Daru İbn Kayyim.
- Karagöz, İ. (1996). *Kur'ân'a Göre Musîbetler Açısından İnsan ve Toplum*, İstanbul: Çelik Yayınları, 2.Baskı.
- Karayaka, H. (2023). Kur'an'da Adalet Kavramı ve İslam Muhakeme Hukukuna Göre Adil Yargılama. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32(1), 175-204. <https://doi.org/10.51447/uluifd.1166365>
- Kaya, A. (2020). Kadınların Kültürel ve Dini Bağlamda Afet Sonrası Deneyimleri: Adıyaman Örneği. *Uluslararası Katılımlı Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 87-94.
- Kıyık, M. H. (2016). Genel Olarak Âfet ve İslâm Hukukunda Âfet Olgusunun Kavramsal Çerçevesi, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7, 61-90.
- Kurtûbî, A. b. E. B. (1967). *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi.
- Külliyat, Yeni ve Eski Ahit. (2017). *İncil*, İstanbul: İncil Kilisesi Yayınları.
- Musahan, A. Y. (2016). Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi, *Ekev Akademi Dergisi*, 20 (66): 129-142.
- Müslim, K. N. (1981). *Câmiu's-Sahih, (Sahihu Müslim)*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Neusner, J., Avery-Peck, A. J., & Green, W. S. (Eds.). (2003). *Yahudilik: Bir Okuma Kitabı*. (Çev. İbrahim Canan). İstanbul: Payel Yayınları.

- OCHA/United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. Guidelines for Gender-based Violence Interventions in Humanitarian Settings. Link: <https://gbvguidelines.org/>
- Ovacı, V. (2015). İslâm Hukukunun Karakteristik Özellikleri, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), 69-80.
- Özek, A. & Karaman, H. & Aydın, M.A. & Erkal, M. (1984). *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, İstanbul: Ensar Neşriyat, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 5.
- Özel, A. (1988). "Afet", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Odabaş, Z. Y. (2010). *Sürdürülebilir Afet Yönetimi Ve Kadın*, Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları: 256.
- Râzî, F. (1307). *Mefatihü'l-Gayb*, İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye.
- Sağlam, H. (2016). Günümüzdeki Sosyal Güvenlik Kurumunun Tarihsel Kökeni Hakkında Özet Bir Tahlil, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)*, 9-1, 131-142.
- Şâtıbî, (1997). *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerîa*, Suudi Arabistan: Dâru İbn Affân.
- Şeker, M. (2007). *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- TİHEK/Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu. (2019). İslam Hukuk Felsefesinde İnsan Hakları: İnsan Haklarının Temel Dinamikleri, 6. https://www.tihék.gov.tr/upload/file_editor/2019/03/1551781010.pdf
- Türk Kızılayı. Ulusal Afet Yönetimi. Link: https://www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz/ulusal-afet-yonetimi?gclid=CjwKCAjwjaWoBhAmEiwAXz8DBeVnBRccs1-FplphAC2iWs_zAMSxYgj9WKul0AhtjdDtq7kCWFOR7xoCFmwQAvD_BwE
- TÜİK/Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). Türkiye İstatistiklerle Kadın. Link: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1020
- Türkmen, S. (1997). Müslüman ve Komşuları, İstanbul: Esra Yayınları.

- UNFPA/United Nations Population Fund. “Guidance Note: Addressing Menstrual Health and Hygiene in the COVID-19 Response.” Link: <https://www.unfpa.org/resources/guidance-note-addressing-menstrual-health-and-hygiene-covid-19-response>
- UNICEF/United Nations International Children’s Emergency Fund. Menstrual Hygiene Management in Emergencies Toolkit. Link: <https://www.unicef.org/supply/menstrual-hygiene-management-emergencies-toolkit>
- Ünür, E. (2021). Afet Yönetiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Doğal Afetlerde Cinsiyete Dayalı Zarar Görebilirlik Farkı, *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, 13 (2), 351-381.
- Varol, N. & Gültekin, T. (2016). Etkin Bir Göç Faktörü: Afetler, *AÜDTCF, Antropoloji Dergisi*, 32: 43-51.
- Women’s Refugee Commission. IASC Guidelines for Gender-based Violence Interventions in Humanitarian Settings. Link: <https://www.womensrefugeecommission.org/resources/resource/iasc-guidelines-for-gender-based-violence-interventions-in-humanitarian-settings-2015-edition>
- World Health Organization. Violence against women prevalence estimates, 2018. Link: <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/violence-prevention/violence-infographics>
- Yavuz, Y. V. (2006). Maksadî Yorum, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 41-78.
- Yılmaz, A. (2012). Türkiye’de Afetlerde Karşılaşılan Sorunlar, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 61-81.
- Zeydan, A. (1987). *el-Vecîz fî Usûli’l-Fıkh*, Beyrut: Müessesetu Kurtuba.
- ez-Zuhaylî, V. (1431/2010). *el-Vecîz fî Usûli’l-Fıkh*, Dımeşk-Suriye: Dâru’l-Fıkh.

BÖLÜM 9

TÜRKİYE'DE ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP ANNELERLE İLGİLİ YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ²⁸

Doç. Dr. Aygen ÇAKMAK²⁹

Doç. Dr. Seda SAKARYA³⁰

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10427908>

---

²⁸ Bu çalışma İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Kadın Dayanışma ve Destekleme Derneğinin yürüttüğü "Dezavantajlı Kadınlara Yönelik Multidisipliner Uygulamalar Bilimsel Araştırma", protokol No: 2023/M-310 projede yapılan araştırma sonucunda üretilmiştir.

²⁹ Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri.Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Kırıkkale, Türkiye. ayalp71@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-0692-336X

³⁰ Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri.Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Kırıkkale, Türkiye. sedasakarya33@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-8105-809X

1. GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü engelliliği; bireyin yetersizliği sebebiyle yaş, cinsiyet ve sosyokültürel farklılıklara bağlı olarak kendisinden beklenen performansı gösterememe durumu olarak ifade etmektedir (WHO, 2011). Engelli çocuklar, gelişim alanlarında yaşadıkları yetersizliklerden kaynaklı olarak ebeveynlerine bağımlı olmaktadır. Bu durum, engelli çocukların ebeveynlerinin süreklilik gösterir şekilde farklı stres yükleri ile mücadele etmeleri zorunluluğunu getirmektedir (Bahar vd. 2009). Gelişim süreçleri farklı seyreden bu çocukların ve dolayısıyla ebeveynlerinin yaşadıkları uyum sorunları; almaları gereken desteklerin farklı disiplinler çerçevesinde tartışılmasını gerektirmektedir. Ebeveynlerin, doğum sonrası ilk günlerden itibaren çocuklarının farklı gelişimsel özelliklerinin olduğunu fark etmeleri ile beraber başlayan duygusal tepkilerinin değerlendirilmesi, bu süreçte yaşadıkları ve yaşıyor olacakları sorunlar çerçevesinde alacakları desteklerin organize edilmesi son derece önemlidir. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin, bu yeni durumu anlamaya çalışma ve uyum sağlama süreçleri; psikososyal ve yapısal aile özelliklerine, destek sistemlerinin niteliğine, baş edebilme becerilerine, bilgi düzeylerine, kişilik özelliklerine, yakın çevrelerinde bu durumu yaşayanların olup olmamasına göre değişkenlik göstermektedir. Bununla birlikte; çocuklarının engel gruplarının özelliklerine göre farklılaşan bilgilerin ebeveynlere kim ya da kimler tarafından nasıl sunulduğu, ebeveynlerin bu sürece uyum sağlama ve çocuklarını destekleme noktasında farklılıklar yaratmaktadır (Özbesler, 2008).

Ebeveynler, çocuklarının büyüme ve gelişim süreçlerinde oldukça önemli bir rol oynamaktadırlar. Normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin çevrelerinde gözlemleme fırsatı yakalayabilecekleri normal gelişim seyri gösteren çocuğa sahip pek çok ebeveyn olması ebeveynlik rollerini

uygulamakta zorlanmalarının önüne geçmektedir. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin ise ebeveynlik rolleri farklılık göstermekte; çocuklarına nasıl bakım verecekleri, gelişimlerini nasıl destekleyecekleri gibi ebeveynlik rolleri noktasında sıkıntılar yaşayabilmektedirler. Bu süreçte engelli çocukların ebeveynlerinden beklenen; zamanla çocuklarının engelli olduğu gerçeğini kabul eden, onların eğitim ve gelişimlerine gerekli destekleri sunabilen, çocuklarına ilgi ve sevgi gösterme konusunda gayretli ebeveynler olabilmeleridir (Aydoğan-Akıncı ve Darıca, 2000).

Engelli çocuğun ebeveyni olma noktasında anne ve baba rolünü üstlenmenin yarattığı birtakım farklılıklar da mevcuttur. Anne ve babalar bu süreçte farklı baş etme mekanizmaları kullanmaktadırlar. Annelerin; üstlendikleri geleneksel aile rolleri bağlamında; daha çok çocuklarının birincil bakımını üstlenmeleri durumu onların üzüntü, öfke, keder vb. duyguları sıklıkla yaşamalarına sebep olmaktadır. Annelerin; hayal kırıklıkları, geleceğe yönelik planlarından vazgeçme, kronik yorgunluk, kendi istek ve ihtiyaçlarını göz ardı etme ve tükenmişlik duygularıyla baş etmeye çalıştıkları bilinmektedir (Buluş ve Ersoy, 2019). Ebeveynlik türü; çocuklarının engelliliği karşısında yaşanan stres düzeyini etkilemektedir. Bu süreçte genellikle annelerin çocuklarını yetiştirmekle ilgili aldıkları sorumluluklar, babalarda finansal ihtiyaçların sorumluluğu şeklinde kendini göstermektedir. Bu durum da anne ve babaların farklı baş etme yöntemlerini kullanmalarına sebep olmaktadır. Örneğin babaların; daha çok duygularını bastırma, geç saatlere kadar çalışarak eve gelme saatlerini erteleme; annelerin ise, üzüntü, ağlama, öfke vb. duyguları sık sık yaşama, bu duygusal geçişleri hakkında sıklıkla konuşma eğiliminde olabilecekleri bilinmektedir (Gray, 1993). Bununla birlikte engelli çocuğa sahip olmanın babalara oranla anneler üzerinde suçluluk duygusunu daha çok ortaya çıkardığı söylenebilir. Özellikle gebelik döneminde alkol-madde veya sigara kullanımı alışkanlığı olan, kontrollerine düzenli gitmeyen annelerin

cezalandırıldıklarını düşünme duygusu yaşadıkları ifade edilmektedir (Sucuoğlu, 2010). Bu süreçte annelerin de gereksinimlerinin karşılanmasının ve yeterli destekleri almalarının, engelli çocuklarının da gelişimini olumlu yönde etkileyeceği bilinmeli; bundan hareketle tüm aile bireyleri ve çevrenin uyum ve işbirliği ile hareket etmesi gerekmektedir (Taanila vd. 2002, Akt. Ertan, 2017).

Barbosa vd. (2008) engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları deneyimleri anlamak amacıyla engelli çocuğu olan beş anne ile fenomenolojik yaklaşımın kullanıldığı nitel bir çalışma yürütmüşlerdir. Araştırmada görüşmeler kadınların evlerinde "Engelli çocuğa sahip olmak sizin için ne anlama geliyor?" sorusu doğrultusunda gerçekleştirilmiş, annelerin görüşleri "Engelli bir bebeğin hayatlarına girmesi", "engelli bebeklerinin ailenin günlük yaşamları değiştirmesi", "engelliliğin etkileri", "engelli bir çocukla farklı ve yeni bir yaşamın devam ettirilmesi, "annenin çocuğun bakımında fedakâr rolü üstlenmesi" gibi beş farklı kategoride toplanmıştır. Araştırma sonucunda; annelerin görüşlerinden duygusal olarak acı verici, kederli bir yaşam tarzının deneyimlendiği, engelli bir çocuğa sahip olma durumunu kendileriyle yüzleşme fırsatı olarak algılasalar da, engelli çocuk sahibi olma deneyimiyle baş etmede kendilerini hazırlıksız olarak gördükleri ve gerekli desteği bulamadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Engelli bir çocuğa sahip olmak, tüm aile üyeleri için çeşitli derecelerde pek çok sorun ve gerilim yaratmaktadır. Ancak anneler, duygusal ilişkilerinin daha güçlü olması nedeniyle engelli çocukların bakımıyla ilgili sorunlarla karşılaşma riski en fazla olan kişilerdir. Lebni vd. (2021) İran'da engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları deneyimlerin araştırılması amacıyla nitel fenomenolojik çalışmada 17 denekle derinlemesine görüşme planlamışlardır. Araştırmada engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları deneyimler, suçluluk duygusu, fırsatların kaybı, anne fedakarlığı, gelecekte çocuğuna yönelik

kaygılar, sosyal izolasyon, sosyoekonomik destek eksikliği ve damgalanma olarak sekiz alt tema oluşturulmuştur. Çalışmanın sonuçları, engelli çocuğu olan annelerin yaşam sorunlarının anlaşılmasına yönelik bir çerçeve sağlamakla beraber annelerin duygusal ve sosyal açıdan desteklenmesi ve yaşam tarzlarının iyileştirilmesi yönünde kullanılabilir.

Özel gereksinimli bireyin ebeveyni olmak ciddi bir sorumluluk ve psikolojik sağlık gerektirmektedir. Bu bağlamda özellikle çocuklarının birincil bakımını üstlenen ebeveyn olan annelerin yaşadıkları ve yaşıyor olabilecekleri sorunların, onlara sağlanabilecek olan destek mekanizmalarının ortaya konabilmesi amacıyla farklı disiplinler çerçevesinde araştırmaların sürdürülmesi son derece önemlidir.

Bu bağlamda bu araştırmanın amacı;

1994-2023 yılları arasında Türkiye’de engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1994-2023 yılları arasında Türkiye’de engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin; üniversitelere göre dağılımı nasıldır?

1994-2023 yılları arasında Türkiye’de engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılımı nasıldır?

1994-2023 yılları arasında Türkiye’de engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımı nasıldır?

1994-2023 yılları arasında Türkiye’de engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin; anabilim dallarına göre dağılımı nasıldır?

1994-2023 yılları arasında Türkiye’de engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin; tamamlandıkları yıllara göre dağılımı nasıldır?

1994-2023 yılları arasında Türkiye’de engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin; araştırma yöntemine göre dağılımları nasıldır?

1994-2023 yılları arasında Türkiye’de engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin; veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?

1994-2023 yılları arasında Türkiye’de engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin; örneklem grubuna göre dağılımı nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama aracı/araçları ve özellikleri, araştırma verilerinin toplanması ve analizi ile ilgili açıklamalar verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde yayınlanmasına izin verilen 1994-2023 yılları arasında Türkiye’de engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin, analizinin yapıldığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz edebilmek amacıyla kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Bu analizde; basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir çalışma söz konusudur. Doküman analizi; anlam çıkarmak, seçilen içerikle ilgili bir anlayış oluşturmak, ampirik

bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin ve Strauss, 2008). Elde edilen veriler frekans ve yüzdelerle analiz edilmiştir.

2.2. İncelenen Dokümanlar

Araştırma yapılırken YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde 1994-2023 yılları arasında yazılmış ve erişime açık olan “Engelli” anahtar sözcüğü ile lisansüstü tezlerin listelenmesi sağlanmıştır. Sonrasında; çıkan filtrele satırına “Anne” sözcüğü yazılarak engelli çocuğu olan annelerin araştırmaya dahil edildiği tezler listelenmiştir. Araştırmanın örnekleminin seçilmesinde; amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme; önceden tanımlanmış ölçütleri taşıyan bütün durumların çalışmaya dâhil edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmada “Engelli” anahtar sözcüğü ile listelenen ve ardından “Anne” sözcüğü kullanılarak yapılan filtreleme ile 154 teze ulaşılmış ancak erişime kapalı olan ve filtreleme sonucunda içerik olarak engelli çocuğu olan annelerle çalışılmamış tezler araştırma kapsamından çıkarılarak 117 lisansüstü tez araştırmaya dahil edilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmanın içeriğindeki tezlere Temmuz-Ağustos 2023 tarihleri arasında YÖK Ulusal Tez Merkezine ait internet sayfasından ulaşılarak bir listeleme yapılmış, erişim izni olan tezlerin kopyaları kaydedilerek depolama yapılmıştır.

2.4. Veri Analizi

Nitel araştırma yöntemlerinden elde edilen verileri açıklayabilecek olan kavramlara ve ilişkilere ulaşma (Yıldırım ve Şimşek, 2013) amaçlı olarak doküman incelemesinin kullanıldığı araştırmada; 1994-2023 yılları arasında

Türkiye’de engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezler; üniversite, enstitü, lisansüstü tezlerin türlerine, anabilim dalları, tamamlandıkları yıllar, yöntem, veri toplama araçları ve örneklem grubuna göre incelenmiştir. Kodlanan veriler istatistiksel analiz programına aktarılmış ve elde edilen nicel veriler frekans ve yüzde istatistikleri yapılarak tablolaştırılmıştır.

3. BULGULAR

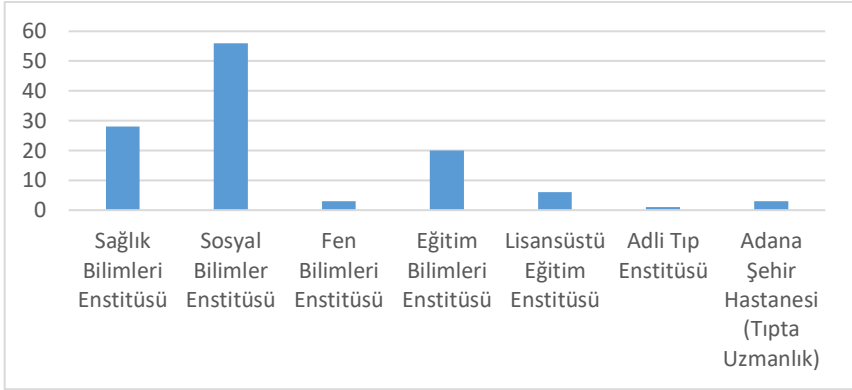
Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda incelenen lisansüstü tezlere dair bulgular tablolar ve sütun grafikleri şeklinde sunulmuştur.

Tablo 1: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı

Üniversite	N	%
Üsküdar Üniversitesi	10	8,60
Haliç Üniversitesi	7	6,00
Sağlık Bilimleri Üniversitesi	3	2,55
Selçuk Üniversitesi	4	3,40
İstanbul Üniversitesi	3	2,55
İstanbul Ticaret Üniversitesi	2	1,70
İstanbul Medipol Üniversitesi	2	1,70
Süleyman Demirel Üniversitesi	2	1,70
Yeditepe Üniversitesi	3	2,55
Maltepe Üniversitesi	4	3,40
Beykent Üniversitesi	4	3,40
Nişantaşı Üniversitesi	3	2,55
Ankara Üniversitesi	9	7,80
Akdeniz Üniversitesi	1	0,85
Bartın Üniversitesi	1	0,85
Bahçeşehir Üniversitesi	1	0,85
Bezm-i Alem Üniversitesi	1	0,85
Cumhuriyet Üniversitesi	1	0,85
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	0,85
Atatürk Üniversitesi	3	2,55
Anadolu Üniversitesi	4	3,40

Ege Üniversitesi	5	4,30
Erciyes Üniversitesi	1	0,85
Gazi Üniversitesi	5	4,30
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	2	1,70
Hacettepe Üniversitesi	2	1,70
İstanbul Arel Üniversitesi	3	2,55
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	0,85
Fırat Üniversitesi	1	0,85
Trakya Üniversitesi	1	0,85
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	1	0,85
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	0,85
Boğaziçi Üniversitesi	1	0,85
İstanbul Aydın Üniversitesi	1	0,85
İstanbul Bilim Üniversitesi	1	0,85
İstanbul Ayyansaray Üniversitesi	1	0,85
İnönü Üniversitesi	1	0,85
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	0,85
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1	0,85
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	1	0,85
Koç Üniversitesi	1	0,85
Marmara Üniversitesi	9	7,80
Manisa Celal Bayar Üniversitesi	1	0,85
Mersin Üniversitesi	1	0,85
Okan Üniversitesi	1	0,85
Sakarya Üniversitesi	1	0,85
Sanko Üniversitesi	1	0,85
Toros Üniversitesi	1	0,85
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	1	0,85
Toplam	117	100,00

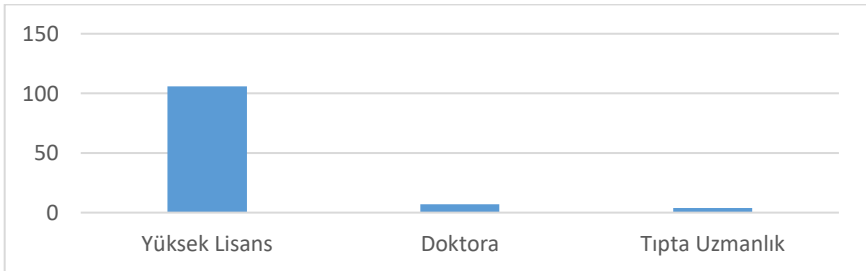

Şekil 2: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin enstitülere göre sütun grafiği

Tablo 2 ve Şekil 2’de tezlerin yapıldıkları enstitülere göre dağılımları incelendiğinde, en fazla 56 (%47,86) tez çalışması ile Sosyal Bilimleri Enstitüsü bunu 28 (%23,93) tez ile Sağlık Bilimleri Enstitüsü ve 20 (%17,09) tez ile Eğitim Bilimleri Enstitüsü izlemektedir.

Tablo 3: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımı

Lisansüstü tezlerin türleri	N	%
Yüksek Lisans	106	90,60
Doktora	7	5,98
Tıpta Uzmanlık	4	3,42
Toplam	117	100,00

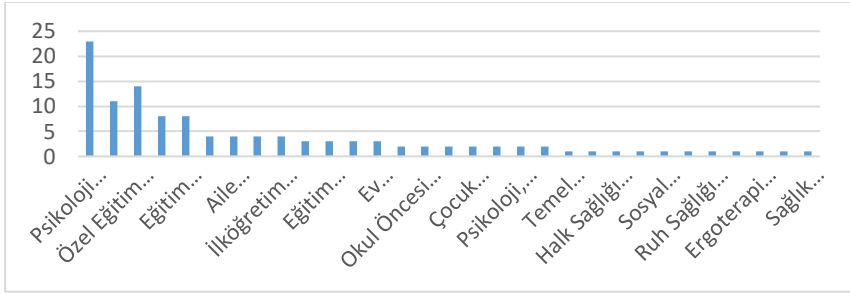
Şekil 3: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin türlerine göre sütun grafiği

Tablo 3 ve Şekil 3 incelendiğinde, engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunu 106 (%90,60) yüksek lisans tezinden oluştuğu sadece konu ile ilgili 7 (%5,98) doktora tezinin ve 4 adet (%3,42) tıpta uzmanlık alanında konu ile ilgili çalışmanın yer aldığı görülmektedir.

Tablo 4: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı

Anabilim Dalı	N	%
Psikoloji Anabilim Dalı	23	19,65
Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı	11	9,41
Özel Eğitim Anabilim Dalı	14	11,98
Klinik Psikoloji Anabilim Dalı	8	6,84
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı	8	6,84
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı	4	3,42
Aile Hekimliği Anabilim Dalı	4	3,42
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı	4	3,42
İlköğretim Anabilim Dalı	4	3,42
Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı	3	2,57
Eğitim Denetimi ve Yönetimi Anabilim Dalı	3	2,57
Hemşirelik Anabilim Dalı	3	2,57
Ev Ekonomisi Anabilim Dalı	3	2,57
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı	2	1,71
Okul Öncesi Eğitim Anabilim Dalı	2	1,71
Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı	2	1,71
Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı	2	1,71
Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi Anabilim Dalı	2	1,71
Psikoloji, İnsan Bilimleri ve Felsefe Anabilim Dalı	2	1,71
Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı	2	1,71
Temel Eğitim Anabilim Dalı	1	0,85
Gelişim Psikolojisi Anabilim Dalı	1	0,85
Halk Sağlığı ve Hemşireliği Anabilim Dalı	1	0,85
Halk Sağlığı Anabilim Dalı	1	0,85
Sosyal Bilimler Anabilim Dalı	1	0,85
Sosyoloji Anabilim Dalı	1	0,85
Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı	1	0,85

Gerontoloji Anabilim Dalı	1	0,85
Ergoterapi Anabilim Dalı	1	0,85
Beslenme ve Diyetetik Anabilim Dalı	1	0,85
Sağlık Hizmetleri İletişim Anabilim Dalı	1	0,85
Toplam	117	100,00

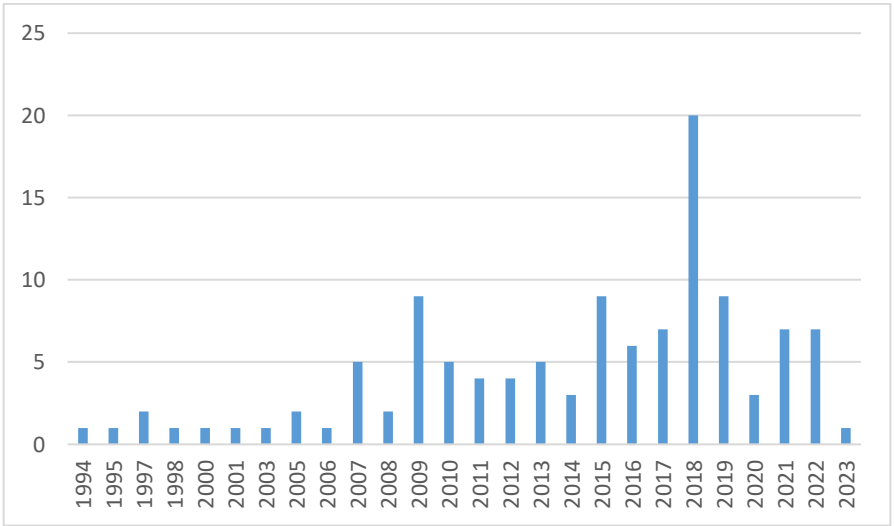
Şekil 4: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre sütun grafiği

Tablo 4 ve Şekil 4'te tezlerin yapıldıkları enstitülere göre incelendiğinde, tez çalışmalarının en fazla 23 (%19,65) tez çalışması ile Psikoloji Anabilim Dalı'nda, 14 (%11,98) tez çalışması ile Özel Eğitim Anabilim Dalı ve 11 (%9,41) tez çalışması ile Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı'nda yapıldığı görülmektedir. 11 farklı Anabilim Dalı'nda da konuyla ilgili sadece 1 (%0,85) lisansüstü tez çalışmasının yapıldığı belirlenmiştir.

Tablo 5: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin tamamlandıkları yıllara göre dağılımı

Lisansüstü Tezlerin Tamamlandıkları Yıllar	N	%
1994	1	0,85
1995	1	0,85
1997	2	1,70
1998	1	0,85
2000	1	0,85
2001	1	0,85
2003	1	0,85
2005	2	1,70
2006	1	0,85

2007	5	4,27
2008	2	1,70
2009	9	7,70
2010	5	4,27
2011	4	3,41
2012	4	3,41
2013	5	4,27
2014	3	2,56
2015	9	7,70
2016	6	5,12
2017	7	5,98
2018	20	17,09
2019	9	7,70
2020	3	2,56
2021	7	5,98
2022	7	5,98
2023	1	0,85
Toplam	117	100,00

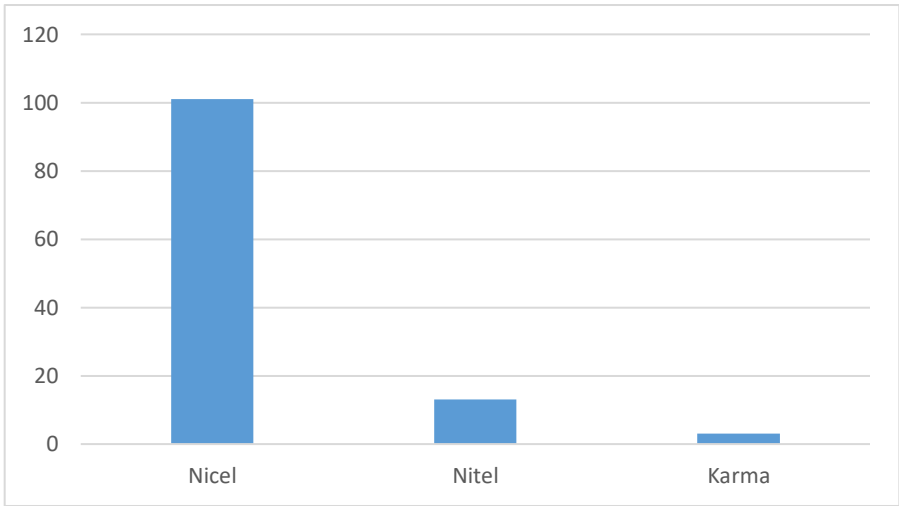
Şekil 5: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin tamamlandıkları yıllara göre sütun grafiği

Tablo5 ve Şekil5'te, engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin en fazla 2018 (%17,09) yılında yapıldığı görülmektedir. 2009 yılında, 2015 yılında ve 2019 yılında da diğer yıllara oranla daha fazla bu konuda çalışmaların yapıldığı buna karşılık 2020 (%2,56) yılında genel olarak bu konuda yapılan lisansüstü tez çalışmalarında belirgin bir düşüş yaşandığı, 2021 (%5,98) yılında ise yeniden bir artışın olduğu saptanmıştır.

Tablo 6: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımı

Araştırma Yöntemi	N	%
Nicel	101	86,32
Nitel	13	11,12
Karma	3	2,56
Toplam	117	100,00

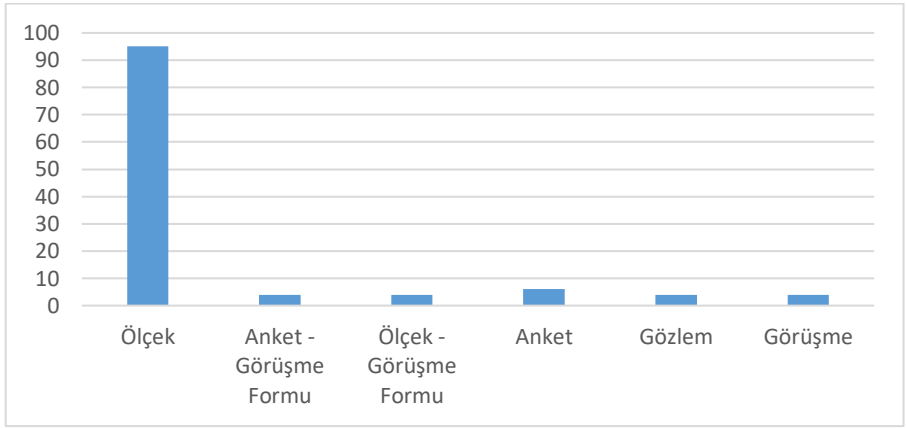

Şekil 6: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemine göre sütun grafiği

Tablo 6 ve Şekil 6'da engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemine göre 117 tezdten 101'inin (%86,32) nicel ve 13'ünün (%11,12) nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapıldığı karma yöntem ile sadece 3 (%2,56) lisansüstü tez çalışmasının olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı

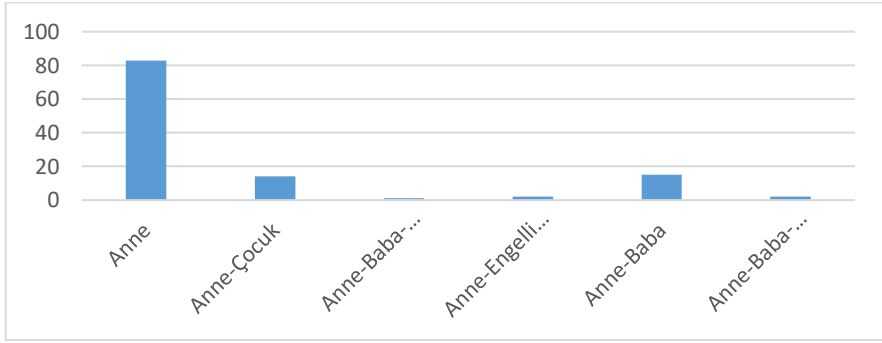
Veri Toplama Araçları	N	%
Ölçek	95	81,19
Anket - Görüşme Formu	4	3,42
Ölçek - Görüşme Formu	4	3,42
Anket	6	5,13
Gözlem	4	3,42
Görüşme	4	3,42
Toplam	117	100,00

Şekil 7: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre sütun grafiği

Tablo 7 ve Şekil 7’de engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan 1994-2023 yılları arasında yapılan lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama araçları incelendiğinde, en çok kullanılan veri toplama aracının ölçek (%81,19) olduğu, ikinci sırayı 6 lisansüstü tezde kullanılan anketin izlediği görülmektedir.

Tablo 8: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin örneklem grubuna göre dağılımı

Örneklem Grubu	N	%
Anne	83	70,95
Anne-Çocuk	14	11,97
Anne-Baba-Öğretmen	1	0,85
Anne-Engelli çocuğun normal gelişim gösteren kardeşi	2	1,70
Anne-Baba	15	12,83
Anne-Baba-Çocuk	2	1,70
Toplam	117	100,00

Şekil 8: Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin örneklem grubuna göre sütun grafiği

Tablo 8 ve Şekil 8 incelendiğinde engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerde en fazla kullanılan örneklem grubunun anneler (%70,95) olduğu, bunu anne ve babaların (%12,83) birlikte yer aldığı araştırmalar izlerken, 14 tezin (%11,97) anne-çocuk örneklem grubu ile yapıldığı saptanmıştır. Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerde sadece 1 tezin (%0,85) anne-baba-öğretmen örneklem grubu ile yapıldığı görülmektedir.

4.TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış 1994-2023 tarihleri arasında YÖK Ulusal Tez merkezinde erişime açık olan 117 lisansüstü tez incelenmiştir.

Araştırmada engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin 1994-2023 yılları arasında Üsküdar Üniversitesi başta olmak üzere en fazla Marmara Üniversitesi ve Ankara Üniversitesinde yürütüldüğü görülmüştür. Üsküdar Üniversitesi'nin 2011 yılında kurulmuş yeni bir üniversite olmasına rağmen hem fakülte hem de enstitü bazında konu ile paralellik gösteren yüksek lisans ve doktora programlarının yer alması bu bulgunun nedeni olarak düşünülebilir. Bunun yanında Marmara Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'nin de köklü üniversiteler olmaları ve bu alanda bölüm olarak yeterli bir akademik kadroya sahip olmaları bu üniversitelerde engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin diğer üniversitelere göre sayı olarak fazla olmasının sonucu olabilir.

Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin neredeyse yarıya yakını Sosyal Bilimleri Enstitüsüne ait olup bunu Sağlık Bilimleri Enstitüsü ile Eğitim Bilimleri Enstitüsü takip etmektedir. Aral vd. (2015) Türkiye'de çocuk gelişimi alanındaki lisansüstü tezleri inceledikleri çalışmalarında lisansüstü tezlerin ağırlıklı olarak Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nde yapıldığını, bunu Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Fen Bilimleri Enstitüsü'nün izlediğini belirlemişlerdir. Dağlı (2022) Türkiye'de eğitim alanında çocuk hakları ile ilgili yapılan lisansüstü tezleri incelediği çalışmasında ise tez çalışmalarının en fazla Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde yapıldığını bunu Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün izlediğini ve en az tez çalışmalarının ise Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nde yürütüldüğünü saptamıştır. Farklı çalışma konularında lisansüstü tezlerin incelenmesi bu sonuçları ortaya çıkartırken araştırma konusunun engel ve engelli çocuğa

sahip anneler olması ailenin yaşadıkları psikolojik, duygusal, ekonomik ve sosyal sorunların ortaya konması ve çözüm önerileri getirilmesi yönünde yapılan lisansüstü tezlerinin daha fazla Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne ait olması sonucunu getirmektedir.

Araştırmada tezlerin büyük çoğunluğu yüksek lisans düzeyindedir. Ceylan (2021)'in otizm spektrum bozukluğu ile ilgili tek denekli araştırma yöntemleriyle desenlenen lisansüstü tezlerin incelenmesi ile Alı İsmail (2022)'in kaynaştırma eğitimi uygulamalarında karşılaşılan sorunlar üzerine yapılan lisansüstü tezleri incelediği çalışmasında da incelenen tezlerin büyük oranda yüksek lisans düzeyinde olması araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir. 2022-2023 yılları YÖK istatistiklerine göre örgün öğretimde yüksek lisans düzeyindeki öğrenci sayısı 358685 iken doktora düzeyindeki öğrenci sayısının 114508 olması da yüksek lisans tezlerinin fazla olmasının nedeni olabilmektedir. Bu durum aynı zamanda yüksek lisans düzeyinde eğitim alındıktan sonra doktora eğitimine devam etme oranının düşük olması şeklinde yorumlanabilir.

Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezler Psikoloji Anabilim Dalı ile Özel Eğitim Anabilim Dalı'nda daha fazla çalışılmıştır. Engelli çocuğa sahip annelerin çocuklarının birincil bakım vereni olmaları onların tükenmesine, aile dinamiklerinin ve eşler arası ilişkilerinin bozulmasına neden olabilmekte, engelli çocuğun ailede yarattığı stres, sosyal izolasyon gibi olumsuz sonuçlar özellikle Psikoloji Anabilim Dalı ile Özel Eğitim Anabilim Dalı'nda araştırmacılar tarafından daha çok tercih edilen bir konu olup alan yazına katkıda bulunmalarının sonucu olarak düşünülebilir.

Araştırma sonucunda engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezler 2018 yılında sayıca diğer yıllara göre daha fazladır. Özdemir (2020)'in Türkiye'de eğitim alanında otizm üzerine yapılmış tezleri incelediği

çalışmasında da 2018 yılında yapılan lisansüstü tezlerin sayısının diğer yıllara oranla daha fazla olduğunu saptamıştır.

Araştırma bulgularında 2020 yılında yapılan lisansüstü tezler sayısal anlamda 2018 yılına göre ciddi bir azalma göstermektedir. Sildir Daşar ve Akgün (2022) okul öncesi dönemde davranış sorunlarını konu alan yurtiçi lisansüstü tezleri inceledikleri çalışmalarında davranış problemleri ile ilgili yapılan tezlerin 2019 yılına kadar artış gösterdiğini, 2019 yılından sonra nispeten bir azalma olduğunu saptamışlardır. 2020 yılında Covid-19 salgını nedeniyle ülke genelinde yaşanan kısıtlamalar yükseköğretimde de yüz yüze eğitime ara verilmesi, Yükseköğretim Kurulu tarafından tez aşamasındaki lisansüstü eğitim öğrencilerine ek süre verilmesi ya da öğrencilere sunulan kayıt dondurma hakkı nedeniyle yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının ertelenmesi lisansüstü tez çalışmalarında nispeten bir azalmanın nedeni olabilmektedir.

Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin daha çok nicel olduğu karma ve nitel yöntemler kullanılarak yapılan çalışmaların kısıtlı olduğu saptanmıştır. Tozan (2023) 2012-2022 yılları arasında erken okuryazarlık ile ilgili yapılmış lisansüstü tezleri incelediği çalışmasında tezlerde araştırma türü olarak en fazla nicel yöntem, en az karma yöntemin kullanıldığını, Dağlı (2022) Türkiye’de eğitim alanında çocuk hakları ile ilgili yapılan lisansüstü tezleri incelediği çalışmasında ise nicel ve nitel tezlerin sayısal olarak birbirine çok yakın olduklarını belirlemiştir. Lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemindeki bu farklılıklar araştırma yapılan konuya ve çalışma grubuna göre de farklılıklar gösterebilmektedir. Nitel ve karma yöntemler veri toplama ve analiz süreçleri çok fazla emek ve zaman gerektirmekte, nicel yöntemler ise daha genellenebilir ölçülebilir ve güvenilir veriler ürettiğinden araştırmacılar tarafından daha tercih nedeni olabilmektedir (Anonim, 2023).

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarında ilk sırada ölçek, ikinci sırada anket ve üçüncü sırada da anket-görüşme formu ve ölçek-görüşme formunun bir arada kullanıldığı tezler gelmektedir. Özellikle engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunda veri toplama aracı olarak ölçekler kullanılmaktadır. Ölçekler bilimsel bir araştırmada ölçülmek istenilen özellikler dikkate alınarak hazırlanmış araçlardır. Konunun sayısal olarak ifadesini mümkün kılmaktadır. Özellikle bireyin duygu, düşünce, algıları gibi doğrudan gözlenemeyen bir takım içsel özellikleri ölçülebilir hale getirmektedir (Bayat, 2014). Bu nedenle ölçeklerin araştırmacılar tarafından çoğunlukla tercih edildiği düşünülmektedir.

Araştırmada engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin örneklem gruplarını en fazla anneler oluşturmaktadır. Anne-babanın ve anne ile engelli çocuğun örneklem grubunu oluşturduğu tezler nispeten daha azdır. En az çalışılan örneklem grubu anne-baba-öğretmenlerin bir arada olduğu çalışma gruplarıdır. Irmak Gündoğdu (2018) 1997-2017 yılları arasında kaynaştırma eğitimi ile ilgili yapılmış lisansüstü tezleri incelediği araştırmasında örneklem grubu olarak en çok öğretmenlerle çalışıldığını bunu öğrencilerle çalışılan lisansüstü tezlerin izlediğini belirlemiştir. Araştırmada lisansüstü tezlerde araştırma başlığı itibariyle anne anahtar kelimesinin yer alması ve engelli çocuğa sahip ailelerde bakım yükünün genel olarak annede olması örneklem grubunu büyük oranda annelerin oluşturmasının nedeni olarak düşünülebilir.

1994-2023 yılları arasında engelli anahtar sözcüğü ve ardından anne sözcüğü ile filtreleme yapılarak listelenen lisansüstü tezlerin incelendiği bu araştırmanın sonuçlarına yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur:

Araştırmada YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde 1994-2023 yılları arasında yazılmış ve erişime açık olan "Engelli" anahtar sözcüğü ve ardından "Anne"

sözcüğü ile filtreleme yapılarak erişimine izin verilen 117 lisansüstü tezin incelenmesi yapılmıştır. Bundan sonraki araştırmalarda sadece “engelli” ya da “engel” anahtar kelimesi kullanılarak yeni çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmaların kapsamına bu konuda yayınlanmış makalelerin incelenmesi de dahil edilebilir.

Engelli çocuğa sahip annelerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerde nicel yöntemin çok fazla kullanılması söz konusu olduğundan bundan sonra yapılacak araştırmalarda nitel ve karma yöntemlerin daha fazla kullanılması önerilebilir.

Bu araştırma 1994-2023 yılları arasında Türkiye’de yapılan lisansüstü tezler ile sınırlı olduğundan yeni yapılacak araştırmalarda yurt dışında yapılan çalışmaların dahil edilerek karşılaştırmalar yapılabilir.

Engelli çocuğa sahip ailelerle yapılacak araştırmalarda örneklem grubu annelerle birlikte diğer aile bireyleri, engelli çocuk ve öğretmenleri ile oluşturularak yeni çalışmalar planlanabilir.

Araştırma sonuçlarında 28 üniversitede 1994-2023 yılları arasında engelli çocuğa sahip annelerle gerçekleştirilmiş sadece bir adet lisansüstü tez çalışmasının yürütülmesi, doktora düzeyindeki lisansüstü tezlerin ise sınırlı sayıda olması nedeniyle bundan sonra yapılacak araştırmalarda farklı anabilim dallarında ve farklı enstitülere bağlı olarak konu ile ilgili çalışmaların yürütülmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Alı İsmail, M. (2022). Kaynaştırma eğitimi uygulamalarında karşılaşılan sorunlar üzerine yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi: Meta-sentez çalışma. Yüksek Lisans Tezi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Edirne.
- Anonim (2023). Sosyolojide nicel ve nitel araştırma yöntemleri. 10 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.bingol.edu.tr/media/204988/sayt-bolum8-Sosyolojide-Nicel-ve-Nitel-Arastirma-Yontemleri.pdf> adresinden erişildi.
- Aral, N. Tanrıbuyurdu, E. F. Tiryaki, A. Y., Sağlam, M. ve Aysu, B.(2015). Türkiye’de çocuk gelişimi alanındaki lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 14(1):7-16.
- Aydoğan-Akıncı, A. ve Darıca, N. (2000). Özürlü çocuğa sahip anne-babaların umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Çocuk Forumu Dergisi*, 3 (2), 25-31.
- Bahar A., Bahar G., Savaş H.A. ve Parlar S.(2009).Engelli çocukların annelerinin depresyon ve anksiyete düzeyleri ile stresle başa çıkma tarzlarının belirlenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4, (11), 97-112.
- Barbosa, M.A.M. , Chaud, M. N. ve Gomes, M.M.F. (2008). Experiences of mothers of disabled children: a phenomenological study. *Acta Paul Enferm*, 21(1):46-52.
- Bayat, B. (2014). Uygulamalı sosyal bilim araştırmalarında ölçme, ölçekler ve “likert” ölçek kurma tekniği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3): 1-24.
- Buluş, S. ve Ersoy, A., F. (2019). *Engelli çocuğu olan annelerde tükenmişlik: nitel bir çalışma. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24 (3), 764-781.
- Ceylan,H. (2021). Otizm spektrum bozukluğu ile ilgili tek-denekli araştırma yöntemleriyle desenlenen lisansüstü tezlerin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. *Lefke Avrupa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü*, Lefke.
- Corbin, J. ve Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.

- Dağlı, S. K. (2022). Türkiye’de eğitim alanında çocuk hakları ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 3(1), 22-34.
- Ertan, L. (2017). *Zihinsel engelli çocuğa sahip anne babalarda sosyal kaygı ve algılanan sosyal destek*. Yüksek Lisans tezi. Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gray D.,E. (1993). Perceptions of stigma: The parents of autistic children. *Sociology of Health and Illness*, 15, 102-120.
- Irmak Gündoğdu, A. (2018). 1997-2017 yılları arasında kaynaştırma eğitimi ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Konya.
- Lebni, J.Y. Ziapour,A. Khosravi,B. ve Kandi, Khalifeh.Z.R. (2021). Lived experience of mothers of children with disabilities:a qualitative study of Iran. 20 Ağustos tarihinde https://www.researchgate.net/publication/339298649_Lived_experience_of_mothers_of_children_with_disabilities_a_qualitative_study_of_Iran adresinden erişildi.
- Özbesler, C. (2008). Farklı gelişimsel özellikleri olan çocuğa sahip ailelerin sorunları. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 8 (1-2), 25-36.
- Özdemir, G. (2020). Türkiye’de eğitim alanında otizm üzerine yapılmış tezlerin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Sildir Daşar, E. ve Akgün, E. (2022). Okul öncesi dönemde davranış sorunlarını konu alan yurtiçi lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Studies in Educational Research and Development*, 6(2), 95-126.
- Sucuoğlu, B. (2010). Zihin engeli tanımları sınıflandırma ve yaygınlık. (Ed. B. Sucuoğlu). *Zihin Engelliler ve Eğitimleri* içinde (s. 49-86). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Tozan,R.M. (2023). 2012-2022 yılları arasında erken okuryazarlık ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Aksaray.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. 10 Temmuz 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/259828893_Learning_about_Qualitative_Document_Analysis adresinden erişildi.

World Health Organization (WHO). (2011). *World report on disability*. Geneva.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.

YÖK (2023). 2022-2023 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri. 22 Ağustos 2023 tarihinde <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden erişildi.

BÖLÜM 10

TÜRKİYE’DE GÖÇMEN VE MÜLTECİ ANNELERİ DESTEKLEMeye YÖNELİK YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ³¹

Dr. Öğr. Üyesi Nuray ÖZTÜRK³²

Arş. Gör. Yavuz Selim KARASU³³

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10427917>

---

³¹ Bu çalışma İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Kadın Dayanışma ve Destekleme Derneğinin yürüttüğü “Dezavantajlı Kadınlara Yönelik Multidisipliner Uygulamalar Bilimsel Araştırma”, protokol No: 2023/M-310 projede yapılan araştırma sonucunda üretilmiştir.

³² Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Kırıkkale, Türkiye. nurayozturk@kku.edu.tr, orcid id: 0000-0002-1839-9764

³³ Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Kırıkkale, Türkiye. yselimkarasu@kku.edu.tr, orcid id: 0000-0003-3715-9069

1.GİRİŞ

Tarih boyunca daha iyi ve güvenli bir yaşamın hayalini kuran insanoğlu içinde bulunduğu zamanın, mekânın, insanın ve doğanın yarattığı olumsuzluklardan daha az etkilenmek için yaşam standardı daha iyi ve daha güvenli olan coğrafyalara göç etmişlerdir ancak göçün getirmiş olduğu sonuçlarla da yüzleşmek zorunda kalmışlardır (Şahin, 2020). Kuşkusuz, hangi sosyal gruba ait olduğu ya da nedeni fark etmeksizin insanların bir coğrafyadan ve kültürden başka bir yere taşınması, göç edenleri derinden etkileyebilmektedir. Kadınlar, çocuklar veya refakatsiz çocuklar gibi sosyal gruplar göç sürecinden diğer gruplara oranla çok daha yüksek düzeyde etkilenebilmektedir (Kalem, 2021; Yılmaz, 2019). Annelerin göçmen ve mülteci olarak günümüz dünyasında; durumun yarattığı değişimler dolayısıyla ne ölçüde etkilendiği, kendilerini sınırlayan veya yeni fırsatlar yaratan, annelik becerilerini gösteren süreçleri nasıl değerlendirdikleri soruları üzerinde yeterince durulmamıştır (Kalem, 2021). Göçmen ve mülteci annelerin desteklenmesi ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmaların mevcut durumunu değerlendirmeden önce göçle ilişkili kavramlara, Türkiye'nin göçe yönelik uyguladığı politikalara ve göçmen kadın kavramına kısaca değinmekte yarar vardır.

1.1. Göç ile İlişkili Kavramlar

Göçmen ve mülteci annelerin annelik becerileri ile ilgili süreç içerisindeki karşılaştıkları sorunları ele almadan önce bu konuyla ilgili kavramların daha iyi anlaşılması için net bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Göç kavramı, “Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun yer değiştirdiği nüfus hareketleridir.” Birleşmiş Milletler göçmen kavramını; nedenleri, göç yolları, düzenli veya düzensiz, gönüllü ya da zorunlu olup olmaması fark etmeksizin farklı bir ülkede bir yıl süreyi geçecek şekilde ikamet eden birey olarak

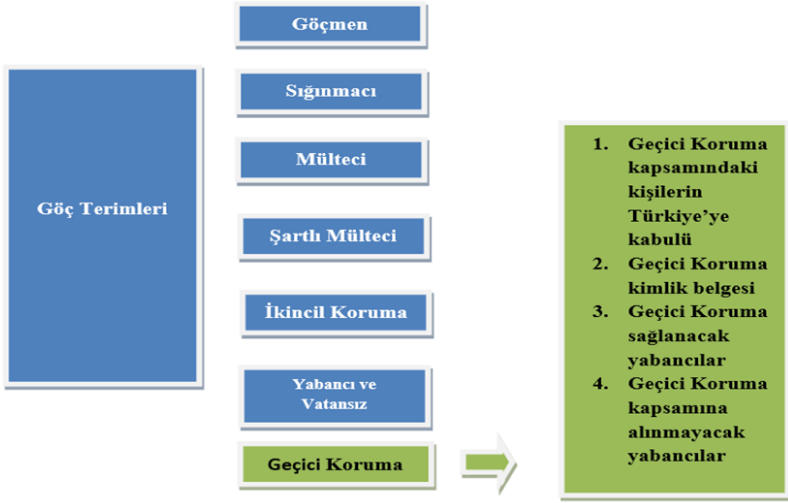
belirtmektedir (IOM, 2009). Muhacirler [göçmenler] “14/06/1934 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan İskân Kanunu’na” göre şu şekilde açıklanmaktadır:

“MADDE 3 – Türkiye’de yerleşmek maksadile [amacıyla] dışarıdan, münferiden [bireysel] veya müçtemian [kitlese], gelmek isteyen Türk soyundan meskûn [ikâmet eden] veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler, işbu kanunun hükümlerine göre Dahiliye Vekilliğinin [İçişleri Bakanlığı’nın] emrile [emriyle] kabul olunurlar. Bunlara [muhacir] denir. Kimlerin ve hangi memleketler halkının Türk kültürüne bağlı sayılacağı İcra Vekilleri Heyeti karar ile belirlenir.” (Resmî Gazete, 1934).

Göç ile ilgili diğer kavramlardan biri olan sığınmacı; ciddi zararlardan ya da maruz kalacağı zulümden korunmak maksadıyla kendi yaşadığı ülkesi dışında farklı bir ülkede güvenlik arayışında olan ve mültecilik statüsüne ilişkin ulusal ya da uluslararası belgeler kapsamında yapmış olduğu başvurunun sonucunu bekleyen kişi olarak tanımlanmaktadır. Mülteci kavramı ise; ırkı, dini, siyasi görüşleri ve belirli bir sosyal gruba mensubiyeti dolayısıyla zulüm korkusu sebebiyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında yer alan ve sahip olduğu bu korku yüzünden, vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi olarak belirtilmektedir. 1984 Cartagena Bildirisi de benzer şekilde, mültecileri; “Yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri veya özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkesinden kaçan kişiler” olarak belirtmektedir (IOM, 2009).

Türkiye’de bulunan Suriye vatandaşlarının çoğunluğu Türk kökenli olmadıklarından dolayı göçmen olarak tanımlanamazlar ancak Göç Terimleri Sözlüğü’nde aktarıldığı üzere bir yıldan fazla Türkiye’de yaşamlarını

sürdüremelerinden dolayı göçmen olarak kabul edilebilmektedirler. Bu bağlamda Suriyeli mülteciler için yapılan çalışmalarda hem göçmen hem de mülteci ifadelerine rastlanmaktadır. Türkiye'ye sığınan bireyler için sığınmacı, mülteci ve göçmen terimleri dışında şartlı mülteci, ikincil koruma, yabancı ve vatansız ile geçici koruma terimleri de kullanılabilir (Şekil 1).

Şekil 1: Göç Terimleri (Fansa, 2021).

Bireylerin, kendi ülkesi içerisinde gerçekleştirdiği iç göçü ya da başka bir ülkeye sığınmasına yol açan dış göçü yaşamasının birçok nedeni vardır. Göç etme nedenleri arasında işsizlik, yoksulluk, toprak paylaşımı, kan davaları, depremler, kuraklık, çevre felaketleri, terörizm, insan hakları ihlalleri, dini veya etnik ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, tarımın makineleşmesi, aile birleşimi, evlilik ve istihdam gibi birçok neden yer almaktadır (Sağlam 2006; Topçu ve Başer 2006).

Kadınların göç etme sebepleri arasında en sık görülen göç tipi bağlantılı göçtür. Bağlantılı göç kavramı ailenin herhangi bir nedenle göç eden erkek

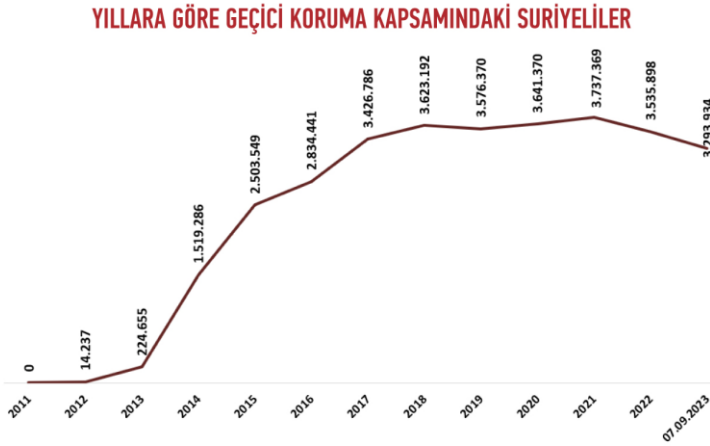
üyelerini takip eden kadınların hareketini tanımlar. Bu göç türünde kadının bağımsız bir göç kararından ziyade aileden kaynaklanan ve aile içindeki konumuna bağlı olarak göç etmesi söz konusudur. Evlilik de kadına özgü göç kavramlarından biridir (İlkkaracan ve İlkkaracan 1998).

1.2. Türkiye'nin Göç Politikaları ve Yönetimi

Tarih boyunca bazen jeopolitik konumun uygunluğu bazen de siyasi etmenlerden dolayı kendisine yönelen göç hareketleri karşısında Türkiye'nin nasıl bir politika izlediği pek çok siyasi yazar tarafından ele alınmıştır. Alan yazın incelendiğinde Türkiye'deki göç politikaları üç döneme ayrılmaktadır. Bu dönemlerin **ilki** 1923-1950 yıllarını kapsayan ulus-devlet inşasıdır. Bu dönemde nüfusun hızlı bir şekilde, etnik, dini ve kültürel yönden türdeş hale getirilmesine öncelik verilmiştir. Bu politikanın sonucu olarak yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile ülkede bulunan bazı azınlıkların gönderilmesi ve onların yerine Türk ve Müslüman Türk kültüründen olanların getirilmesi yoluna gidilmiştir (Okutan, 2009). İlerleyen yıllarda etkisini iyiden iyiye gösteren bu politikayla gayrimüslimlerin Türkiye'den, Müslüman ve soydaş olanların ise Türkiye'ye göçü kurumsallaşmıştır. Bu politikada amaç az olan Türk nüfusunu arttırmaktır (İçduygu vd., 2009).

Bu politikanın hukuki düzenlemelerle birlikte siyasi düzlemdeki etkisini ise 1934'te çıkarılan İskân Kanunu ile görmekteyiz. Bu kanunla Türk soyu ve kültürüne yakın olanların sığınmacı ve mülteci olarak alımı kolaylaştırılırken, bu kriterleri sağlamayan bireylerin ise ülkeye girişi sınırlandırılmıştır. Ayrıca bu kanuna göre ülke içinde halihazırda yaşayan Türk olmayan bireylerin de Türkleşmesini sağlamak amacıyla belli bölgelere yerleştirilme kararı alınmıştır. Bu yolla Türkleştirilme süreci tamamlanmaya çalışılmıştır (Aktel ve Kaygısız, 2018).

1950-1980 yıllarını kapsayan **ikinci dönem**, Türk ulus devleti yapılanmasının bölgesel temelli boyut inşa ettiği bir aşamadır. Sanayileşme sürecine giren Türkiye’de bu dönemde kırdan kente göç hareketi de başlamıştır. Gayrimüslimlerin ülke dışına göçleri çeşitli nedenlerle devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye’ye Yugoslavya ve Bulgaristan’dan da Türk kökenli bireylerin göçü devam etmektedir. Bu dönemin bir başka özelliği ise 1960’lı yıllardan itibaren ilk kez Türkiye’den çalışma amacıyla batı ülkelerine yoğun bir şekilde göçler başlamıştır. Bu göçlerdeki amaç Türkiye’ye döviz girdisi sağlamak, ekonomiye katkı sunmaktır. Göç için düşünülen ülkelerin başında Almanya vardır. Bu dönemde ayrıca 1980’li yıllarda Türkiye’nin sınır komşusu konumunda olan ülkelerde ortaya çıkan rejim değişiklikleri, iç savaşlar ve karışıklıklar sebebiyle göçün başka bir boyutu ile karşılaşmıştır. Böylece Cumhuriyet tarihinde ilk kez Türk ve Müslüman olmayan bireyler tarafından Türkiye’ye göç gerçekleşmiştir. 1980’li yıllardan günümüze Türkiye’nin göç türü değişmiş bununla birlikte de bu göçler politika ve kurumsal düzenlemelerle daha belirgin haller almıştır. Hâlihazırda bakıldığında 80’li yıllardan başlayıp günümüze kadar hala devam eden çevre ülkelerdeki karışıklıklar ve 90’lı yıllarda dünyanın küreselleşmesinin hız kazanması ile ülkeler arası geçişler eski yıllara oranla fazlasıyla kolaylaşmıştır ve artmıştır (Aktel ve Kaygısız, 2018).

Şekil 2: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Yıllara Göre Durumu (T.C. İçişleri Bakanlığı GİGM, 2023)

Türkiye'ye yapılan **son göç** hareketi 2011 yılında Suriye'deki iç savaş sebebiyle başlamıştır. Nitekim yukarıda Şekil 2'de yer aldığı gibi Göç İdaresi Genel Müdürlüğünden alınan verilere göre Türkiye'de 2012 yılında 14.237 olan geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı yıllar içerisinde artarak 2023 Eylül ayı itibarıyla yaklaşık 3.293.934'e ulaşmıştır. Suriye'deki iç savaşın sürmesi halinde bu sayının daha da artması beklenmektedir.

1.3.Göç ve Kadın

Geçmişten günümüze görüldüğü üzere pek çok insan farklı nedenlerle yaşadıkları yerleri terk ederek göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu göçler içinde gönüllü göçlerin yanı sıra Türkiye'ye son göç hareketinde olduğu gibi göçe zorlananlar, mülteciler ve sığınmacılar da bulunmaktadır. Göç eden insanların yarıya yakını kadınlar oluşturmaktadır.

**GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDA BULUNAN SURIYELERİN
YAŞ VE CİNSİYETE GÖRE DAĞILIMI**

YAŞ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
TOPLAM	1.727.198	1.566.736	3.293.934
0-4	249.602	233.735	483.337
5-9	267.501	251.951	519.452
10-14	187.272	178.132	365.404
15-18	127.967	115.959	243.926
19-24	205.287	172.933	378.220
25-29	183.793	148.652	332.445
30-34	132.826	108.571	241.397
35-39	110.845	92.402	203.247
40-44	79.282	70.843	150.125
45-49	54.531	55.402	109.933
50-54	41.514	42.965	84.479
55-59	32.404	34.695	67.099
60-64	21.800	23.049	44.849
65-69	14.965	16.359	31.324
70-74	8.931	9.834	18.765
75-79	4.524	5.497	10.021
80-84	2.269	3.070	5.339
85-89	1.121	1.591	2.712
90 ve üstü	764	1.096	1.860

Şekil 3: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Yıllara Göre Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (T.C. İçişleri Bakanlığı GİGM,2023)

Şekil 3'te görüldüğü üzere Türkiye'deki göçmen ve mültecilerin neredeyse yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Kadınlar erkeklere kıyasla fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal açıdan nispeten daha zayıf oldukları için "sığınmacılık" durumunun getirdiği zorluklara erkeklere göre daha ağır şekilde katlanmaktadırlar (Işıkçı ve Alacadağlı, 2018).

Göçmen ve mülteci sıfatıyla başka ülkelere göç etmek zorunda kalan kadınlar yaşamaya başladıkları yeni ülkelerinde hem sığınmacı olmaları hem de kadın olmaları sebebiyle cinsiyete özgü sorunları erkeklere göre daha fazla yaşamaktadır. Göçmen kadınlar haklarının ihlalleri ile birlikte maruz bırakıldıkları cinsiyet istismarı sonucu yaşlı, engelli ve çocuklar gibi özellikli gruplarla birlikte en savunmasızlar konumunda yer almaktadır (Işıkçı ve Alacadağlı, 2018).

Göç ve kadın konusuna genel olarak bakıldığında, kadınlar göç etmek zorunda bırakılmadan önce de yaşadıkları yerlerde toplumsal cinsiyete dayalı olarak birçok sorun yaşamaktadırlar. Bu sorunların içinde eğitim fırsatlarından eşit olarak faydalanmama, bilgiye erişimde kısıtlılık, şiddet, ayrımcılık ve evlilikle beraber gelen aile sorumlulukları bulunmaktadır. Kadınların yaşadığı bu sorunlara bir de dilini bile bilmediği bir ülkeye göç etmek zorunda bırakılması ve yeni yaşama uyum sağlama zorunluluğu da eklenmektedir. Göç ettikleri ülkede uyum sürecinde yaşadıkları zorlukların en büyüğü ise yeni yaşamın gerektirdiği bilgi ve becerilerden yoksun olmasıdır (Işıkçı ve Alacadağlı, 2018).

Göç ettikleri ülkelerde özellikle baskı altındaki muhafazakâr toplum ve aile yapılarında yaşayan kadınlar, göç sonrası içinde buldukları durumlardan etkilenmekte ve karşılaştıkları sorunları çözmeye erkeklerle göre farklı yöntemlere sahip olmaktadır. Daha iyi yaşam koşulları arayışıyla Türkiye'ye veya başka ülkelere göç eden ve göç öncesinde gerekli eğitimi alamayan kadınlar, göç sonrasında da dahil oldukları bu yeni ortamda sosyal hayat ve kültürel yaşam açısından yetersiz kalmaktadır. Gelenekselci yaklaşımların hâkim olduğu bölgelerden gelen bu kadınlar, her konuda modern öncesi bir yaşam sürmektedirler (Tekin Yılmaz, 2005). Çağ dışı bir doğum deneyimi yaşayan, sağlık gereksinimlerini çok zor karşılayan mülteci kadınlar bundan dolayı üreme sağlığı sorunları da yaşamaktadır (Karakaya, 2017). Bu sorunlar arasında erken yaşta evlilik nedeniyle ergenlik döneminde oluşan hamilelikler, anne ölümleri, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve çocuklarda perinatal ölümler yer almaktadır. Evlilik yaşı, kadınların hamilelik sırasında karşılaştıkları risklerin önemli bir göstergesi olarak görülmektedir (Özlem ve Gökler, 2021).

Bebeğin bakımı ve ihtiyaçlarının giderilmesinde gelişiminin desteklenmesinde en büyük pay sahibi olan kadınların hem hamilelik sürecinde hem de doğum sonrası süreçte sağlıklı bir şekilde kalmaları önemlidir. Özellikle doğumdan sonra ve yaşamın ilerleyen yıllarında annelerin çocukların gelişimi üzerinde etkisi düşünüldüğünde çocukları daha elverişli ve daha destekleyici bir ortamda büyütmesi gereklidir.

Göçmen konumunda olsun ya da olmasın çocuk eğitiminde aile içinde ön sırayı çoğunlukla anne almaktadır. Bu ilişki ilk olarak duygusal bir düzlemde başlamakta ve bu duygusal bağlanmanın göstergesi sevgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Annenin çocuğuna karşı olan ilgi ve alakası sevgi yoluyla gösterilmektedir. Annesinin kendisine gösterdiği bu karşılıksız sevgiyi hisseden çocuk o andan itibaren anne tarafından gelen her türlü eğitici eylemi kabul etmektedir. Anne tarafından doğumdan itibaren çocuğa verilen bu sevginin sürekli, tutarlı ve dengeli olması çocuğun fizyolojik ihtiyaçları kadar önemlidir. Psikanalist ve kuramcılara göre eğer çocuk yaşamının ilk yılında annesiyle bir ilişki kurabiliyor ve sevgisini hissedebiliyorsa kendini güvenli hissedecektir. Kazanılan bu güvenin çocuk tarafından oluşup oluşmadığı ise çocuğun tanıdıkları ve bakım verenlerinin yokluğunda, yabancıların yanında duyduğu endişeden anlaşılabilir (Arı vd., 1998).

Aile içinde çoğu durumda çocuğun gelişimi ve eğitimiyle ilgili bütün sorumluluklar anneye bırakılmaktadır (Özensel, 2004). Çocuğun karşılanması gereken beslenme ve sıcaklık gibi fizyolojik ihtiyaçlarının olması ve bunların anne tarafından karşılanması bebek ve anne arasındaki bağı kuvvetlendirmektedir. Diğer yandan bebeğin dokunma ve sarılma gibi gereksinimleri, fizyolojik ihtiyaçlardan tamamen farklı ama en az fizyolojik ihtiyaçlar kadar yaşamsal gereksinim olarak görülen duygusal ihtiyaçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bebekteki bu duygusal gereksinimler de anne

tarafından karşılanabilmektedir. Bu bakımdan çocuğun gelişiminde en büyük pay annenindir (Ekşi, 1990). Göç ettirilmeye maruz bırakılan sığınmacı annelerde çocuğunun her bakımdan gelişimi ve bakımı anneleri zorlamaktadır. Göç olgusu bu sebeplerden dolayı sığınmacı anneleri çok zor durumda bırakmaktadır (Işıkçı ve Alacadağlı, 2018). Göçün etkileri, göçmen ve mülteci kadınların süreç içerisinde yaşadığı sıkıntılar ve sürecin annelik becerilerine olumsuz yansımaları söz konusu olduğunda konu ile ilgili yapılan destekleyici çalışmaların ülkemizdeki durumunun belirlenmesi ilerleyen yıllarda yapılacak çalışmalara ışık tutması, eksik kalınan noktaların tespit edilmesi ve başarılı çalışmaların geliştirilerek devam ettirilmesi açısından önemlidir.

Türkiye, 1980'li yılların sonlarından itibaren Asya, Afrika ve Ortadoğu'dan Avrupa'ya göç etmek isteyenler için "geçiş bölgesi" olarak görülmüş ve düzenli- düzensiz göç hareketlerinin hedefi haline gelmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı GİGM, 2023) fakat göçle ilgili bu kadar ciddi bir birikime, tarihe ve kültüre sahip olan ülkemizde bu konuyla ilgili geçmiş yıllarda yapılan araştırmaların sayıca azlığı gözlemlenmektedir. Ülkemizde göçle ilgili yapılan çalışmalar son yıllardaki savaşa dayalı gerçekleşen göçlerden dolayı artmıştır. Bu artışa rağmen Türkiye'de mülteci ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında özellikle kadınlara yönelik yapılan çalışmaların çok fazla olmadığı, mevcut çalışmaların ise durum tespitine dayalı olarak yapıldığı ve sadece göç olayını ve etkilerini incelediği belirtilmektedir. Yapılan çalışmaların içeriğine bakıldığında ise çoğunlukla mülteci kadınların sosyal ve hukuki haklarıyla ilgili konuları içerdiği ifade edilmektedir (Altıntaş, 2014). Bu bağlamda alan yazın incelendiğinde ülkemizde göçmen ve mülteci kadınların mevcut durumlarının tespitine yönelik yapılmış lisansüstü tezlerin incelendiği çalışmalar olduğu görülmüş, ancak çocuklarının gelişimine olumlu katkı sağlaması açısından anneleri desteklemeye yönelik yapılan

lisansüstü tezlerin incelendiği çalışmalara rastlanmamıştır. Bu düşünceden hareketle araştırmanın amacı, ülkemizdeki göçmen ve mülteci annelerin çocuklarının gelişimini olumlu etkilemesi açısından desteklenmesine yönelik yapılmış olan lisansüstü tezleri farklı değişkenler açısından incelemek, mevcut durumu ortaya koymak ve göçmen ya da mülteci annelere yönelik alandaki yapılacak çalışmalara katkıda bulunmaktır.

Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen araştırmanın problem cümlesi “Türkiye’de Göçmen ve mülteci anneleri çocuklarının gelişimini olumlu etkilemesi açısından desteklemeye yönelik yapılmış lisansüstü tezler farklı değişkenler açısından nasıl bir görünüm sergilemektedir?” şeklinde belirlenmiş ve bu doğrultuda aşağıda yer alan alt problemlere yanıt aranmıştır.

- Göçmen ve mülteci anneleri desteklemeye yönelik yapılmış lisansüstü tezlerin türleri nelerdir?
- Göçmen ve mülteci anneleri desteklemeye yönelik yapılmış lisansüstü tezlerin yapıldığı yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Göçmen ve mülteci anneleri desteklemeye yönelik yapılmış lisansüstü tezler hangi enstitülerde ve üniversitelerde yapılmıştır?
- Göçmen ve mülteci anneleri desteklemeye yönelik yapılmış lisansüstü tezlerin kullanılan araştırma yöntemlerine göre dağılımları nasıldır?
- Göçmen ve mülteci anneleri desteklemeye yönelik yapılmış lisansüstü tezlerin örneklem grubuna yönelik dağılımları nasıldır?
- Göçmen ve mülteci anneleri desteklemeye yönelik yapılmış lisansüstü tezlerin kullanılan veri toplama araçlarına göre dağılımları nasıldır?
- Göçmen ve mülteci anneleri desteklemeye yönelik yapılmış lisansüstü tezlerin sonuçları nelerdir?

2. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, örnekleme, veri toplama aracı ile araştırma verilerinin toplanması ve analizine yönelik açıklamalara yer verilmiştir.

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemiyle yapılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Belirli bir amaca yönelik kaynakları bulma, okuma ve not alma ile değerlendirme işlemlerini içermektedir. Elektronik (internet erişimli ya da bilgisayar tabanlı) ve basılı materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesi ile gerçekleşen bir dizi işlemi ifade etmektedir. Doküman analizi, görüşme ve gözlem yapma olanağının olmadığı durumlarda tek başına bir araştırma yöntemi olarak kullanılabilir (Sak vd., 2021). Araştırmaya dahil edilecek tezlerin belirlenmesinde nicel bir araştırmanın sonuçlarına göre derinlemesine izleme çalışması yapılmasına olanak sağlamasından dolayı ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yönteminde, örneklem için belirlenen ölçütü karşılayan birimler örnekleme alınmaktadır (Büyüköztürk vd., 2016). Ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilmekte ya da önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir (Koç Başaran, 2017). Araştırmanın amacı doğrultusunda Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenen lisansüstü tezlerin göçmen ve mülteci annelerin çocuklarının gelişimini olumlu etkilemesi açısından desteklenmesine yönelik yapılmış olması ve tezin 2013-2023 yılları arasında yayınlanmış olması çalışmaya dahil edilme açısından ölçütler olarak ele alınmıştır. Bu ölçütleri karşılayan tüm tezler çalışmaya dahil edilmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen ve alan uzmanlarından görüşleri alınan anahtar kelimeler (göçmen, mülteci ve sığınmacı) kullanılarak tez türü, tezin adı, konusu, dizini, özeti şeklinde tüm alanlarda YÖK Ulusal Tez

Merkezi internet sitesinden 4278 lisansüstü tezin tek tek taraması gerçekleştirilmiştir. Taramalar sonucunda YÖK Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenen tezlerden çocuklarının gelişimini olumlu etkilemesi açısından göçmen ve mülteci anneleri desteklemeye yönelik yapılan ve 2013-2023 yılları arasında yayınlanmış yalnızca 5 lisansüstü teze ulaşılarak incelemeye dahil edilmiştir.

Çalışmaya dahil edilen tezleri incelemek amacıyla araştırmacılar tarafından “Tez İnceleme Formu” hazırlanmıştır. Literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulan form uzman görüşüne sunulmuş ve forma son şekli verilmiştir. Bu formda, tezlerin türü, tezlerin bağlı olduğu enstitü, tezlerin yapıldığı il, tezlerde kullanılan araştırma deseni, örneklem grubu ve veri toplama araçları gibi bilgileri belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

Çalışma kapsamında Temmuz-Eylül 2023 tarihleri arasında tezlerin taraması gerçekleştirilmiş, Yükseköğretim Kurulu’nun Ulusal Tez Merkezi internet sitesinde yer alan, çalışma ölçütlerine uygun özet ve tam metinlerine ulaşılan tezler incelenmiş, tam metnine ulaşılamayan ve özetlerinden istenilen bilgiler elde edilemeyen tezler çalışma kapsamının dışında bırakılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler tablolar ile sunulmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde Türkiye’de 2013-2023 yılları arasında çocuklarının gelişimini olumlu etkilemesi açısından göçmen ve mülteci annelerin desteklenmesi konusunda yapılan lisansüstü tezlere ait bulgular yer almaktadır. Tezler çalışma kapsamında yıllarına göre sıralanarak kodlanmış ve tezlere ilişkin bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin yılı, araştırmacı ismi, tezin adı, tezin kodu ve türüne ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin kodu, yılı, araştırmacı ismi, tezin adı ve tez türü

Tez Kodu	Yıl	Araştırmacı	Tezin Adı	Tez Türü
T1	2022	Aydın, A.M.	Göçmen Gebe Kadınlara Verilen Güvenli Annelik Eğitiminin Etkinliğinin Değerlendirilmesi	Yüksek Lisans
T2	2022	Tokan, R.	Anadili Arapça olan sığınmacı çocuklar için gelişimi izleme ve destekleme rehberinin uygulanabilirliği	Yüksek Lisans
T3	2021	Aktan, Z.	Eş kaybı yaşayan Suriyeli sığınmacı kadınlarda Logoterapi temelli grup psikolojik danışma programının iyi olma hali üzerindeki etkisi	Yüksek Lisans
T4	2019	Eskici, H.S.	Savaş ve iltica: Travmatik olaylara maruz kalmış geçici koruma statüsündeki Suriyeli kadınlara yönelik inceleme ve psikolojik müdahale	Yüksek Lisans
T5	2018	Çelebi, Ö.	"Yarımın kadınları" Suriyeli kadınlarla özgün bir kendine yardım grup çalışması	Yüksek Lisans

Tablo 1 incelendiğinde Türkiye’de 2013-2023 yılları arasında çocuklarının gelişimini olumlu etkilemesi açısından göçmen ve mülteci annelerin desteklenmesi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin tamamının Yüksek Lisans tezi olduğu ve bu tezlerin son 6 yılda yapıldığı görülmüştür.

Araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin yapıldığı şehir, üniversite, enstitü ve ana bilim/ bilim dalına ilişkin bilgiler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin yapıldığı şehir, üniversite, enstitü ve ana bilim/ bilim dalı

Tez Kodu	Şehir	Üniversite	Enstitü	Ana Bilim /Bilim Dalı
<i>T1</i>	<i>Ankara</i>	<i>Ufuk Üniversitesi</i>	<i>Sağlık Bilimleri Enstitüsü</i>	<i>Hemşirelik Ana Bilim Dalı / Doğum, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları</i>
<i>T2</i>	<i>Ankara</i>	<i>Ankara Üniversitesi</i>	<i>Sağlık Bilimleri Enstitüsü</i>	<i>Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Ana Bilim Dalı / Gelişimsel Pediatri Bilim Dalı</i>
<i>T3</i>	<i>İstanbul</i>	<i>İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi</i>	<i>Lisansüstü Eğitim Enstitüsü</i>	<i>Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı</i>
<i>T4</i>	<i>İstanbul</i>	<i>İstanbul Şehir Üniversitesi</i>	<i>Sosyal Bilimler Enstitüsü</i>	<i>Klinik Psikoloji Ana Bilim Dalı</i>
<i>T5</i>	<i>Kocaeli</i>	<i>Kocaeli Üniversitesi</i>	<i>Sağlık Bilimleri Enstitüsü</i>	<i>Psikiyatri Ana Bilim Dalı</i>

Tablo 2 incelendiğinde çalışmaya dahil edilen lisansüstü tezlerden ikisinin Ankara, ikisinin İstanbul, birinin ise Kocaeli ilinde, üç vakıf ve iki devlet üniversitesinde yapıldığı görülmüştür. Tezlerden üçü sağlık bilimleri enstitüsünde hemşirelik, çocuk sağlığı ve hastalıkları ve psikiyatri ana bilim dallarında yapılmış olup diğerleri ise lisansüstü eğitim enstitüsü eğitim bilimleri ana bilim dalı ile sosyal bilimler enstitüsü klinik psikoloji ana bilim dalında yapılmıştır.

Araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerde belirtilen yöntem, örneklem ve kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin yöntemi, örnekleme ve veri toplama araçları

Tez Kodu	Yöntem	Örneklem	Veri Toplama Araçları
T1	Nicel (Yarı Deneysel)	15-45 yaş arası 53 göçmen gebe kadın	-Kişisel Bilgi Formu -Güvenli Annelik Bilgi Formu
T2	Nicel (Kesitsel)	0-42 ay Anadili Arapça olan çocuklar ve 19-25 yaş arası anneleri	-Sosyodemografik Bilgi Formu -Arapça Gelişimi İzleme ve Destekleme Rehberi - Memnuniyeti Değerlendirme Anketi
T3	Nicel (Yarı Deneysel)	Suriyeli eş kaybı yaşayan 24 -39 yaş arası 12 kadın	-Sosyodemografik Bilgi Formu -PERMA (Positive emotion, Engagement, Relationship, Meaning, Accomplishment). (Beş Boyutlu İyi Oluş) Ölçeği)
T4	Nicel (Deneysel)	24 -55 yaş arası 23 Suriyeli kadın	-Demografik Bilgi Formu -Hopkins Belirti Tarama Listesi-25 -Harvard Travma Anketi -İltica Sonrası Yaşam Zorlukları Ölçeği
T5	Karma	Göçmen ve Mülteci 18 yaş üstü 30 kadın	-Sosyodemografik Form, -Beck Depresyon Envanteri, -Toplumsal Cinsiyet Rollerini Farkındalık Testi -Görüşme Formu

Tablo 3 incelendiğinde tezlerin ikisinde yarı deneysel yöntem, diğerlerinde ise kesitsel, deneysel ve karma yöntemler kullanılmıştır. Tezler örneklem açısından değerlendirildiğinde çalışma kapsamına alınan katılımcıların 15 yaş üstü, göçmen, mülteci kadınlar olduğu ve bir tezde de 0-42 ay çocukların dahil edildiği belirlenmiştir. Veri toplama araçlarında ise görüşme formu ile birlikte ölçek kullanımının ağırlıklı olarak tercih edildiği görülmüştür.

Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerin katılımcı annelerin desteklenmesi ile çocuğun gelişimine olumlu olarak yansiyabilecek sonuçlarına ilişkin bilgiler Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin katılımcı annelerin desteklenmesi ile çocuğun gelişimine olumlu olarak yansiyabilecek sonuçları

Tez Kodu	Tezlerin Sonuçları
T1	<i>Araştırmaya dahil edilen göçmen kadınların Güvenli Annelik Bilgi Formu son test sorularına vermiş oldukları doğru cevap oranının ön test cevaplarına göre daha fazla olduğu ve %95 güven düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir.</i>
T2	<i>Araştırmaya dahil edilen annelerin tümünün erken yaşta çocuk ile oyun oynamanın, kitap okumanın, çocuğuna masal anlatmanın, şarkı söylemenin, çocuk ile bol konuşmanın, matematik becerileri ile ilgili sayma ve yazmaya hazırlık sağlama açısından çizme gibi faaliyetlerin çocuklarının gelişimini destekleme açısından önemini daha iyi anladıkları belirlenmiştir.</i>
T3	<i>Araştırmada yer alan annelerin olumlu duygu düzeyleri, olumlu ilişkileri, başarı düzeyleri ve bağlanma düzeyleri açısından deney grubundaki katılımcılarda anlamlı düzeyde farklılık olduğu belirlenmiştir.</i>
T4	<i>Araştırmada yer alan katılımcı annelerin anksiyete ve depresyon belirtileri açısından ön-test ve son-test skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir değişimin yaşanmadığı, tedavi gruplarının ve ölçüm zamanlarının travma belirtilerinin şiddeti üzerinde ise anlamlı bir azalma sağladığı belirlenmiştir.</i>
T5	<i>Yarının Kadınları Komitesi toplantıları; katılımcılarda toplumsal cinsiyet rolleri farkındalığını geliştirmede ve olumlu ruhsal etkiler oluşturmada etkili olmuştur.</i>

Tablo 4 incelendiğinde araştırmada yer alan lisansüstü tezlerde annelere yönelik yapılan destekleyici çalışmaların ön test ve son test sonuçları arasında anlamlı düzeyde farklılıklar olduğu görülmektedir.

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de 2013-2023 yılları arasında çocuklarının gelişimini olumlu etkilemesi açısından göçmen ve mülteci annelerin desteklenmesi konusunda yapılan lisansüstü tezleri incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada tezlerin tamamının yüksek lisans tezi olduğu ve tezlerin çoğunluğunun sağlık bilimleri enstitüsüne bağlı olarak yapıldığı belirlenmiştir. 2022-2023 öğretim yılı yükseköğretim istatistiklerine göre yüksek lisans yapan toplam öğrenci sayısı 434.485, doktora yapan öğrenci sayısı ise 114.508’dir (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2023). Yüksek lisans yapan öğrenci sayıları daha fazla

olduğu için yüksek lisans tez sayılarının da daha yüksek olmasının beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir. Çalışmamızın sonuçlarına paralel olarak Apak (2018), Tatlıcıoğlu ve Apak (2018) ile Kardeş (2021) de mültecilerle ilgili lisansüstü tezlerin incelenmesine yönelik yaptıkları çalışmalarda yazılan tezlerin çoğunlukla yüksek lisans düzeyinde olduğunu belirlemişlerdir.

Çalışma kapsamında yapılan inceleme sonucunda göçmen ve mülteci kadınlara yönelik 2013'ten itibaren yapılmış birçok lisansüstü tez bulunmasına rağmen kadınları desteklemeye yönelik yapılan tezlerin son yıllarda yoğunlaştığı görülmektedir. 2013 yılından itibaren mülteci kadınların sağlık sorunları (Bircan, 2013), çalışma koşulları ile ilgili sorunlar (Yanık, 2016), gündelik hayat deneyimleri (Sevlü, 2017) gibi birçok farklı konuda tez yapılmış olup kadınları özellikle de göçmen ve mülteci anneleri desteklemeye yönelik yapılan çalışmaların yeterli sayıda olmadığı yapılan tezlerin de son yıllarda yapıldığı belirlenmiştir. Erken çocukluk yılları, çocukların dışarıdan gelebilecek tüm uyarıcılara en açık olduğu dönem olup büyüme ve gelişim açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu dönemde ailelere verilecek iyi bir eğitimle çocukların sağlıklı büyümeleri ve gelişmeleri için gerekli ortam sağlanabilir (Özel ve Zelyurt, 2016). Göçün getirmiş olduğu birçok sorunla baş etmek zorunda kalan kadınların, annelik rolünü iyi bir şekilde yerine getirebilmeleri için hem psikolojik hem de bilgilendirici destekleyici çalışmalara gereksinimi bulunmaktadır. Erken çocukluk yıllarının önemi düşünüldüğünde bu dönemde annelerle yapılacak çalışmalar, mülteci ve göçmen konumundaki çocukların gelişimlerinin sekteye uğramaması ve ileride yaşanabilecek sorunların önüne geçilmesi açısından önemlidir.

Araştırmada yapılan lisansüstü tezlerin Sağlık Bilimleri Enstitüsü ağırlıklı olarak yapıldığı belirlenmiştir. Karakartal ve Şaşman Kaylı (2022) ve Olgun (2023) yaptıkları çalışmalarda Türkiye'de mülteci kadınlara yönelik yapılmış

lisansüstü tezleri incelemişler ve bu tezlerin çoğunlukla Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak yapıldığını tespit etmişlerdir. Bu çalışmalarda mülteci ve göçmenlere yönelik yapılmış birçok çalışmanın mülteci ve göçmen bireylerin sorunları, ihtiyaçları ve uyum sürecini desteklemeye yönelik önerileri içeren betimleyici türde çalışmalar olduğu ve bu çalışmaların çoğunlukla Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak yapıldığı görülmektedir. Çalışmamızda ise Sağlık Bilimleri Enstitüsüne bağlı lisansüstü tezlerin daha fazla olmasının olası nedeninin annelere yönelik destekleyici çalışmaların deneysel türde yapılmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Araştırma kapsamında incelenen tezlerin çoğunun nicel araştırma yöntemi ile yapıldığı ve bu çalışmaların da çoğunlukla deneysel türde gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Araştırmamız kapsamında tezlerin taranması sonucu göçmen ve mülteci annelere yönelik yapılmış birçok betimsel çalışmaya rastlanmış olup annelerin desteklenmesine yönelik deneysel çalışmaların azlığı oldukça dikkat çekicidir. Bu nedenle çocuklarının gelişimine yansımaları açısından anneleri destekleme çalışmalarını içeren yalnızca beş tez araştırmaya dahil edilebilmiştir. Bu doğrultuda çalışmaların çoğunluğunun deneysel türde olması da beklenen bir sonuçtur. Kabasakal ve Soylu (2021) yaptıkları araştırmada lisansüstü çalışmalarda hem nicel hem de nitel araştırma desenlerinin kullanıldığını belirlemiş, çalışma yapılan nicel araştırmaların tamamına yakınının betimsel araştırmalar olduğunu, çalışmalardan yalnızca bir tanesinin ise deneysel araştırma olarak yürütüldüğünü ortaya koymuştur. Bu çalışma göçmen ve mültecilere yönelik yapılan deneysel çalışmaların yetersiz düzeyde olduğunu destekler niteliktedir. Kardeş (2021) ise yaptığı çalışmada tezlerde çoğunlukla nitel yöntem kullanıldığını belirlemiştir. Bu sonuç ise daha geniş örnekleme gruplarında dil engelinden kaynaklı veri toplamanın zor olması ve bu sebeple daha küçük örneklerle nitel çalışmalara ağırlık verilmesi ile açıklanmıştır.

Çalışmada yer alan lisansüstü tezlerde çalışılan örneklem grubunun 15-55 yaş arası mülteci ve göçmen kadınlardan oluştuğu ve örneklemedeki kadınlar arasında gebe kadınların da yer aldığı belirlenmiştir. Araştırmamız kapsamında incelenen lisansüstü tezlerden Aydın (2022)'in yaptığı "Göçmen Gebe Kadınlara Verilen Güvenli Annelik Eğitiminin Etkinliğinin Değerlendirilmesi" çalışmasında 15-45 yaş arası gebe olan mülteci ve göçmen kadınlara yönelik bilgilendirici çalışmaların yapılması, gebelik sürecinin bilinçli bir şekilde geçirilmesi ve annenin, annelik becerilerine etkili bir şekilde hazırlanması açısından önemli bir çalışma olarak görülmüştür. Alan yazında hamilelik döneminde meydana gelen fiziksel, psikolojik ve sosyal değişikliklere uyum sağlanabilmesi için anneye düzenli bakım sağlanması, eğitim verilmesi ve danışmanlık yapılmasının gerekli olduğu belirtilmektedir (Özkan ve Arslan, 2007). Çocuklar için koruyucu bir faktör olan aile desteği, çocuk ve ergenlerin yaşama uyum sağlamasının ve olumlu davranış geliştirmesinin en önemli belirleyicisidir (Sanders, 2000). Göçmen ve mülteci annelerle yapılan çalışmalar sadece annelerin bilgilendirilmesi ve annelik becerilerinin geliştirilmesi konusunda destek sağlamakla kalmayıp aynı zamanda çocukların ileride yaşayabileceği davranış problemleri, gelişim gerilikleri, suça yönelme, madde kullanımı gibi birçok olumsuz durumun ortaya çıkmasında koruyucu rol üstlenmektedir. Bu bağlamda içinde bulunduğu kültüre adapte olmakta sorun yaşayan göçmen ve mülteci çocukların yaşayacağı problemlerdeki risk faktörlerinin en aza indirgenmesi konusunda annelerin bilinçlendirilmesi ve psikolojik destek sağlanmasına yönelik çalışmaların yapılması önemlidir.

Veri toplama araçları açısından çalışmada yer alan tezlerde, göçmen ve mülteci kadınların demografik bilgilerini elde etmek, çalışılan konu hakkında mevcut durumu ortaya koymak ve destekleme çalışmalarının göçmen ve mülteci kadınlar üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla ağırlıklı olarak

görüşme formu ve ölçeklerin bir arada kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına paralel olarak Kardeş (2021) de yaptığı çalışmada tezlerde kullanılan ölçme araçlarının ağırlıklı olarak görüşme formları ve ölçekler olduğunu belirlemiştir.

Çalışmada yer alan lisansüstü tezler sonuçları açısından değerlendirildiğinde, tezlerden ikisinin direkt olarak annelik becerilerini desteklemeye yönelik olarak yapıldığı diğer tezlerin ise annelerin olumlu duygu düzeyleri ve ilişkileri, başarı düzeyleri, travma belirtilerinin azalması ve olumlu ruhsal etkiler yolu ile annelerin desteklenmesi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Çalışma kapsamına alınan tezlerdeki örnekleme yer alan göçmen ve mülteci annelerin annelik becerilerinin desteklenmesinin yanı sıra psikolojik olarak desteklenmesinin de çocuklarının gelişimine olumlu yönde yansıtacağı düşünülmektedir. Psikolojik dayanıklılık; herhangi bir olumsuzluk durumu (göç, doğal afetler, terör, boşanma, yoksulluk vb.) söz konusu olduğunda koruyucu faktörler ve risk faktörlerinin etkileşimi sonucu meydana gelen dinamik süreçte, bireyin hayatında oluşan değişikliğe uyum sağlamasıdır. Anne-babaların psikolojik iyi oluş düzeylerinin artmasının çocuklarının sosyal yetkinlik ve davranışlarının artmasında etkili olduğu belirtilmektedir (Kındıroğlu ve Yaşar Ekici, 2019). Aksoy vd. (2022) de yaptıkları çalışmada annelerin psikolojik dayanıklılıkları ve çocuklarının sosyal becerileri arasındaki ilişkiyi incelemişler ve çalışma sonucunda annelerin psikolojik dayanıklılıklarının çocukların sosyal beceri düzeyleri üzerinde etkili olduğunu belirlemişlerdir. Bu bağlamda anneleri psikolojik olarak destekler nitelikte yapılan çalışmalar çocuğun gelişimine olumlu yönde katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, çocuklarının gelişimini olumlu etkilemesi açısından göçmen ve mülteci annelerin desteklenmesi konusunda yapılan lisansüstü çalışmaların çok sınırlı sayıda olduğunu ve çalışmaların ağırlıklı

olarak betimsel araştırma türünde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Çocuğun gelişiminde ebeveynlerin özellikle de annelerin oldukça etkili olduğunu gösteren araştırma bulgularından yola çıkarak göçmen ve mülteci annelerin süreçte yaşamış oldukları sıkıntıları atlatma ve çocuğunun gelişimine destek olma konusunda psikolojik yardım ve bilgilendirici eğitim programlarını içeren araştırmalara dahil edilmeleri oldukça önemlidir. Bu konuda yapılacak araştırma sayılarının artırılması, annelere verilecek eğitim ve psikolojik yardım çalışmalarının kapsamlarının çeşitlendirilerek çok yönlü destek çalışmalarına yer verilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, H. P., Akduman, G. G., Sarıbaş, M. Ş., & Özyürek, A. (2023). Annelerin psikolojik dayanıklılıkları ile çocuklarının sosyal becerileri arasındaki ilişkinin ve sosyal becerileri etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (54), 205-228.
- Aktel, M., & Kaygısız, Ü. (2018). Türkiye’de göç yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 579-604.
- Altıntaş, S. (2014). Davetsiz misafirler: Türkiye’deki mültecilerin maduniyet görünümleri. *İdealkent*, 5 (14), 252-276.
- Apak, H. (2018). Türkiye’de sosyal hizmet lisansüstü tezlerinin göç bağlamında değerlendirilmesi. *Kadim Akademi SBD*, 2(2), 123-135.
- Arı, R., Üre, Ö., & Yılmaz, H. (1998). Gelişim ve öğrenme psikolojisi: Eğitimin psikolojik temelleri. Konya: Mikro Basım Yayın Dağıtım.
- Aydın, A.M. (2022). *Göçmen gebe kadınlara verilen güvenli annelik eğitiminin etkinliğinin değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bircan, I. (2013). *Ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların sağlık sorunları ve sağlık hizmetlerinden yararlanma deneyimleri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ekşi, A. (1990). Çocuk, genç ana-bahalar. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- IOM. (2009). Göç terimleri sözlüğü. Cenevre: IOM
- Işıkcı, Y. M., & Alacadağlı, E. (2018). Yerel yönetimlerin sığınmacı kadınlara yönelik politikaları: Bayburt ve Giresun örnekleri. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 141-160.
- İçduygu, A., Sert, D., & Karaçay, A. (2009). Türkiye’ye yönelen göç ve sığınma hareketleri ve politikaları üzerine brifing, İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Programı, No:1.

- İlkkaracan, İ., & İlkkaracan, P. (1998). 1990'lar Türkiye'sinde kadın ve göç. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kabasakal, Z., & Soylu, Y. (2021). Türkiye'de göç konusunda psikososyal değişkenlerle çalışılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 167-177.
- Kalem, A. S. (2021). Göç ve annelik: Ulusaşırı göçmen kadınların annelik pratikleri. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 5(2), 86-105.
- Karakartal, H., & Kaylı, D. S. (2022). Mülteci kadınlara odaklanan lisansüstü tezlere genel bakış: Bibliyografik bir analiz. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 2(26), 421-438.
- Karakaya, E., Coşkun, M.A., & Özerdoğan, N. (2017). Suriyeli mülteci kadınların doğurganlık özellikleri ve etkileyen faktörler: Kalitatif bir çalışma. *Journal of International Social Research*, 10(48), 417-428.
- Kardeş, S. (2021). Türkiye'de eğitim alanında mültecilerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(1), 837-855.
- Kındıroğlu, Z., & Yaşar Ekici, F. (2019). Ebeveynlerin psikolojik iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile çocukların sosyal yetkinlik ve davranışları arasındaki ilişki. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences*, 9 (1), 138-157.
- Koç Başaran, Y. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (47), 480-495.
- Okutan, M.Ç. (2009). Tek parti döneminde azınlık politikaları. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Olgun, Z. (2023). Türkiye'de mülteci ve sığınmacı kadınlarla ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Turkish Studies-Social Science*, 18(2), 511-525.
- Özel, E., & Zelyurt, H. (2016). Anne baba eğitiminin aile çocuk ilişkilerine etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 16(36), 9-34.
- Özensel, B. (2004). Türk toplumunda çocuğun yetiştirilmesinde annenin rolü: Konya ili örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2(6), 77-96.
- Özkan, A., & Arslan, H. (2007). Gebeliğe karar verme, fizyolojik yakınmaları algılama ve eğitim gereksinimleri. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni*, 38(4), 155-161.

- Özlem, A., & Gökler, M. E. (2021). Göçmen kadınlarda üreme sağlığı. *Medical Research Reports*, 4(3), 57-64.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (5), 33-44.
- Sak, R., Sak, Ş., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4 (1), 227-256.
- Sanders M. R. (2000). Community-based parenting and family support interventions and the prevention of drug abuse. *Addictive Behaviors*, 25 (6), 929-942.
- Sevli, H. (2017). *Suriyeli göçmen kadınların gündelik hayat deneyimleri ve kentte var olma mücadeleleri: Gaziantep örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Şahin, H. (2020). Göç olgusu, mülteci çocukların eğitimi ve suriyeli mülteci çocukların türk eğitim sistemine entegrasyonu süreci. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9(1), 377-394.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM). <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (16.09.2023)
- İskân Kanunu. (1934, 14 Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı 2733). Erişim adresi: <https://resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>
- Tatlıcıoğlu, O. & Apak, H. (2018). “Suriyeliler” hakkında yapılan lisansüstü tezler üzerine bir inceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 227-254.
- Tekin Yılmaz, T. (2005). *Göçün kadın yaşamı üzerindeki etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Topçu, S., & Başer, A. (2006). Göç ve sağlık. *CÜ Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10(3), 37-41.
- Yanık, E.C. (2016). *Ev hizmetlerinde çalışan kadınların çalışma koşullarından doğan sorunları ve çözüm önerileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Yılmaz, A. (2019). Göç ve kadın: “Göçün feminizasyonu” ve kadın göçmenlerin durumu. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(01), 383-400.

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. (2023). 2022-2023 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri. <https://istatistik.yok.gov.tr/>

BÖLÜM 11

ŞEHİTLİK VE ŞAHİTLİK ARAKESİTİNDE İSLÂM'IN SAVAŞ ANLAYIŞI³⁴

Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ³⁵

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10427928>

---

³⁴ Bu çalışma İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Kadın Dayanışma ve Destekleme Derneğinin yürüttüğü “Dezavantajlı Kadınlara Yönelik Multidisipliner Uygulamalar Bilimsel Araştırma”, protokol No: 2023/M-310 projede yapılan araştırma sonucunda üretilmiştir.

³⁵Kırıkkale Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye, guldanegunduzoz@kku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3007-6746>.

1. GİRİŞ

Kur’ân-ı Kerîm’de şehitlerin diri oldukları ifade edilir (Al-i İmran, 3/169). Bu, onların ayrıcalıklı insanlar olarak dünyevî hayatlarını tamamlamalarından sonra Berzah âleminde hayat sahibi olduklarını ve Allah’ın lütuf ve ikramı ile özel bir muamele gördüklerini gösterir: “Allah’a ve peygamberlerine (böyle) iman edenler var ya, işte onlar Rableri katında sıddıklar ve şehidler mertebesindedirler. Mükâfatları ve nurları (âhirette) onları beklemektedir. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar ise cehennemliktirler (Hadîd, 57/19).”

2. ALLAH’IN İSİMLERİ ARASINDA YÜCE BİR ŞHADET: ŞEHÎD KELİMESİNİN HAKİKATİ VE ANLAMI

Şehîd (çoğulu şühedâ) kelimesi, sözlükte “bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak” gibi anlamlara gelen şehâdet (şühûd) mastarından türemiş dinî bir terim olarak “Allah yolunda öldürülen Müslümanı” ifade eder. Bununla beraber bu kelime türemiş olduğu kök itibarıyla farklı bir anlam derinliğine sahip olduğunu hatırlatır. Kelimenin sözlük ve terim anlamları arasındaki bağı “görülen, tanıklık edilen” (meşhûd) manasına göre açıklayan âlimler, canını Allah yolunda feda eden kimsenin hemen cennet nimetlerine erişmesine Allah ve melekler tarafından şahitlik edilmesinden dolayı ona şehîd dendiğini söylerler. Kelimenin, “gören, tanıklık eden” (şâhid) anlamını esas alanlar ise bu kelimenin şehide ad olmasındaki nüktenin, onun Allah’ın vaat ettiği nimetleri hazır olarak görüp onlardan yararlanması ya da kıyamet gününde kendisinden Hz. Peygamber’le birlikte geçmiş ümmetler hakkında şahitlik etmesinin istenmesi olduğunu söylerler.

Kuşkusuz Allah yolunda öldürülenlere şehîd adının verilmesi, onların nimetlere şahit olmaları, peygamberler, sıddıklar, salih kimselerle beraber bulunmaları (Nisâ 4/69; Zümer 39/69) ve geçmiş ümmetlere şahitlik

etmelerinin yanında genel olarak hak ve hakikate şahitlik etmelerinin de bir ifadesidir. Zira gerçekte şehîd kelimesi, hakikate şahit en üstün varlık olması itibarıyla Allah'ın isimlerindedir (En'âm, 6/19). Bu durum, Allah'ın, kulunun hak ve hakikat üzere olduğuna ve onun kendi himayesi altında bulunduğuna da bir işaret niteliğindedir. Hadislerde de bu manada şehitlerin Allah'ın Arşının gölgesinde olacağı ifade edilir (Müslim, “Kitâbü'l-İmâre”, 1887). Derin temsillerle örülü bir hadiste “Şehitlerin ruhları cennette yeşil kuşların kursakları içinde oradan oraya diledikleri şekilde dolaşır. Şehitlerin ruhları Allah'ın Arş'ının altındaki kandilleri yuva edinir (İbn Mâce, “Kitâbü'l-Cihâd”, 2801)” denilmektedir. Bu hadisteki şehitlerin cennette serbestçe dolaşması ifadesi, onların diğer müminlerden ayrıcalıklı bir makamda olduklarını gösterir. Çünkü bu hadis, cennette müminlere köşkler ya da bahçeler verileceğine dair rivayetlerin çok ötesinde şehitler için belli bir fiziksel mekân öngörmemekte, onlara, mekânsal bağlarla mukayyet olmayan bir rahmet ve özgürlük iklimi vaat etmektedir. Öte yandan şehitlerin ruhlarının yeşil kuşlar içinde olması farklı derin anlamlara gönderme yapıyor olmakla birlikte insanlık hafızasında hüma ve simurg gibi tezahürlerle yer etmiş yeşil cennet kuşları imajını desteklemekte, bu anlamda, sermedi bir mutluluğun ifadesi olarak öne çıkmaktadır. Yine bu ve benzeri rivayetlerde şehitlerin ruhlarına cennet ağaçlarının en yüksek dallarında veya cennetin en yüksek yerinde ya da Arş'ın altındaki kandillerde -sırrına tam eremeyeceğimiz şekilde- ikramda bulunulduğunun ifade edilmesi şehitlerin payelerinin ne derece yüksek olduğunu gösterir. Allah Resûlü şehitlerin bu şerefli makama layık olmalarının sebebini şehidin başındaki kılıçların parıltılarından daha büyük bir imtihanın olmadığı şeklinde açıklar (Nesâî, “Cenâiz”, 112).

Şehitlik, insanın canıyla Rabbinin birliğine şahitlik etmesidir. Şehitlik Hz. Peygamber'in tanıklığına erişme durumudur, zira Hz. Peygamber bizzat kendisi şehide şahitlik edeceğini söylemiştir. Bu, Allah yolunda canını veren

şehitlerin peygamberlerle beraber olduklarına tanık olmaktır. Allah Resûlü “Ben şahidim.” diyordu. “Ben bu adamın şehadetine, şehit olduğuna tanıklık ediyorum...” Hz. Peygamber’in tanıklığına mazhar olmaktır, şehitlik... Allah Resûlü, hırkasını kefen yapıyordu şehide... Bu vatanda her şehit, tıpkı Ümmü Eymen gibi bir anneyi evlatsız ya da eşsiz bıraktı... Fakat dava Bedir’dekinin, Huneyn, Evtas ve Mute’dekinin aynısıydı. Gaye ilayikelimetullah’tı, gaye vatanı savunmaktı. “Bu ezanlar ki şehadetleri dinin temeli ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli” düsturunun bir ifadesi idi.

Bu vatan uğruna evlatlarını ya da eşlerini feda eden kadınlar, RübeybintiNadr’ın Bedir Savaşı’nda yitirdiği oğlu Hârise için sabrettiği gibi sabretmiş olmalıdır. Rübey, Bedir Savaşında ensardan şehit olan ilk sahâbînin annesidir. Oğlu Hârise, yaşı küçük olduğu için Bedir Gazvesine katılamamış, ancak savaş alanının gerisine kadar gidip Müslümanlara yardım etmeye çalışırken burada bir su birikintisinden su içtiği sırada düşman tarafından atılan bir okla şehit edilmişti. Medine’ye döndükten sonra Rübey, Resûl-i Ekrem’in yanına giderek eğer oğlu cennete girmişse sabredip sevabını bekleyeceğini, değilse onun için çok ağlayacağını söylemiştir. Resûl-i Ekrem de Hârise’nin Firdevs cennetinde olduğunu haber vererek onu müjdelemiştir (Buhârî, “Cihâd”, 14; “Megâzî”, 9; “Rikâk”, 51). Ciğeri yanan anne Rübey’in, “Ey Allah’ın Resûlü! Sen oğlum Hârise’nin kalbimdeki yerini bilirsin. Eğer oğlum cennette ise onun acısına sabredip ağlamayayım. Cennette değilse ona nasıl ağlayacağımı görürsün!” sözlerine karşılık Hz. Peygamber’in “Cennetin birçok tabakası vardır. Senin oğlun elbette en yüksek tabaka olan Firdevs cennetindedir.” cevabı, Kur’ân-ı Kerîm’in ruhu ve hadislerin manevi ikliminde inşa edilmiş bir medeniyetin gölgesinin üzerine düştüğü alnı secdeli, teheccüd namazları ile nurlanmış annelere ve eşlere teselli olmuştur.

Hz. Peygamber’in “Allah’ın elçileri olarak” andığı gaziler, vatan savunmasında şehit düşen kardeşlerini ebediyete yolcu ederken

hüzünlüdürler. Bu hüznün onların, can kardeşlerini toprağa vermiş olmalarından kaynaklandığı kadar kendilerinin şehitlik mertebesini elde edemeyişlerinden de kaynaklanır. Fakat onların şehit olamamalarına olan esefini, “Kim gerçekten samimi bir şekilde şehit olmayı isterse Allah o kimseyi yatağında ölse dahi şehitlerin derecesine ulaştırır (Tirmizi, “Fedailü’l-Cihad”, 19)” nebevi müjdesi bir parça hafifletir. Nihayetinde şehit olmak da gazilik de Allah’ın davetine icabetin farklı birer ifadesidir. “Onlar yaralandıktan sonra Allah’ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah’a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır (Âl-i İmrân, 3/172).” ayetinde ifadesini bulan ilahi bir davettir bu.

Çocuklarını vatan müdafaasına yollayan anneler, babalar, milli seferberlikte kalplerindeki derin imanın gereği olarak Allah yolunda, vatan için savaşanlara destek verenler ayrı ayrı Allah’ın lütfundan bolca ihsanlara kavuşma fırsatı yakalamışlardır. Bu hususta Anadolu insanının sınırsız fedakârlığı hatırlanmalıdır. Bu fedakârlık, onların Allah’a olan imanları, vatanlarına olan sevgileri ve Allah Resûlü’ne olan bağlılıklarının bir tezahürüdür. Hz. Peygamber, savaş teçhizatı konusunda gazi ve askerleri destekleyenler ve onların geride bıraktığı ailelerine göz kulak olanların, gaziler kadar sevap kazanacağını haber vermiş, bu vatanın evlatları ise bu mükâfata kavuşmak için üzerine düşen her sorumluluğu yerine getirmiştir.

3. HZ. PEYGAMBER’İN SAVAŞ STRATEJİSİ

Savaş kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de cihâd, harb ve kîtâl gibi kelimelerle birlikte zikredilmektedir. Burada “cihâd” terimi, İslâm’ın erken dönemlerinde sadece barışçıl yollarla tebliğ edilen bir kavram iken zamanla savunma ve savaş durumlarını içeren bir anlama evrilmiştir (Bûti, 1993: 20-22). Bu dönüşüm,

İslam tarihindeki farklı dönemlerin koşullarına ve ihtiyaçlarına göre gerçekleşmiştir.

İslam savaş hukuku ve cihâd ile ilgili olarak Muhammed Hayr Heykel'in *inel-Cihâd ve'l-kitâfî's-siyâseti's-şer'îyye* adlı eseri önemlidir. Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlanan *İslam Ansiklopedisi'nde* İslam savaş hukuku konuları ele alınmıştır. Özgür Kavak'ın "Fıkıh Literatüründe Cihad Hükümleri ve Modern Cihad Yorumları", Recep Çetintaş'ın "İslam Hukukunda Gayrimüslimlerle İlişkiler Bağlamında Cihad Anlayışı", Fatih Orhan'ın "Cihad'ın Mahiyeti ve Tebliğ Metodu Olarak Kullanılması", Rahmi Yaran'ın "İslam, Cihad ve Savaş" ve Saffet Köse'nin "Cihad Şiddete Referans Olabilir mi?" adlı makaleleri mevcuttur. Bu çalışmalarda cihadın ne olduğu, hükümleri, cihadın nasıl anlaşılması gerektiği gibi konular üzerinde durulsa da cihadın diğer kavramlarla ilişkisine yeterince yer verilmemiştir.

Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnetten hareketle âlimler savaşı, İslam ülkesinin ve Müslümanların güvenliğini tehdit eden ve İslam dininin insanlara ulaşmasını engelleyen güçlerle mücadele etmenin son çaresi olarak tanımlamışlardır. Bu açıdan bakıldığında İslam'ın ilk yıllarında bu tür güçlere karşı fiilî çatışmaya izin verilmediği görülmektedir. "Onlara vadettiğimiz azabın bir kısmını sana göstersek de (göstermeden) senin ruhunu alsak da senin görevin sadece tebliğ etmektir. Hesap görmek ise bize aittir (Ra'd, 13/40)." ayetinde "Onlara vadettiğimiz azabın bir kısmını sana göstersek de senin ruhunu alsak da senin görevin sadece tebliğ etmektir. Hesap görmek ise bize aittir" ifadesi, Allah'ın peygamberlere verdiği özel görevi açıklar.

"Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O peygambere inanan, onu koruyup

destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler (A'râf, 7/157)." ayetinde ifade edildiği üzere Peygamberler, Allah'ın gönderdiği elçilerdir ve onların başlıca görevi insanlara Allah'ın mesajını iletmek ve onları doğru yola yöneltmektir. Peygamberler, ayetler aracılığıyla Allah'ın varlığını ve birliğini tebliğ eder ve insanlara Allah'ın emirlerini ileterek onları doğru yola yönlendirirler. Ayette ifade edildiği üzere peygamberlerin görevi sadece tebliğdir. Onların insanların kalplerini yönlendirme, inançlarını değiştirme veya ceza verme yetkisi yoktur. Bu nedenle, ayette "Senin ruhunu alsak da senin görevin sadece tebliğ etmektir" buyrulmaktadır. Dolayısıyla Peygamberler, insanların inançlarını zorla değiştirmeye veya onlara zorla bir şey yaptırmaya çalışmazlar. Hesap günü insanların davranışlarının sonuçları sadece Allah'a aittir.

Benzer şekilde "İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir (Fussilet, 41/34)." ayeti de İslam'ın toplumsal barış ve hoşgörüyü teşvik eden bir din olduğunu gösterir ve insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek, düşmanlığı azaltmak ve toplumda barışı desteklemek için kullanılan bir yaklaşım olarak kabul edilir. Bu, bireylerin kendi nefislerini kontrol etmelerini ve diğerinin negatif davranışlarına pozitif bir yanıt verme yeteneğini geliştirmelerini gerektirir. Kur'ân-ı Kerîm, insanlar arasındaki ilişkilerin düzgün bir şekilde sürdürülmesini teşvik ederken, kin ve düşmanlığın ortadan kaldırılmasına ve toplumsal uyumun sağlanmasına katkıda bulunmayı amaçlar. İslam'ın temel değerlerinden biri olan merhamet ve hoşgörü, bu ilkenin temelini oluşturur ve insanların birbirlerine daha iyi davranmalarını teşvik eder.

Bu hususta Hz. Peygamber'in Hudeybiye Antlaşması'nda "Bana affetmek emredildi. Mekkelilerle savaşmayın (Nesâi, Cihâd, 1/3086)." şeklindeki

ifadesi de Müslümanlar için affedicilik, barışçılık ve uzlaşmacı bir tutum benimsenmesinin öncelikli olduğunun açık bir kanıtıdır. Gerçekten de bu antlaşma, uzun vadede İslâm'ın yayılmasına yardımcı olmuştur. Mekke'ye hicret eden Müslümanlar, bu süreçte insanlara İslâm'ı tebliğ etmişler ve bu, İslâm'ın daha fazla insan tarafından kabul edilmesine vesile olmuştur. Bu bakımdan bu antlaşma, İslâm tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir (Kapar, 2016, 155-175).

Hicretten kısa süre sonra Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle savaşma izni verilmiştir (Hac, 22/39). Daha sonra bu izin zorunlu hâle getirilmiştir (Bakara, 2/190). Başlangıçta savaşma emri Kureyşli müşriklere yönelik iken daha sonra Müslümanlar aleyhine faaliyetlere girişen ehli Kitap ve diğer Arap kabilelerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir (Tevbe, 9/29, 36).

“Anlaşmalarını bozan, Peygamberi yurdundan eden, size karşı saldırıyı başlatan toplulukla savaşmayacak mısınız? (Tevbe 9/13)” diyerek Müslümanları savaşa teşvik eden ayetin de işaret ettiği üzere savaşmak, İslâm inancını ve Müslümanları koruma amacı taşıyan meşru bir hak ve zorunluluktur. Başta yaşama ve varlığını devam ettirme hakkı olmak üzere temel hak ve hürriyetleri koruma, her türlü haksızlığı önleme amacı güden bu anlayış, gerekli şartlar oluştuğunda Müslümanlara düşmanlarıyla savaşma hak ve görevini verir. Burada çıkar sağlama veya sömürme gibi bir amaç söz konusu değildir. Savaşın temel gayesi, Allah'ın dinini hâkim kılmaktır. Başka bir ifadeyle, i'lâ-yı kelimetullah (Allah'ın dinini yüceltmek) amaçtır; savaş ise ihtiyaç hissedildiğinde başvurulacak bir araçtır. Çünkü İslâm'ın olmadığı yerde zulüm, haksızlık ve düşmanlık vardır. Dine ve müminlere yönelik düşmanca girişimleri bertaraf etme, barış ortamının oluşmasını sağlama, bu ortamı bozanlara engel olma, gerekirse cezalandırma gibi sonucunda temel hak ve özgürlükleri güvence altına almaya dönük amaç vardır (Enfâl, 8/39, 47, 56-

57, 61; Kasas, 28/77, 83). Bundan dolayı Allah Resûlü, ganimete kavuşma, kahramanlık duygularını tatmin etme veya şöhrete ulaşma gibi arayışlarla savaş yapmayı yermiştir (İbn Hanbel, Müsned, 32/368/19596; Buhârî, Cihâd, 15/2810; Müslim, İmâre, 149/1904).

Öte yandan kısmen savaşla ilgili olarak Kur'an'da sıkça tekrar eden hususlardan biri de Allah yolunda cihâd kavramıdır. Böyle bir amaç için savaşanların Allah'ın kelimesi olarak nitelendirilen tevhibi yücelttiği belirtilir (Tevbe 9/40). Allah Resûlü de bu amaç için savaşmanın ancak gerçekten Allah yolunda savaştığını ifade etmiştir (Buhârî, "Cihâd", 15/2810; Tevhîd, 28/7458; Müslim, "İmâre", 149-151/1904).

Bazı ayetlerde belirtilen "fitne sona erip din tamamen Allah'ın oluncaya kadar savaşma (Bakara, 2/193; Enfâl, 8/39.)" emri aslında İslam'daki cihâd düşüncesinin temel dinamiğini ortaya koyar. Bu dinamik, Müslümanın Allah'a kul olma ve O'nun rızasını kazanma uğrunda dinini öğrenme, öğretme, bireysel ve toplumsal düzeyde yaşama, yaşanması için çalışma, İslam'ı tebliğ etme ve bunun önündeki engelleri kaldırma yolunda her türlü tedbiri almaya yönelik adımlar atmanın etken gücüdür. Bu adımlar engeli kaldırmaya dönük en hafif tedbirden başlar ve son tedbir olarak savaşa kadar uzanır.

Allah Resûlü, bizzat kendisi yirmi sekiz savaşa yani gazveye komutanlık etmiştir. Onun fiilî şekilde düşmanla karşılaştığı savaşların sayısı ise ondur. Bunlar Bedir, Uhud, Benu'l-Mustalik [Mureysi], Hendek [Ahzâb], BenûKurayza, Hayber, Mekke'nin Fethi, Huneyn, Tâif ve Tebük'tür (İbn Sa'd, 1957-1968, 2/56). Hz. Peygamber'in çeşitli komutanların idaresinde düşmana karşı gönderdiği müfreze yani seriyye sayısı ise elli yedidir. Bunlardan bir kısmı, çok küçük birlikler şeklinde ve az sayıdaki düşman

güçlerine karşı gönderilmiş olsa da Mûte gibi büyük seriyeler de vardır. Allah Resûlü'nün ilk katıldığı gazve hicrî ikinci yılda gerçekleşen Ebvâ (Veddân) Gazvesidir (İbn Hibbân, 1973: 1/145). Bu gazvede süvari olarak iki yüz Muhacir bulunmuş, Ensârdan kimse yer almamıştır. Allah Resûlü, bu askerî seferde, Medine'de yerine Sa'd b. Ubâde'yi bırakmış ve Medine'den on beş gün ayrı kalmıştır. Gazvenin sancaktarlığını ise Hz. Hamza yapmıştır ki, Hz. Peygamber'in bu gazveye yönelik uygulaması, düzenli bir ordunun kurulması düşüncesini de gösterir. Zira burada belli bir disiplin çerçevesinde ve bir sancak altında bir müfreze oluşumu göze çarpar. Öte yandan daha ilk gazveden itibaren Medine'de sivil yönetimin işlerinin Hz. Peygamber yokken sürdürülmesine yönelik de tedbir alındığı görülür. Bu ilk gazvede düşmanla fiilî bir çatışma olmamış, BenûDamre kabilesiyle "karşılıklı saldırmazlık anlaşması [muvâde'a]" yapılmıştır. Ebvâ gazvesinin üzerinden çok geçmeden Hz. Peygamber, 200 kişi ile Ümeyye b. Halef'in de içinde bulunduğu Kureyş kervanına yönelik Buvât Gazvesi adı ile bilinen bir operasyon düzenlemiştir. Kervan kaçmış ve çarpışma olmamıştır. Ebvâ Gazvesi, Medine'deki siyasal yapının zarar görmemesi için bir tedbirken; ikinci gazve olan Buvât, Mekke Müşrik devlet yapılanmasının, Medine Müslüman site devletine yönelik askerî operasyonları ve düşmanca stratejisinde ekonomik finansman sağlayacak olan ticarî teşebbüslere karşı bir müdahale niteliğindedir. Bu gazvenin hemen ardından gerçekleşen Uşeyre gazvesi de benzer nitelikte olup daha çok Mekke'nin, Müslümanlara karşı düşmanlık stratejisinin ekonomik ve lojistik imkânlarını engellemek içindir. Bu çerçevede Mekkeli Müşrikler de Medine'nin ekonomik gücünü zayıflatmak için çeşitli saldırılar gerçekleştirmekteydi. Bedr-i ûlâ, yani İlk [ve Küçük] Bedir Savaşı olarak bilinen gazve, Mekkeli Müşriklerin, Müslümanların mallarını yağmalamalarına ve Medine ekonomisini çökertmeye yönelik politikalarına bir cevap niteliğindedir. Bunun hemen ardından hicretin ikinci yılında tam

anlamıyla gerçek bir savaş olan Bedir gerçekleşecektir. Müslümanlardan üç kat fazla olan ve yaklaşık bin kişi olduğu düşünüldüğünde, o günün şartlarında büyük bir ordu olarak değerlendirilebilecek Müşrik ordusuna karşı muazzam bir zafer kazanılmıştır. Bilahare Bedir sonrasında Medine'deki Kaynuka Yahudileri, Müslümanlarla anlaşma içinde olmalarına rağmen kara propagandaya [bagy] girişmişler ve Yahudi varlığının ve gücünün, Müslümanların Bedir'de yendikleri Müşrikler gibi olmadığı yönünde İslam toplumu üzerinde psikolojik savaş başlatmışlardır. Bu olay, İslam siyaset felsefesinin mahiyetine dair ipuçlarını içinde barındırmakta, ihanetin ve anlaşmaya bağlı kalmamanın bir sonucunun olması gerektiği ilkesi öne çıkarılmaktadır. Buna göre hain davranışları ve anlaşmayı bozmaları nedeniyle Kaynuka Yahudilerinin sürülmesine şöyle hükmolunmuştur: “Eğer bir topluluğun antlaşmayı bozacağından endişe edersen antlaşmayı derhal sona erdirdiğini onlara açıkça bildir. Allah ahdini bozanları asla sevmez (Enfal, 8/58)”. Burada savaşın temel nedeni bir topluluğun ihaneti ve anlaşmayı bozması olduğu gibi Uhud Savaşı, BenûNadîr, BenûKurayza, BenûMustalik Gazvelerinin de içinde bulunduğu, hicret sonrasındaki bu dört yıllık zaman dilimi, genelde ihanet ve anlaşma ihlallerine bağlı gerçekleşmiştir. Bu dönemde gerek Yahudilerin gerekse de Müşriklerin ihanet, pusu, komplo, suikast girişi ve saldırı gibi düşmanca tutumlarına şahit olunmuş, bu çerçevede birçok çatışma ve savaş gerçekleşmiştir. Müslümanların, bu savaşların hiçbirine para kazanmak, insanlara baskı uygulamak veya zorla dine sokmak gibi sebeplerle girdiği söylenemez. Bunların tamamı karşı tarafın Müslümanlara zarar vermesini engellemek, ihanetleri ve komploları nedeniyle tedbir almak ve asayiş sağlamaktır. Bu safhada bir sancak altında düzenli müfrezeler oluşturulması, savaş durumunda dahi Medine sivil yönetiminin devamlılığının sağlanması ve Medine İslam devletine siyasal ve ekonomik yönden zarar vermeye matuf

davranışların önünün alınması şeklinde bir politika izlenmiştir. Söz konusu askerî ve stratejik safha, hicretin beşinci yılında (milâdî 627’de) yapılan Hendek [Ahzâb] Savaşına kadar sürer. Hendek Savaşından çıkarılan dersler neticesinde yeni bir askerî ve stratejik süreç başlamıştır. Bu ikinci stratejik dönem, artık savunma değil, taarruz dönemidir ve “Düşman saldırmadan biz onlara saldıracamız” ilkesini esas alır. Bu ilkenin ihsas ettirdiği üzere ilk dönemdeki düşmanın fiilî saldırısı yerine artık düşmanlığı ve saldırganlığı potansiyel olarak gözlenen düşman hedef alınacaktır. Bu ikinci stratejik süreç, Hendek Savaşı sonrasında başlayarak hicrî sekizinci yıla, milâdî 630’a tarihlenen Huneyn Savaşına kadar sürmüştür. Üçüncü askerî ve stratejik safha ise Huneyn Savaşından, Allah Resûlü’nün vefatına kadar olan süreyi kapsamakta olup bu dönem tekâmül devresi olarak görülmektedir. Söz konusu dönem, İslam coğrafyasının kalbi durumunda olan Arap Yarımadası’nın birliğinin sağlandığı ve “Îlâ-yıKelimetullah” hedefi doğrultusunda Arabistan’ın dışına doğru çıkıldığı bir zaman dilimidir. Bu kutlu hedefe bağlı olarak ilk defa Tebük Gazvesi yapılmıştır. Tebük Gazvesi, bütün dünyaya İslam devletinin ilan anlamına da gelir. Üçüncü safha öncesindeki orta stratejik dönemi teşkil eden ikinci askerî ve stratejik dönemin gazveleri ve seriyyeleri arasında en önemli gazvelerden biri olan BenûNadîr Gazvesi üzerinde ayıca durmak gerekir. İslâmî savaş felsefesini anlamak bakımından önemli olan BenûNadîr Gazvesinin gerekçesi, bir diyet görüşmesi yapmak üzere kendilerini ziyarete giden Allah Resûlü’ne, Amr b. Cahhâş’ın kışkırtması ile Yahudi BenûNadîr kabilesinin suikast teşebbüsünde bulunması ve Yahudilerin Müslümanlarla anlaşmalarını bozmalarıdır. Suikast teşebbüsünü ve ihaneti haber alan Allah Resûlü, BenûNadîr’in kalesinden ayrılmış, bilahare Muhammed b. Mesleme’yi, sürgün haberini vermek üzere onlara elçi olarak göndermiştir. Nadîr Oğulları, kendisiyle eski bir hukuka sahip oldukları Muhammed b. Mesleme’nin gelmesine sevinmiş iseler de

onun Yahudilerle olan hukuku, BenûNadîr'in sürülmesine ilişkin kararı değiştirememiştir. Bunun üzerine Yahudiler, Allah Resûlü'ne bu karardan vazgeçmesi için Yahudi Huyey b. Ahtab'ı göndermiştir. Bu son girişimlerinden de bir şey çıkmayınca on beş gün süresince kalelerini muhasara eden Müslümanlara direnmişler, mühtedi Yahudi Abdullah b. Selâm ve Ebû Leylâ el-Harrânî, onların kaleden çıkmaları ve buradan ayrılmama ısrarlarından vazgeçmeleri için hurmalıklarını ateşe vermiştir. Bilahare Abdullah b. Selâm ve Ebû Leylâ, bu eylemlerinden dolayı Allah Resûlü'nün kınamasına maruz kalmışlarsa da onlar, Yahudilerin, servete olan düşkünlükleri nedeniyle en çok bu gibi olaylar karşısında psikolojik olarak etkileneceklerini ve pes edeceklerini söyleyerek yaptıklarına gerekçe sunmuşlardır. Bu durum, "Hurma ağaçlarından, herhangi birini kesmeniz veya olduğu gibi bırakmanız, hep Allah'ın izniyledir ve [bu iki kişi,] Allah'ın [servet düşkünü] sahtekârların burnunu sürtmesi için bunu yapmışlardır (Haşr, 59/5)." ayetiyle de tescil edilmiştir. Yahudi Nadîr Oğulları, beklenti içinde oldukları Abdullah b. Übey'den de kendilerine yardım gelmeyeceğini anlayınca Müslümanlarla yaptıkları anlaşma gereği, mallarını yanlarına almak suretiyle kalelerini terk etmişlerdir. Ne var ki Müslümanlara bırakmamak için geride bıraktıkları evlerini yıkmışlar, evlerinin kapılarını da sökerek yanlarında götürmüşlerdir. Yahudilerin, bir taraftan hainliğini, diğer taraftan servete olan düşkünlüğünü gösteren bu olay, Kur'ân'da şöyle konu edilmiştir: "Ehl-i kitap'tan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkararak O'dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü, öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O halde ibret alın, ey akıl sahipleri! Eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, onları bu dünyada yine mutlaka (başka şekilde) cezalandıracaktı. Ahirette ise

onları cehennem azabı beklemektedir. Bu, onların Allah ve resulüne karşı gelmelerinden dolayıdır. Kim Allah'a karşı cephe alırsa bilmeli ki Allah cezalandırmada çok çetindir (Haşr, 59/2-4).”

Muhararası yirmi beş gün süren Yahudi BenûKurayza kabilesine karşı yapılan gazve de benzer olaylara sahne olmuştur. Kurayza Oğulları, kendi istekleri ile Sa'd b. Muâz'ın hakemliğine rıza göstermişlerdir ki, bu olay, Allah Resûlü'nün savaş zihniyetini ve yönetim stratejisini anlamak için çok önemlidir. Siyaset bilimciler, despotik yönetimlerde, yönetilen ve yöneten arasında toplumsal aracı kurumlar olmadığından, insanların, yönetenin keyfi uygulamasıyla karşı karşıya olduğunu söylerler. Hâlbuki Allah Resûlü'nün, Kurayza'daSa'd b. Muâz'ı bir “sivil aracı kurum” statüsünde devreye sokması, bir taraftan Hz. Peygamber'in müsamaha ve adalet anlayışının bir göstergesi, diğer taraftan savaşta dahi sivil kurumsal kimliğe önem verdiğinin bir ispatı niteliğindedir.

Esasında İslam'da silahlı şekilde düşmanla savaşmak, “küçük cihat” ya da “savaş içeren cihat [cihâd-ı kîtâlî]” olarak anılmış; “nefis ve şeytanla yapılan savaş” ise “büyük ve asıl cihat” olarak kabul edilmiştir. İslam açısından savaş, Hz. Muhammed ümmetinin tüm insanlık için temel referans noktası [vasat] olması ilkesini merkeze alan ve adaletin ve barışın teminine yönelik daha büyük bir stratejinin parçasıdır. İslam toplumuna ve barışa ihanet edilmesi, İslam devleti ile yapılan anlaşmaya uyulmaması, komplo kurulması, yeryüzünde anarşi ve huzursuzluk çıkarılması, masum insanlara ve her türlü canlıya kast edilmesi, Allah'ın insanlara lütfettiği doğal kaynakların ve rezervlerin tahrip edilmesi gibi nedenlerle savaşın meşru bir vasıta olarak kullanılmasına izin verilmiştir. Bizans'ın insanlara zulmü ve Bizans'a bağlı uydu devlet durumundaki Gassânî devletinin hükümdarının, Hz. Peygamber'in gönderdiği elçiyi şehit etmesi sebebiyle onun üzerine üç bin

kişilik bir kuvvet gönderilmesi, zulmü engellemeye; Hudeybiye sonrası Kureyş'in gizlice Huzâa kabilesi ile Müslümanlara karşı ittifak yaparak anlaşmayı bozması ihanete dayalı savaşlar için birer örnektir. Hicrî dokuzuncu yılda Hz. Peygamber'in bizzat yönettiği Bizans'a yönelik bir gazve olan Tebük ise dönemin süper gücüne karşı bir gözdağı ve keşif hareketi olmanın ötesinde haksızlığı engellemek, zulmü bertaraf etmek, İslam toplumunu güvence altına almak gibi hedeflere matuftu. Ne var ki Tebük, her şeyden çok İslam'ın insanlığa ulaştırılmasını ve Müslümanların medeniyet havzasında kurucu aktör olmasını temin için gerçekleştirilmiş bir ilâ-yikelimetullah örneğidir. Kuşkusuz nebevî riyaset altındaki bu son savaş, İslam medeniyet havzasının dışarıya doğru taşma eğiliminin ve ilâ-yikelimetullah doğrultusunda dünyaya adaleti getirme, haksızlıkları önleme ve Müslümanların karar verici güç olma idealinin bir yansımasıdır. Kısaca İslâmî askerî strateji, hicretten Hendek Savaşına kadar savunma ve Müslümanları himaye etme hedefine yöneliktir. Hendek [Ahzâb] Savaşı sonrasında başlayarak, Huneyn'e kadarki süreçte bu himayeye ek olarak, yakın çevrede ve Arap Yarımadası'nda adaletin ve asayişin sağlanması, ticaret ve ulaşım yollarının güvence altına alınması gibi gerekçelerle potansiyel düşmana karşı askerî politika yürütülmüş, İslam'ın ana coğrafyasının güvence altına alınması hedeflenmiştir. Üçüncü stratejik dönem ise -ifade edildiği gibi- haksızlıkların ortadan kaldırılması, adaletin temini, İslam'ın tebliği önündeki engellemelerin bertaraf edilmesi gibi nirengi noktalarına dayansa da gerçek bir feth-i mübîn ve ila-yikelimetullah sürecine işaret eder. Bu süreç, Huneyn ve Tebük sonrasında başlayarak kıyamete kadar Müslümanların omuzlarında bir sorumluluktur.

4. ORDU, PEYGAMBER OCAĞIDIR

İlk gazve ve seriyyelerin hareket noktası Mescid-i Nebevî'dir. Bu bakımdan buranın ruhaniyeti, askerî oluşumların temel karakteri olarak kabul edilmektedir. Memleketimizde ordunun peygamber ocağı olarak görülmesinin altında yatan, bu düşüncedir. Bu anlayış, mümin nefislerin mescidin ruhu ile doyduğu anlayışını maşerî vicdanlara yerleştirmiştir. Hedef, ilâ-yikelimetullah'ın daha fazla insanı, hak ettikleri barış ve esenliğe ulaştırmasıdır. Dumetülcendel'de insanlara zulmedildiği için harekete geçen Allah Resûlü'nün barışın teminine yönelik hedefi İslâmî askerî diplomasinin temelidir. Allah Resûlü'nün savaşları, "hiç kimse zorla dine sokulamaz-lâikrâhefidîn (Bakara, 2/256)" Kur'ânî prensibine uygun olarak gerçekleşmiş, İslâmî davet, tercih [ihtiyâr] ve hür irade ile alınan karara saygılı biçimde yürütülmüştür. Cihat [cihâd-ı kîtâlî] ya da başka bir deyişle savaş, asla asabiyet ve ırkçılığa dayanmayıp tevhit, adalet ve merhamet üçgeninde gerçekleşmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de asabiyet reddedilmiş ve Müslümanlar adalete davet edilmiştir (Mâide, 5/8). Irkçılık ise insanların tek bir nefisten yaratıldıkları hatırlatılarak yasaklanmıştır (Nisâ, 4/1). Bütün bunlar, Müslümanların adalet, kardeşlik ve ubudiyet temelinde dayanışma içinde olmalarını ve insanlığın referans noktası olan bir ümmet olarak adalete ve dünya barışına hizmet etmelerini gerektirir. Bu konuda inananlar, "Ey iman edenler! Hepiniz, İslam'a bütünüyle sarılın [topyekûn barışa dâhil olun]. Sakın şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için düpedüz bir düşmandır (Bakara, 2/208)." ilahî emrine muhataptır. Bu düşünceye göre barış, ancak adaletle gelişir. Cihadın temel referans noktası adalettir. Bu bakımdan adalet ve barış arasında ayrılmaz bir ilişki [telâzum] olduğu kabul edilir. Müslümanların omuzlarına yüklenmiş olan tevhit daveti ve İslam'ın hakikatini yayma görevi, başkalarını sıkıntıya sürüklemekten ve onlara herhangi bir baskı uygulamadan gerçekleştirilmelidir. Gayr-ı Müslimlerin yaşadığı topraklarda tevhidin güzelliğini ve İslâmî hakikatleri anlatmak,

zulüm ve haksızlığı önlemek ve insanlara barış getirmek için tebliğ ve temsil görevi ile Müslümanlar kendilerine düşen sorumluluklarını yerine getirmelidir. Kıtal (savaş) ise belli bir stratejiye ve bir devlet otoritesine bağlı özel bir durumdur. Bu durumda dahi asabiyet, ırkçılık, zenginlik elde etme ve sömürme gibi gayelere itibar edilmez. Burada tek amaç, adaleti temin ve ilâ-yikelimetullahtır.

5. MEDİNE VESİKASI: ÇEŞİTLİ TOPLULUKLARIN BARIŞ İÇİNDE BİR ARADA YAŞAMASINA YÖNELİK ALLAH RESÛLÜ'NÜN ÇABALARI

Allah Resûlü Medine Vesikası'nı çok kültürlü ve farklı grupların bir arada barış içinde yaşamaları için tesis etmiş, başta Yahudi toplulukları ve putperestler olmak üzere Müslümanların beraberce barış içinde yaşamalarını sağlamaya çalışmıştır. Bu birlikte yaşama tecrübesi, tüm insanlığa örnek oluşturan tarihsel bir gerçekliktir. Ne var ki Yahudi ve Müşrik topluluklarının düşmanca tutumu, saldırganlığı, anlaşmaya ihanet etmeleri ve komploları yüzünden bu pakt bozulmuş, böylece savaş [hırâbe] koşulları oluşmuştur. Cihadın temel dayanağı küfür, yani dinsizlik değil, hırâbedir. Bu kavram yukarıda belirtilen savaş koşullarının oluştuğunu ifade eder. Öte yandan İslam, muharebeden önce muhavereyi, yani savaştan önce diplomasi ve uzlaşmayı esas alır. İslam, ehl-i Kitab'ın zillete düşmemesi için zimmeti önermiş, onların İslam devletine vergi vererek barış ve esenlik içinde yaşamalarını temin etmeye çalışmıştır. Zimmet hukuku, insan onuruna uygun, saygın kurallar bütünü olarak var kılınmış, devlet otoritesine karşı çıkmayan ve İslam toplumuna zarar vermeyen gayr-ı Müslimlerin hukuku güvence altına alınmıştır. Bu konuda Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'nın annesi Kuteyle ile yaşadığı olay iyi bir örnektir. Esmâ'nın annesi ve Hz. Ebu Bekir'in eski karısı olan Kuteyle, Müşrik dinine mensup bir kadındır. O, Mekke'den

Medine'ye kızını ziyaret etmek için gelmiş, yanında ona hediyeler de getirmiştir. Esmâ, annesini müşrik olduğu gerekçesiyle evine almak istememiş, bu durumdan Allah Resûlü haberdar edilince Esmâ'ya "Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan alıkoymaz. Şüphesiz Allah, âdil davrananları sever (Mümtehine 60/8)." ayetine uygun şekilde hareket etmesi emredilmiştir. Allah Resûlü'nün Esmâ'ya yönelik söylediği "annene iyi davran ve onunla bağını sakın koparma [sılıümmek]" sözü Müslümanlar arasında bir motto hâline gelmiştir. Bu çerçevede İslam'daki temel ilke, Müslümanlara karşı -toprak ve hak ihlâli olmadığı müddetçe- gayr-ı Müslimlerle iyi ilişkiler kurmaları ve barış içinde yaşamalarıdır. Bu doğrultuda tebliğin en güzel şekilde ve şartlara uygun olarak yapılması gerekmektedir. Ayrıca temsilin, tebliğ kadar önemli olduğu da hatırdan çıkarılmamalıdır. Kur'ân, "Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah'a güven; O her şeyi işitendir ve bilendir (Enfâl, 8/61)" ayeti ile Müslümanların dış politikasını belirler. Bütün bu gerçeklere rağmen Allah Resûlü'nün "Ben, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik edinceye, namazı kılincaya ve zekâtı verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum (Buhari, 1/14-25; Müslim, 1/53-22)" hadisi zaman zaman yanlış anlaşılmakta, art niyetli bazı kişiler tarafından İslam'ın barışçıl yapısı örselenmek istenmektedir. Oysaki bu hadis, Müslüman topluma karşı yeminlerini ve antlaşmalarını bozan, Allah Resûlü'nü yurdundan eden ve savaşı ilk başlatan putperestlere karşı savaşılmasını emreden "Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkışan ve üstelik size tecavüzü ilk defa kendileri başlatan bir kavimle savaşmaz mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, -eğer siz gerçek mü'minler iseniz- kendisinden korkmanıza daha lâyıktır (Tevbe, 9/13)" ayetiyle uyumludur. Kaldı ki hadis de ayet de Müşriklerin öldürülmesini değil, onlarla

savaşılmasını emretmektedir ki, bu, “onlar size saldırmadan siz onlarla savaşın ve savaşın gereğini yapın.” demektir. İslam sivillere dokunulmasına, katliama, aman dileyenin öldürülmesine izin vermez. Oysaki Kitâb-ı Mukaddes’te şehirlerde nefes alan kimsenin bırakılmaması (Tesniye, 20/16) erkek, kadın, emzikli çocuk, öküzden koyuna, deveden eşeğe tüm hayvanların öldürülmesi (Samuel, 1/15/2-3) gibi emirler vardır. Bunları, Matta’da bulunan ve Hz. İsa’ya atfedilen “Ben eski şeriati, [yani Tevrat’ı] ya da peygamberlerin sözlerini yıkmaya gelmedim, fakat tamamlamaya geldim (5/17-19)” sözünü dikkate almayan pek çok despot tarih boyunca din savaşlarına ve haksızlıklara yol açacak şekilde uygulamaya koymuştur. Nihayetinde vahyin aydınlık ve son hakikat boyutunu temsil eden Kur’ân’ın ve son Peygamber Hz. Muhammed’in savaşa yönelik tutumunun temelinde tevhit, barış ve adaletin olduğunu belirtmek gerekir.

6. SONUÇ

Hız. Peygamber’in benimsediği affedicilik, barışçılık ve uzlaşmacı tutum, İslâm’ın öncelikli değerlerini yansıtmakla birlikte Allah’ın isimleri arasında yüce bir şahadet olarak ifade edilen “şehid” kelimesi, hakikate şahitlikte en üstün varlık olan Allah’ın isimlerinden biridir. İslam perspektifinde savaş, Müslümanlar için affedicilik ve barışçılık ilkelerini vurgulayan bir stratejinin bir parçası olarak görülmüş, silahlı mücadele “küçük cihat” olarak anılmıştır. Ön planda ise, nefis ve şeytanla yapılan içsel mücadele, “büyük ve asıl cihat” olarak kabul edilmiştir. İslâm’ın temel referans noktası olan Hz. Muhammed ümmeti, adaletin ve barışın temini için çaba sarf ederek çeşitli toplulukların bir arada barış içinde yaşamasını hedeflemiştir. Bu anlamda, İslâm’ın temel prensipleri, savaşın ötesinde bir vasatı ve insanlık için bir rehberlik noktasını işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Bûti, M. S. R. (1993). el-Cihâd fi'l-İslam, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1993.
- Çetintaş, R. (2018). “İslam Hukukunda Gayrimüslimlerle İlişkiler Bağlamında Cihad Anlayışı”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 31, 25-53.
- Heykel, M. H. (1993). el-Cihâd ve'l-kıtâlfî's-siyâseti's-şer'iyye, Beyrut: Dârü'l-Beyârik.
- İbn Hibbân. (1973). es-Sikât. nşr. Muhammed Abdürreşîd. Haydarabad: Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye.
- İbn Sa'd. (1957-1968). eṭ-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ. Beyrut: Dâru Sâdır, 2/56.
- Kapar, M. A. (2016). “Hudeybiye Seferi ve Hz. Muhammed'in Barışçı Siyaseti”, Tarihîn Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi, 8/16 155-175.
- Kavak, Ö. (2016). “Fıkıh Literatüründe Cihad Hükümleri ve Modern Cihad Yorumları”, İç Tehdit ve Riskler Işığında İslâm Dünyasının Geleceği. İstanbul: İnsamer Yayınları, 221-269.
- Kurt, İ. (2019). Kur'ân'da Cihad. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Orhan, F. (2015). Cihadın Mahiyeti ve “Tebliğ Metodu” Olarak Kullanılması. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 25, 343-359.
- Özdemir, F. (2015). Kur'ân'da Mustazaf ve Müstekbir Kavramlarının Semantik Analizi. Ankara: Kitap ve Cafe Serüven Yayınları.

BÖLÜM 12

ALT BOYUTLARI İLE FİNANSAL OKURYAZARLIK KAVRAMININ BİREYLER, TOPLUM VE AİLE AÇISINDAN ÖNEMİ³⁶

Öğr.Gör. Naime YAPRAK³⁷

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10427938>

---

³⁶ Bu çalışma İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Kadın Dayanışma ve Destekleme Derneğinin yürüttüğü “Dezavantajlı Kadınlara Yönelik Multidisipliner Uygulamalar Bilimsel Araştırma”, protokol No: 2023/M-310 projede yapılan araştırma sonucunda üretilmiştir.

³⁷ Kırıkkale Üniversitesi, Fatma Şenses Sosyal Bilimler MYO, İşletme Yönetimi Bölümü, TÜRKİYE naimeyaprak@kku.edu.tr ORCID ID000-003-4221-6777

1. GİRİŞ

Dünyada hızla tüketilen kaynaklar uluslar üzerinde önemli etkiler bırakmaktadır. Bu tükenmeye bağlı olarak ortaya çıkan çevresel, toplumsal ve ekonomik faktörler ise devletler, işletmeler ve dolayısı ile insanlar üzerinde zincirleme şekilde olumsuz etki göstermektedir. Kriz olarak tanınabilecek bu olumsuzlar ekonomik yapıyı etkilemektedir. Ekonomik krizler toplumların ve bireylerin toplumsal ve ekonomik yapıları üzerinde önemli davranış değişikliklerine neden olmuştur. Devletlerin, işletmelerin ve bireylerin; temelde insanlar üzerinde ciddi etkileri olan bu kriz dönemlerinde sahip oldukları kaynakları iyi yönetmeleri önemlidir.

Bireylerin vermesi gereken finansal kararlarda risk faktörünün artması dolayısıyla finansal ürün ve hizmetlerde değişimler söz konusudur. Bu değişimler finans dünyasında karmaşıklıkla artırmakta, bireylerin alması gereken finansal kararların sayısını ve önemini artırmaktadır.(Çelikten; Doğan; Dişli:2023) Bu karmaşıklık bireylerin finansal davranışları üzerinde de etkili olmaktadır.. Bu çalışmanın amacı finansal okuryazarlık kavramının bireyler, toplum ve aile üzerinde ki önemini sağlıklı aile ilişkileri üzerinde finansal okuryazarlığın etkilerini ortaya koymaktır.

2. FİNANSAL OKUR YAZARLIK KAVRAMI, BİREYLER VE TOPLUM AÇISINDAN ÖNEMİ

Ekonomik krizlerin sonucu olarak ortaya çıkan enflasyon rakamlarının yüksekliği, işsizlik gelir adaletinin bozulması gibi olumsuz durumlar bireyleri ve toplumları etkilemektedir. Toplumlar ve bireyler arasında karmaşaya neden olacak bu olumsuz etkilerin en aza indirilmesi için bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerinin artırılması; kıt olan kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayacaktır. Covid-19 salgını ile artan kriz ortamı ve

istihdam sorunları bireylerin alacakları finansal kararların önemini artırmıştır. Finansal yatırım kararlarının karmaşıklığı karşısında doğru finansal tercihlerin yapılması finansal okuryazarlık düzeyi ile ilişkilidir. Finansal yatırım kararlarında en iyi tercihi yapmak isteyen bireylerin finansal okuryazarlık ve finansal davranışlarının belirlenmesi ve geliştirilmesi toplumların refah düzeyinin artırılması açısından önemlidir. Toplumların finansal okuryazarlık oranı arttıkça dünya ekonomik şartlarını daha iyi değerlendirecek ve vereceği finansal kararlarda etkinlik ve verimlilik artacaktır. Tasarruf bilinci artan bireylerin yapacakları yatırımlar ile ülkelerin ekonomilerinde olumlu etkileri olacaktır.

Günümüzde bilgi teknolojilerinde hızla yaşanan değişiklikler her alanda olduğu gibi finans alanında günlük yaşamı etkilemektedir. Bireylerin toplumda var olabilmek ve gelecek planlamasını doğru yapabilmek için sahip olması gereken bilgi ve becerilerin derinliği artmaktadır. Finansal okuryazarlık bilgi ve becerisi ise ekonomik gelişmelerin takip edilerek doğru kararların alınması için sahip olunması gereken becerilerin başında gelmektedir. Finansal okuryazarlık; en temel finansal bilgilere sahip olmak ve sahip olunan bilgilere dayanarak sergilenen finansal davranış ve tutumları içeren bir kavramdır. Finansal açıdan güçlü bireylerin bir ekonomik kriz döneminde dayanıklılıkları daha yüksek olacaktır. Kriz sonrası süreçte daha hızlı toparlanacak ve ülke ekonomisinde olumlu katkıları olacaktır. Lusardi; Mitchell; finansal okuryazarlık ve hane halkı arasında ki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında; hane halkının finansal okuryazarlık seviyesi arttıkça beklenmedik makroekonomik ve gelir şoklarına karşı kendini korumaları arasında doğru yönde artan bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca çalışmada hane halkının finansal okuryazarlık ve tasarruf düzeyleri arasında da doğrusal bir ilişki olduğunu, finansal okuryazarlık seviyesi arttıkça tasarruf edilen miktarında arttığını belirtmişlerdir.(Lusardi; Mitchell;2011) Finansal

okuryazarlık toplumun her kesimi için önem arz etmektedir. Özellikle aile yapısının güçlü olduğu toplumlarda bireylerin gerçekleştirmiş oldukları finansal faaliyetler üyesi oldukları ailelerde etkilemektedir. Aktan; finansal okuryazarlığın bireylerin hem özel hem de iş yaşamlarında olumlu etkilerinin bulunduğunu sahip olunan finansal bilginin, bireyler üzerinde oluşacak sosyal ve psikolojik baskıları bireylerde stresi, hastalıkları, finansal anlaşmazlıkları, çocukların istismarını azalttığı ayrıca ailenin kişisel yaşamdaki refahının artmasına yardımcı olduğu ve ailelerde ortaya çıkacak çatışmaları azalttığını da belirtmiştir. (Aktan:2023)

Finansal okuryazarlık, günlük finansal davranışlar (yani, harcama ve bütçeleme) ve tasarruf, yatırım ve borçlanma gibi uzun vadeli finansal kararlar dâhil olmak üzere kişisel para yönetimi olan insanlara yardımcı olur. Ayrıca gelişmiş finansal bilgi, bireylerin hileli uygulamaları tespit etme ve dolandırıcılığı caydırma yeteneklerini geliştirir. (Koskelainen; Kalmi, Scornavacca & Vartiainen;2023)

"Finansal okuryazarlık" ilk kez Kişisel Finansal Okuryazarlık için JumpStart organizasyonu tarafından 1997'de lise öğrencileri finansal okuryazarlık çalışmasında kullanılmıştır. Bu çalışmada; finansal okuryazarlığı "bir kişinin yaşam boyu finansal güvenlik için finansal kaynaklarını etkili bir şekilde yönetmek için bilgi ve becerileri kullanma yeteneği" olarak tanımlanmıştır. Akademik literatürde ise finansal okuryazarlık; finansal ürünlere ilişkin bilgiye atıfta bulunmak için kullanılmıştır. (örneğin, hisse senedi ve tahvil nedir; sabit faizli ve ayarlanabilir faizli ipotek arasındaki fark), finansal kavramlara ilişkin bilgi (enflasyon, çeşitlendirme, kredi puanları) etkili finansal karar verme için gerekli matematiksel becerilere veya sayısal bilgiye sahip olmak ve finansal planlama gibi belirli faaliyetleri gerçekleştirebilmek olarak tanımlanmıştır. (Hastings, Madrian ;Skimmyhorn;2013)

Finansal okuryazarlık kavramı; Finansal Okuryazarlık ve Erişim Derneği (FODER) tarafından “bireyin para kullanımı ve bu parayı yönetimi hakkında değerlendirme yapması ve etkili karar vermesi” olarak tanımlanırken; Türkiye Bankalar Birliği tarafından ise bireylerin bütçelerini yapma, tasarruf etme, borç alıp yatırım yapma gibi finansal konularda bilgi sahibi olma ve sahip oldukları bu bilgileri kullanma becerisi olarak tanımlanmaktadır.

Lusardi; bireylerin finansal karar verme becerisinin önemli bir göstergesi olarak belirttiği finansal okuryazarlığı; finansal kavramlarla riskler hakkında bilgi ve anlayışın yansira bireylerin finansal açıdan refahını iyileştirmek için etkili finansal kararlar almak amacıyla sahip olunan bu bilgi ve anlayışı uygulama becerisi, motivasyonu, güveni ile toplumun ekonomik hayatına katılımı olarak kavramlaştırmıştır. (Lusardi:2019) Fettahoğlu ise finansal okuryazarlığı temel düzeyde finansal ürünler ve uygulamalar hakkında bilgi sahibi olarak karar alabilme becerisi olarak tanımlamıştır.(Fettahoğlu;2015)

Yılmaz ve Tunce; finansal okuryazarlığın ürünlerin fiyatları karşılaştırmak, kredi kartı borcunu kontrol altında tutmak ya da faiz oranları arasında seçim yapmak olmadığını bireylerin tasarruflarını değerlendirmek için en uygun finansal araçları etkin ve verimli olacak şekilde seçip tüketim alışkanlıklarına yön vererek geleceği planlamak olarak tanımlamaktadır. (Yılmaz ve Tunce;2017)

Finansal okuryazarlık, paranın değerini ve para kullanımının faydalarını nasıl en üst düzeye çıkaracağınızı anlamak anlamına gelir. Bu kavram maksimum finansal refahı elde etmek amacıyla finansal kaynakları yönetmek için bilgi ve becerileri kullanma yeteneği ve farkındalığı olarak özetlemiştir.(Kadoya; Khan;2020)

Finansal okuryazarlık tanımlarının birçoğunda genel olarak bilgi ve beceri konuları yer almaktadır. Farklı tanımlar ile karşılaşılmasına rağmen temelinde

yatan düşünce birbirine benzemektedir ve finansal analiz, yatırım, tasarruf ve harcamalarda denge kurmayı kapsamaktadır.(Aktan:2023) Finansal eğitim; bilgi düzeyinin artırılması ve alınacak olan finansal kararlarda başarı oranını artıracaktır. Bireylerin buldukları dönemde gelecek planlarında sahip oldukları finansal bilgi etkili olacaktır. Finansal oku yazarlık seviyesi yüksek olan bireyler sahip olunan bu bilgiyi farklı yönleri ile kullanma becerisine sahip olurlar.

Remund; 2010 yılında finansal okuryazarlığın kavramsal tanımı için yapılan çalışmalarda; finansal okuryazarlığın tanımlanırken beş ana kategoride odaklandığını belirtmiştir. Bu kategoriler;(Remund;2010)

1. Finansa ait kavramlarla ilgili bilgi,
2. Finansal iletişim becerisi,
3. Kişisel finansmanı yönetme becerisi
4. Uygun finansal karar verme becerisi
5. Gelecek ortaya çıkacak finansal ihtiyaçlar için başarılı finansal planlama yapabilme becerisidir.

Finansal okuryazarlık, kişinin temel finansal kavramları anlama derecesinin ve kişisel tasarruflarını uygun, kısa vadeli karar verme ve uzun vadeli finansal yönetim yoluyla yönetme becerisine ve güvenine sahip olma derecesinin bir ölçüsüdür. Bireylerin temel finansal bilgiye sahip olması ve sahip oldukları bu bilgileri finansal kararlar alırken kullanabilme becerisi olarak tanımlanabilecek finansal okuryazarlığın genel kabul görmüş üç boyutu bulunmaktadır. Bunlar ise finansal bilgi, finansal tutum ve finansal davranıştır.

3. FİNANSAL BİLGİ

Finansal okuryazarlığın önemli bir alt boyutu olan finansal bilgi, bireyin temel finansal kavramlara hâkim olmasıdır. Günümüzde bilgiye sahip olmak, sahip olunan bilgiyi anlamak yorumlamak ve şartlara uygun olarak kullanmak başarıyı artıran faktörlerdendir. Sahip olunan finansal bilgi, bireylerin karar verirken kullanacakları seçeneklerin sayısını artıracak böylece karşılaşılan finansal fırsatların daha iyi analiz edilmesini sağlayacaktır. Bireylerin aktif olarak bilgi akışını sağlamaları ve bu bilgiyi kullanabilme becerileri kazanmaları ve doğru finansal kararlar almaları için oldukça önemlidir. Şahin; finansal eğitim kavramını değerlendirdiği çalışmasında; son yıllarda yapılan araştırmaların, eğitim ve finansal bilgi eksiği olan bireylerin gelecekte emeklilik sonrası için tasarruf etmeme, riskli veya aşırı güvenli varlıklara olan yatırımın yoğunlaşmasına, faydalanabilecekleri vergi avantajlarından yararlanamamasına, kredilerini yönetememe hatta çok karışık olarak nitelendirdikleri formal finans sektörünün tamamen dışında kalmayı seçmelerine, yol açabileceğini belirtmektedir. (Şahin; 2023). Türkiye Bankalar Birliği ise finansal bilginin; dört işlem yapabilmeyi, enflasyonun kavramını ve satın alma gücünü üzerinde ki etkisini kavramak, basit faizi ve bileşik faizi hesaplayabilmek, riskin ve getirinin ilişkisini bilmek, konularını içerdiğini ve bireylerin bütçe yapmak, sigorta, tasarruf etme, yatırım yapmak, risk, getiri, vade borç ve varlık gibi finansal kavramların bilinmesi olarak tanımlamaktadır.

Finansal bilgi genel olarak bireylerin temel finansal kavramlara hakim olması, bu kavramları açıklayabilmesi ve kullanabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Garg ve Singh, gençlerde finansal okuryazarlık üzerine yaptıkları çalışmalarında finansal bilgiyi oluşturmak için beş temel kavramın bilinmesi gerektiği belirtmişlerdir. Bu kavramlar basit faiz, bileşik faiz, paranın zaman

değeri, enflasyonun ekonomi ve fiyatlar üzerindeki etkisi beşinci olarak enflasyonun yatırım getirileri üzerindeki etkisidir. (Garg; Singh;2018).

Baysa ve Karaca; Lusardi'den aktardıkları çalışmalarda; finansal okuryazarlığın temel ve ileri düzey olarak iki seviyeden oluştuğunu belirtmişlerdir. Bu okuryazarlık seviyelerinin ise sahip olunan bilgiye göre ayrıldığını; faiz oranları, enflasyon, risk kavramı ve riskin çeşitlendirilmesiyle ilgili bilgilere temel düzey finansal okuryazarlık seviyesinde sahip olduğunu belirtmişlerdir. İleri düzey finansal bilgi düzeyinde ise bireylerin risk ve getiri arasındaki ilişkiyi anlamakta ve bu temel finansal kavramların ötesinde olan tahvil, hisse senedi, yatırım fonları dair finansal bilgiye sahip olunması ve bunların nasıl işlediğinin algılanabilmesinin olduğunu belirtmişlerdir. (Baysa ve Karaca;2016) Finansal bilgiye sahip olmayan, ulamayan ya da sahip olduğu bilgiyi kullanma becerisine sahip olmayan finansal okuryazarlık seviyesi düşük bireyler finansal eylemleri gerçekleştirirken fırsat ve tehditler görmeyecektir. Tasarruf ya da yatırım davranışlarında çekimser davranacak ya da danışmanlık kullanma eğilimde olacaklardır.

Lusardi ve Mitchell'e göre bireylerin finansal kararlarında başarısız olmalarının nedenlerinden biri finansal bilgisizliktir. (Lusardi, Mitchell;2011) Finansal okuryazarlığın önemli bileşeni olan finansal bilginin edinilmesi için kullanılan kaynaklar ise gelişen teknoloji ile birlikte gelişmiştir. Bunun sonucu olarak bilgi edinme kaynakları çeşitlilik göstermektedir. Geçmişte bireyler finansal bilgilere erişmek için televizyon, radyo gibi geleneksel medya araçlarını kullanırken, finansal konularda danışmanlık için ise aile bireyleri ve arkadaşlarını kullanmaktaydılar. (Sabri, Cheng-Xi Aw;2019) Bu durum gelişen teknoloji ile birlikte değişiklik göstermiş ve bilgi kaynakları değişmiştir. Kullanılan akıllı cihazlarla birlikte finansal işlemler dijital ortama taşınmıştır. Bireyler finansal okuryazarlık düzeyini artırarak, finansal

planlamalarını yapmak için ihtiyaçları olan bilgiyi internet ortamında araştırma yaparak, sosyal medyayı kullanarak, finans konusunda verilen çevrimiçi eğitim ve videoları izleyerek edinebilirler. Ancak bu noktada doğru bilgiye ulaşmak ve edinilen bilginin analiz edilerek uygulamaya geçirilmesi de önem arz etmektedir. Finansal bilginin edinilmesi kadar bu bilginin değişen şartlara uygun olarak kullanılabilmesi de önemlidir. Finansal beceri gerektiren bu durum finansal okuryazarlığın etkinliği açısından önemlidir.

4. FİNANSAL BECERİ

Hızla değişen ve karmaşıklaşan yaşam şartları karşısında toplumun bir parçası olma için sahip olunması gereken bilgi ve becerilerde değişmektedir. Bireylere bilginin verilmesi kadar önemli bir durum ise bilginin bir kavram olarak kullanılabilmesidir. Edinilen bilginin kullanılıp, uygulamaya geçebilmesi için bireylerin sahip olması gereken başka bir kavram ise beceridir. Toplumun bir parçası olarak hayatını devam ettirmek orunda olan bireyler hayatları boyunca birçok finansal karar almak zorundadırlar. Gerek günlük yaşamı devam ettirmek için yapılan alışverişler gerek gelecek yaşam için alınacak finansal kararlarda sahip olunan bilgi ve beceriler alınacak kararı etkileyecektir. Günümüzün ekonomik ve sosyal şartlarına uyum sağlamak toplumsal yaşamda var olabilmek için sahip olunması gereken becerilerden bir tanesi de finansal beceridir. Sahip olunan finansal kaynakların verimli kullanılabilmesi için sadece bilgiye sahip olmak yetmemektedir. Bilgiyi yönetme becerisinin bulunması gerekmektedir. Bugün alınan finansal kararlar gelecekte ki yatırım ve finansal durumla doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla bugün sahip olunan finansal bilginin bireysel başarıyı getirebilmesi için bu bilginin doğru kullanılması gerekmektedir.

Remund (2010), finansal okuryazarlığın tanımlarında, bütçeleme, tasarruf, borçlanma ve yatırım kavramlarının olduğunu ve bunların hepsinin parayı

yönetmek için bilgi ve becerileri kullanma becerisinin önemli olduğunu belirtmiştir.(Remund,2010)

Refah elde etmek için gerekli beceriler;

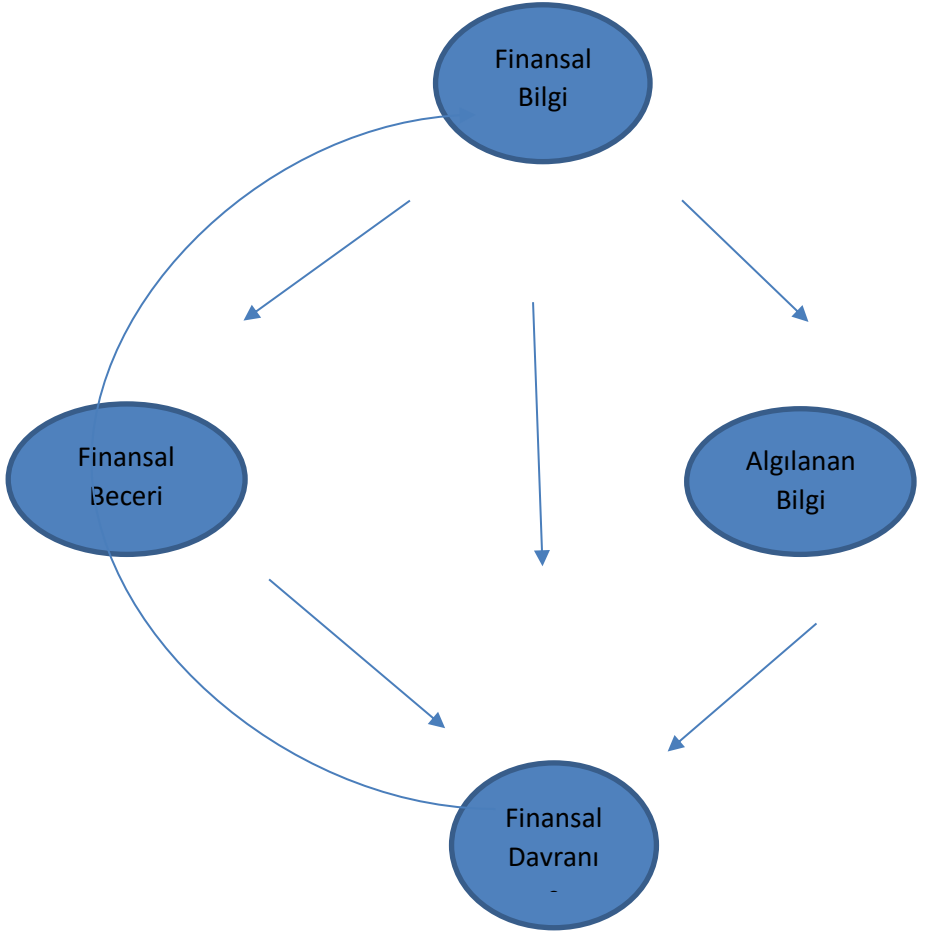
- Kredi becerileri: borç para almak, banka ve benzer kredi veren kuruluşlarla çalışmak, faiz;
- Finansal beceriler: doğru kayıt tutmak, bütçe yapmak, kar ve zarar hesaplarını hesaplamak;
- Planlama ve Yönetim becerileri: insanları, sahip olunan kaynakları ve finansal durumu yönetmek;
- İletişim becerileri: konuşma, okuma; yazma
- Pazarlama becerileri; araştırmak yapmak, satış yapmak ve girişimcilik becerilerini kapsar.
- Teknik beceriler ise uygulamalı bilimler , el sanatı üretken bir girişim için gerekli olan sanat becerileridir.
(<https://cec.vcn.bc.ca/gcad/modules/mic-intu.htm>)

Alan yazınında finansal okuryazarlık, finansal bilgi ve finansal beceri arasında doğru yönlü bir ilişkinin varlığı kabul edilmiştir.

Hung, Parker ve Yoong finansal okuryazarlığı tanımlama ve ölçme üzerine yaptıkları çalışmada finansal bilgi, algılanan bilgi, finansal beceri ve finansal davranışlar arasında ki ilişkiyi Şekil 1 deki gibi modellemişlerdir. Finansal bilgi, finansal okuryazarlığın temelini oluşturmaktadır. Finansal bilgi ise, algılanan finansal bilgiyi ifade eder ve finansal becerileri etkiler. Finansal davranış ise bu üç kavram yani finansal bilgi, algılanan bilgi ve becerilerden etkilenir. Bütün bu etkileşimler sonucu ise finansal yolla edinilen deneyim, davranış hem finansal bilgiyi hem de algılanan bilgiye geri bildirimde bulunur. Yine de bu ilişkilerin kusurlu olması muhtemeldir, çünkü her biri

aynı zamanda diğer iç ve dış faktörlere de bağlıdır ve bireyin dışındadır. (örneğin tutumlar, kaynaklar). (Hung, Parker, Yoong, 2009)

Şekil 1. Finansal Okuryazarlığın Kavramsal Modeli(Hung, Parker Yoong, 2009)

Bütçelerini dengeli bir şekilde oluşturup dengeli bir şekilde kullanabilirler finansal becerileri gelişmiş bireyler ve toplumlar gelir ve giderlerini bilinçli olarak takip edip kayıt altına alırlar. Bu şekilde dengeli bir bütçe oluşturarak

kullanabilirler. Ayrıca finansal becerisi yüksek insanlar sahip oldukları finansal bilgileri nasıl ve hangi durumlarda ne şekilde kullanacaklarını bilirler. Finansal kaynaklarını doğru yönetim ile tasarruf yapabilirler.

Finansal bilgi ve beceri edinmiş bireylerin bu bilgi ve becerilerin gelecekte yapacakları finansal planlamaları etkileyecektir. Bireyler elde dinilen bilgi ve beceri sonucunda finansal tutum ve davranışlar geliştireceklerdir. Tasarruf yapma ve bu tasarrufları ile yatırım yapma eğilimleri bu davranışlar sonucunda belirlenecektir.

5. FİNANSAL TUTUM

Tutum; bireyin belli bir konuya dair geliştirdiği tavır, bu konuya dair davranışlar geliştirme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Bir nesne, bir olay ya da bir durma karşı sergilenecek, öğrenilmiş olumlu ya da olumsuz tavır olarak da tanımlanabilecek, tutumlar davranışların yönlendiricisidir. Finansal olarak geliştiren tavırlarda finansal davranışın temelini oluşturacaktır. Gelecekle ilgili beklentisi olmayan bir birey tasarruf yapma eğilimde olmayacaktır. Sahip olunan finansal bilgi, beceri ve tutumlar arasındaki bağlantı kişilerin finansal davranışlarının belirleyicidir.

Bireylerin gelecek finansal durumlarını etkileyecek olan finansal tutumları, bireylerin sahip oldukları finansal varlıkları kullanırken dikkatli ve iradeli olma konusunda geçmişinde yaşadığı tecrübelerin etkisi büyüktür. Geleceği planlarken geçmişte karşılaşılan durumlara karşı geliştiren tavırla hareket etmektedirler. Örneğin bireyler gelecekte değerlendirmek üzere birikim yapmak yönünde olumsuz bir tutum geliştirmişlerse birikim yapma eğilimleri düşük olacaktır. Aynı şekilde kısa vadeli istek ve ihtiyaçlarını ön planda tutan bireyler acil durumlar için birikim yapmaya da uzun vadeli finansal planlar konusunda isteksiz olacaklardır. (Alkaya ve Yağlı, 2015; Onur ve Nazik, 2014, Kılcan ve Elgür 2019).

Alkaya ve Yağlı; finansal okuryazarlığın alt boyutları olan bilgi, davranış ve tutum göstergelerinin birlikte değerlendirildiğinde çıkarımların farklılaştığını belirtmişlerdir. Dünya Bankası tarafından finansal okuryazarlık; edinilen bilginin beceriye, becerilerin ise tutumlara, geliştirilen tutumların ise davranışa dönüşmektedir. Bu durumda finansal okuryazarlık kavramında da bilgiler tutumları etkilerken, tutumlarda davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır. (Alkaya,Yağlı;2015) Bireylerin sahip oldukları finansal kaynakları kullanmak için geliştirdikleri tavır olarak tanımlanabilecek finansal tutum finansal davranışın belirleyicidir.

Finansal okuryazarlık modellerini geliştirmek ve geliştirilen modelleri karşılaştırmak amacı ile yapılan bir çalışmada, finansal okuryazarlığı modellemek için, finansal okuryazarlığın alt boyutları olan finansal bilgi, finansal tutum ve finansal davranış ölçekleri kullanılmış ve buna göre üç kavramsal model geliştirilmiştir. Araştırma sonucunda, finansal okuryazarlığın değerlendirilmesinde, sahip olunan finansal bilgi ve geliştirilen finansal tutumun finansal davranış üzerinde olumlu etkilere sahip olduğunu gösteren modelin en uygun model belirtilmiştir. Geliştirilen modele göre finansal bilgi ve tutum, finansal davranıştan önce gelmektedir ve buna göre finansal bilgi ve finansal tutum ise finansal davranışa olumlu etki etmektedir.(Potrich ve Vieira,akt.Payziner Doğanay;2017)

Bireylerin gelecek finansal durumlarını etkileyecek olan finansal tutumları, bireylerin sahip oldukları finansal varlıkları kullanırken dikkatli ve iradeli olma konusunda geçmişinde yaşadığı tecrübelerin etkisi büyüktür. Geleceği planlarken geçmişte karşılaşılan durumlara karşı geliştiren tavırla hareket etmektedirler. Örneğin bireyler gelecekte değerlendirmek üzere birikim yapmak yönünde olumsuz bir tutum geliştirmişlerse birikim yapma eğilimleri düşük olacaktır. Aynı şekilde kısa vadeli istek ve ihtiyaçlarını ön planda tutan bireyler acil durumlar için birikim yapmaya da uzun vadeli finansal planlar

konusunda isteksiz olacaklardır. (Alkaya ve Yağlı, 2015; Onur ve Nazik, 2014, Kılcan ve Elgür 2019). Türkiye Bankalar Birliği; finansal tutumu bireylerin sahip oldukları parayı kullanırken ve tüketirken dikkatli idareli davranma için birikim yapma gibi konularda önceden edindiği tecrübeler sonucu sergilediği finansal tavır olarak tanımlamaktadır. Buna göre bireyler kısa dönemde harcama yapmak yerine uzun dönemli tasarruf eğilimde olup geleceği düşünerek harcama yapmak ve paranın biriktirilmesi gerektiği eğilimde olmalıydılar. Sergilenecek olan bu finansal tutumlar, finansal davranışlara dönüşecektir.

6. FİNANSAL DAVRANIŞ

Sahip olunan sahip olunan finansal bilginin ve tutumların eyleme dönüştürülmesi aşaması ise finansal davranışlardır. Bilginin kullanılması, günlük hayatta uygulamaya geçebilmesi için davranış olarak sergilenmesi gerekmektedir. Finansal davranış bireyin kendi finansal davranışlarını bilmesi ve yönlendirmesini içermektedir.

Türk Bankalar Birliği finansal davranışı bireylerin, kendi bütçelerini takip etmeleri, alışveriş yaparken dikkatli davranmaları, kendi birikimlerini, tasarruflarını ve yatırımlarını, borç ve kredilerini yönetebilmeleri, yatırımlarını değerlendirebilmeleri olarak tanımlarken finansal davranış eylemleri olarak; satın almadan önce düşünmek, kendi bütçelerini oluşturmak, uzun vadeli belirledikleri hedeflere ulaşmak için caba sarf etmek olarak sıralamıştır. Xiao; finansal davranışı, para yönetimiyle ilgili her türlü insan davranışı olarak tanımlamaktadır. Yaygın finansal davranışlar arasında nakit para, kredi ve tasarruf davranışları yer aldığını belirtmiştir.(Xiao;2008)

Rahman ve diğerleri yaptıkları çalışmada finansal davranış, aylık gelir ve harcama arasında dengeyi korumayı, faturayı zamanında ödemeyi ve tasarruf tamponunu dikkate almayı vb. kapsadığını belirtmişlerdir. Finansal davranışın

refahla doğrudan ve dolaylı olarak olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. (Rahman ve diğ.2021) Long; Finansal refahı destekleyebilecek finansal davranışları incelediği çalışmasında benzer bir sonuca ulaşmıştır. Finansal davranışın finansal refahla ilişkili olduğunu ve bireyin finansal refahı elde etmek için sergilemesi gereken dört spesifik davranış olduğunu belirtmiştir. Bu davranışlardan birincisi bireyin kendi parasını yönetmesidir. Yani bireylerin gelir ve gider dengesini sağlayarak kendi imkânları doğrultusunda yaşamasını içermektedir. Finansal refaha ulaşmak için bireyin sergilemesi gereken ikinci davranış ise araştırma yapmak ve finansal kararları hakkında bilgi edinmektir. Bu konuda ailenin fikirlerini almak, bir uzmandan yardım almak ya da konu hakkında eğitim almış kişilerden yardım almaktır. Üçüncü davranış ise planlama ve hedef belirlemedir. Bu tür davranışlar sergileyen kişiler, paralarının kısa vadeli kullanımını belirlemek için bir harcama planı yapabilirler. Finansal refahı destekleyen dördüncü davranış basitçe takip etmektir. Yani bireylerin yatırım yaparken finansal piyasalardaki hareketleri takip ederek finansal tercihlerde bulunmalarıdır. Finansal piyasalarda yaşanan değişiklikleri takip ederek ortaya çıkacak fırsat ve tehditlerin önceden görülüp değerlendirilmesi bireylere yatırım avantajı sağlayacaktır.

Hilgert ve Hogarth, finansal davranışın finansal bilgi ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. (Hilgert ve Hogarth, 2003) Bireyler sahip oldukları bilgileri kendi değerlerine eğitim ve eğilimlerine göre değerlendirerek finansal davranışa dönüştürürler. Xiao; finansal eğitim programlarının olumlu finansal davranışları artırmaya yönelik olduğunu belirtmiştir. Ancak sergilenen finansal davranışların sonuç değil sonuca katkıda bulduklarını, sonuçların ise kişinin kendi davranışlarından kaynaklandığını belirtmiştir.(Xiao;2008) bireylerin davranışlarının gelişmesinde ailenin temel oluşturduğu genel kabul görmüş bir durumdur. Ailenin sahip olduğu ekonomik, sosyal, kültürel ve

değerler yapısı bireyin sergilediği davranışlarda önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla ailenin finansal anlamda sergilediği davranışlar çocuklar üzerinde de etkili olacaktır. Ailenin sergilediği finansal davranışlar nesillere aktararak ülkede kültürün bir parçası haline gelecektir. Çocukların sosyal öğrenme yolu ile edindikleri finansal davranışlar ilerde alışkanlıklara dönüşecektir.

7. SONUÇ

Bireylerin ve buna bağlı olarak toplumların ekonomik anlamda güçlenmesi refah seviyesinin artmasını, ülkelerin ekonomik kalkınmasını destekleyecektir. Devletlerin finansal okuryazarlığı artıracak çalışmaları desteklemesi, bu yönde alınacak kararların belirlenmesi açısından önemlidir. Finansal okuryazarlık düzeyinin bireylerin sahip oldukları finansal bilginin artırılması ile doğru orantılıdır. Finansal bilgi düzeyinin artırılması amacı ile finansal eğitim programları düzenlenerek bireylere ulaştırılması gerekmektedir. Böylece bireylerin finansal tutum ve davranışlarının doğru yönlendirilecektir. Finansal eğitim programına dahil olan bireylerin finansal bilgi düzeylerinin artması, finansal piyasalarda etkin kararlar almalarını, ortaya çıkacak fırsat ve riskleri görmelerini sağlayacaktır. Ayrıca bireysel anlamda artan finansal bilgi genel anlamda finansal piyasaların doğru işleme içinde yönlendirici bir faktör olacak ve makro düzeyde ülkelerin ekonomik görünümünü yükseltecektir.

Finansal okuryazarlık seviyesi bireylerde ve toplumlarda farklılık gösterebilmektedir. Özellikle demografik faktörlerin finansal okuryazarlık seviyesi üzerinde ki etkileri birçok ampirik araştırma ile kanıtlanmıştır. Ayrıca ataerkil yapıya sahip toplularda finansal kararların erkek tarafından verilmesi söz konusudur. Bu konuda verilecek olan yanlış kararların ailede yaşanacak çatışmalara yol açacağı da bir gerçektir. Finansal okuryazarlığın artması için erken yaşta verilecek eğitimlerin artması ve eğitimlerin sürekliliği önemlidir.

Olumlu finansal davranışların geliştirilmesi için ailede başlayacak olan finansal eğitimin devlet tarafında okullarda devam etmesi başarıyı artıracaktır. Bu çalışmada alt boyutları ile finansal okuryazarlığın toplum ve aile için önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, C. (2023) Davranışsal Finans Ve Finansal Okuryazarlık: Yatırım Davranışlarına Etkileri. EDİTÖRLER; Dr. Öğr. Üyesi Şeyma ŞAHİN KUTLU Doç. Dr. Mustafa KEVSER Prof. Dr. Burak DARICI, Ekin Yayınevi, sf:97-110
- ALKAYA, A., ve Yağlı, İ. (2015). Finansal okuryazarlık-finansal bilgi, davranış ve tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine bir uygulama.
- BAYSA, E., KARACA, S. S. (2016). Finansal okuryazarlık ve banka müşteri segmentasyonları üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (71), 109-126.
- DARICI B., KUTLU Ş, KEVSER M. (2023) Finansal Okuryazarlık: Türkiye Araştırması. EDİTÖRLER; Dr. Öğr. Üyesi Şeyma ŞAHİN KUTLU Doç. Dr. Mustafa KEVSER Prof. Dr. Burak DARICI, Ekin Yayınevi, sf:97-110
- GARG, N., & Singh, S. (2018). Financial literacy among youth. *International journal of social economics*, 45(1), 173-186.
- HASTINGS, J. S., MADRIAN, B. C., SKIMMYHORN, W. L. (2013). Financial literacy, financial education, and economic outcomes. *Annu. Rev. Econ.*, 5(1), 347-373.
- HUNG, A., PARKER, A. M., & YOONG, J. (2009). Defining and measuring financial literacy.
- HİLGERT, Marianne A. ve JEANNE M. Hogarth. "Household Financial Management: The Connection Between Knowledge and Behavior" Federal Reserve Bulletin, 309-322pp, July 2003
- KADOYA, Y., & KHAN, M. S. R. (2020). What determines financial literacy in Japan?. *Journal of Pension Economics & Finance*, 19(3), 353-371.
- KILCAN, B., & ERGÜR, Ş. (2019). Finansal Tutum Ölçeğinin (FTÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 3(3), 58-67.
- KOSKELAINEN, T., KALMI, P., SCORNAVACCA, E., & Vartiainen, T. (2023). Financial literacy in the digital age—A research agenda. *Journal of Consumer Affairs*, 57(1), 507–528. <https://doi.org/10.1111/joca.12510>
- KOTANLI KIZILOĞLU, Ş. (2023). Dijital İletişim Bağlamında Finansal Okuryazarlık: Çocuklara ve Ebeveynlere Yönelik Dijital Uygulamalar

ve Yeni Nesil Harçlık Modelleri. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (Ö13), 922-935. DOI: 10.29000/rumelide.1379245

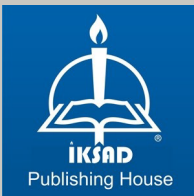
- LUSARDİ, A. (2019) Financial literacy and the need for financial education: evidence and implications Lusardi Swiss Journal of Economics and Statistics 155:1
- LUSARDİ, A. Mitchell, O. S. (2011). Dünyada finansal okuryazarlık: genel bir bakış. *Emeklilik ekonomisi ve finansı dergisi*, 10(4), 497-508.
- PINAR Doğanay Payziner.(2017).*Finansal Okuryazarlığa İlişkin Tutum Ve Davranışların Belirlenmesi: Sağlık Yönetimi Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*.The Journal of Academic Social Science
- Rahman, M., Isa, C.R., Masud, M.M. *et al.* The role of financial behaviour, financial literacy, and financial stress in explaining the financial well-being of B40 group in Malaysia. *Futur Bus J7*, 52 (2021). <https://doi.org/10.1186/s43093-021-00099-0>
- REMUND, D. L. (2010). Financial literacy explicated: The case for a clearer definition in an increasingly complex economy. *Journal of consumer affairs*, 44(2), 276-295.
- SABRİ, M. F. ve Aw, E. C. X. (2019). Finansal okuryazarlık ve ilgili sonuçlar: Finansal bilgi kaynaklarının rolü. *Uluslararası işletme ve toplum dergisi*, 20(1), 286-298.
- ŞAHİN, C. (2023). Finansal Eğitim Kavramı: Nedir? Ne Değildir? Genel Bir Değerlendirme. *SOSYAL, İNSAN VE İDARİ BİLİMLERDE ÖNCÜ VE ÇAĞDAŞ ÇALIŞMALAR*, 239-260.
- TETİK, N.(2021) Finansal Okuryazarlık Editör; Ahmet AYPAY Yükseköğretimde 21. Yy Becerileri, Nobel Yayınevi sf:299-321
- , S. (2015). Hane Halkının Finans Eğitimi ve Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Üzerine Kocaeli’nde Bir Araştırma . *Muhasebe ve Finansman Dergisi* , (67) , 101-116 . DOI: 10.25095/mufad.396581
- YILMAZ, Y., TUNCE, M. (2017). Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Dicle Üniversitesi İibf Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma . *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 301-312
- XIAO, J. J. (2008). Applying behavior theories to financial behavior. In *Handbook of consumer finance research* (pp. 69-81). New York, NY: Springer New York.

<https://www.fo-der.org> Erişim Tarihi 20.08.2023

<https://foy.tbb.org.tr/finansal-okuryazarlik-nedir> Erişim Tarihi 20.08.2023

<https://cec.vcn.bc.ca/gcad/modules/mic-intu.htm> E.T =1.10.2023

ISBN: 978-625-367-473-1